

İMGELEM

İMGELEM

IMAGINATION

Altı Aylık Hakemli Beşeri Bilimler Dergisi

Peer Reviewed Human Sciences Journal Semiannually

Cilt: 3

Volume: 3

Sayı: 5

Issue: 5

Aralık 2019

December 2019

EDİTÖR/ Editor in Chief

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

YAYIN KURULU / Broadcasting Board

Prof. Dr. Korkut TUNA (İst. Ticaret
Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL (İst. Üniv.)

Prof. Dr. Garifullin Vasil ZAGITOVICH
(Kazan Federal University, Tataristan)

Prof. Dr. Mehmet F. GEZGİN (Beykent
Üniv.)

Prof. Dr. Nadir SUGUR (Anadolu Üniv.)

Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul
Üniv.)

Prof. Dr. Nedzma DZANANOVIC
(University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Prof. Dr. Musa TAŞDELEN (Sakarya
Üniv.)

Prof. Dr. Muhidin
MULALIC (International University of
Sarajevo, Bosna Hersek)

Prof. Dr. Meki LOBJANIDZE (Open
University, Gürcistan)

Prof. Dr. Muhammed Abdulkaki
İBRAHİM (Selahaddin Üniversitesi, Irak)

Prof. Dr. Emir SULJAGIC (International
University of Sarajevo, Bosna Hersek)

Doç. Dr. Abbas Varij KAZEMI (Institute
of Social and Cultural Studies, Iran)

Doç. Dr. M. Yavuz ALPTEKİN
(Karadeniz Teknik Üniv.)

Doç. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK
TAMER (Karadeniz Teknik Üniv.)

Dr. Kalina SOTIROSKA, (International
Vision University, Gostivar/Macedonia)

Dr. Öğr. Üy. Serdal FİDAN (Karadeniz
Teknik Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Savaş TAŞ (Demokrasi
Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üy. Hazım Burhan MUSTAFA
(Selahaddin Üniversitesi, Irak)

Dr. Öğr. Gör. Selim
KARYELİOĞLU (Karadeniz Teknik
Üniv.)

Dr. Öğr. Gör. Elif BAŞ (Karadeniz Teknik
Üniv.)

Öğr. Gör. Azat MESHELOVA (El Farabi
Kazak Milli Üniversitesi, Kazakistan)

Öğr. Gör. Veysel USTA (Karadeniz
Teknik Üniv.)

Öğr. Gör. Hakan SAVAŞ (Avrasya Üniv.)

DANIŞMA KURULU / Advisory Board

Prof. Dr. Mustafa E. ERKAL (İstanbul Üniv.)

Prof. Dr. Korkut TUNA (İstanbul Ticaret Üniv.)

Prof. Dr. Enver ÖZKALP (Anadolu Üniv.)

Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ (Karadeniz Teknik Üniv.)

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR (Karadeniz Teknik Üniv.)

Prof. Dr. H. Musa TAŞDELEN (Sakarya Üniv.)

Prof. Dr. Edibe SÖZEN (Hasan Kalyoncu Üniv.)

Prof. Dr. Nadir SUGUR (Anadolu Üniv.)

Prof. Dr. Yümni SEZEN (Marmara Üniv.)

Prof. Dr. Zeki ARSLANTÜRK (Marmara Üniv.)

Prof. Dr. Mehmet Fikret GEZGİN (Beykent Üniv.)

Prof. Dr. Mustafa DELİCAN (İstanbul Üniv.)

BESİNCİ SAYININ HAKEMLERİ / Referees of the Issue

Doç. Dr. Cumhuri ARSLAN (Çanakkale 18 Mart Üniv.)

Doç. Dr. Fatma OKUR ÇAKICI (Karamanoğlu Mehmet Üniv.)

Doç. Dr. Efe BAŞTÜRK (Artvin Çoruh Üniv.)

Doç. Dr. Ayhan DEVER (Ordu Üniv.)

Doç. Dr. Korkmaz YILDIRIM (Artvin Çoruh Üniv.)

Doç. Dr. Gökhan GÖKULU (Çanakkale 18 Mart Üniv.)

Doç. Dr. İsmail KÖSE (KTÜ)

Doç. Dr. Hatice KARAKUŞ (Artvin Çoruh Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Nebile ÖZMEN (Sağlık Bilimleri Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Serdal FİDAN (KTÜ)

Dr. Öğr. Üy. Zeynep TEKİN PABUÇ (Osmaniye Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Savaş TAŞ (Demokrasi Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Neval KARANFİL (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Mehmet KOCA (Ordu Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Aygül KILINÇ (Gaziantep Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Abdulkadir YELER (İstanbul Medeniyet Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Ahmet YAZAR (Erzincan Binali Yıldırım Üniv.)

Dr. Öğr. Üy. Murat ÜLGÜL (KTÜ)

Dr. Öğr. Üy. Cihan AKKAYA (Karabük Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üy. Erol KALKAN (KTÜ)

Öğr. Gör. Dr. Elif BAŞ (KTÜ)

Öğr. Gör. Hakan SAVAŞ (Avrasya Üniv.)

Araş. Gör. Ersoy Özmen ALKAN (KTÜ)

Uzm. Özge KOÇ (KTÜ)

Kapak Tasarımı / Cover Designer

Okutman/Lecturar:

Gökçe YAĞCIOĞLU (KTÜ)

Onur ÖZBEK (Grafiker)

Dizgi ve Mizanpaj / Page Setting

Sedanur BAŞKAN (Sosyolog)

Fatma Nur DEVECİOĞLU (Sosyolog)

ISSN: 2602- 4446

İÇİNDEKİLER / Contents

Damgalanmanın Mültecilik Yüzü: Daha (The More) Filminin Sosyolojik Okuması.....160

REFUGEE FACE OF STIGMA: SOCIOLOGICAL READING OF THE FILM "THE MORE"

Semra ÖZTÜRK – Yonca ALTINDAL

Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında Yumuşak Güç Krizi: Ukrayna Örneği..... 193

SOFT POWER CRISIS IN EUROPEAN UNION COMMON FOREIGN AND SECURITY POLICY: THE CASE OF UKRAINE

Erol KALKAN

Cumhuriyetin Kökenleri: On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Modernleşmesi207

THE ORIGINS OF THE REPUBLIC: OTTOMAN MODERNIZATION IN THE NINETEENTH CENTURY

Burak KOÇAK

The Role of Turgut Özal in Turkey's Application to the European Union for Full Membership in 1987.....239

1987 YILINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NE YAPILAN TAM ÜYELİK BAŞVURUSUNDA TURGUT ÖZAL'IN ROLÜ

Seven ERDOĞAN

Riskleri ve Vaatleriyle Sol Popülizm.....255

LEFT POPULISM WITH PERILS AND PROMISES

Hasan Faruk USLU

Türkiye'de Sosyal Politikaların Sosyal Hizmet Eğitimi Üzerindeki Belirleyiciliği.....273

THE DECISIVENESS OF SOCIAL POLICY ON SOCIAL WORK EDUCATION IN TURKEY

Abdülkadir YELER

Kültür Çalışmaları ve Feminizm Bağlamında Erkeklik Çalışmalarına Dair Bir Literatür Analizi.....287

A LITERATURE ANALYSIS OF MEN'S STUDIES IN THE CONTEXT OF CULTURAL STUDIES AND FEMINISM

Ayşem SEZER ŞANLI

Müstemleke Zamanları: Bir Frantz Fanon Okuması.....305

COLONIAL TIMES: A FRANTZ FANON READING

Ejder ULUTAŞ

Eşcinselliğe Kuşaklararası Yaklaşım Farklılıkları: Trabzon Örneği.....317

THE DIFFERENCES OF THE GENERATIVE APPROACH TO GENDER: A CASE OF TRABZON

Elif SÖĞÜT

Üniversite Öğrencileri Arasında Kankalık Uygulaması: KTÜ Örneği.....345

APPLICATION BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS: KTU CASE

Zeynep ŞENER

Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Trabzon İline Adaptasyonu.....377

ADAPTATION TO TRABZON OF SYRIANS UNDER TEMPORARY PROTECTION STATUS

Esra Nur NALCI

Liderliğin Spora Yansıması.....413

REFLECTION OF LEADERSHIP IN SPORT

Murat TERLEMEZ

DAMGALANMANIN MÜLTECİLİK YÜZÜ: DAHA (THE MORE) FİLMİNİN SOSYOLOJİK OKUMASI*

Semra ÖZTÜRK**

Yonca ALTINDAL***

Öz

Uluslararası göç hareketleriyle birlikte göç edenlerle göç edilen ülkenin vatandaşları arasında birlikte yaşama kültürüne dair birtakım sorunlar söz konusudur. Özellikle son dönemlerde (2011) Suriye’de meydana gelen iç savaş sebebiyle birçok Suriyeli başka ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. Türkiye de bu ülkelerden biridir. Türkiye asıl olarak transit bir ülke konumundadır; ancak Suriye’de gerçekleşen bu iç çatışma beraberinde Türkiye’nin de bir mültecilik politikası belirlemesini ve uygulamasını gerekli kılmıştır.

Bu çalışma senaristliğini Hakan Günday’ın ve yönetmenliğini Onur Saylak’ın yaptığı, Daha (The More) filmi üzerinden sosyolojik bir analiz yapmayı hedeflemektedir. Bu film, Türkiye’de bu konuya ilişkin ilk film olma özelliğini taşımaktadır. Çalışmada temel olarak Türkiyeli halkın mültecilere karşı göstermiş olduğu tutum ve davranışlarını anlamak ve mültecilerin nasıl damgalandığını irdelemek amacıyla belirlenen imgeler ve temel söylemler bağlamında eleştirel olarak sosyolojik perspektifle analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sığınmacı, Mülteci, Ötekileştirme, Damgalama, Daha (The More)

REFUGEE FACE OF STIGMA: SOCIOLOGICAL READING OF THE FILM “THE MORE”

Abstract

As a result of international migration movements, a number of problems between the immigrants and the citizens of the receiving country come into the picture. Especially recently (2011), many Syrian people had to migrate to other countries because of the civil war in Syria. Turkey, also, is one of the receiving countries. Actually, Turkey is in the position of being transit country, yet the civil war in Syria necessitates Turkey to determine a refugee policy and to apply it.

This study aims to make a sociological analysis about the film “The More”, whose scenarist is Hakan Günday, directed by Onur Saylak. This film has the characteristic of being the first film on this issue in Turkey. In the study, the images and basic discourses, that are identified by aiming to understand the attitudes and behaviors of Turkish people towards refugees and to examine how they are stigmatized, are analysed with a critical sociological perspective.

Keywords: Refugee, Asylum seeker, Othering, Stigma, The More.

Atf Bilgisi: ÖZTÜRK, S.-ALTINDAL, Y., “Damgalanmanın Mültecilik Yüzü: Daha (The More) Filminin Sosyolojik Okuması”, İMGELEM, 3 (5): 161-192.

Citation Information: ÖZTÜRK, S.-ALTINDAL, Y., “Refugee Face of Stigma: Sociological Reading of the film “The More””, İMGELEM, 3 (5): 161-192.

* Bu Çalışma Semra ÖZTÜRK’ün 2019 yılında Yüksek Lisans tezi olarak sunmuş olduğu Danışmanlığı Dr. Öğretim Üyesi Yonca ALTINDAL tarafından yapılan “Birlikte Yaşama Kültürü Ekseninde Türkiye’de Suriyeli Mülteciler Olgusu: TheMore-“Daha” Filmi Analizi” konulu tez temel alınarak, tezdeki veriler ve imgeler aynen aktarılıp, damgalama olgusu çalışmaya eklenerek kaleme alınmıştır.

** Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu, Bilim Uzmanı. Orcid Number: 0000-0003-2086-9574.

*** Dr. Öğr. Üy. Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Uygulamalı Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Balıkesir. E-posta: yoncaaltindal@balikesir.edu.tr , Orcid Number: 0000-0002-1240-127X. Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 08.11.2019

Kabul/Accepted: 15.11.2019

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en başlarından itibaren ortaya çıkan göç kavramı, bir yer değiştirme eylemini ifade etmek için kullanılmıştır. Göç hareketleri, ilk ortaya çıktığı zamanlar daha küçük topluluklarla gerçekleşmiş ise de, zaman içerisinde pek çok faktörlerin de bu sosyolojik olguya dahil olmasıyla birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle insanlığın teknolojik alandaki ilerlemesi göçün değişimini ve dönüşümünü de yakından etkilemiştir. Göçün en temel nedenlerinden birisi de savaş olgusunun yaşanmasıdır. Bu anlamda sınır ötesi göç hareketleri de insani ilişkilerin yapısına da belirgin şekilde yansımış, hatta savaşlar ister istemez göçün devingenliğini arttırmıştır.

Türkiye daha çok Suriyeli halkını birlikte yaşama kültürü ekseninde değerlendirmeyi ilke edinmeyi temel hedef olarak belirlemiş olsa da, savaşın yıllardır devam etmesi, Suriyeli halkın Türkiye’de yaşam süresinin uzamasına ve zamanla Türkiyeli halk ile arasında birtakım sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir yanda ırkçı yani şovenist söylemler ve ötekileştirici dil kullanılırken, diğer yanda Suriyeli halkın Türkiye’yi bir geçiş ülkesi olarak kabul etmesi söz konusudur. Suriyelilerin hedef ülke olarak Avrupa’ya gitmeye dair kararları yaygınlığını korurken, gündelik yaşam pratikleri açısından ise Türkiye’de birtakım sorunların çıkmasına yol açmıştır.

Bölgesel göç hareketlerinde kültürel değerler devam ettirilebilirken, gündelik yaşam pratiklerindeki değişimler söz konusu ise de, uzak mesafe olarak sınırı geçmek ve başka bir ülkeye göç etmek beraberinde çok daha farklı olumlu ve olumsuz birtakım koşulları da ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla göç alan ve göç eden ilişkisini karşılıklılık ilkesi temelinde etkileyen-etkilenen olarak ikili bir ilişki içinde ele almak gerekmektedir (Kümbetoğlu, 2012: 37-38). 2011 yılında Suriye’den Türkiye’ye göç eden milyonlarca Suriyeli, Türkiye topraklarında yaşamaya başlamıştır. İç savaş nedeniyle oluşan bu göç sonrasında toplumsal bağlamı; eğitim, sağlık, barınma gibi pek çok temel gereksinimin giderilmesi sorununu da beraberinde getirmiştir (Kılınç, 2018: 82). Bu sorunların yanı sıra beraber yaşayabilme kültürünün nasıl şekillendiği, evrildiği ve mevcut oluşagelen sorunların çözüme kavuşturulmaya çalışılması politik arenanın da daha farklı şekillenmesine yol açmıştır. Bu doğrultuda kategorik içerik analizi ile film okuması temelinde gerçekleştirilen bu çalışmada mülteci ve sığınmacı olgularının açıklanıp, Türkiye sinemasında sosyolojik anlamda gündemde olan mülteciliğe dair çekilmiş ilk film olma özelliğini taşıyan Daha (The More)

filmi sosyolojik perspektif etrafında değerlendirilmiştir. Filmde tespit edilen imgeler, dikotomiler ve filmde yer alan temel karakterlerin söylemleri etrafında aktarılarak irdelenmiştir.

2. Türkiye’de Sığınmacı-Mülteci-Göçmen Olgularına Bakış

Türkiye’deki mülteci olgusuna geçmeden önce konunun anlaşılması açısından, göçmen-mülteci ve sığınmacı kavramları arasındaki farkın ne olduğunu, hangi şekilde göçü gerçekleştirenlerin ne şekilde nitelendirildiği noktasında bir açıklık getirilmesi gerekmektedir. Genel olarak bu kavramların açıklanmasında Uluslararası göç hukukuna göre hazırlanmış olan Göç Terimleri Sözlüğü temel alınmıştır.

Göç Terimleri Sözlüğü’ne göre göçmen tanımlamasında iki önemli nokta söz konusudur. İlk olarak göç eden kişinin göç etmeye karar verirken hiçbir baskı ve zorlamaya maruz kalmadan göç etme hareketinde bulunması gerekmektedir. Diğer bir nokta ise göç edecek kişi, kişisel rahatlık amacıyla göç etmeye karar vermektedir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 22). Dolayısıyla göç eden bir insanın göçmen olarak adlandırılması için temel ölçü, kişisel rahatlığı için göç etme kararını kendisinin vermesidir. Diğer bir kavram olan mülteci tanımına bakacak olunursa, “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi”dir (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 43). Bu tanıma göre mülteci, vatandaşı olduğu ülkenin sınırları içerisinde korkuyla ve güvenlik kaygısıyla yaşayan insanların kendi ülkesinin korumasını istemeyip başka bir ülkeye göç etmek zorunda kalan insanları ifade etmek için kullanılmaktadır. Sığınmacı ise, “ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler” (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 49) olarak tanımlanmıştır.

Bu tanımlardan hareketle konuya bakıldığında üç kavramda temel farkın, zorunluluk ve isteğe bağlılık noktasında olduğu görülmektedir. Göçmenlik olgusu temelde kişinin kendi rızası ile göç eylemini gerçekleştirmesi durumunda kullanılan bir terimdir. Mülteci ile sığınmacıyı göçmenden ayıran odak nokta ise temelde güvenlik problemidir. Mülteci ya da sığınmacı olarak kategorize edilen bu insanların, vatandaşı olduğu ülke topraklarında huzurlu bir ortamın olmayışı, kaos durumunun hüküm sürmesi sebebiyle ülkesinden göç etmek

zorunda kalışı söz konudur. Bu sebeple her göç edeni göçmen ya da mülteci olarak tanımlanamamak gerekir. Bununla birlikte mülteci tanımı ile sığınmacı tanımı arasında da statü farkı bulunmaktadır. Şöyle ki ülkesi tarafından zulüm gören insanların başka bir ülkeye göç etmek zorunda kalışı her iki kavram için de geçerli bir durumdur. Ancak göç etme eylemini gerçekleştirmek zorunda kalan insan grubu sığınmacı olarak adlandırılrsa da mülteci olabilmesi için göç ettiği ülkeden başvurusunun onaylanması gerekmektedir. Bu üç terim temelinde göç etme açısından benzerlik gösterse de göçün gerçekleşme sebebi açısından farklılık arz etmektedir.

Mülteciliğin hukuksal alanda bir hak olarak kabul edilişi 1951 Cenevre Sözleşmesi ile resmileşmiştir. Cenevre sözleşmesi, 7 bölümden ve 46 maddeden oluşan, Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan ve içerik olarak temelde mülteciliği ele alan, mültecilik krizine karşı çözüm önerisi derecesinde yol gösteren resmi bir beyanname'dir ve özellikle belirli maddeler bu krize ilişkin doğrudan değerlendirmeleri içermektedir. Özellikle 2., 3. Maddeler ile 22. Madde mülteciliğin yapısına ve birlikte yaşayabilme kültürüne dair bilgiler sunmaktadır.

Madde 2: Her mültecinin bulunduğu ülkeye karşı, özellikle yasalara, yönetmeliklere ve kamu düzenini için alınan önlemlere uymayı öngören yükümlülükleri vardır.

Madde 3: Taraf Devletler, bu sözleşme hükümlerini mültecilere, ırk, din veya geldikleri ülke bakımından ayırım yapmadan uygulayacaktır.

Madde 22-1: Taraf Devletler, mültecilere, temel eğitim konusunda, vatandaşlarına uyguladıkları muamelenin aynısını uygulayacaklardır (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği, 3-22).

Cenevre Sözleşmesi'nin yukarıda yer verilen bazı maddeleri amaç olarak, iltica ettikleri ülkede mültecilere karşı hukuksal çerçevede nasıl davranılmasının, nasıl bir politika izlenmesinin gerektiğini de göstermektedir.

Cenevre Sözleşmesi'ne göre, mülteci ile sığınmacı arasındaki en temel farklardan biri, Avrupa ülkelerinden gelme koşuludur. Bu durumda iç çatışmaya maruz kalıp can güvenliği tehlikede olan bir kişinin mülteci statüsünden yararlanabilmesi için Avrupa ülkelerinden birinin vatandaşı olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra Doğu'dan göç edenler sığınmacı statüsüne tabi tutulmaktadır (Kartal&Başçı, 2014: 283). Dolayısıyla 1951 yılında Birleşmiş Milletler'in oluşturduğu Cenevre Sözleşmesi ile mültecilere hukuki bir statü atfedilmiştir. Bu açıdan bakıldığında bir kişinin mülteci olabilmesi için, dini, dili, ırkı, siyasi görüşü ya da

toplumsal bir gruba üye olması sebebiyle vatandaşı olduğu ülke tarafından güvenliğinin sağlanamaması ve can güvenliğinin tehlikede olmasından dolayı göç ettiği ülkenin korumasından yararlanmak istemesi gerekmektedir (Kılınç, 2018: 78).

Öztürk'ün de özellikle dikkat çektiği üzere “Türkiye, dünya üzerinde yer aldığı konumdan dolayı göç sirkülasyonunun ortak noktasında yer almaktadır. Üç kıtanın birleştiği alanda yer alan Türkiye, mevcut konumu nedeniyle kıtasal boyutta gerçekleşen her hareketlilikten doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenmektedir. Çağın en büyük evrensel problemlerinden biri olan mülteciler konusunda da sınır komşuluğundan ötürü doğrudan etkilenmesidir” (Öztürk, 2019: 22)

İnsanlık krizi olarak dünya gündemini meşgul eden mülteci göçlerine kaynak olan ülkelerin, Batılı sömürgeci ülkelerin boyunduruğunda olan ya da bu duruma hedef olan Asya, Ortadoğu ve Afrika ülkeleri olduğu görülmektedir (Arınç, 2018: 1469). 20.yy ile birlikte çatışmaların ve insan hakları ihlallerinin yaşanması durumu, bazı ülkelerde iç savaşların çıkmasına ve buna bağlı olarak insanların göç etmek zorunda kalmalarına sebep olmuştur. 2011 Arap Baharında gerçekleşen protesto sonucunda, 7.6 milyon Suriyeli komşu ülkelere göç etmek zorunda kalması bu duruma ilişkin önemli bir örnektir (Nurdoğan&Dur&Öztürk, 2017: 221).

Bu doğrultuda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta; Türkiye'nin konumundaki değişime yöneliktir. Türkiye, Suriyeli halkın göç etmesi sonucunda; göç veren ülke statüsünden göç alan ülke konumuna geçmiştir. Bir anlamda transit ülke statüsünün hedef ülke haline dönüşmesi sonucunda mültecilere uygulanan politikalarının yapısı da etkilenmiştir. Suriyeli halkın Türkiye’de ne kadar süre yaşayacağı, bu halkın başta barınma ve yaşama hakkının sağlanması, aynı zamanda istihdam edilme ve eğitim hakkından yararlanma gibi çözülmesi bekleyen pek çok sorun, konumu değişen ülkenin göç politikalarının yapısının ve içerimlerinin de üzerinde yeniden düşünmeyi gerekli kılmaktadır. İçişleri Bakanlığı Göç Dairesi Genel Müdürlüğü (2016)’nden elde edilen bilgiler dahilinde jeopolitik açıdan iç savaşın hâkim olduğu söz konusu bu ülkeye en uzun kara sınır komşusu olması nedeniyle göç hareketlerine zoraki olarak ev sahipliği yapmaktadır. Bugün dünyada yaklaşık olarak 2017 yılından itibaren 68,5 milyon zorla yerinden edilmiş insan nüfusu mevcuttur. Bunların 25,4 milyonu mülteci, 40 milyonu kendi ülkeleri içinde yerinden edilmiş kişiler, 3,1 milyonu ise sığınmacıdır. Halen Türkiye’de geçici koruma hizmetini verebilmek adına 10 şehirde kurulan 26 geçici barınma merkezleri hizmet vermektedir. Kurulan barınma merkezleri toplamda 256.971 Suriyeli vatandaşa ev sahipliği yapmaktadır. Barınma ihtiyacının yanı sıra temel

ihtiyaçlardan olan gıda, sağlık, eğitim gibi konularda Türkiye tarafından gerekli olan hassasiyet ve destek sağlanmaktadır (BMMYK, 2019).

Mülteciler genelde, varış hedefi olarak Avrupa'ya işaret etmektedir. Göç hareketi ise, göç ettiği hedef ülkeye yönelirken beraberinde çok yönlü problemleri de getirmektedir. Akçapar (2012: 563), oluşan problemlerin daha çok tehdit algısı üzerine yoğunlaştığını söylemektedir. Tehdit algısını oluşturan neden ise, doğrudan güvenlikle olan ilgisinden kaynaklanmaktadır. Düzensiz göç dalgaları ile artan terör olayları öncelikli olarak güvenliği tehlikeye sokmaktadır. Bunun yanı sıra kaygan zeminde olan koşullar sosyo-ekonomik çatışmaları tetiklerken, kültürel farklılıklar da kurulu düzen için birer 'tehdit' unsuru olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye ile Suriye devletleri arasındaki göç ilişkisini de bu ikilem içerisinde ele almak mümkündür.

Son zamanların en büyük insani krizi olan ve güncelliğini sürekli olarak tekrar eden sorun ise, mülteci sorunudur. Birçok Müslüman ülkede iç savaşın tetikleyicisi olarak rol alan özellikle de Arap baharının etkisiyle ülke içi kaos ve göç dalgaları meydana gelmiştir. Bu göç dalgalarının en önemli boyutta olanı ise 2011 yılında gerçekleşmiştir. Tüm dünyayı etkileyen bu sosyo-politik göç hareketi, Suriye'deki iç savaştan kaçan insanların başka ülkelere devinimini de içermektedir. Transit bir ülke konumunda olan Türkiye de bu uluslararası göç olayından fazlasıyla etkilenmiştir. Suriyeli göçmenler, hem sınır komşusu olunması, hem de bir ara geçiş ülkesi olması sebebiyle Türkiye'ye göç etmişlerdir; ancak bu göç olayı beklenenden uzun bir sürece yayılmıştır. İnsanlar transit ülke olan Türkiye'de yaşamaya başlamalarıyla birlikte geleceklerinin ne olacağı belli olmayan sorunlar silsilesi ile karşı karşıya kalmışlardır.

Kendi kültüründen, milletinden ya da ülkesinden olmayı yabancı olarak isimlendirmek bir anlamda ötekileştirme eylemini beraberinde getirmektedir. Akalın (2012: 102), göçmenlerin ülke sınırından geçerken öteki olarak kodlandığını ifade etmektedir. Göçmenler için sıkça kullanılan ve onları insani yönden değersizleştirilen kavramlar kullanılmaktadır. Göç politikalarında uygulanması gereken ve günlük yaşamda da sürdürülebilirliği açısından önemli noktalardan biri ise bu olumsuzlaştırıcı ifadelerin aksine hoşgörü kavramıdır. Bu konuda Hazan (2012: 195), göç edenlere gösterilen hoşgörüsüzlüğün mevcut durumu daha da zorlaştırdığını ifade etmektedir. Özellikle ötekine karşı sergilenen bu hoşgörüsüz tutum, göç sürecinde gerek yerli, gerekse yabancı göçmenleri de birtakım olumsuz koşullarda yaşamaya itmektedir. Özellikle farklı kültürel yapılanmalar arasında daha

çok bizden olan ve olmayan arasında kurulan çatışma ilişkisi söz konusudur. Bu ilişki gerek görünür, gerekse gizil bir şekilde dilin hegemonik yapısına yansımaktadır. Günümüzde Suriyeli mültecilerin özellikle ötekileştirme ve damgalama gibi olumsuz davranışlarla karşı karşıya kalmaları da, kurulan bu çatışma ilişkisinin açıkça göstergesidir. Çünkü ötekiliğe yabancı perspektifinden bakan Simmel'e göre de yabancı, geldiği yerde kalıcı olarak ikamet eden, ancak oraya ait olmayan bir gezgindir. Bulunduğu yere ait olmayışı yabancıyla kurulan ilişki, uzaklık-yakınlık şeklinde ifade edilebilir. Simmel, yabancı ile kurulan ilişkide hissedilen benzerliğin ölçüsünde bize yakın olacaklarından bahsetmektedir. Genel olarak yabancı olarak tanımlanan ötekiyle kurulan benzerlik ilişkisi kadar bize yakın oldukları, sahip oldukları farklılıklar kadar bize uzak oldukları anlamı çıkarılabılır (Simmel, 2016: 33).

2.1 Türkiye'deki Mültecilerin Karşılaştığı Sorunlar

Suriye'de çıkan iç savaş nedeniyle can güvenliği tehlikede olan Suriyeli vatandaşlar, ülkelerinden farklı ülkelere göç etmek zorunda kalmışlardır. Suriyelilerin göç ettiği ülkeler arasında Türkiye de bulunmaktadır. 2011 yılında Suriye'den göç edenlere ev sahipliği yapan bir ülke olarak Türkiye, aynı zamanda ülke politikası olarak da kendini güncellemeye gitmiştir. Hümanist bir perspektiften bakıldığında Suriyeli mültecilere sınır kapılarını aralayan her ülke gibi Türkiye, yaşanan bu insanlık krizinin doğurduğu yıkımları bir derece hafifletmeye çalışmaktadır. Ancak bu göç akınları ile birlikte hem Suriyeli mülteciler, hem de Türkiye vatandaşları açısından çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır.

Suriyeli mülteciler perspektifinden bakıldığında, sınır bölgelerde ve toplu kamp alanlarında yapılan düzenlemelerin uzun ömürlülüğü açısından sorunlar bulunmaktadır. Oluşturulan yerleşim yerlerinin ve kamp alanlarının nüfusun genişleme ihtimalleri düşünülerek hazırlanması gerekmektedir. Bunun yanı sıra kamplarda ve yerleşim alanlarında Suriyeli vatandaşların sosyalleşme açısından da tatmin edici uğraşların sağlanmaması da bir diğer sorundur (İnan&Korgavuş, 2017: 111-113).

Bunun yanı sıra, Türkiye'de esnaf (dükkan, market, fırın vb.) olarak hayatını idame ettirmeye çalışan Suriyeli mültecilerin açtıkları iş yerlerinin temel ihtiyaçlarını Suriye'den getirtmeleri ve Suriyeli ağırlıklı hizmet vermeleri beraberinde bu malları kaçak olarak tedarik etmesi sebebiyle vergi vermemesi, Türkiye vatandaşı esnafıyla Suriyeli esnaf arasında ekonomik temelli olarak gerginlik yaşanmasına sebep olmaktadır (Çakıcı&Şenay&Çakıcı, 2018: 368).

Türkiye'deki mültecilerin karşılaştığı sorunlardan bir diğeri de ortak dil-kültür sorunudur. Suriyeli mülteciler göç ettikleri diğer ülkeler gibi Türkiye'de de dil ve kültür problemiyle karşılaşmaktadır. Dil, iki insan arasındaki iletişimin temel dayanağıdır. Bu noktada her iki ülke vatandaşlarının konuştuğu diller arasında yok denecek kadar bir benzerlik bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Tunç (2015), farklı bir dili öğrenme ve içinde bulunduğu toplumun kültürüne uyum sağlama açısından sorunların baş gösterdiğinin altını çizmektedir (Tunç, 2015: 33).

3. Göçün Sosyolojik İçerimini Film Karesinde İzlemek

Sinemadan önce Türkiye'nin toplumsal yapısına bakıldığında göç hareketleri, ülke sınırları içinde gerçekleşen ve genelde köyden kente göç akınları şeklinde var olan iç göç olarak yerini almaktadır. İş imkânlarının sınırlı oluşu ve ekonomik kaynaklı sebeplerden ötürü bölgesel ve ulusal göç hareketi olan iç göç yerini ulusötesi göçü temsil eden dış göçe bırakmıştır. Vatandaş olduğu ülke sınırlarını aşarak farklı ülkelere göç eden Türk vatandaşları kendi rızalarıyla ekonomik ve yüksek yaşam kalitesinden yaralanmak adına, Türkiye'nin anlaşmalı olduğu ülkelere kas gücüne bağlı işçi göçleri olarak gerçekleşmektedir. Son olarak, Türkiye'nin toplumsal yapısını etkileyen göç hareketi niteliğinde olan mülteci ve sığınmacı göçleri, hem Türkiye'deki göç algısının seyrini hem de Türkiye'nin toplumsal yapısını doğrudan etkilemektedir. İç savaş nedeniyle Suriye'den Türkiye'ye göç eden Suriyeli vatandaşlar, Türkiye'nin göç veren ülke konumundan göç alan ülke konumuna geçmesine neden olmaktadır.

Bu sosyal süreçle bağlantılı olarak Türk sinemasında, çekilen filmlerin içeriği açısından gerçekleşen göç akınlarının niteliği ile ilintili olarak bir paralellik bulunmaktadır. Türkiye'nin toplumsal yapısına etki eden ilk göç hareketi olan iç göç gerçekleşirken, beraberinde getirdiği toplumsal sorunlar da Türk sinemasının konusunu ve temasını oluşturmuştur. Sinemanın konusu olarak, köyden kente göç eden insanların yaşadığı adaptasyon süreci, şehir yerlilerin tutumları, göçün neden olduğu çözümler gibi konular işlenmiştir. Buna bağlı olarak dış göç hareketlerinin gerçekleşmesi ile Türk sineması içerik güncellenmesine geçerek gurbetçilerin sorunları üzerine eğilmektedir. Döneme hakim olan toplumsal olayların baskınlığının Türk sinemasında ele alınması aynı zamanda o dönem hakkında da bilgi vermektedir.

Türkiye'nin toplumsal yapısını yeni bir döngüye sokan mülteci göçü, Türkiye'nin tüm kurumsal yapılarını yakından etkilediği gibi Türk sinemasının konusuna da yeni bir boyut kazandırmıştır. Göçmen bireylerden mülteci ve sığınmacı bireylerin yaşadığı sorunları, geçirdiği evreleri bizzat yansıtmasa da kurmaca denemeyecek kadar gerçek bir temele oturtulan Türk sinemasına mültecilik olgusu yeni bir soluk getirmiştir. 2011 yılında Türkiye'ye gerçekleşen ve zorunluluk temelli bir göç hali olan mülteci ve sığınmacı göçleri, Türk sinemasındaki yerini 2017 yılında Türk Yönetmen Onur Saylak tarafından çekilen Daha (The More) filmi ile almaktadır. Kişinin kendi iradesine bağlı olarak gerçekleşen ve göçmen olarak adlandırılan insanların yerini, mülteci ve sığınmacı olarak adlandırılan, vatandaşı olduğu ülkeden can güvenliği nedeniyle göç etmek zorunda kalan insanlar almıştır. Bu açıdan bakıldığında Daha (The More) filmi yerli bir yönetmenin mülteciliğin konu olarak ele alındığı ilk film ve şundaki tek film olarak özgünlüğünü korumaktadır.

Sinema, toplumda yaşanan olayların anlatılması açısından önemli bir aktarım görevine sahiptir. Gündelik yaşama dair pek çok önemli kısımları izleyiciye sunarak hem olaylardan haberdar edici hem bilgilendirici bir görevi bulunmaktadır. İçinde bulunduğu toplumun kültüründen hem etkilenen, hem de etkileyen bir işlevi de bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında toplumda yaşanan olayları aktarımı açısından sinema ile toplumsal gerçeklik kavramları arasında bir ilişki bulunmaktadır (Güngör, 2017: 105).

Sinema'nın sosyolojik açıdan aydınlatılmayı bekleyen bir sanat olduğunu söyleyen Diken&Lausten'a göre, sinemacıların toplumsal hayatı profesyonel olarak gözlemleyemeyeceklerinden yola çıkarak sinemanın da sosyolojinin bir uğraşı olduğu belirtilmiştir. Böylelikle yönetmenlerin filmlerinde kurgusal dünyanın dışına çıkarak toplumsal gerçekliğe daha çok yer vermesi gerektiği söylenmiştir (Diken&Lausten, 2010: 23).

Sinemanın gerçekliği yansıtmaya aynı zamanda içinde bulunduğu dönemin oluşumu hakkında bilgilendirici bir belge niteliği taşımaktadır. Konunun kapsamı itibariyle Türk sinemasındaki uluslararası göç olgusu ele alınmaktadır. Çalışmayı anlamlı kılan en önemli nokta ise, Türk sinemasında çekilen ve uluslararası göç konusunun işlendiği bir film olmasının yanı sıra çekilen göç filmlerinden farklı olarak, göç veren değil göç alan bir Türkiye toplum yapısının gündemdeki bu sıcak gelişmenin ilk defa çekilen Daha (The More) filminde işlenmesine ilişkindir.

Türkiye’de göç konusu iç göç ve dış göç olarak iki ana başlık altında ele alınmaktadır. Toplumsal değişimin ve dönüşmelerin tetikleyicilerinden biri olan göç olgusu Türk sinema tarihinde yer almış önemli bir konudur. İç göçün sebep-sonuçları, ortaya çıkardığı sorunlar ile dış göçün problem sistemi benzerlik göstermektedir. Kula ve Koluçak (2016: 389-390)’a göre, iç göç ile ilgili olarak, tarımsal alanda yaşanan krizlerin göçü meydana getirdiğini ve kırsal hayatta tutunamayanların kentlere göç hareketinde bulunduğunu ifade etmektedirler. Geçim sıkıntısına yol açan işsizlik köyden kente göçün en büyük nedenlerinden biri iken bunun yanı sıra köyde çözümler ve kırsal alanda yer değişimleri de meydana gelmiştir.

Bir diğer göç çeşidi olan dış göç, özellikle 1960’lı yıllardan sonra Türkiye’den başta Almanya olmak üzere başka ülkelere göç etmesiyle başlamaktadır. Türk sineması, sinema filmlerinde dış göç olgusuna yer vermektedir. Türkiye vatandaşlarının yaşadığı sıkıntılar, Türk sinemasına da uyarlanarak filmlere konu olmuştur. Anık (2012: 35), uluslararası göç olarak da adlandırılan dış göç ile Türk vatandaşlarını bekleyen problemleri şu şekilde sıralamaktadır: kültürel şok, dil bilmeme ve beraberinde iletişim kuramama, adaptasyon problemi, kimlik bunalımı vb.dir. Bunun yanı sıra aidiyet hissi, ötekileştirme gibi problemler göç eden Türk vatandaşlarının da özellikle yaşadığı problemler arasında yer almaktadır.

Bugün, Türkiye göç hareketlerine bakıldığında artık göç veren bir ülke statüsünden göç alan bir ülke konumuna geldiği görülmektedir. Özellikle Suriye’de çıkan iç savaş sebebiyle 2011 yılında Suriye’den Türkiye’ye göç akınları başlamıştır. Konuya yeni bir toplumsal sürecin başlangıcı olarak bakıldığında, hem yerel halk için, hem de Suriyeli mülteciler açısından çeşitli sorunların baş göstermesinin kaçınılmaz bir son olacağı açıktır. Yukarıda yapılan açıklamalarda, aynı ülkenin vatandaşları olduğu halde iç göç olgusunun gerçekleşmesi sonucunda bile, kırsal kesimden gelenlere karşı olumsuz davranışlar silsilesi uygulandığı gösterilmiştir. Bu itibarla Suriyeli mültecilerin gelmesiyle birlikte yerel halk ile Suriyeli mülteciler arasında ortaya çıkan toplumsal, kültürel, ekonomik, sağlık temelli birçok sorun olağan görülmelidir.

Diğer dönemlerdeki iç ve dış göç olgularını kendine konu olarak kullanan sinema da Suriyeli mülteciler konusunu da ele almıştır. 2017 yılında Hakan Günday’ın Daha kitabından esinlenerek Onur oluşan Saylak’ın yönetmenliğini yaptığı Daha (The More) filmi çekilmiştir. Bugün için Suriyeli mültecilerin konu edinildiği ilk ve tek film olması nedeniyle Daha (The More) filmi ayrı bir önem ve değer taşımaktadır. Özellikle yönetmenin Türk oluşu ve film konusu olayların mekân olarak Türkiye’de geçmesi, yerli ve mülteci perspektifinden nasıl

algılandığını izleyiciye daha derinden ve yaşamsallıkta aktarılmasını sağlamıştır. Türkiye'deki mülteci krizi günlük hayattan medya örüntülerine kadar her mecrada, her geçen gün kendini daha çok hissettirmektedir. Öte yandan aynı toplumun paylaşıldığı gerçeği de mevcuttur. Bu filmde hareketle Türkiye vatandaşlarıyla ilgili genel yargıya varılması doğru olmamakla birlikte, filmde ağırlıklı olarak bu tavrın gösterildiği kanaatine de varılabilir. Şu da bir gerçektir ki, bu film Türkiye'deki mülteci konusunu ele alan ilk Türk sinema filmi oluşunun önemi yanında, sonrasında bu konu üzerine çekilecek filmlere kaynaklık edebilecek bir özellik de taşımaktadır.

4. Yöntem

Bu çalışmada 1970'li yıllardan itibaren sosyal bilim paradigmasına etkisini gösteren ve yaygınlaştıran nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Yorumlama ve analiz sürecinin daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmasını içeren bu yöntem ile birlikte metinlerin alt okuması ve sosyolojik anlamda olgularla ifade edilmesi önem taşımaktadır.

Film analizinde karakterlerin kullandıkları ifadelerin aktarılması, sosyolojik değerlendirme yapılabilmesinde önem taşımaktadır. Öyle ki içerik (anlatı) analizi ile ilgili olarak veri analizi yapılırken üzerinde yoğunlaşılacak kavramlar söz konusudur. Bu kavramlar; betimleme, analiz ve yorumlamadır. Betimleme, araştırma konusunda "ne" sorusuna verilen cevapla ilgisi nedeniyle analizi de kolaylaştırmaktadır. Bir diğer kavram olan analiz, "nasıl" ve "neden" sorularıyla ilgilenmektedir. Aynı zamanda konular arası anlamsal ilişkilerin kurulmasında da yardımcı olmaktadır. Son olarak yorumlama kavramında ise, kilit nokta "anlam"dır. Toplanan verilerden hareketle elde edilen bulguların doğru yorumlanması, anlamı vermektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

Bu çalışmada da yöntem olarak, araştırma konusuna uygun olarak nitel veri analizinin bir türü olan içerik (anlatı) analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma konusunun film analizi ile desteklenmesi, beraberinde kullanılan yöntem olarak içerik (anlatı) analizinin seçilmesinde etkili olmuştur. Çünkü film analizi toplumsal gerçekliğin anlatılmasında ve incelenmesinde; karakterler, olay örgüsü ve alt metin içerik (anlatı) analizi ile değerlendirilebilme olanağını da sunmaktadır.

Araştırma konusunun film analizi olması nedeniyle, bu bağlantıyla uygun görülen içerik analizi yönteminden kategorik içerik analizi ile film incelenmiştir. Kategorik içerik analizi yöntemi ile Daha (The More) filminin belli başlı kategorilere ayrılarak bu başlıklar

çerçevesinde analiz edilmiştir. Yapılan araştırma Bulgular ve Yorumlar ana başlığı altında kategorize edilerek ele alınmıştır. İlk olarak film hakkında genel bilgi verilerek analize başlanılmıştır. Sonraki adım olarak filmde yer alan kişiler ‘Karakterler’ alt başlığında incelenip yorumlanmıştır.

İncelenen filmde 7 baş karakter bulunmaktadır. Bunlar filmdeki önem sırasına göre: Gaza, Ahad, Harmin-Dordor Kardeşler, Ahra, Yadigâr, Zahir ve Osman’dır. Belirlenen bu karakterlerin filmdeki yerleri ve filme olan etkileri bağlamında, sosyolojik yorumlama ve değerlendirme yapılmıştır.

Bu doğrultuda filmde yer alan mekânların film ile bağlantısı irdelenmiştir. Mekânlar, Gaza ile babasının yaşadığı ev, sığınmacıların saklandığı depo, sahil, ormanlık alan, gazino, yol olarak yer almaktadır. Film içeriğinde ele alınan sonraki kategori Film Akışı ve Tema olarak alt başlıklar bulunmaktadır. Filmin içeriğinin anlaşılması açısından önemli olan bir diğer kategorik başlık ise İmgeler alt başlığıdır. Beş farklı imge film içeriğinde tespit edilerek yorumlanmıştır.

Son kategorik içeriği olarak Dikotomiler alt başlığı yer almaktadır. Dikotomiler kategorisi içerisinde toplumsal vicdan-vicdansızlık, medeni-medenyetsiz çatışması son olarak da yerli-mülteci dikotomisi yorumlanarak analiz edilmiştir.

5. Çemberin Dışında Yaşayanların Daha (TheMore) Filmi Üzerinden Anlamak

Çalışmanın bu kısmında, “Birlikte Yaşama Kültürü Ekseninde Türkiye’de Suriyeli Mülteciler Olgusu: TheMore-“Daha” Filmi Analizi” konulu tez çalışmasının bulgularını içermektedir. Çalışmanın bu kısmında sırasıyla Daha (The More) filmindeki karakterlere, filmin akışına, imgelere ve dikotomilere yer verilmektedir. Buradaki amaç ise, Türk yapımı yerli bir sinema filmi olan Daha (The More) filmindeki verilerden hareketle Türkiyeli vatandaşların Suriyeli mültecilere karşı nasıl bir tavır sergiledikleri ve onlara karşı damgalama yapıp yapmadıkları, yapıyorlarsa şayet ne şekilde yaptıklarını anlamak ve göstermektir. Bunu gerçekleştirebilmek için bu çalışmada toplumsal gerçekliğin bir izdüşümü olarak Daha (The More) filminin sosyolojik okuması yapılmaktadır.

5.1.Filmdeki Karakterler

Daha (The More) filmi ana karakter ve yan karakterlerin fazla olduğu bir sinema filmidir. Bu nedenle araştırmanın bu kısmında film üzerinde etkisi fazla olan, baskın karakter

ele alınarak sosyolojik okuma gerçekleştirilmiştir. İlk olarak filmin ana karakteri olan Gaza ve babası Ahad arasındaki çekişmeli ilişki, filmin akışını ve çerçevesini belirleyen temeli oluşturmaktadır. Birbirinden farklı, zıt bir karaktere sahip olan baba (Ahad)- oğul (Gaza) arasındaki bu ilişki ağı, Gaza açısından da bir iç çatışmanın nedeni haline gelmektedir.

Filmde yer alan ve filmin ana karakterlerinden olan Gaza karakteri sakin, düşünceli, idealist, olayları daha çok izleme noktasında yer alan, babasının yaptıklarına karşı çok fazla tepkisini gösteremeyen bir karakterdir. Hem belli idealleri olan, hem de babası gibi olmamak için okul hayatında devam etmek isteyen Gaza, babasının engellemeleriyle karşı karşıyadır. Gerek hayatının geleceği, gerekse mevcut karakteri için babasıyla girdiği bu çatışmanın sonucunda kaybeden taraf olur. Bunun yanı sıra daha çocuk yaşta (14 yaş) olmasının yanı sıra ağır sorumlulukların yüklendiği zor bir hayatının olması Gaza'yı erken yaşta olgunlaşmak zorunda bırakmıştır. Film akışı açısından bakıldığında Gaza karakteri iki sürece ayrılabilir. İlk süreç içerisinde daha iyimser, yardımsever, hayal dünyası olan (babasına rağmen), okumak isteyen daha kararlı bir Gaza profili mevcuttur. Babasının onun için seçtiği hayatı kabul etmemekte direnen ve bir çıkış yolu arayan kararlı bir Gaza tiplmesi karşımıza çıkmaktadır. İnsani duygularını henüz yitirmemiş olan Gaza bu süreçte medeni ve vicdanlı tarafı temsil etmektedir.

Gaza karakteri ikinci sürecinde ise yaşadığı olumsuzlukların etkisiyle, karakter aşımına uğramıştır. Yaşadığı bu sancılı süreç, Gaza'yı daha sert, daha düşüncesiz kısaca duygularından arınmış bir hale getirmiştir. Okuma istediğinin babası tarafından engellenmesinin yanı sıra, geniş bir çevreye sahip olamayışı ve bundan dolayı tutunduğu mülteci kadının tecavüzüne şahit oluşu, beraberinde babasından yediği dayak Gaza'nın kişiliğini, sahip olduğu özelliklerin tam tersine çevrilmesine neden olmuştur. Babasının ona biçtiği hayatın tam da ortasında kendini bulan Gaza, bu hayat tarzını sahiplenerek mültecilerin gardiyanlığını babasından daha katı bir şekilde yapmaya başlamıştır.

Filmde canlandırılan Ahad karakteri, ana karakter olan Gaza'nın babası olarak yer almaktadır. İnsan ticareti ile geçimini sağlayan Ahad, mültecilerin kaçak yollardan Avrupa'ya geçişini sağlamak için kara taşımacılığı ve saklanma hizmeti sunmaktadır. Ancak verilen hizmet tam anlamıyla insani kelimesinin karşılığını taşımamaktadır. Yerin altında hijyenik olmayan boş bir dört duvarın arasında mültecileri barındırmaktadır. Yeme-içme, tuvalet ihtiyacı, uyku gibi temel insani ihtiyaçların giderilmesini bile karşılamayan bu dört duvar, göçmenlerin günlerce güneş görmeden beklemeleri için ayrılmıştır. Bunun yanı sıra oğlunun

eğitimine devam etmesini istemeyen Ahad, Gaza'nın da kendisi gibi insan ticaretiyle uğraşmasını istemekte, hatta Gaza'yı teşvik amaçlı olsun diye onu kendine ortak olarak göstermektedir. İlegal yollarla para kazanan Ahad, sınırlı, vicdansız, çıkar amaçlı ilişki ağı kuran, hovarda bir tiplere olarak filmde yer almaktadır.

Bunun yanı sıra filmin akışına etkisi olan bir diğer karakterler ise Harmin ve Dordor tekneci kardeşlerdir. Yaptıkları işe bakıldığında, mültecilerin kaçak yollarla Avrupa'ya gidişlerinin deniz yolculuğu kısmını gerçekleştirmektedirler. Mülteciler, Ahad'tan sonraki süreci Harmin-Dordor kardeşlerin tekneleri ile devam ettirmeye çalışmaktadır. Yaptıkları iş açısından bakıldığında illegal bir yolla para kazanan bu tekneci kardeşler, insanlık açısından Ahad kadar duygusuz ve vicdansız değildirler. Gaza üzerinde de olumlu bir imaj yansıtmaktadırlar.

Filmde yan karakterlerden biri mülteci bir kadını canlandıran Ahra karakteridir. Gaza açısından önemli bir yeri olan Ahra, aynı zamanda illegal yollarla göç sürecinde mülteci kadınların yaşayabilecekleri sorunların da kısa bir göstergesi olarak filmde yer almaktadır. Gaza'nın Ahra'ya olan ilgisi, onun mültecilerle daha çok vakit geçirmesine, empati yapabilmesine, daha önyargısız yaklaşmasına yol açmıştır. Ancak Ahra'nın güzel bir kadın oluşu ve bir 'mal' gibi kullanılışı filmde diğer bir çarpıcı noktadır. Ahad, illegal yolla işlettiği sermayesi sekteye uğramasın diye Jandarma Komutanı olan Yadigâr'a işlerini halletmenin karşılığı olarak Ahra'yı cinsel birlikteliğe zorlamıştır.

Filmde yer alan diğer karakterlerden olan Jandarma Komutanı Yadigar, film akışı içerisinde olumsuz bir profil çizmektedir. Yadigar'ın vicdansız karakterli oluşu, illegal yollara izin vermesi karşılığında rüşvet istemesi nedeniyle görevini kötüye kullanmasına sebep olmuştur. Bu durum aynı zamanda kaçak insan ticaretinin nasıl gerçekleştiği ve nasıl işlediği noktasında izleyiciye bilgi sunmaktadır. Bu noktadan bakıldığında, güvenlik noktasında silahlı kuvvetlere olan güven duygusu bu gerçek karşısında sarsılmaktadır.

5.2.Filmin Akışı

Metnin bu kısmında Daha (The More) filminin akışı hakkında bilgi verilmektedir. Filmin anlaşılabilirliği açısından Gaza merkezde tutularak olayların gerçekleşme süreçleri üç dalga şeklinde ele alınmaktadır. Her bir dalga gelen mülteci topluluğuna işaret etmektedir. Ana karakter olan Gaza açısından bakıldığında, her bir mülteci topluluğu dalgasında farklı bir kişilik dönüşümü gerçekleşmektedir.

İlk dalga olarak, film başladığı esnada bir grup mültecilerin gece saatlerinde karanlık bir otluğun arasından el feneri yardımıyla yapılan haberleşme sonrası kamyonu bindirilmeleriyle başlamaktadır. Konaklayacakları depoya geldikten sonra Ahad, mültecilere süreç hakkında bilgi verir; ancak sonrasında ise anlayıp anlamadıklarını sorduğunda anlamadıklarını görünce Türkçe bilmedikleri için onları aşağılar. Bu arada Gaza babasından habersiz TEOG sınavına girer. Mülteciler yatak ihtiyacının giderilmemesinden dolayı buldukları kasaları yatak yapmak için kullanırken aralarında bir tartışma çıkar ve bundan dolayı depodaki tüm eşyalar boşaltılır. Bu arada Ahad, ilgisini çeken bir mülteci kadına zorla tecavüz eder ve kadının çocuğunu da kamyonun arkasına kitler. Gaza'ya havalandırmayı açmasını söyler ama olayın şokuyla Gaza yerinden hareket edemez hale gelir. Ahad'ın yaptığı bu suç mülteci kadının oğlunun ölmesine sebep olur. Ahad, Gaza'yı suçlu ilan ederek hem kendi vicdanını rahatlatmaya çalışır hem de Gaza'yı kendine muhtaç hale getirir.

Bu süreç Gaza'nın psikolojik olarak bir travma geçirmesine ve baba-oğul arasındaki ilişkinin sarsılmasına sebep olmaktadır. Vicdanını rahatlatma adına ölen çocuk ile hayali bir konuşma gerçekleştiren Gaza, gideceği yerde maruz kalacağı muamelenin daha iyi olmayacağını, yine kimsenin onu önemsemeyeceğini söyleyerek kendini bir bakıma aklamaya çalışmaktadır. İkinci dalga ile gelen mülteciler ile depo konuşmasını bu sefer Ahad'ın direktiflerinin aynısını söyleyen Gaza yapmaktadır. Geçirilecek süreci anlattıktan sonra Ahad'ın yaptığı gibi anlayıp anlamadıklarını sorar ve aynı şekilde Türkçe bilmedikleri için o da mültecileri aşağılar. Bu arada mültecilerin arasından bir kadın Gaza'nın dikkatini çeker ve duygusal anlamda bir yakınlık göstermeye başlar. Bu sırada Ahad illegal işlerinin yoluna koyması karşılığında Jandarma Komutanı Yadigar'a Ahra'nın metalaştırılan bedeni sunulmaktadır. Bu ana şahit olan ve bir travma daha yaşayan Gaza, babasının izin vermemesi ile kazandığı okula babasından kaçarak gitmeye çalışır. Bu çabası da olumsuz sonuçlanan Gaza için artık yeni bir kişilik söz konusudur.

Üçüncü dalga ile direkt olarak kendi ilgilenen Gaza artık babasından daha hissiz daha vicdansız bir insana dönüşmüştür. Kendini kurtarma çabaları bir türlü gerçekleşmeyen Gaza, artık babası tarafından hazırlanan hayat tarzını kabul etmiştir. Depoyu özelleştirerek ticari bir çark haline getiren Gaza, sahip olduğu insani değerleri bu dalgalanmalar sırasında kaybetmiştir. Hem ilk dalgada gelen mülteci kadına, hem de Gaza'ya yaptıkları yüzünden Ahad, Harmin tarafından bıçaklanarak öldürülür. Depo kontrolü tamamen üstüne geçen Gaza, depoya takmış olduğu kameralar ile yanı başında olan gerçekliği kameralardan izlemektedir.

Bu da bir anlamda Foucault'un panaptikon kavramını içermektedir. Çünkü kamera gözetleme ile denetim mekanizmaları kurulmakta ve insanların davranışlarını doğrudan görme ve öğrenme anlamını da taşımaktadır.

5.3. İmgeler¹

Daha (The More) filminin sosyolojik okumasını yaparken, bulunan imgeler üzerinden Suriyeli mültecilerin göç sürecinde yaşadığı deneyimlerin bir çıkarımı olarak ele alınmaktadır. Kaçak şekilde göç etmeye ve hayatta kalmaya çalışan Suriyeli mülteciler gizlendikleri deponun duvarına çizdikleri resimlerle, hem yaşadıkları özlemi, hem yaşamdan beklentilerini hem de hayalini kurdukları hayatın anlaşılması açısından izleyiciye kapı aralamaktadır.

5.3.1. Işık İmgesi

Işık imgesi, film boyunca kendini hissettirmekte ve hemen hemen her sahnede kendini göstererek yer edinmektedir. Filmin çekildiği zamanın ve mekânın ışıklı olup olmayışına kadar her noktada karanlık-aydınlık tezatlığı sıkça kullanılmaktadır. En bariz olarak göze çarpan ışık imgeleri ise, güneş ve el feneridir. Aynı iki başlık altına ele alınacak olan bu iki imgenin ifade ettiklerini anlamak için sosyolojik perspektifte irdelenecektir. Bu ikiliklerde yerleşik olmanın aslında yabancı olma kavramlarıyla diyalektik anlayış etrafında da ele alındığında birbirleriyle doğrudan ilintili olduğunu söylemek mümkündür.

5.3.1.1.Güneş İmgesi

Güneş imgesi, gerek zamansal olarak bir aralığı ifade ederken gerekse sığınmacıların kaldığı deponun duvarlarındaki resmi içermektedir. Zamansal olarak bu imge ele alındığında, filme başlarken daha ilk sahnelerde saat dilimi olarak gecenin seçilmesi, sığınmacıların hareket halinin rastlantısal olmayacak derecede hep gece olması odağı bu noktaya dikkat çekmektedir. Ulaşım işlemini gerçekleştirenler, kaçak göçmen taşıyan kamyonların gizlenmesi için en uygun zaman olarak gece saatlerini seçmektedirler.

Bunun yanı sıra karadan denize doğru ulaşımın gerçekleştiği zamanlarda yine gece karanlığının çöktüğü saatlere karşılık gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, sığınmacıların ulaşımı en kolay yolla yapabileceği saatler gece saatleridir. Ancak bu zamansallık gündüze olan özlemi de tetiklemektedir. Tekne yolculuğuna çıkmayı beklerken zamanlarını depoda

¹ Bu kısım belirtilen yüksek lisans tezinin 56-60 sayfa aralıklarında yer almaktadır. Konunun ve işlenişinin orijinallliğini kaybetmemesi adına doğrudan aktarılmıştır.

karanlıkta geçiren sığınmacılar, aynı zamanda tekneye binerken de yine gün yüzüne hasret bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu durumu açıklamak için, depo duvarlarına çizilen güneş resimleri kanıtlayıcı bir niteliğe sahiptir. Bahsedilen bu durum depoda yaşayan sığınmacıları doğrudan etkilemektedir.

Güneş imgesini kullanan bir diğer karakter Gaza'dır. Gaza, sığınmacıların aksine yeryüzünde bir hayat yaşamasına rağmen babası ile ilişkisi bağlamında yaşadığı problemler nedeniyle güneşe hasret bir hayatı devam ettirmektedir. Bir sahnede Gaza'nın uzandığı yerden elini güneşe doğru uzattığı gösterilir. Bu sahne, Gaza üzerinden güneş imgesinin nasıl yorumlandığını resmetmektedir.

5.3.1.2. El Feneri İmgesi

Filmde yer verilen imgelerden bir diğeri de el feneri imgesidir. Filmin başladığı ilk dakikalarda elinde el feneri olan çocuğun gece vakti çalılıklardan çıkıp Gaza'yla karşılaşmasıyla başlamaktadır. Burada el feneri bir haberleşme aracı olarak kullanılmıştır. El feneri, ayrı dilleri kullanan iki farklı kültürün ortak bir noktada buluşmasının adıdır. Buna benzer bir durum olarak, sahilde tekneye binmeye hazırlanan sığınmacıların durumunu belirtmek adına Ahad ile tekneci kardeşlerin birbirlerine uzak mesafeden el feneri ile bir ileti gönderdikleri de gözlemlenmiştir.

El feneri, filmde iletişim kurmanın yanı sıra başka bir imgesel malzeme olarak, ikinci dalga sığınmacı kafilenin depoda bulunduğu sıralarda el fenerleri eşliğinde dans etmeleri ile bir eğlence imgesi olarak da kullanılmıştır.

5.3.2. Ev İmgesi

Ev, filmde yer verilen bir diğer imgeyi ifade etmektedir. Sığınmacılar için, Gaza ve babasının yaşadığı ev algısı bakımından farklılıklar göstermektedir. İlk olarak sığınmacılar üzerinden yansıtılan ev imgelerine bakılacak olunursa, göze çarpan ilk durum beklemek için kullandıkları deponun eve benzemeyişi ve eve benzetmek isteyişleri ile ilintilidir. İkamet edilen depo, konaklama açısından pek de elverişli bir alana benzememektedir. Her aileye ait odaların olmayışı, kafilede bulunan tüm sığınmacıların aynı alanı paylaşıp, aynı ortamda yatıp kalkması ev ortamının olmayışının ilk göstergesidir. İkinci olarak tuvalet ihtiyacının giderilmesi konusunda, bir tuvaletin bulunmayışı, tuvalet ihtiyaçlarının bir kova yardımı ile halledilmesidir. Bunun yanı sıra gıda ihtiyacının sadece yarım ekmek arası ve su ile giderilmesi de ev ortamını aratan nitelikteki durumdur. Bu durumdan hareketle,

sığınmacıların kasalardan yatak yapmaları da depoyu eve benzetme isteklerinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Diğer bir nokta, duvara çizilen ev resimleridir. Sığınmacılar tarafından duvarlara çizilen her bir resmin aslında anlamsal olarak bir özeli karşılama durumu mümkün olabilir. Duvardaki resimleri sadece can sıkıntısından çizilen resimler olarak görmek anlaşılabilirlik açısından sığ kalabilir. Resimler incelendiğinde göze çarpan çizimlerden biri de evdir. Ev resmi aynı zamanda bir yuvaya duyulan ihtiyacı somutlaştırmaktadır. Savaş nedeni ile ülkelerinden göç etmek zorunda kalan bu insanlar, göç sürecinin devamlılığında ötürü, bir yere aidiyet konumunu yitirmeleri nedeniyle bu duyguyu bir özlem olarak beraberlerinde taşımaktadırlar. Yer değiştirmeyi bırakıp bir ev ortamı ve bir vatanın hasretini çeken bu insanlar, bu özlemi duvarlara çizdikleri ev resimleriyle doğrudan yansıtmaktadırlar.

Diğer bir ev imgesi olarak Gaza ve babasının yaşadığı ev gösterilebilir. Ancak bu ev yapısal olarak ev gibi görünse de aile olamamanın yoğun boşluğunu üzerinde derince hissedildiği bir yerdir. Ailede özellikle annenin olmayışından kaynaklı Gaza'ya yüklenen geleneksel ev içi sorumluluklar, babanın davranış ve tutumu aile kurumunun eksikliği ve mevcut evin yuva olamayışını gözler önüne sermektedir. Bunun yanı sıra evin düzensizliği ve temiz olmayışı da ev için kadına biçilen rolün eril rol ve örüntülerin etrafında babanın üstlenmediğine işaret etmektedir.

5.3.3.El İmgesi

Duvara çizilen ve imgesel bir anlam ifade eden öğelerden bir diğeri de el imgesidir. Bu çizimler için yapılabilecek yorumlardan ilki, eski zamanlarda mağaralara çizilen resimlere paralel olarak, o mekânda bulunduğunu belli etme isteğidir. Daha sonra gelecek olanlar için “*ben buraydım*” mesajı verilmeye çalışılmış olabilir. Ülkelerinden göç ettikleri süre zarfında sürekli mekânsal bir yer değiştirme durumu içerisinde olan bu insanlar, gördükleri muamele ile de dışlanan bir grubu ifade etmektedir. Film içerisinde gösterilen bir sahnede, sığınmacı bir adamın çocuklara çarşaf arkasında yaptığı el oyunu da bir diğer el imgesine işaret etmektedir. Adamın ellerinden yapmış olduğu kuş gösterisi, aynı zamanda özgürlüğe duyulan özlemi de göstermektedir.

5.3.4. Yaban Arısı Kabuğu İmgesi

Yaban arısı kabuğu, yalnızca bir sahnede gösterilmiş olsa dahi Gaza'nın ruh halinin anlaşılması açısından kullanılan önemli bir metafor olarak kabul edilebilir. Gaza'nın babası

ile olan çekişmesi, kendi ile olan iç çatışmacı ruh hali kendi ile olan noktanın anlaşılmasında varılan son noktanın anlaşılmasında yaban arısı kabuğu önemli bir göstergedir. Öyle ki yaban arısı öldükten sonra kabuk olarak bir kalıntı haline gelmektedir. Gaza'nın film boyunca geçirdiği çekişmeli süreçler sonunda dönüştüğü insan açısından yaban arısı kabuğu imgesi arasında bağlantı kurulmuştur. İdealist ve amacı olan, insani değerleri yüksek olan bir çocuktan, babasından daha duyarsız bir insan haline gelen Gaza'nın bu içsel boşalmasıdır. Sahip olduğu hisleri yitirip, babasının ona biçtiği hayatı kabullenmesidir. Gaza, yaban arısı kabuğuna bakarken, bakışlarında anlam veremediği farklı bir ifade vardır. Gaza'nın fiziksel olarak ölümü gerçekleşmese de, duygularında fark edilen ölümü anlatmak için yaban arısı kabuğu metaforu kullanılmıştır.

Hayatına farklı bir yoldan ilerlemek isteyen ancak babasının engeline takılan Gaza, bir anlamda hayatındaki yanlışlıkların kurbanı olmaktadır. Olabildiğince babası gibi olmaktan kaçınan Gaza tam da aksine yaşadıkları yüzünden babasından daha hissiz bir insana dönüşerek insanlığını kaybetme noktasına gelmiştir. Düzenli bir aile kurumunun eksikliği, çevre ilişkilerinin azlığı hatta olmayışı, istediği hayata ulaşamaması gibi birçok nedenden ötürü psikolojik olarak bunalıma giren Gaza, 14 yaşındaki bir çocuk için çok ağır gelebilecek travmatik olaylarla karşı karşıya kalması neticesinde, hiç istemediği biri olan babasının yerinde kendini bulmaktadır. Bu içsel boşalış, yaban arısı imgesiyle açıkça gösterilmekte ve anlamlı hale gelebilmektedir.

5.3.5. Kandalı Ağıtı

Filmin birçok sahnesinde yer alan ve Gaza'nın isyan şekli olan önemli imgelerden bir diğeri de Kandalı Ağıtı olarak yer alan rap parçasıdır. Gaza içinde bulunduğu bunalım halinden kurtulmak için ilk başta bir grup insandan duyduğu rap şarkıyı söyleyerek rahatlamaya çalışmaktadır. Ancak daha sonra bu rap şarkısını kendine uyarlayarak babasına isyan etme aracı olarak kullanmaktadır. Çünkü rap müziği de çıkış özelliği olarak var olana bir karşı koyuş ve alt sınıfa mensup toplumsal yapı tarafından benimsenen bir müzik türüdür.

Rap müziğin ortaya çıkış hikâyesine bakıldığında, bu müziğin siyahi insanların yoğun olduğu yerlerde meydana çıktığı görülmektedir. Bu siyahi insanlar, rap müziği ile ezilmişliklerine, hor görülmelerine bir isyan tarzı olarak, kendilerini daha az müzik daha çok sözle anlatmak için kullanmışlardır. Filmdeki rap sahnelerine bakıldığında, ilk başta Gaza duymuş olduğu rap müziği babasından gizli, duygularını bastırmak ve biraz olsun kafasını

rahatlatmak için kullansa da, babasına ilk karşı çıkışı da söylediği rap müzikle yapmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Kandali Ağıtı, Gaza için bir isyan şeklidir ve filmde önemli bir imgedir.

5.4. Dikotomiler²

Filmin sosyolojik incelemesi ve yorumlanması yapıldığında, Daha (The More) filminde bulunan dikotomilere bakıldığında; hem Türk vatandaşlar ile Suriyeli mülteciler arasındaki ilişkinin anlaşılması açısından, hem de Türk vatandaşlarının Suriyeli mültecilere karşı nasıl bir tavır takındıklarının bir göstergesi önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

5.4.1. Toplumsal Vicdan-Vicdansızlık Dikotomisi

Filmde ele alınan toplumsal vicdan-vicdansızlık dikotomisine geçmeden önce toplumsal vicdan kavramı ile ilgili olarak bilgi verilmesi, konunun anlaşılabilirliği açısından faydalı olacaktır. Toplumsal vicdan kavramını açıklarken Durkheim'in toplumsal bilinç ya da kolektif bilinç kavramlarından yararlanılabilir. Durkheim sosyolojisini toplumsal olgu kavramı üzerinden inşa etmektedir. Toplumsal olgu kavramından hareketle kolektif bilince değinmektedir. Durkheim, bir toplumun ortak inanç ve duygularından yola çıkarak oluşturduğu sisteme kolektif bilinç demektedir (Ritzer, 1992: 6).

Kolektif bilinç ya da toplumsal vicdan, mevcut toplumdaki toplumsal norm ve değerleri bireyin içselleştirmesi ve ona göre hareket etmesi olarak tanımlanmaktadır. Gerçekleşen bu içselleştirme, birey ile toplum arasında bir bağ oluşmaktadır. Aynı zamanda toplumda bulunan bireyleri ortak bir payda altında toplamaktadır (Özyurt, 2019: 180). Durkheim'den referans edilen bu bilgilerden hareketle, Daha (The More) filmi toplumsal vicdan-vicdansızlık bağlamında analiz edilmiştir.

Ele alınan ilk dikotomi olan toplumsal vicdan-vicdansızlık olarak belirlenmiştir. Filmde bulunan karakterler arasındaki ikilikler açıklanmaya çalışılmaktadır. Film tamamı, özellikle de Gaza ve babasının arasında gerçekleşen olaylar üzerinden bakıldığında, Gaza ve iki teknesi kardeş olan Harmin ve Dordor toplumsal vicdanı, Ahad, Yedigâr ve Osman vicdansızlığı temsil etmektedirler.

² Bu bölüm belirtilen yüksek lisans tezinin nitel analiz kısmına dayandığı için 60.-70. sayfa aralıklarında yer almaktadır ve doğrudan öneminin kaybolmaması adına aktarılmıştır.

Gaza, filmin başlarında babasının aksine sergilediği vicdanlı davranışlarıyla dikkat çekmektedir. Özellikle geleneksel anne figürünün olmayışı nedeniyle Gaza'nın bu rolü üstlendiği halde, yine de bu noktada babası ile çatışmaktadır. Geçici süreliğine depoda misafir ettikleri sığınmacılara, babasının aksine daha ılımlı ve insani davranmaktadır. Bir süre davranışlarında dalgalanmalar görülse de vicdan noktasında önemli bir karakterdir. Babasının sığınmacı kadına tecavüz ettiğine şahit olmuş, aynı zamanda tecavüze uğrayan kadının ihmalkârlıktan 9 yaşında ölen çocuğunun ölümü de travmatik bir şekilde etkilenmiştir. Bu olayları doğrudan hissetmesi de Gaza'nın vicdan noktasında temsiliyetini doğrular nitelikte örneklerdir.

Gaza'nın toplumsal vicdanı olduğunu gösteren bir diğer konu ise, ikinci kafileden bir sığınmacı kadına beslediği ilgi duyması ve onunla özdeşim kurmasıdır. Bu duygusal tutum nedeniyle Gaza, sığınmacılarla birlikte vakit geçirmeye başlamıştır. Dillerini bilmediği halde sınavı kazandığını ilk olarak Ahra'ya (ilgi duyduğu sığınmacı kadın) söyleyerek, sevincini onunla paylaşması bu duygusal yakınlığın önemli bir göstergesidir.

Gelen sığınmacı kabileleri ile Gaza'nın vicdani dalgalanmaları arasında bir ilişki bulunmaktadır. İlk gelen kafiyle karşı babasına nazaran daha ılımlı ancak nötr bir davranış sergileyen Gaza, ikinci sığınmacı kafiyle karşı daha sıcak ve yakın bir ilişki kurmaya daha fazla vakit geçirmeye ve daha çok paylaşımda bulunmaya başlamıştır. Burada onun bu kafiyle yakınlığını Ahra'ya karşı duyduğu ilgisini olumlu olarak etkilemektedir. İlk olarak sığınmacı olduğu için her fırsatta aşağı görülen bir kadına ilgi duyması, onu kullanılabilir bir meta olarak görmemesi, ona değer vermesi de Gaza'nın insani yönünün var olduğunu göstermektedir. Sonrasında Ahra sayesinde geçici misafirleri ile vakit geçirmeye başlaması ve sosyalleşmesi de oldukça önemlidir. Ancak babasının baskıcı ve olumsuz davranışlarına ek olarak ilgi duyduğu Ahra'ya tecavüzüne şahit oluşu ve son olarak babası tarafından darp edilişi Gaza'nın sahip olduğu tüm insani duyguları zamanla kaybetmesine yol açmaktadır.

“-Hala ara sıra o küçük çocukla konuşurum. Oralara gidebilseydin ne olacaktı? Kimse sana bakmayacaktı. Kimse seni duymayacaktı. İnsanlar senden o kadar nefret edecekti ki yerleştiğin her yerde emlak fiyatları düşecekti. O çocuk ben bir korkak olduğum için öldü. 9 yaşındaydı ya da ancak 9'a kadar sayabiliyordu.”

Gaza yukarıdaki içsel konuşması ile kendini rahatlatmaya çalışırken kendini yine de peşini bırakmayan bir muhakemenin içinde bulmaktadır.

Sığınmacıların illegal yollarla deniz taşımacılığını yapan Harmin ve Dordor kardeşlere bakıldığında, bu iki kardeşin toplumsal vicdan noktasında daha duyarlı oldukları görülmektedir.

“ Ahad bu defa mala dokunma!”

“Bir defa oldu lan zaten. Tövbe ettik ya.”

Ahad ile Harmin arasında geçen bu diyalog, Harmin’in sığınmacıları ticari bir gelir olarak görse de başlarına gelebilecek herhangi bir olumsuz durumu istememektedir. Filmin son sahnelerine doğru 9 yaşında ölen çocuğun belirsiz mezarın başına taş koyarak bir kez daha insanlığını göstermektedir. Bunun yanı sıra Ahad’ı bıçaklarken ki şu sözleri de dikkat çekmektedir.

“-Ben sana mala dokunmayacaksın demedim mi?

O çocuk kaç yaşındaydı biliyor musun sen? Say!”

Toplumsal vicdan olarak Gaza ve Harmin-Dordor kardeşler film içerisinde Ahad’ın aksine sığınmacılara karşı Goffman’cı kavramsallaştırmayla değerlendirilebilir. Sosyoloji disiplininine dramaturji bakış açısını kazandıran Goffman (2004), toplumsal yaşamı bir tiyatro oyunu gibi ele alarak sosyolojik bakış açısıyla ele almaktadır. İnsanlar arasındaki iletişim etkinliğini bireysel katılımcılarla bir sahne üzerinde başkalarının önünde oynanmış gibi sosyolojik olarak analiz ederek tiyatro oyunu havasında sunmaktadır (Goffman, 2004: 28). Günlük yaşam ile tiyatro oyunu arasında böyle bir bağlantı kurarak herkesin bu hayatta bir rolü olduğunu ve buna göre hayatını devam ettiğini anlatmaya çalışmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Hülür (2017), günlük hayatın tamamının tiyatro sahnesi olmasının mümkün olmayacağını ancak bireylerin kendi hayatlarında bir rol üstlendiğini ve kendini sunarak izleyenleri etkilemeye çalıştığını eklemektedir (Hülür, 2017: 164). Bu bilgilerden hareketle, Daha (The More) filminde yer alan Gaza ve Harmin-Dordor kardeşler toplumsal vicdanın temsiliyeti bağlamında değerlendirildiğinde, etiketlemek yani dışlamak yerine sahne önünde kabul etmek ve benimsemek tutumlarını takınmışlardır.

Filmde vicdanlı olmaktan uzak, mülteci insanları adeta bir ‘mal’ olarak düşünen ve bu doğrultuda davranan karakterler olarak; Ahad, Yadigâr ve Osman göze çarpmaktadır. İlk olarak başkarakterlerden biri olan ve Gaza’nın babası olan Ahad, film boyunca olumsuz davranışlarıyla dikkatleri üzerine çekmektedir. Sadece sığınmacılara değil oğluna karşı da olumsuz tutum sergilemektedir. Düşüncesiz, bencil, paragöz bir adam olan Ahad, Gaza için örnek alabileceği baba ve insan rol modelini taşımamaktadır. Sığınmacı kadınlara tecavüz

etmesi, cezalandırma yöntemi, acımasızlığı ile ön plana çıkan Ahad, oğlunu da işine ortak etmeye çalışarak gözünü bir anlamda boyamaya çalışmaktadır.

Ahad:

“Bu hayatta iki şeye güveneceksin. Bir paraya, iki bana.”

Diyerek Gaza’yı kendine bağlamaya çalışmaktadır. Ancak filmin sonlarına doğru Gaza’yı darp ederek baba-oğul ilişkilerini çıkmaza sokmuştur. Film genelinde Ahad, vicdani ve insani değerlerden yoksun, çıkar amaçlı kurulu ilişkileri olan ve hırsları yüzünden oğluna bir türlü babalık yapamayan bir adamı yansıtmaktadır.

Vicdani sorumluluk bilincinin olmadığı bir diğer karakter, Yedigâr Komutandır. Yedigâr Komutan, mültecilerin kara taşımacılığını yapan Ahad ile ahlak ve kanun dışı bir anlaşma ile işbirliği yapmaktadır. Yedigâr komutan gücünü ve statüsünü kötüye kullanmaktadır. Ahad’ın şu sözleri durumu açıklamaktadır:

*“-Biz bu işleri nasıl bu kadar kolay, rahat yapıyoruz zannediyorsun?
Hiç düşündün mü, hiç biliyor musun? Para veriyorum. İş yapıyorum
ben onla iş yapıyorum. O ne isterse onu veriyorum. Paraysa para.”*

Yapılan anlaşma ile Ahad’ın yaptığı birçok illegal işi ve hatalarını görmezden gelen Yedigâr Komutan, verilen görevi kendi çıkar ve isteklerine göre kullanmaktan çekinmemektedir. Film içerisinde sergilediği davranış ve imaj ile vicdan çizgisinden uzak bir karakterdir.

Toplumsal vicdan-vicdansızlık dikotomisinin bir diğer karakteri, gazinonun solisti olan Osman’dır. Film genelinde çok fazla göze batan bir karakter olmasa da filmin başlarında Ahad ile girdiği diyalogdan hareketle para düşkünü biri olduğu söylenebilir.

“Abi diyom ki şu karşıya geçirme işini de mi biz yapsak?”

“Oğlum ben ne zamandır çalışıyorum onlarla.”

“Abi alırsız küçük bir tekne, var benim bir arkadaşın taksitte yapar. ...

Niye abi ne var ki, geçeriz dümene aha işte orda yol basar gideriz.”

Daha fazla para kazanmak arzusuyla Ahad’a, bilmediği bir işin başına geçmeyi teklif eden Osman, taşıdığı insanların canını hiçe sayarak kazancını hesabını yapmaktadır.

Gaza bu dikotomilerin sonucunda ise vicdani tarafını kaybederek vicdansız bir insana dönüşmüştür. Gaza yaşadığı travmatik olaylardan hareketle sığınmacılara karşı sağduyusunu

kaybederek babasından daha duyarsız ve duygusuz bir insan olarak akıllarda yer edinmektedir. Gaza, ailede anne figürünün eksikliği ve babasının babalık görevlerini yerine getirememesinden kaynaklı olarak, ailevi açıdan sağlıklı ilişkilerin kuramaması nedeniyle hayata dönük bir kopukluğu bulunmaktadır. Akabinde hayatında gelişen çevresel ilişkilerin, arkadaş ortamının ve sosyalleşmenin çok fazla olmamasını da vicdani yönünün mağlup olmasının bir diğer nedeni olarak değerlendirmek olasıdır. Sonrasında yüz yüze iletişime geçebildiği insanların geçici süreliğine depoda yaşayan mülteciler olması ve onlarla da dillerini bilmediğinden dolayı verimli bir ilişki kuramaması Gaza'yı yalnızlığa iten diğer bir nedendir. Duygularının asıl taşma noktası ise, ilgisi olduğu Ahra'nın Yedigâr Komutanın tacizine maruz kaldığını görmesi, ancak babası tarafından engellenerek darp edilmesi olmuştur. Bu durumlardan kaçış noktası olarak umut ettiği kazandığı liseye gitme durumunun da engellenmesi ile artık Gaza için vicdanının tüm kırıntıları da dökülmüştür. Tüm bu olumsuz olaylar karşısında henüz 14 yaşında olan Gaza'nın kişiliği tam anlamıyla değişmektedir. Babasının kimliğine bürünmeye başlayan Gaza için artık vicdan kelimesi hiçbir anlam ifade etmemektedir. Hayattaki beklentilerinin hiç birinin gerçekleşmemesinden kaynaklı bir isyanın dışavurumunu gözler önüne sermektedir.

“Şimdi kendime bir hikâye anlatacağım ve artık sadece buna inanacağım. Çünkü ne zaman dönüp baksam geçmişe görüyorum ki yine geçmiş. Ya bir coğrafya eksilmiş ya da bir tarih eklenmiş. Ama artık zamanı geldi. Hatırladığım ne varsa hepsini anlatıp unutacağım. Sonra da geçmişin yüzüne asla bakmayacağım. Benim adım Gaza. Ben dünyanın en önemli adamının oğluyum.”

Yukarıdaki bu replik, filme ilk başladığında Gaza tarafından söylenmektedir. Anlatılmak istenen, geçmişinden sıyrılmaya çalıştığını, unutmak istediğini dile getirmektedir. Vicdanı ile uzun süre çekişme yaşayan Gaza yaşadığı olumsuzluklar sonucunda vicdansızlığa yenik düşerek yeni bir kişilik olarak duygularından sıyrılmış şekilde hayatına devam etmektedir. Son olarak, İstanbul'a gitmek için bindiği otobüsten zorla indirilen Gaza, karakolun hücrelerinde babasını beklerken yanan ampulü eliyle patlatmaktadır. Aslında burada sönen şey ampul değil Gaza'nın vicdanıdır. Yaşadığı çaresizliği yaşının verdiği bir toyluk da olan Gaza sağlıklı bir şekilde atlatamamış ve ona biçilen rolün daha da fazlasını üstlenerek geri dönmüştür.

5.4.2. Medeni-Medeniyetsiz Dikotomisi

Film analizi kısmında ele alınan bir diğer dikotomi de medeni-medeniyetsiz dikotomisidir. Filmde bulunan karakterleri medeni ve ya medeniyetsiz olarak tanımlarken medeniyet ölçüsünün açıklanmasına ihtiyaç vardır.

İlk olarak medeni kavramı, şehirli olarak tanımlanmaktadır. İkamet olarak şehirde yaşayan kesimin oluşturduğu bir parçadır. Ancak bu yaşayış belirli kurallar ile sınırlandırılmaktadır. Şehirde yaşayan bu halk, ideal bir yaşam sürdürebilmesi için işbölümüne ve işbirliğine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaç aynı zamanda şehirdeki değer sistemini de oluşturmaktadır. Toplumun gelişmişliğine vurgu yapan medeniyet aynı zamanda başkalarına karşı görgülü ve nazik davranan medeni insan tipolojisi hakkında da bilgi vermektedir (Yazıcıoğlu, 2013: 3). Verilen medeni insan tanımlamasından hareketle Daha (The More) filminde bulunan karakterlerle analiz edilmiştir.

Baba-oğul arasında gelişen gerilimlerden bir diğeri de medeniyet kavramıdır. Karakter olarak iki zıt kutba hayat veren Gaza ile babası, medeni olma ya da olmama noktasında da çatışmaktadırlar. Gaza; idealist, hayalleri olan, eğitim hayatına devam etmek isteyen bir gençtir. Mezra sayılabilecek evin betimlemesi yapılacak olunursa, odasına astığı galaksi posterleri, birkaç tane roman, hikâye ve test tarzında kitaplar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra TEOG sınavına babasından habersiz bir şekilde hazırlanarak İstanbul'da bir liseyi kazanmıştır. Babası gibi olmak istemeyen ve babasının yaşadığı hayatı sürdürmeyi düşünmemektedir. Babasının desteği olmadan sınava girip kazanması, düşünce olarak değil düşüncelerini hayata geçirme noktasında baba desteği olmaksızın da başarılı olunabileceğinin bir göstergesi olabilir.

Bunun yanı sıra aşağıdaki diyalog da yukarıda yazanları destekler niteliktedir:

Harmin: "Bizim gidecek bir yerimiz yoktu ama gidecek yeri çok olan adam olduğundan başladık onları taşımaya işte."

Dordor: "Sonra bir baktık bi sefer daha, hadi bir sefer daha, hadi bir sefer daha kalmışız buralarda."

Gaza: "Ben olsam geri dönmezdim."

Gerçekleşen bu diyalogun üstüne Harmin Gaza'nın ensesine nokta şeklinde bir dövme yaparak vaktinin geldiğine dikkat çekerek Gaza'nın büyüdüğünü söylemeye çalışmıştır. Yaşadığı hayatı istemeyen ve tek kurtuluşu eğitimine devam etmekte gören Gaza, sınav

puanının İstanbul'daki liseye yetmesi ile hayal ettiği hayata bir adım daha yaklaşmakta olduğunu düşünmüşse de, babasının yolcu otobüsünün önünü kestirip zorla indirildiğinde artık bu şansı da bitmiştir.

Ahad ise, medeniyet konusunda sığ görüşlü, yeniliğe kapalı, insan ilişkilerini para temelli bakan bir karakter olarak ortaya çıkmaktadır. Birinci dalga mülteci kafilesıyla gelen kadına tecavüz etmesi, daha öncesinde de aynı durumun yaşanması, şiddet eğilimli biri olması, sığınmacıları dolandırarak kar elde etmesi gibi olumsuz sayılabilecek davranışlara bakıldığında Ahad medeniyetsizliği ve insani olmaktan uzak bir karakteri temsil etmektedir. Özellikle eğitim konusunda Gaza'ya olumsuz fikirler telkin ederek, okuldan uzaklaştırmaya çalışması da örnek olarak verilebilir.

Ahad: "Geçen kim aradı biliyor musun?"

Gaza: "Kim?"

Ahad: "Hocan. Şu sınav meselesi onu anlatıyor. Yok İstanbul'da bir okul varmış da yok bilmem neymiş de. Ulan cahil karı! Benim oğlum niye beni bırakıp gitsin? He! Konuşuyor işte bilip bilmeden. Sen de bırak çalışmayı malışmayı."

Gaza: "Napcam peki?"

Ahad: " Neyi ne yapacaksın lan. Ben ne yapıyorsam onu yapacaksın. Burada paşa paşa mis gibi okuluna gideceksin işte. Kandali'nun suyu mu çıktı?... Onu hayvan gibi seven bir babası varken benim oğlum niye gitsin ki aptal karıya bak sen. Senin bundan sonra bir tane sınavın var o da benimle. Artık çıraklık bitti ortağız biz. Bir sen bir de ben. Bizim bizden başka kimsemiz yok anladın mı? Öğreteceğim sana hepsini öğreteceğim merak etme sen".

Eğitim hayatına karşı olumsuz bir tavır sergileyen Ahad, Gaza'nın da okuma hevesini önleyerek vaatlerde bulunup onu, kendisiyle özdeş bir kişilik yapısında oluşturmaya çalışmaktadır. Çıraklıktan ortaklığa yükseltmekle yaptığı işi onun için cazip hale getirmeye uğraşmaktadır. Bunun yanı sıra, baba-oğulun sosyalleşme anlayışı da birbirinden farklılık göstermektedir. Ahad, eğlenmek için bir erkek mekânı olan gazinoyu tercih ederken, Gaza bu noktada da babasından ayrılmaktadır. Genelde evde belgesel izlerken ya da mültecilerin yanında geçiren Gaza, insan ilişkilerini iletişim kuramasa da daha samimi bir şekilde gerçekleştirmeyi önemsemektedir. Özellikle Ahra'ya ilgisi başladıktan sonra geceleri de göçmenlerle birlikte geçiren Gaza, empati noktasında daha sağduyulu bir yaklaşım sergilemektedir.

5.4.3. Mülteci-Yerli Dikotomisi

Aynı toplumsal düzlemde bulunan insanlar, bir çeşit kategorizasyona tabi tutulmaktadır. Son dikotomi çeşidi olan mülteci-yerli dikotomisinde yerli olarak adlandırılanın temellendirilmesi açısından mülteci-yerli kavramlarının toplumsal statüde neye göre konumlandırıldığını açıklamak gerekmektedir. Bu konuyla ilgili olarak Ünsaldı, tiplendirmelerin yerli ve yabancı kavramlarını oluşturduğunu söylemektedir. Rakamsal üstünlüğü fazla olan bir grubun, azınlıkta olanı ötekileştirmesi ile yabancı tipi ortaya çıkmaktadır. Bu durumda ötekileştirilen yabancı, ikamet olarak toplumda bir yere sahip olsa bile, bulunduğu toplumdan ötekileştirilerek dışarıda tutulmaktadır (Ünsaldı, 2016: 8).

Bu tezde yapılan film analizi ile yabancı-yerli dikotomisi yerini mülteci-yerli dikotomisine bırakmıştır. Film analizi yaparken yerli olarak kabul edilen kesimin azınlıkta olan mülteci grubu üzerinde kurduğu ilişki ağı incelenmiştir.

Baba-oğul sarmalının çatıştığı bir diğer nokta da Gaza ile Ahad'ın mültecilere davranış biçimidir. Ahad, mültecileri kazanç elde ettiği, istediği zaman illegal ihtiyaçlarını karşılayabildiği bir 'mal' olarak görmektedir. İlk olarak taşıma kamyonunun mültecilerin ihtiyaçlarına göre özel olarak tasarlanmaması yanında, sayısal olarak fazla insanı taşıması, mültecileri yük hayvanını taşır gibi insanlık dışı bir muamele ile depoya götürmesi bir diğer dikkat çeken nokta olarak Ahad gözünde mültecilerin durumunu gözler önüne sermektedir. O, sığınmacılardan hem hakkından para almakta, hem de özensiz ve işlevsel olmayan bir depoda saklamaktadır. Mültecilerin tuvalet ihtiyacının giderilmesi için verilen bir adet kova ise çok sert bir nesnedir. Gıda olarak çeşit ve miktar itibarıyla verilenler nedeniyle sınırlı bir şekilde yaşamakla karşı karşıya bırakılmışlardır. Hâlbuki bu insanlar orada Ahad'ın lütfü ile değil kendi paraları ile bulunmaktadır.

Mültecileri vatanlarını terk edip kaçan insanlar olarak gören Ahad, şu sözleri ile hem mültecilere, hem de okumak için başka şehre gitmek isteyen oğluna fikrini dile getirmektedir.

“-Bak görüyorsun değil mi? Evini barkını terk edip kaçan adamın halini görüyorsun değil mi? Görüyorsun. Boş hayal, hep boş hayal, boş hayallerle oluyor bunlar. Boş hayal adamı ne yapar biliyor musun Gaza? Böceğe çevirir, böceğe çevirir böceğe. Girersin bir deliğe orda işte birbirini yersin.”

Yukarıdaki ifadelerden hareketle, Ahad'ın mültecileri hor gördüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Mültecileri para kapısı olarak görmektedir. Mültecileri 'mal' olarak adlandırması da mültecilere insan özelinde değer vermediğini açıkça ortaya koymaktadır.

Gaza perspektifinden mültecilere bakıldığında, yine babası kadar keskin davranışlar sergilemediği fark edilmektedir. İlk zamanlar Gaza, babası kadar kötü davranmasa da nötr bir davranış sergileyen ve onlarla ilgilenen insan olduğu için iletişim noktasında aktif rol oynamaktadır. 9 yaşındaki mülteci çocuğun ölümü karşısında -vicdandan olsa gerek- daha uysal bir tavır sergilemiştir. Mültecilerle daha fazla vakit geçirmeye başlayan Gaza, birlikte vakit geçirmekten dolayı önyargılarını kırmıştır. Dahası onların yattığı yerde yatarak, dile getiremedikleri sıkıntıların anlaşılmasına bir anlamda yardımcı olduğu belirtilebilir. Gaza'nın bu iyimser halleri, babası tarafından maruz kaldığı olumsuz davranışların da yoğun etkisi ve Ahra'ya tecavüz edilmesine tanık olması, onun hayallerine giden yolun engellenmesiyle bambaşka bir Gaza'nın doğmasına yol açtığını dile getirmek mümkündür.

Bunun yanı sıra mülteci-yerli dikotomisinde, yerlilerin mültecilere karşı davranış biçimi kadar mültecilerin de yerlilere gösterdiği davranış biçimi analiz edilmesi gereken başka bir noktadır. Kaçak göç etme sürecinin başlangıcından devamına kadar gidilen yerin yerlileri tarafından sürekli olarak ikinci sınıf insan muamelesi gören bu insanlarda, ezilmişliğe bir boyun eğiş hali hâkimdir. Yapılan kara ve deniz taşımacılığında değerinden fazla paranın alınması, konaklama hizmetinin vasat hali, en önemlisi de gördükleri muamele mültecilerin bu süreçte çektiği sıkıntıların ve mağduriyetlerin bir göstergesidir.

Taşımacılığın sermayesini kendileri karşıladıkları halde, gördükleri muamele ve bu muameleye karşı sergiledikleri sessiz kalış, yerlilerin kendilerini 'lütuf sahibi insanlar' olarak görmesine sebep olmuş olabilir. Filmde görülen 3 dalga olarak gelen kafiye ve kaçak göç sürecinde yer alan yerlilere karşı bir an olsun bir karşı çıkış olmamıştır. Gaza henüz 14 yaşında olmasına rağmen, kendisinden yaşça büyük olan mülteciler üzerinde söz hâkimiyeti kurmuştur. Bu insanlar, Gaza konuştuğunda onu anlamasalar dahi yüksek ve sert bir üslupla konuşmasından dolayı hazır ol düzenine geçmeleri, hâkim olan ezilmişliğin ve bu ezilmişliği kabul edişin önemli bir simgesi olduğunu göstermektedir. Üçüncü göç dalgası ile gelen Zahir ile bu boyun eğişe karşı farklı bir tepki görülmektedir. Yanında bulunan arkadaşının hastalığının kötüye gitmesi ile yardım isteyen ancak karşılığını bulamayan Zahir, Gaza'nın umursamaz tavrına karşı mevcut düzene bir isyan kabul edilebilecek davranış sergileyerek aynı zamanda içinde buldukları çaresizliği de gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, Daha (The More) filmi analiz edilirken önce karakter ve mekân analizi yapılarak film hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Daha sonra film akışı bölümü ile filmin teması hakkında verilen bilgi desteklenmekte ve zenginleştirilmektedir. Filmin içeriği ile ilgili olarak filmde odaklanılan imgeler açıklanmaya ve analiz edilmeye çalışılmıştır. Işık imgesi başlığı altında ele alınan güneş ve el feneri imgesi ile odaklanılan nokta, gece yolculuk eden mültecilerin gün yüzüne hasretini, akabinde ev imgesi ile de bir yere ait olma ve ev ortamına duyulan özlemlerini vurgulamak için kullanılmıştır. El imgesi ile insanın insana duyduğu ihtiyacı ve yardımı betimlemek için kullanılırken, yaban arısı kabuğu ile Gaza'nın babası ile girdiği çekişmeli sürecin sonunda içsel boşalmasını, sahip olduğu insani değerleri kaybettiğini göstermek için seçilmiş bir imgedir. Son imge olarak ele alınan Kandallı Ağıtı'nın ise Gaza'nın babasına isyanını dile getirmek için kullanıldığı söylenebilir.

Filmde bulunan dikotomiler, baba-oğul, yerli-mülteci ilişkiselliğinin anlaşılması açısından ele alınmaktadır. Bunlar; toplumsal vicdan-vicdansızlık dikotomisi, medeni-medeniyetsiz dikotomisi ve mülteci-yerli dikotomisidir. Sığınmacılara, babasına nazaran daha insani davranan Gaza, babası gibi katı ve vicdansız bir insan olmamak için adeta içsel bir savaş vermektedir. Eğitim hayatında başarılı bir çizgi çizen Gaza, eğitimine devam etmek istemektedir. Ancak hem toplumsal vicdan hem de medeniyet noktasında babası ile girdiği çatışma sürecini kaybederek, babasından daha insafsız bir insana dönüşmektedir.

6. SONUÇ

Yapılan araştırma ve Daha (The More) filminin sosyolojik okunmasından hareketle, Suriyeli mültecilere karşı ötekileştirme ve damgalama yapılması durumu söz konusudur. Çünkü damgalama, toplumun kabul gördüğü alışılmışın dışında olanı, farklılığından ötürü kişiyi dışlamak suretiyle toplumdaki koparmaktadır (Sevim&Artan, 2019: 144). Türkiye, sığınmacılara ev sahipliği yapan ve en çok Suriyeli'nin ağırlandığı ülke olması sebebiyle de mültecilere karşı uygulanan politikaların yoğunluğu söz konusudur. Özellikle uluslararası göç hareketlerinin uygulandığı rejimlere ayak uydurmak adına Uluslararası Göç Örgütü'ne üyeliği önemli bir adım ve politikadır (Goularas&Sunata, 2015: 21). Mültecilere karşı uygulanan politikalardan bir diğeri de geçici koruma politikasıdır. Geçici koruma politikası, aynı zamanda bir acil durum politikasıdır. Gerçekleşen toplu nüfus hareketine alternatif çözüm önerisi olarak hazırlanmıştır. Geçici koruma politikası ile göç ile gelen insanların temel hayati ihtiyaçlarının giderilmesi ve barınma ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır (Poyraz, 2012: 57-59). Bunun yanı sıra, Türkiye'deki mültecilere karşı görülen ilk sorun özellikle güven ve

birlikte yaşayabilme problemidir. Suriye’den ayrılan ve savaştan kaçan insanlar can güvenliklerini sağlamak amacıyla başka ülkelere göç etseler de hedef ülke tarafından güven filtresine tabi tutulmaktadır.

Toplumsal statü bağlamında Goffman’cı anlamda etiketlenmeleri ise, ele alınması gereken diğer bir noktadır. Özellikle Daha (The More) filminde filmin başkarakterlerinden olan Ahad’ın Suriyelilere karşı kötü davranması, gerçeğin film ile yansıtılması anlamında yardımcı olmaktadır. Mültecileri adeta “bir mal ve gelir kapısı” olarak gören Ahad, vatanlarını bırakıp kaçtıkları için Suriyelilere “böcek” benzetmesi yaparak onlara karşı ötekileştirici düşüncesini açıkça dile getirmektedir. Dolayısıyla filmde de ondan olmayanı kabul etmeme anlayışı olarak devamlı bir damgalama dolayısıyla dışlama halinin hâkim olduğu görülmektedir.

Suriyeli’lere karşı Türkiye’de hâkim olan algının anlaşılması açısından Daha (The More) filmi önemli bir örnektir. Toplumsal, kültürel ve politik bir olguyu gerçekçi bir şekilde ele alması açısından Daha (The More) filmi, bir Türk yönetmenin gözünden olay örgüsünü anlatması ile de var olan yargının ve bakış açısının anlaşılabilirliği açısından önemli ipuçları vermektedir. İnsani değerden uzak, mültecileri ticari bir gelir kapısı olarak gören baba (Ahad) ile ona benzemek istemeyen oğlun (Gaza) çatışmalarını konu edinen film, kaçak yolla başka bir ülkeye göç etmek isteyen mültecilerin geçirdiği sancılı süreç hakkında da yaşayan bir olguyu resmetmesi açısından sosyolojik analiz yapmayı gerekli kılmaktadır. Mültecilere ikinci sınıf insan muamelesi yapan, tecavüz etmekten kaçınmayan hatta “iş icabı” göçmen kadınları nesneleştiren bir kişi olan Ahad’ın olumsuz karakter yapısına dair izlemlerdir.

Sonuç olarak, demokrasinin en önemli özelliği olarak kabul edilen; hoşgörü sahibi olma ve birlikte yaşayabilme, birbirinin yaşam tarzına saygı duyabilme ilkelerinin uluslararası göç olgusunda nasıl biçimlendiği ve barındırdığı içerimleri bakımından oldukça önem taşımaktadır. Mültecilik ve insan tacirliği günümüzün çok yoğun bir şekilde tartışılan konularındandır. Özellikle Suriye savaşı ve transit bir ülke olarak Türkiye’ye göç ve kamplarda yaşama süreci Avrupa ülkelerinin göçmen kabul etmemesi nedeniyle Avrupa’ya gitmenin, Suriye’de savaşın devamı nedeniyle de geri dönmenin mümkün olmayışı, akabinde Türkiye’de yerli halkla birlikte yaşamayı beraberinde getirmiştir. Kabul edilen ya da reddedilen mültecilerin yaşam döngüsünü Daha (The More) filmi, Onur Saylak tarafından 2017 yılında gösterime giren oldukça önemli bir olgu da görsel hafıza olarak resmetmektedir. Çünkü bu filmde, aldığı uluslararası ödüllerden de görüleceği üzere ülkemizi ve

vatandaşlarını doğrudan etkileyen uluslararası göç konusunu; kaçak göçmenlik, kurulan ilişkisellik, tacirlerin insanları metalaştırması, vicdani sorumluluğun yok edilmesi, insani değerlerin ortadan kalkıp paranın insanları alınıp satılan bir nesneye indirgenmesini gizil anlatılarla aktarılması söz konusudur.

KAYNAKÇA

- Akalın, A. (2012). “Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar”, S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin-Öner (Der.). **Açık, Döner, Mühürlü Kapılar: 20.Yüzyılda Batı/Doğu Ekseninde Emek Göçünün Seyri** (ss. 89-106). İletişim Yayınları.
- Akçapar Köşer, Ş. (2012). “Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar”, S. Gülfer Ihlamur- Öner, N. Aslı Şirin-Öner (Der.) **Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu** (ss. 563-575). İletişim Yayınları.
- Anık, M. (2012). “Türk Sinemasında Sosyal Meseleler”. Ensar Yılmaz (Ed.). **Türk Sinemasında Yurtdışına Göç Olgusu** (ss.31-58). İstanbul: Başka Yerler Yayınları.
- Arınç, Kenan. (2018). “Doğu Sınırlarından Türkiye’ye Yaya Mülteci Akını ve Ortaya Çıkan Sorunlar”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1467-1485.
- Cenevre Sözleşmesi. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. Erişim Adresi :http://www.danistay.gov.tr/upload/multecilerin_hukuki_durumuna_dair_sozlesme.pdfErişim Tarihi: 24.10.2019
- Çakıcı, A. Yılmaz, Ş. Çakıcı, A. C. (2018). “The attitudes of Turkish tradesmen towards Syrian refugee tradesmen: a research in Mersin”. *Press Academia Procedia (PAP)*, (7), 367-371.
- Diken, B. Laustsen, C. B. (2010). “Filmlerle Sosyoloji” Sona Ertekin (Çev.). **Giriş: Sinema ve Toplumsal Teori** (ss. 17-40). Metis Yayınları.
- Goffman, E. (2004). **Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu**, Barış Cezar (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Goularas Bayındır, G. Sunata, U. (2015). “Türk Dış Politikasında Göç Ve Mülteci Rejimi”. *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 12-40.
- Göç Terimleri Sözlüğü. (2009). **Uluslar arası Göç Hukuku**. No:18
- Güngör, E. (2017). “1950’ler Türkiye’inde Modernleşme ve Gündelik Hayat Değişimlerine Sinema Üzerinden Bakmak: İstanbul Geceleri”. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 94-112.
- Hazan, C. J. (2012). “Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar”, S. Gülfer Ihlamur-Öner, N. Aslı Şirin-Öner (Der.). **Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler** (ss. 183-216.). İletişim Yayınları.
- Hülür, A. B. (2017). “Erving Goffman: Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu”. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 158-165.
- İnan, Z. Korgavuş, B. (2017). “Mülteci Kampları ve Yerleşim Alanlarında Sürdürülebilir Tasarım”. *İktisat ve Sosyal Bilimlerde Güncel Araştırmalar*, 1(2), 103-122.
- Kartal, B. Başçı, E. (2014). “Türkiye’ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 275-299.
- Kılınç, A. (2018). “Sınır Aşan Göçler: Mülteci Sorunu ve Göç Yönetimi”. *Omburdsman Akademik*, 4(8), 75-102.

- Kula, N. Koluvaçık, İ. (2016). “Sinema ve Toplumsal Bellek: Türk Sineması’nda Almanya’ya Dış Göç Olgusu”. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 384-411.
- Kümbetoğlu, B. (2012). “Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar”, S. Gülfer İhlamur- Öner, N. Aslı Şirin-Öner (Der.). **Göç Çalışmalarında “Nasıl” Sorusu** (ss. 49-85). İletişim Yayınları.
- Nurdoğan, A. K. Dur, A.İ. B. Öztürk, M. (2017). “Türkiye’nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri”. *Türkiye Gıda ve Şeker Sanayi İşçileri Sendikası İş ve Hayat Dergisi*, 217-238.
- Öztürk, S. (2019). Birlikte Yaşama Kültürü Ekseninde Türkiye’de Suriyeli Mülteciler Olgusu: TheMore-“Daha” Filmi Analizi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Poyraz, Y. (2012). “Suriye Vatandaşlarının Geçici Korunması ve Uluslararası Mülteci Hukuku”. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(2), 53-69.
- Sevim, K. Artan T. (2019). “Üniversite Öğrencilerinde Benlik Saygısı ve Damgalama Eğilimi Arasındaki İlişki”. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (35), 143-156.
- Simmel, G. (2016). “DuBois, Simmel, Schütz, Park, Stonequist, Hughes, Garfinkel Yabancı Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik”, Levent Ünsaldı (Der.). **Yabancı** (ss. 27-34). Heretik Yayınları.
- Tunç, A. Ş. (2015). “Mülteci Davranışı Ve Toplumsal Etkileri: Türkiye’deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme”. *Tesam Akademi Dergisi*, 2(2), 29-63.
- Yazıcıoğlu, M. Sait. (2013). Medeniyet Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler. Erişim Adresi: http://ww3.ticaret.edu.tr/bgur/files/2013/05/sait-yaz%C4%B1c%C4%B1o%C4%9Flu_ders_notu.pdf, Erişim Tarihi: 13. 09. 2019.
- Yıldırım, A. Şimşek, H. (2000). **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASINDA YUMUŞAK GÜÇ KRİZİ: UKRAYNA ÖRNEĞİ

Dr. Erol KALKAN*

Elifnur KILIÇ**

Öz

Bu çalışmada Avrupa Birliği'nin (AB) yumuşak gücünün Ukrayna krizi üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Öncelikle Ukrayna'yı AB ve Rusya'nın karşı karşıya geldiği bir krizin nesnesi haline getiren nedenler detaylı bir şekilde incelenmiş ve AB'nin izlediği Avrupa Komşuluk Politikasının (AKP) Ukrayna krizindeki rolü analiz edilmiştir. Bu bağlamda çalışma şu sorulara yanıt vermeyi amaçlamıştır: Ukrayna'yı, AB ve Rusya'nın karşı karşıya geldiği bir krizin nesnesi haline getiren nedenler nelerdir? Ve AB'nin yumuşak güç politikası Ukrayna krizinde nasıl bir role oynamıştır? Çalışmada AB'nin yumuşak güç politikasının Ukrayna krizine etkisi rasyonel seçim kuramından faydalanarak analiz atılmıştır. Bu bağlamda 'fayda/maliyet hesaplaması', 'fayda maksimizasyonu' ve 'yeni aktörlerin Güçlendirilmesi' Ukrayna krizinin nedenleri ve aktörlerin davranışlarının altında yatan sebeplerin analizi ve AB'nin Ukrayna krizinin derinleşmesi karşısında aldığı yaptırım kararlarının başarısının/başarısızlığının analizinde faydalanılan ana kavramlardır.

Anahtar Kelimeler: Turuncu Devrim, yumuşak güç, AB yaptırımlar, Avrupa Komşuluk Politikası, Akılcı seçim kurumsalcılığı

SOFT POWER CRISIS IN THE EUROPEAN UNION COMMON SECURITY AND DEFENCE POLICY: THE CASE OF UKRAINE

Abstract

The aim of the study is to examine the impact of the EU's soft power on the Ukrainian crisis. The reasons that make Ukraine an object of a crisis confronted by the EU and Russia, have been explained in detail and then the objective of the European neighborhood Policy has been explained and analyzed. In this regard, the study tried to respond the following questions: What are the reasons that make Ukraine an object of the EU and Russia crisis? Whether, if so, how and to what extent did the EU's soft power make an impact on the Ukrainian crisis? Rational choice institutionalism new institutionalism was employed as a theoretical framework. The concepts of 'cost/benefit calculation, 'Utility maximization' and 'empowerment of new actors', therefore, were benefited in analyzing the reasons and causes of the Ukrainian crisis, behavior of actors and the sanctions implemented by the EU towards the deepening of the Ukrainian crisis.

Keywords: Orange Revolution, soft power, sanctions, European Neighborhood Policy (ENP), Rational choice institutionalism.

Atf Bilgisi: KALKAN, E.-KILIÇ, E., "Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında Yumuşak Güç Krizi: Ukrayna Örneği" İMGELEM, 3 (5): 193-206.

Citation Information: KALKAN, E.-KILIÇ, E., "Soft Power Crisis in the European Union Common Security and Defence Policy: The Case of Ukraine", İMGELEM, 3 (5): 193-206.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, Trabzon, E-posta: erolkalkan@ktu.edu.tr, ORCID Number: 0000-0003-2846-4088

** Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, Trabzon, ORCID Number: 0000-0001-5349-7290

Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 24.11.2019

Kabul/Accepted: 30.11.2019

Giriş

Ukrayna krizi yakın zamanda yaşanmış ve küresel güçler arasında gerçekleşen bir kriz olarak uluslararası ilişkiler disipliniinde oldukça dikkate değer bulunmuştur. Çeşitli akademik çalışmalarda gerek krizin gerekçeleri gerekse geleceğine yönelik analizler yer almaktadır. Bu çalışmalar AB ile Rusya'nın Ukrayna üzerinden yaşadığı bu krizi, iki küresel aktörün çatışmasını ifade eden güç-çıkarcı çatışmaları merkezli realist ve neo-realist perspektiften incelemektedir. Fakat, AB'nin bu kriz sürecinde izlediği yumuşak güç politikasının kriz üzerindeki etkisi ve/veya etkisizliğinin rasyonel gerekçeleri yeterince incelenmemiştir. Bu nedenle bu çalışmada Ukrayna krizine yönelik yapılan analizlerdeki bu boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Bu çalışmada öncelikle AB ve Rusya için Ukrayna'nın önemine ve kriz süreci incelenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Doğu Avrupa ülkelerinin Avrupa Birliği'ne dâhil olması bölgedeki Rusya etkinliğinin azalmasına neden oldu. 2010'lu yıllarda yaşanan Ukrayna krizi, Rusya için yeni bir Doğu Avrupa örneğinin Karadeniz'e açılan kapısında ortaya çıkmasına sebep oldu. Rusya ile tarihsel bağları olan Ukrayna'nın Doğu Avrupa ülkeleri örneğinde olduğu gibi AB için istekli olması Rusya'nın endişelerinin temel kaynağını oluşturmaktaydı. AKP bir çeşit yumuşak güç unsuru olarak Avrupa'nın yakın çevresinde geliştirilen ilişkiler ile Avrupa'yı güvende tutarken, AKP'ye dâhil olmayan Rusya için bu durum AB'nin Rusya sınırlarına dayanması anlamına gelmektedir. AB kendisine üye olmak isteyen ülkelerin uyması gereken Kopenhag kriterleriyle ve AKP ile yakın çevresi üzerinde geniş bir etkiye sahip olmaktadır. Kopenhag kriterleri ve AKP, AB'nin yakın çevresinde etkili bir aktör olmasına vesile olurken Rusya ile olan ilişkilerine ciddi anlamda zarar vermektedir. Bu bağlamda, Ukrayna krizi bir taraftan AB ve Rusya'nın karşı karşıya gelmesine sebep olurken diğer taraftan Kırım'ın ilhakıyla Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne zarar vermiştir. AB ve Rusya'yı karşı karşıya getiren bu kriz aynı zamanda AB'yi cazip kılan yumuşak güç politikasının sorgulanmasına sebep olmuştur. AB, Kırım'ı ilhak eden Rusya'ya karşı uyguladığı ekonomik ve siyasi yaptırımları aracılığıyla yumuşak gücünü test ederken, Rusya için kültürel bağlarının bulunduğu Kırım'ın ilhakı bölgede yaşayan Rus çoğunluğun hakları için bir anlamda garantör bir devlet gibi davranmak anlamına gelmektedir.

Teorik Çerçeve: Akılcı Secim Kurumsalcılığı

Bu araştırmanın kuramsal çerçevesi yeni kurumsalcılık kuramının branşlarından biri olan akılcı secim kurumsalcılığına dayanılarak oluşturulmuştur. Litaratüre baktığımızda, AB'nin üyeleri, tam üye adayları ve kendisiyle ilişkide olan üçüncü ülkeler üzerine etkisi analiz edilirken daha çok yeni kurumsalcılık kuramından, özellikle de akılcı secim kurumsalcılığından, faydalandığımızı görmekteyiz (Börzel, 1999; Börzel & Risse, 2003, 2007, 2009; 2012; Knill, 1999, 2001; Sedelmeier, 2006). Yeni kurumsalcılık kurumların, normların ve kuralların onları oluşturanların davranış ve politikalarını şekillendirdiğini savunmaktadır (Börzel & Risse, 2003, 2007; Knill, 1999, 2001; Sedelmeier, 2006). Uluslararası örgütlerin nitel ve nicel anlamda uluslararası politikada etkinlik kazanmaya başladığı soğuk savaş sonrası dönemde Uluslararası ilişkiler disipliniinde kurumların eylemleri ve bu kurumların oluşum sürecinin aktörlerin davranış ve politikalarını nasıl etkilediğini

açıklamada artan bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Jönsson & Tallberg, 2019, s. 3). Akılcı seçim kurumsalcılığı kuramı ise ekonomi alanındaki hipotezlerden beslenen bir yaklaşımdır (Aspinwall & Schneider, 2000, s. 3; Lounsbury, 2019, s. 5). Temelde akılcı seçim kurumsalcılığı devletleri rasyonel kararlar alan, öncelikli motivasyonu kendi çıkarları olan ve fayda maksimizasyonunu amaçlayan aktörler olarak tanımlamaktadır (Lounsbury, 2019, s. 6). Devletlerin söz konusu kararları uygulayan aktörler olarak görüldüğü bu yaklaşıma göre amir-ajan analiziyle kurumların işlevini açıklamak mümkündür. Buradaki amir-ajan analiziyle kast edilen amir ve ajan Avrupa Birliği özelinde düşünüldüğünde üye devletler ve kurumları ifade etmektedir (Açıkmeşe, 2004, p. 22). Amirler siyasi yetkiye sahip aktörler olarak yetki devriyle ajanları oluştururken ajanlardan beklediği amirlerin çıkarlarını savunmada, korumada ve gerçekleştirmede amirlere yardımcı bir rol oynamasıdır (Erdoğan, 2017, p. 687). Çalışmanın kapsamı bakımından AB'nin Ukrayna ile krize sebebiyet veren ilişkilerindeki tutumunun AKP dahilinde değerlendirdiğimizde AB için AKP bir ajan olarak değerlendirilmiştir. AB, Ukrayna'yı bir komşu ülke olarak değerlendirirken bu değerlendirmesinin altında yatan sebebin kendi çıkarları olduğudur. Dolayısıyla, AKP kapsamında meydana gelen Ukrayna-AB yakınlaşmasının, ajanın oynadığı rolün bir sonucu olarak meydana geldiğini iddia etmek mümkündür.

Akılcı seçim kuramına göre kurumlar işlevsel rol oynayarak aktörlerin bir araya gelmesini ve onların çıkarlarını kolektif olarak gerçekleştirmesini kolaylaştırır. Fakat bunu yaparken kurumlar özerk hareket etmez. Bahsi geçen amir-ajan ilişkisi dikkate alındığında kurumlar aktörlerin yetki devriyle sınırlıdır ve aktörler kurumsallaşmaya istekleri gereğince, bu kurumsallaşmanın kendilerine faydalı olacağını düşündükleri takdirde gönüllü olarak dahil olur (Schimmelfennig & Sedelmeier, 2002, p. 509). Ukrayna krizi öncesi ve süresince Ukrayna'nın AB ile ilişkilerinde gösterdiği AB yanlısı tutum, tam üyelik istekliliği ve iradesi bu kurumsallaşmanın kendisi için arz ettiği fayda maksimizasyonu olarak değerlendirilmiştir. Ukrayna halkı büyük oranda AB'nin yanında var olmanın maliyetini faydasından yüksek olarak analiz etmiştir. Nitekim AB'nin sahip olduğu yumuşak güç Ukrayna için açıkça cezbedici bir rol oynamıştır. Ukrayna Krizine değin gerçekleşen Ukrayna – AB ilişkileri rasyonel seçim teorisinin temel varsayımlarıyla açıklanabilmektedir. Benzer şekilde krizin derinleşmesine sebebiyet veren Kırım'ın İlhakı Rusya açısından yine bu teorisinin varsayımlarıyla açıklanabilecek nitelikte olduğu görülmektedir. Rusya için Kırım'ın stratejik ve ekonomik önemi büyüktür. Dolayısıyla, Kırım'ın İlhak edilmesi Rusya açısından fayda/maliyet analizine tabi tutulduğunda rasyonel bir karar.

Bu bağlamda, Ukrayna krizinde oldukça önemli bir rol oynayan AB-Ukrayna, AB-Rusya ve Rusya-Ukrayna ilişkilerinin ve Ukrayna krizinin açıklanması ve analiz edilmesi açısından akılcı seçim kurumsalcılığının bizlere hipotezler sunduğu açıktır. Sonuç olarak, akılcı seçim kurumsalcılığı kuramının temel kavramları olan-‘fayda/maliyet hesaplaması’, ‘fayda maksimizasyonu’ ve ‘yeni aktörlerin Güçlendirilmesi’- bahsi geçen ilişkilerin ve Ukrayna krizinin analizinde faydalanılan ana kavramları oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu İçin Ukrayna'nın nemi

Bu çalışmada yeni kurumsalcılık çerçevesinde ele alınan Avrupa Birliği, sahip olduğu ekonomik ve demokratik gelişmişliği ile içerisindeki ve çevresindeki aktörlerin davranışlarını ve politikalarını şekillendirir. Kurallar, kurumlar ve politikalar AB içerisinde toplumsal inşa sürecinde araçsal bir varlık gösterirken aynı zamanda bu olguları kullanan AB, başkalarını kontrol etme kabiliyetini de elde eder (Ataş, 2008, s. 223). Kendi içerisinde ortak bir Avrupalı kimliği inşa etmeyi amaçlamış olan AB, bu kimlik çerçevesinde eylemlerini belirleyip kurumlar oluşturarak uluslararası alanda varlık gösterirken sahip olduğu insan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve barış gibi ‘‘Avrupa’’ değerleri olarak atfedilen normatif unsurlarla hem ye ülkeler üzerinde hem de diğer ülkeler üzerinde etkili olmuş ve bu aktörlerin ilgisini çekmeyi başarmıştır. Nitekim AB, yelik sürecinde olan devletler için ortaya koyduğu birtakım kriterler, devletlerden uymasını beklediği normlar ve değerler ile bu devletlerin kendi içerisinde demokratik ve ekonomik olarak Avrupalılaşmasına yönelikken aynı zamanda AB'yi bu devletler üzerinde etkin kılarak AB'nin yumuşak güç unsurlarını kullanmasını mümkün kılmayı amaçlamaktadır. Ayrıca oluşturulan ortak çıkarların aynı zamanda güvenlik anlamında da devletleri birbirine yakınlaştıracadığı ve çatışmadan uzak kalmayı beraberinde getireceği n görülmektedir.

Bu kapsamda, 2004 yılı itibariyle yürütülen Avrupa Komşuluk Politikası ile AB; genişleyen sınırlarını korumayı ve komşularıyla iyi ilişkiler kurmayı hedeflerken komşu ülkelerde gerçekleşen reformların da destekleyicisi olarak bu ülkelerde etkin bir rol oynamaya başlamıştır. 2007 yılı itibariyle Birliğe katılan Romanya ve Bulgaristan'la birlikte Polonya, Slovakia, Macaristan ve ardından da Romanya'nın komşusu olan Ukrayna, bu durumda AB'nin yakın komşularından biri olarak AKP erevesinde AB ile ilişkilerini 2009 yılında gerçekleştirilen Doğu Ortaklığı kapsamında artırmıştır (Ermağan, 2016, s. 461). Bu noktada AB, rasyonel seçim teorisinin ortaya koyduğu üzere; Ukrayna ile ilişkilerini bir fayda maliyet analizine tabi tutarak Ukrayna'yı bir komşu ülke olarak görmeyi hedeflemiştir. Jeopolitik konumu, enerji kaynaklarının geçiş gzerghi olması ve barındırdığı kimlikler ve kültür bağı gerekçesiyle Rusya için de büyük bir önem arz eden Ukrayna'nın AKP'ye dâhil olmasıyla; Rusya'nın, Ukrayna ile olan bağları için endişelerinin ciddi düzeye ulaşmaya başladığını iddia etmek yanlış olmayacaktır.

Rusya için Ukrayna'nın önemi değerlendirildiğinde; Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Sovyetler Birliği mirasına sahip çıkma isteği Putin'in yönetimiyle birlikte eski Sovyet Cumhuriyetlerini ekonomik ve siyasi açıdan kontrol altında tutmaya çalışmak şeklinde seyretmiştir: Avrasya Birliği projesi de bu amaca hizmet eden bir oluşum olarak görülmektedir (şenay & Koçak, 2014, s. 106). Rusya için Ukrayna'nın geniş yüz ölümüyle Avrupa ile arasında bir tampon bölge olması, stratejik açıdan Sivastopol limanına sahip Ukrayna'nın Rus gemileri için gerekli bir liman olması, bu limanın NATO kontrolüne girmesi durumunda Rus donanmasının Karadeniz'in Batısına ulaşamaması sorununa sebebiyet verebilecek olması Ukrayna'nın önemini artıran nedenler arasında gösterilebilir (Dumlupınar, 2017, s. 9). Nitekim bu gerekçeler Rusya'nın sert tavrının arkasında yatan bir rasyonel seçim ve fayda maliyet analizinin olduğunu da göstermektedir. Rusya

açısından, Ukrayna'nın AB ile yakınlaşması söz konusu çıkarlarının zedelenebileceğinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Ukrayna'nın, 1994'te Barış İçin Ortaklık (BİO) programına katılması, ardından NATO ile işbirliği konusundaki Ukrayna istekliliğinin ilk emaresi olarak 1995 yılında BİO Planlama ve Gözden Geçirme sürecine katılması, 1997 yılında gelen Ayrıcalıklı Ortaklık Şartı, 2002 yılında dönemin Ukrayna devlet başkanının açıkça NATO'ya üyelik amacını ifade etmesi ve Ukrayna - NATO Eylem Planının hazırlanması Rusya'nın Sivastopol Limanına dair endişelerini (Yapıcı, 2011). Nitekim yakın zamanda- 2019 yılı Şubat ayında- Ukrayna Parlamentosunun gerçekleştirdiği anayasa değişikliğiyle AB ve NATO üyeliklerinin önünü açma girişimi Ukrayna'nın NATO ve AB üyeliği konusundaki istekliliğinin devam ettiğini ve Rusya'nın çekincelerinde haklılık payının olduğunu gösterir niteliktedir. İki Batılı kurumla ilişkileri güçlendirmek adına peş peşe atılan adımların, eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerindeki etkisini artırmayı amaçlayan Rusya'yı tedirgin etmesi oldukça olağan gözükmektedir. Bu gelişmelerin ışığında değerlendirildiğinde Kırım'ın önemi Rusya açısından fayda-maliyet analizine tabi tutulduğunda ilhak edilmeye ve krizin derinleştirilmesine değer bulunmuş gözükmektedir.

Diğer taraftan, Rusya'nın Ukrayna üzerinden AB'ye gerçekleştirdiği doğal gaz ihracatı, Rusya açısından da AB açısından da değerlendirilmesi gereken bir diğer husustur. Rusya zengin doğalgaz rezervleriyle Avrupa Birliği devletleri için önemli bir doğal gaz ihracatçısı durumundadır. Ukrayna krizinin patlak verdiği yıl itibariyle, 2013'te AB, %30 oranında doğalgaz ihtiyacını Rusya'dan karşılarken Almanya gibi bazı Avrupa ülkeleri için bu oran daha da yüksek seyretmiştir (Al & Ayvacı, 2013, s. 237). Bu oran 2015 verilerine göre Almanya için %35'i göstermektedir. Bu sebeple de Avrupa'nın Rusya'nın doğal gazına gelecek on yıllar içinde de bağımlı kalacağı ön görülmektedir (Akman, 2018). Bu noktada Ukrayna'nın önemi doğal gaz ticaretinin üzerinden yürütüldüğü topraklar olması nedeniyle artarak devam etmektedir. Ayrıca Ukrayna da tıpkı bazı Avrupa Birliği ülkeleri gibi doğal gaz ihtiyacının büyük bir kısmını Rusya'dan temin etmektedir. Dolayısıyla ticari ilişkiler boyutunda AB gibi Ukrayna da Rusya ile ilişkilerinde doğal kaynaklar bakımından Rusya'ya bağımlı gözükmektedir. Ancak ticaret ilişkisinin karşılıklı bağımlılık gerektirdiği de göz önüne alındığında Rusya için de Ukrayna ve AB ülkeleri bir pazar olarak büyük bir öneme haizdir. Dolayısıyla Rusya ve AB'nin Ukrayna üzerine rasyonel çıkarlarını merkeze koyan bir politika izledikleri açıktır.

Rusya için Ukrayna'nın jeopolitik ve kültürel önemine bakıldığında ise; daha önce ifade edilen Putin yönetiminin eski Sovyet ülkeleri üzerindeki etkisini artırma isteği göz önüne alındığında Ukrayna'nın Balkanlar ile Rusya arasındaki jeopolitik konumu kendisi de eski bir Sovyet ülkesi olan Ukrayna'nın Rusya için önemini artıran bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Sönmez, 2015, s. 657). Diğer taraftan, başkent Kiev'in sahip olduğu tarihsel önem gerekçesiyle Ukrayna, Rusya için Rus/Slav kültürünün doğduğu topraklar olarak görülmektedir (Baharççek & Ağır, 2015, s. 30). Ukraynalılar Ruslar gibi Slav ırkından olmakla birlikte, Ruslarla ortak bir kültür paylaşan Ukrayna'nın nüfusunun %77,8'ini Ukraynalılar oluştururken %17,3'ünü Ruslar oluşturmaktadır (CIA The World Factbook, 9/5/2019). AB'nin Ukrayna'da var olan ve Rusya ile ortak olan Slav kültürü ve

kurumlarının önemini kavramakta yetersiz kalmıştır. Neticede Rusya'nın hem rasyonel hem de kültürel kodlamalarla belirlediği Ukrayna politikası Kırım'ın ilhakıyla sonuçlanmıştır.

AB açısından Ukrayna'nın önemine bakıldığında ise; Rusya kadar derin kültürel bağları ve ortak tarihi içermeyen AB – Ukrayna ilişkileri, daha çok Ukrayna'nın jeopolitik önemi, enerji kaynaklarına erişim ve 2004 ve 2007 AB genişlemesiyle birlikte komşuluk ilişkileri üzerinden değerlendirilebilir. Fakat, AB'nin Komşuluk Politikasından önce Turuncu Devrim'den bahsetmek gerekecektir. Turuncu devrim 31 Mart 2004'te yapılan seçimlerde Ukrayna'nın doğusundan ve güneyinden destek alarak Viktor Yanukovych'in Viktor Yushchenko'ya karşı seçimleri kazanmasının ardından seçimlere hile karıştırıldığı gerekçesiyle halkın gösteriler düzenlemesi sonucu seçimin yenilenmek zorunda kalınması ve Yuşçenko'nun yapılan yeni seçimi kazanması sürecine verilen addır. Bu süreçte Rusya'nın, hileli olduğu ifade edilen ilk seçimde seçildikten hemen sonra Yanukovych'i tebrik ederek kendisine desteğini deklare etmesi Rusya'nın Yanukovych yanında; Batılı ülkelerin seçimin geçerliliğine yönelik olumsuz fikir beyanları da Batı'nın Yushchenko'nun yanında tanımlanmasına neden olmuştur. Nihayetinde, yenilenen secimi Yushchenko'un kazanmasıyla gerçekleşen devrim bir anlamda Ukrayna'nın Batı yanında var olmak istediğine yönelik iradesinin gösterisi olarak değerlendirilmiştir (Sönmez, 2015, s. 661). Ukrayna içerisinde protestolara sebebiyet verecek nitelikte var olan bu irade AB'nin Ukrayna üzerindeki cazibesini de ortaya koymaktadır. Bu irade AB'ye Ukrayna üzerinde bir yumuşak güce sahip olma fırsatı verirken aynı zamanda AB için Ukrayna'nın önemini de artırmaktadır.

Rusya ile kültürel bağları bulunan Ukrayna, 2004 ve 2007 AB genişlemesinden sonra AB'ye katılan Doğu Avrupa ülkelerinin güvenliği, dolayısıyla da AB'nin güvenliği için AB tarafından önemli görülmüştür. Doğu Avrupa ülkeleri içerisinde Avrupa değerlerini sağlamlaştırmak ve derinleştirmek amacı güden AB için sınır komşusunda Rusya'nın etkisinin artması AB içerisinde oluşabilecek çatlaklara sebebiyet verebilirdi. Fakat AB'nin Ukrayna politikası, bir AB üyeliği vadetmezken daha çok komşuluk politikası kapsamında AB'nin kendi sınırlarını korumaya yönelik olmuştur. Ukrayna'nın AB üyeliği talebinin yolunu açacak olan siyasi ve ekonomik reformları istenilen düzeyde gerçekleştirmemesi ise AB'nin Ukrayna üyeliğine isteksizliğini ve bu politikanın rasyonalitesini perçinler niteliktedir (Wolczuk, 2005, s. 2). Nitekim, AB için Batılı değerlerle yönetilen Ukrayna ile komşu olmak hem Ukrayna üzerinden, doğalgaz ihtiyacını karşıladığı Rusya ile karşı karşıya kalmamak hem de sınırlarının güvenliğini sağlamak anlamına geliyordu. AB, Ukrayna'nın demokratik ve ekonomik gelişimini sağlamak ve AB yanlısı kurum ve aktörleri güçlendirmek için Ukrayna'ya ekonomik ve teknik yardımlar yapmaktadır. Andrew Wilson'ın da not ettiği üzere, Batı'nın yaptığı yardımların amacı kendi "Batılı" değerlerini tanıtmak, onları Ukrayna'nın ithal etmesini sağlamaktır (Wilson, 2006, s. 22). Fakat, AB, Ukrayna'nın üyelik istekliliğine, bir yumuşak güç unsuru olarak uyması gereken reformlar ve yardımlardan öte bir yanıt vermemiş, bu konuda istekli bir tutum benimsememiştir.

AB, bu bağlamda, Ukrayna ile ilişkilerini değerlendirdiğinde mevcut ilişkilerin komşuluk boyutunda kalmasını dolayısıyla ilişkilerin tam üyelik süreciyle değil de AKP çerçevesinde

yürütülmesini yeterli bulması rasyonel bir tercih olarak gözükmektedir. Nitekim AB, Ukrayna'yı bir fayda - maliyet analizine tabi tuttuğunda bir AB üyesi olarak Ukrayna'nın kat etmesi gereken yolun daha çetrefilli ve uzun olduğunu öngörmüştür. Aynı zamanda Rusya'yı da göz ardı etmeyerek böyle bir üyeliğın maliyetinin AB açısından yeni dış politika zorluklarına sebep olabileceğini değerlendirmiş gözükmektedir. Diğer taraftan, komşuluk politikası AB'nin Doğu sınırlarını güvenli tutmak için yeterli gözükmektedir. Dolayısıyla, AB'nin komşuluk politikasından elde edeceği fayda, Ukrayna'nın AB üyeliğının maliyetiyle birlikte düşünüldüğünde oldukça yeterli gözükmektedir. Turuncu Devrimden sonra gerçekleşen Avrupa Birliği Komşuluk Politikası girişimlerinin Ukrayna'nın beklentilerinin altında kalması halk nezdinde de AB'ye yönelik bir hayal kırıklığına sebep olmuştur. 2010 yılında yapılan seçimlerde Rusya'nın desteklediği Yanukovych seçilmiş ve Turuncu Devrimin sonuna gelinmiştir (Avcı, 2016, s. 80). O halde denilebilir ki AB açısından beklenen reformların gerçekleştirilmesine yönelik AB'nin net tavrı; Ukrayna içerisindeki halk hareketleriyle kendini gösteren iradenin küstürülebileceği ihtimaline rağmen değişmemiştir.

AB Ukrayna'yı; refah seviyesi yüksek, istikrarlı dolayısıyla kalkınmış bir ülke olarak Doğu sınırlarında sorunlarını minimuma indirebilecek bir ülke olarak görürken, Ukrayna da AB'yi kendisini ekonomik ve siyasi açıdan destekleyecek bir ortak olarak görmektedir. Ukrayna'yı AKP çerçevesinde değerlendirirken ekonomik ilişkilere bakıldığında; AB, Ukrayna'nın ithalat ve ihracatının üçte birini oluşturan önemli bir ticaret ortağıdır. AB merkezli şirketler de benzer şekilde Ukrayna içerisindeki en büyük yatırım payını oluşturmaktadır. AB için istikrarsız bir Ukrayna, doğudan sınırlarını tehdit eden uyuşturucu, silah ve insan ticareti için bir geçiş yolu olabileceği gibi Rus doğalgazına erişimin sağlandığı boru hatlarının güvenliği de AB'nin enerji güvenliği anlamına gelmektedir (Wolczuk, 2005, s. 2).

Diğer taraftan, Gürcistan'ın NATO ve AB'ye katılım yönündeki iradesinin netleşmesiyle Rusya'nın Güney Osetya'daki ayrılıkçı hareketleri desteklemesi ve 2008'de bölgeye müdahalesi, Turuncu Devrimle birlikte dış politikasında AB yanlısı bir duruş sergileyen Ukrayna için de bir uyarı niteliği taşımaktadır (Cıtak & Harris, 2019). AB'nin Güney Osetya'ya rağmen önleyici bir dış politika eyleminde bulunmaması AB'nin a) tüm sinyallere rağmen bu sürecin varabileceği Kırım tehlikesini ön göremediği, b) Ukrayna'yı Rusya ile AB arasında tampon bir bölge olarak gördüğü, c) Ukrayna üzerine Rusya'yla sıcak bir çatışmanın maliyetinin çok yüksek olacağı ve dolayısıyla gereksiz gördüğü ve d) Ukrayna ile komşuluk ilişkilerini mümkün olduğunca geliştirerek maksimum faydayı edinebileceğine inandığını göstermektedir.

Ukrayna Krizi ve Kırım'ın İlhakı

Turuncu Devrimden sonra Ukrayna'da hükümet kurma yetkisini alan ve Başbakan olan Tymoshenko ile Cumhurbaşkanı Yushchenko arasında zamanla meydana gelen gerilimler muhalefette bulunan Yanukovych'in koalisyon hükümeti kurmasıyla sonuçlanmıştır. Ardından Yushchenko'nun tekrar iktidara gelmesi Yushchenko ile Yanukovych arasındaki gerilimi dehada artırmıştır ve ülkede siyasi anlamda belirgin bir istikrarsızlık yaşanmıştır. 2008 sonlarında gerçekleşen küresel ekonomik

kriz ve Ukrayna'nın değişen dış politikasının da bir nedenini oluşturan Ukrayna-Rusya doğalgaz krizi ekonomik istikrarsızlığın Ülkede artmasına sebep olmuştur. Ukrayna'da halk nezdinde beklenen Batı yakınlaşmasının da gerçekleşmemesi ve ne AB'den ne de NATO'dan üyelik yönünde bir adımın atılmaması Ukrayna krizine zemin hazırlamıştır (Sönmez, 2015, s. 662). Batının Ukrayna üzerinde etkisini artıramaması Rusya'nın Ukrayna'daki ayrılıkçı Rus hareketlerini desteklemesi Rusya ile AB arasında yaşanan krizin derinleşmesine neden olmuştur (Bayraklı, 2014, s. 40). Baharecek ve Ağır'ın (2018, s. 35) ve şenay ve Koçak'ın (2014, s.106) alışmalarında not ettiği üzere Ukrayna krizi AB ile Rusya arasında bir hegemonya ve alan kazanma savaşına dönuşmüştür. Bu hegemonya savaşında Ukrayna'nın AB'den aldığı destekle AB ile ilişkilerini ilerletmeye çalışmasına Rusya'nın tepkisi gecikmemiştir. Gürcistan'ın NATO ve AB ile yakınlaşmasına tepkisini Güney Osetya'ya müdahale ve savaş olarak gösteren Rusya'nın Ukrayna için benzer bir tutum takınması sürpriz olmamıştır.

Ukrayna krizini başlatan gelişme AB ile imzalanması planlanan Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması'nın askıya alınması olarak gözükmektedir; aslında temellerinin bu olaydan daha önce, Turuncu Devrim sonrası yaşanan gelişmelerle atıldığı açıktır. Turuncu Devrim sonrası ülke içerisinde yaşanan siyasi istikrarsızlık, 2008 ekonomik krizinin ülke üzerindeki etkisi ve Rusya'nın Turuncu Devrime verdiği tepki neticesinde iki ülke arasında yaşanan doğalgaz krizleri de değerlendirildiğinde ülke içerisindeki genel huzursuzluk Yanukovych iktidarının başlangıçta izlediği AB ile Rusya arasındaki denge politikasının bozulmasıyla krizin fitili ateşlenmiştir. 28-29 Kasım 2013'te Vilnius'ta yapılacak olan Zirveye çok az bir süre kala ulusal güvenliği gerekçe göstererek Yanukovych'in hazırlıkları dondurma kararını açıklaması Turuncu Devrimi yaşamış Ukrayna'dan AB açısından ilk etapta beklenen bir tutum değildi. Fakat, bir taraftan, AB'nin AB Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşmasının gerçekleşmesi için Ukrayna'ya şart koştuğu: a) Batı yanlısı tutumuyla bilinen Tymoshenko'nun hapisten çıkarılarak yurtdışında tedavi edilmesi- bu koşul Ukrayna Parlamentosu tarafından reddedilmiştir- ve b) AB tarafından gerekli görülen ekonomik ve siyasi reformların yapılması¹. Diğer taraftan, Yanukovych iktidarının AB Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşmasının reddi karşılığında Rusya'dan ekonomik yardımlar ve Avrasya Ekonomik Birliği'ne üyelik gibi birtakım teşvikler aldığı düşünöldüğünde anlaşılır olmaktadır. Kalın'ın da (2018) not ettiği üzere, sermaye birikimi ve sanayi üretiminin merkezi olan ülkenin Doğu bölgesinin Rusya'ya olan ekonomik bağımlılığının Rusya tarafından kullanılarak bahsi geçen AB Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasına Yanukovych karşı çıkılmıştır. Yanukovych iktidarının buna karşın Rusya'dan ekonomik yardımlar ve Avrasya Ekonomik Birliği'ne üyelik gibi birtakım teşvikler almasıyla Ukrayna'da Rusya yanlısı bir dış politika tercih edilmiş ve AB ile bahsi geçen anlaşmanın imzalanmaması kararı alınmıştır (Kalın, 2018). Fakat, AB Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşması sürecinin dondurulması Yanukovych için baş edilmesi güç sorunlara neden olmuştur. Karardan hemen sonra 23 Kasım'da, AB ile Ortaklık ve Serbest Ticaret Anlaşmasından yana olan Ukrayna halkından ilk tepki gelmiştir. Turuncu Devrimde olduğu gibi Başkent Kiev'de, Maidan'da halk kararı

¹ Özdal'ın (2014) not ettiği üzere Ukrayna açısından AB reformlarının gerçekleştirilmesi o günün siyasi ve ekonomik şartlarında oldukça zordur.

protesto etmeye başlamıştır (Sönmez, 2015, s. 663). Anlaşmaya beklenen onayın gelmemesi protestoların giderek daha da şiddetlenmesine sebep olmuştur. Göstericilere karşı polis şiddetinin artması Euromaidan protestoları olarak anılan eylemlere neden olmuştur. Bu protestolar sonucunda a) 2004 Anayasa'na geri dönülmesi kararlaştırıldı ve parlamentonun yeniden güçlenmesi sağladı, b) Rusya yanlısı dış politika izleyen Yanukovych görevden azledildi, c) Tymoshenko serbest bırakıldı ve d) Rusçanın resmi dil statüsü kaldırdı (Özdal 2014, s. 2-7).

Fakat, Kiev'de gerçekleşen eylemleri Ukrayna halkının tamamı desteklemiyordu. Doğu Ukrayna'da Kırım başta olmak üzere protestolar başlamış ve Rusya yanlısı ayrılıkçı gruplar devlet binalarına saldırmıştır. Bu protestolar ve eylemler, 2014 Mart ayı itibariyle Rusya destekli ayrılıkçı grupların Ukrayna'nın Güneydoğusunun bir kısmına hâkim olmasıyla sonuçlanmıştır. (Koçak, 2015, s. 11). Bahsedilen ayrılıkçı silahlı kuvvetler oldukça kısa zamanda Ukrayna'nın Donetsk ve Luhansk bölgelerinde de etkinlik sağlayıp bu bölgelerde yapılan referandumlarla iki ayrı Halk Cumhuriyeti kurdular. Ukrayna ordusunun bu duruma hazırlıksız olması nedeniyle ayrılıkçı kuvvetlere gönüllülerin oluşturduğu taburlar karşı koymaya çalıştı, fakat başarılı olamadılar (Koçak, 2015, s. 12-14). Rusya tarafından Kırım'a gönderilen askeri teçhizat ve askerler burada başlayan gösterilerin çatışmalara dönüşmesine neden oldu (Lally, 2014). Kırım Meclisi önce bağımsızlığını ilan etmiş ardından da 21 Mart 2014'te Rusya'ya bağlanma kararı almıştır. Dolayısıyla, Yanukovych yönetimi ve AB Ortaklık Anlaşmasının askıya alınmasına karşı başlayan protestoların yeni bir Turuncu Devrim izlenimi vermesi Rusya'nın müdahalesine, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünün bozulmasına ve birçok can kaybına neden olmuştur (Sarı, 2015, s. 103). Özdal'ın (2014, s. 4) de not ettiği üzere, Rusya Kiev'de gerçekleşen protestoları Batılı ülkelerin Ukrayna'daki Rus etkisini yok etme operasyonu olarak görmüş ve seçilmiş Cumhurbaşkanı olan Yanukovych'in devrilmesi anlamına geldiğini iddia ettiği Batı taraftarı yeni Kiev hükümetini meşru kabul etmemiştir. Batı ve yeni Kiev hükümeti de Ukrayna'nın doğusunda yaşanan ve iç savaş boyutuna gelen çatışmalardan Rusya'yı sorumlu tutmuş ve Ülkenin doğusunda yapılan referandumları ve Kırım'ın bağımsızlığını gayri resmi olarak adlandırmıştır (Avcı, 2016, s. 81). Rusya ve AB'nin bu tutumları kriz sonrası politikalarında yansımıştır.

Avrupa Birliği'nin Avrupa Komşuluk Politikası ve Ukrayna Başarısızlığı

2004'te yaşanan AB genişlemesiyle birlikte Maastricht anlaşmasının sütunlarından biri olarak Ortak Dış ve Güvenlik Politikası gereğince bölgede barışı ve istikrarı etkin ve sürekli kılmak gerekçesiyle Avrupa Komşuluk Politikası gündeme gelmiştir. 2004 ve ardından gelen 2007 genişlemesi ilke AB sınırlarını oldukça genişletmiş ve etkin bir AB komşuluk politikasına duyulan gerekesimi artırmıştır. AKP yeni bir genişlemeyi ve üyelik sürecini gerekli görmeden AB'nin komşu ülkelerle yumuşak güç unsurlarını kullanarak siyasi ve ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesini ve böylece AB'nin yakın çevresinde güvenlik ve istikrarın sağlanmasını amaçlamaktadır. Joseph Nye (2008, s. 94) tarafından "baskı ya da harcama yapmadan cazibe yoluyla istenileni başkasından elde etme yeteneği" olarak tanımlanan yumuşak güç aslında bir etki kaynağıdır ve AB bunu komşuluk politikasının merkezine koymuştur.

Nye bir ülkenin yumuşak gücünün kaynaklarını üçe ayırır. Bunlar; o ülkenin; başka ülkeler için çekici olan kültürü, iç ya da dış politikadaki siyasi değerleri ve son olarak, meşru ve ahlaki bir otorite tarafından oluşturulan dış politikasıdır (Nye, 2008, s. 94). Yumuşak güç, önce aktörün istekleri üzerinde etkili olarak söz konusu isteklerin davranışları şekillendirmesini ifade eder. Bu bağlamda yumuşak güç maddi kaynaklardan ziyade AB’de olduğu gibi kültür veya ideolojinin cazibesıyla mümkün olabilir (Özdemir, 2008, s. 139). Bu anlamda sahip olduğu temel Avrupa değerleri olarak ifade edilen insan hakları, demokrasi, çatışmaların çözümünde uluslararası hukuk ve barış gibi normatif değerlere sahip AB’nin yumuşak gücü AB’yi; söz konusu değerlerin yanı sıra ekonomik başarısının getirdiği çekicilik ile dış politikasında ilgili ülkeler üzerinde etki kurmaya sahip bir güç haline getirmiştir. Fakat AB’yi uluslararası toplumda varlığı ve etkinliği bağlamında söz sahibi yapan bu yumuşak güç, Ukrayna krizinde beklenen ya da hesaplanan sonucu doğurmamış ve AB’nin yumuşak gücünü sorgulanır kılmıştır. Avrupa değerlerini içselleştirme ve istikrarlı bir pazar ekonomisini kurmak gibi AB’nin beklentilerine Ukrayna’nın cevap verememesi Ukrayna-AB ilişkilerini çıkmaza sokmuştur. Diğer taraftan, Demokratik ve ekonomik gelişmişliği ile AB Ukrayna halkını derinden etkilemiş, Euromaidan protestolarına ve Turuncu Devrime sebep olmuştur. Bu durum, AB’nin yumuşak gücünün Ukrayna toplumu üzerindeki etkisini acık bir şekilde ortaya koymaktadır. Fakat, AB’nin yumuşak gücünün Ukrayna toplumu üzerindeki bu etkisi Kırım’ın Rusya tarafından ilhakına sebep olmuştur. Dolayısıyla, AB’nin yumuşak gücünün doğurduğu sonuçlar itibariyle sorgulanmasına yol açmıştır.

Yumuşak güce sahip aktörler, diğer aktörler üzerinde bu ülkelerin ekonomik bağımlılıkları ve bu kapsamda uluslararası şirketlerin faaliyetlerini kullanarak söz sahibi olabilmektedir (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2017, s. 87). Bu bağlamda, AB tarafından Rusya’ya yönelik yaptırımların ilk sinyali Kırım’daki Rus silahlı kuvvetlerinin çekilmesi çağrısı ile gelmiştir. Ardından, Rusya ile yapılacak vize görüşmeleri askıya alınmış, bir takım seyahat yasakları ve malvarlıklarının dondurulması kararları alınmıştır. 2014 yılı itibariyle toplamda 119 kişi 23 kurum bu kararlardan etkilenmiştir. 17 Temmuz 2014’te Malezya Havayollarına ait bir uçağın Hollanda’dan kalktıktan sonra Ukrayna’da Rusya yanlısı kuvvetler tarafından düşürülmesiyle büyük çoğunluğunu AB vatandaşlarının oluşturduğu 298 kişinin hayatını kaybetmesi Rusya’ya uygulanan yaptırımların daha da artırılmasına neden olmuştur. Ayrıca 2014 kararların sürelerinin uzatılmasıyla beraber 2016 yılında seyahat yasakları ve mal varlıklarının dondurulmasına ilişkin rakamlar 146 kişi, 37 kuruma yükselmiştir (Kristi, 2014, s. 4).

AB ekonomik yaptırımlarla özellikle Kırım üzerinden gerçekleşecek ticareti kısıtlanmaya çalışmıştır. Bu bağlamda, AB tarafından: a) Kırım ve Sivastopol menşeli malların ithalatının ve Kırım’a yatırım yapılması, b) Kırım ve Sivastopol’de ulaşım, telekomünikasyon ve enerji alanlarında altyapı oluşturulması, edinilmesi ve geliştirilmesi, c) Kırımdaki petrol, doğalgaz ya da mineral kaynakların işletilmesiyle ilgili kredi veya finansal borç verilmesi ve bu alana yönelik işletmelere yatırım yapılması veya bunların hisselerinin ya da tamamının satın alınması yasaklanmıştır (EU Council Regulations, 30.07.2014). Fakat, AB ülkeleri, uygulanacak yaptırımlara ilişkin kendi içerisinde bir çeşit ayrılığa düşmüştür. Polonya ve Litvanya gibi Rus kökenli nüfus barındıran ve

Rusya ile tarihsel bir geçmişı olan Avrupa ülkeleri Rusya'ya karşı ciddi ekonomik yaptırımların uygulanması taraftarı olurken, Rusya ile ekonomik ilişkileri yüksek seviyede seyreden Almanya ve İngiltere gibi Avrupa ülkeleri bu krize yönelik daha temkinli adımların atılması gerektiğini savunmuştur (Scmitz, 2014, s. 4). Bu durum, AB içerisinde Ukrayna krizi özelinde tartışmalara neden olmuş ve Kırım'ın ilhakına ilişkin yaptırımları kısıtlamış ve geciktirmiştir. Malezya Havayollarına ait uçağın düşürülmesiyle ancak ekonomik yaptırımların genişletilmesi kararları alına bilmiştir. Neticede bu gecikme AB ülkelerinin AKP değer ve normlarından ziyade rasyonel çıkarlarına öncelik verdiklerini acık etmiş ve AB'nin Ukrayna krizi üzerindeki yumuşak gücünü daha da sorgulanır kılmıştır.

Avrupa Komisyonu verilerine göre yukarıda belirtilen yaptırımların uygulanması neticesinde 2013-2016 yılları arasında AB ile Rusya arasındaki ithalat ve ihracat azalırken, 2017 yılı itibariyle tekrar yükselişe geçmiştir. AB yaptırımları Rusya'nın Kırım'a yönelik politikasında herhangi bir değişikliğe sebep olmamıştır. 2017 sonrasında yeniden ivme kazanan AB-Rusya ekonomik ilişkileri Kırım'ın ilhakı konusunda AB'nin durumu kabullendiğini gösteren bir işaret olarak yorumlanabilir. Sınırlarında istikrarlı ve Avrupalı değerlerle yönetilen bir Ukrayna görmek isteyen AB için krizin Kırım'ın ilhakıyla sonuçlanması AB yumuşak gücünün açıkça bir başarısızlığıdır. Bu durum, AB'nin yumuşak gücünün, ekonomik cazibesinin ve ekonomik yaptırımlarının siyasi kriz ve sıcak çatışma durumlarında ilgili ülkelerin diş politikaları üzerinde AB'nin istekleri doğrultusunda dönüştürücü etkisinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Kırım'ın ilhakında görüldüğü üzere askeri unsurlarla derinleşen krizlerde AB'nin bir birlik olarak ortak bir ordusunun bulunmaması da değerlendirilmesi gereken bir diğer husustur. AB ülkelerinin neredeyse tamamına yakınının NATO üyesi olması AB'nin bu anlamdaki boşluğunu doldurur nitelikte değildir. Yumuşak gücün yetersiz kaldığı durumlarda AB'nin caydırıcı nitelikte bir askeri gücünün bulunmaması AB'yi hem yakın çevresinde hem de uluslararası alanda etkin ve caydırıcı bir güç olmaktan uzak kılmaktadır. Ukrayna krizi bölgesel ve küresel etkiye sahip olma cabasında olan AB'nin yumuşak gücünün yanında sert güce de sahip olması gerektiğini göstermektedir.

Sonuç

Bu çalışmada AB yumuşak gücünün Ukrayna krizi üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Öncelikle Ukrayna krizi özelinde AB ve Rusya'nın karıkasıya gelişinin nedenleri incelenmiştir. Rusya ve AB'nin Ukrayna politikalarına yön veren temel etmenler analiz edilmiştir. AKP'nin Ukrayna krizindeki rolü bağlamında AB'nin yumuşak güç politikasının Ukrayna krizine etkisi analiz edilmiştir. Rusya için tarihsel ve kültürel bir öneme sahip olan Ukrayna'nın Putin yönetimiyle birlikte üzerinde Rus etkisinin artırılması gereken bir coğrafya olarak görülmesiyle eş zamanlı gerçekleşen Ukrayna'nın AB yakınlaşmasının getirdiği sonuç; Ukrayna için toprak bütünlüğünün bozulmasına sebebiyet veren büyük bir kriz olmuştur. AB'nin genişleme sürecinden beri ekonomik ve siyasi ilişkiler kurmak istediği ancak bir üyelik öngörmediği ve bu konuda oldukça isteksiz davrandığı Ukrayna'da meydana gelen gelişmeler; Ukrayna için toprak kaybına sebep olurken AB'nin de yumuşak gücünün büyük bir darbe almasına sebep olmuştur. AB; vadettiği demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, barış gibi

Avrupalı değerlerle Ukrayna için cezbedici olup burada Turuncu Devrimin ve Euromaidan protestoların yaşanmasına sebep olurken yumuşak güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat, Rusya'nın Ukrayna'ya yaptığı müdahalede aynı yumuşak gücün başarısından bahsetmek mümkün değildir. Nitekim Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle sonuçlanan Ukrayna krizi, AB tarafından birtakım yaptırımlara sebep olsa da bu yaptırımlar başarıya ulaşmamıştır.

AB Soğuk Savaş sonrasında yumuşak gücüyle uluslararası arenada etkin bir rol oynamaya başlamış bir aktör olarak ekonomik alandaki gücünü Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) ve AKP alanında gösterememiştir. Bu durumun en göze çarpan kanıtı ise Ukrayna krizi olmuştur. Ukrayna krizde, Rusya'nın askeri müdahaleyle AB'nin karşısında yer alması AB'nin Ukrayna'yla birlikte krizin kaybedeni olmasına sebep olmuştur. AB'nin Rusya'nın askeri müdahalesine yumuşak güç unsurlarıyla karşı koyma çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır ve AB'nin ve AB'nin yumuşak güç politikasının prestij kaybetmesine sebep olmuştur ve bir Avrupa ordusunun gerekliliğini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, çalışmanın bulguları a) tarafların fayda/maliyet hesaplamasını ve fayda maksimizasyonunu politikalarının merkezine koyduklarını, b) kendi yandaşı aktörleri güçlendirme yoluyla Ukrayna üzerinde hakimiyet kurmaya çalıştıklarını, c) Ukrayna halkı ve politikacılarının da kendi rasyonel çıkar hesaplamalarıyla AB veya Rusya yanlıları olarak kamplara bölündüğünü ve bu durumun ülkedeki çatışma ve bölünmeyi tetiklediğini, d) AB'nin dış politikada uyguladığı yumuşak güç politikasının siyasi gerilim ve askeri unsurlarla derinleşen krizlerde işlevsiz kaldığını, e) yumuşak gücün yetersiz kaldığı Ukrayna krizinde AB'nin caydırıcı nitelikte bir askeri gücünün bulunmamasının AB'yi Ukrayna krizinde başarısız kıldığını ve Rusya'ya Ukrayna üzerinde alan açtığını ve dolayısıyla f) bir AB ordusunun oluşturulmasının askeri unsurlarla derinleşen krizlerde AB'nin başarı sağlaması için gerekli olduğunu göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Açıkmeşe, S. A. (2004). Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi. *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 22-24
- Afşar, Ö. A. (2017). Rasyonel Kurumsalcılık ve Sosyolojik Kurumsalcılık Açısından Avrupalılaşıma Yaklaşımı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17, 65-84.
- Akman, Ş. (2018). AB'nin Doğalgaz Çıkması: Ucuz Rus Gazının Tek Bağımlısı Almanya Değil. Retrieved from <https://www.enerjiportali.com/abnin-dogalgaz-cikmazi-ucuz-rus-gazinin-tek-bagimlisi-almanya-degil/>
- Al, A., Aypek A. F. (2013). Uluslararası Politik Ekonomi: Bitmeyen Kırım Sorunu. *Güvenlik Stratejileri*, 26, 221-251.
- Arabacı, A. (2008). Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi. *Uluslararası İlişkiler*, 5(17), 73-103.
- Aspinwall, M. D., Schneider, G. (2000). Same menu, separate tables: The institutionalist turn in political science and the study of European integration. *European Journal of Political Research*, 38(2).
- Ateş, D. (2008). Uluslararası İlişkilerde Konstruktivizm: Orta Yol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 213-235.
- Avcı, S. (2016). *Rusya'nın Dış Politikasında Emperyalizme Dönüş: Gürcistan, Ukrayna ve Suriye Örnekleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Baharççek, A., Ağır, O. (2015). Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanmasının Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, 52, 29-47.
- Bayraklı, E. (2014). Avrupa Birliği'nin Ukrayna Kriziyle İmtihani. *SETA Perspektif*, 40.
- CIA The World Factbook, Retrieved from <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/up.html>
- Börzel, T. A. 1999. "Towards Convergence in Europe? Institutional Adaptation to Europeanisation in German and Spain." *Journal of Common Market Studies* 37, no. 4: 573–96.
- . 2001. "Pace-Setting, Foot-Dragging, and Fence-Setting. Member States' Response to Europeanisation." *Queen's Papers on Europeanisation* 2: 2.
- . 2002. "Pace-setting, foot-dragging and fence-sitting: member states response to Europeanisation." *Journal of Common Market Studies* 40: 193.
- . 2003b. "How the European Union Interacts with its Member States." *IHS Political Science Series* 93. [Working Paper]
- Börzel, T. A., and T. Risse. 2000. When Europe Hits Home: Europeanisation and Domestic Change, European Integration Online Paper (EIoP) Vol. 4, No: 15, pp.1.
- . 2003. "Conceptualising the domestic impact of Europe." In *The Politics of Europeanisation*, edited by K. Featherstone and C. M. Radaelli, 57=80. Oxford: Oxford University Press.
- Citak, I., Harris, C. (2018). Avrupa, Güney Osetya Savaşı'na gerekli tepkiyi verseydi Rusya Kırım'ı ilhak edemezdi. Retrieved from <https://tr.euronews.com/2018/08/09/-avrupa-gurcistan-ve-osetya-savasina-gerekli-tepkiyi-verseydi-rusya-kirimi-ilhak-edemezdi>
- Dumlupınar, N. (2017). Avrupa Güvenliği Kapsamında Ukrayna Krizi. *Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi*, 20(4), 1-23.
- Erdoğan, S. (2017). Devletlerarası İşbirliğine Dair Alternatif Bir Yaklaşım: Amil-Vekil İlişkisi Kavramı ile Avrupa Birliğini Anlamak. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 677-684.
- Ermağan, İ. (2016). Avrupa Komşuluk Politikası – Rusya-Ukrayna Hattında Son Durum: Kıtasal Barış mı Küresel Gerilim mi?. *Küresel Yönetişim, Güvenlik ve Aktörler:70. Yılında BM*, 459-475, Tasam Yayınları.
- Esnek, F. (2017). 23 ülke ortak Avrupa ordusu kuruyor!. Retrieved from <https://www.bik.gov.tr/23-ulke-ortak-avrupa-ordusu-kuruyor/>
- EU Council Regulations, (July30, 2014). *Official Journal of the European Union*, No 825/2014.

- Eurostat Statistics, (May 11, 2019). Russia-EU international trade in goods statistics. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Russia-EU%E2%80%93international_trade_in_goods_statistics
- Jepperson, R. L. (1996). Norms, Identity, and Culture in National Security. In P. Katzenstein (ed.), *The Culture of National Security* (pp. 33-75). New York, Columbia University Press.
- Jönsson, C., Tallberg, J. (2001). Institutional Theory in International Relations. Retrieved from, [https://portal.research.lu.se/portal/en/publications/institutional-theory-in-international-relations\(c2f2bf5b-32c7-4a11-9f3f-5bf624ec62ef\).html](https://portal.research.lu.se/portal/en/publications/institutional-theory-in-international-relations(c2f2bf5b-32c7-4a11-9f3f-5bf624ec62ef).html).
- Kalın, C. (2018) *Ukrayna Krizi Sonrası Değişen Avrupa Birliği Rusya İlişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçak, M. (2015). Bölgesel Çatışmadan Küresel Krize Doğru Ukrayna. *SETA Analiz*, 135, 1-31.
- Lally, K. (2014). Putin’s remarks raise fears of future moves against Ukraine. Retrieved from http://wapo.st/1r21145?tid=ss_tw&utm_term=.91132cfaea79
- Lounsbury, M. (2014). Institutionalism: Old and New. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/44077976_Institutionalism_old_and_new.
- Nye, J. S. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *The Annals of the American Academy*, 616, 94-109.
- Özdal, H. (2013). AB ve Rusya Arasında Ukrayna: Hayaller ve Gerçekler. *USAK Analiz*, 26, 1-16.
- Özdal, H. (2014). Ukrayna Siyasi Krizinde Rusya ve Batı’nın Tutumu. *USAK Analiz*, 28, 1-23.
- Özdemir, H. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(3), 114-144.
- Knill, C. 1999. *The Transformation of National Administrations in Europe: Patterns of Change and Persistence*. Hagen: Fern Universität-Gesamt Hochschule Hagen (Habilitationsschrift).
- . 2001. *The Europeanisation of National Administrations, Patterns of Institutional Change and Persistence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Raik, K. (2014). EU sanctions against Russia: Europe Brings a Hard Edge to its Economic Power. *The Finnish Institute of International Affairs, Briefing Paper 162*.
- Sarı, G. (2015). *AB Yolunda Ukrayna: Avrupa Komşuluk Politikası ve AB – Ukrayna İlişkileri*. (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarı, Ö. F. (2016). *Yeni Kurumsalcılık Çerçevesinde Enerji Topluluğu*. (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schimmelfennig, F., Sedelmeier, U. (2002). Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research. *Journal of European Public Policy*, 9(4), 500–528.
- Sedelmeier, U. 2006. “Europeanisation in New Member and Candidate States.” *Living Reviews in European Governance* 1, no. 3: 1-28.
- Sönmez, A. S. (2015). Kırım sorunu bağlamında Rusya-Ukrayna İlişkilerinin Analizi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(3), 656-670.
- Sputnik Türkiye (2019). Ukrayna Parlamentosu Yüksek Rada, ülkenin Avrupa Birliği (AB) ve NATO’ya üye olma yolunu pekiştiren anayasa değişikliklerini onayladı. <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201902081037547518-ukrayna-ab-nato-uye-olmasini-ongoren-degisiklik-yuksek-rada/>
- Şenay, F., Koçak, M. (2014). Avrasya’nın Jeopolitik Anahtarı Ukrayna Üzerinde Güç Mücadelesi. *SETA Analiz*, 106, 1-33.
- Wilson, A. (2006). Ukraine’s Orange Revolution, NGOs and the Role of the West. *Cambridge Review of International Affairs*, 19(1), 21-32.
- Wolczuk, K. (2005). Ukraine after the Orange Revolution. *Centre for European Reform*.
- Wu, Y. (2009). New Institutionalism Politics: Integration of Old Institutionalism and Other Methodologies. *Asian Social Sciences*, 5(9), 105-108.
- Yapıcı, U. (2011). Ukrayna – NATO İlişkilerinin Tarihsel Analizi. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu – Uluslararası İlişkiler*, 3(3), 1475-1494.
- Yılmaz, A. N., Kılıçoğlu, G. (2017). Avrupa Birliği’nin Yumuşak Güç Kullanımı ve Diğer Ülkeler Üzerindeki Olumlu Etkisi. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (15), 83-118.

CUMHURİYETİN KÖKENLERİ: ON DOKUZUNCU YÜZYILDA OSMANLI MODERNLEŞMESİ*

Burak KOÇAK**

Öz

Bu çalışmanın amacı Osmanlı Devleti'nin On Dokuzuncu yüzyılda yaşadığı siyasi ve toplumsal olayların Cumhuriyet'in ve kurumlarının temellerine etkilerini incelemektir. Cumhuriyet, kurumsal ve siyasi açıdan bakıldığında, Osmanlı Devleti'nden birçok miras devralmıştır. Devralınan bu mirasın büyük oranda On Dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen siyasi ve toplumsal hareketler etrafında şekillenen siyasi ve idari reformlar aracılığıyla gerçekleştiği söylenebilir. Hatta Cumhuriyetin temellerinin bu yüzyıl içerisinde atıldığını söylemek çok da iddialı olmayacaktır. Sened-i İttifakla başlayan demokratikleşme sürecinin 1876 Kanun-i Esasi ile anayasal seviyeye ulaşması bunun en büyük göstergesidir. Türkiye'de yakın tarihe kadar uygulanmakta olan parlamenter sistemin de bu demokratikleşme hareketi ile başladığını belirtmek gerekir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti On Dokuzuncu yüzyıl siyasi gelişmeleri oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada da Sened-i İttifak ile başlayan, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-i Esasi'nin ilanı ile devam eden süreç; ilgili siyasi olaylara zemin hazırlayan toplumsal olaylarla birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet, Modernleşme, Osmanlı, On Dokuzuncu Yüzyıl, Tanzimat, Islahat.

THE ORIGINS OF THE REPUBLIC: OTTOMAN MODERNIZATION IN THE NINETEENTH CENTURY

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of the political and social events experienced by the Ottoman Empire in the nineteenth century on the foundations of the Republic and its institutions. In terms of institutional and political aspects, the Republic has inherited many legacies from the Ottoman Empire. It can be said that this inherited inheritance was largely realized through political and administrative reforms shaped around political and social movements in the nineteenth century. In fact, it would not be too ambitious to say that the foundations of the Republic were laid in this century. The fact that the democratization process, which started with the *Sened-i İttifak* reached the constitutional level with *1876 Kanun-i Esasi*, is the biggest indicator of this. The parliamentary system is being implemented in Turkey, until recently, should also be noted that begin with the democratization movement. In this context, the political developments of the Ottoman Empire in the nineteenth century occupy an important place. In this study, the process that started with the Sened-i İttifak and continued with the declaration of the *Tanzimat Edict*, the *Reform Edict* and *Kanun-i Esasi*; and social events that pave the way for the related political events were examined.

Keywords: Republic, Modernization, Ottoman, Nineteenth Century, Tanzimat, Reform.

Atf Bilgisi: KOÇAK, B., "Cumhuriyetin Kökenleri: On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Modernleşmesi", İMGELEM, 3 (5): 207-237.

Citation Information: KOÇAK, B., "The Origins of The Republic: Ottoman Modernization in The Nineteenth Century", İMGELEM, 3 (5): 207-237.

* Bu çalışma, yazarın "Prens Sabahaddin: Siyasi, Toplumsal ve İktisadi Fikirleri" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Rize, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Rize, E-posta: burak.kocak@erdogan.edu.tr, Orcid Number: 0000-0003-0430-4397.

Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 08.11.2019.

Kabul/Accepted: 18.11.2019.

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin On dokuzuncu yüzyılda gerçekleşen siyasi ve toplumsal hareketleri incelendiği zaman, Cumhuriyet ve önemli kurumlarının temellerinin o dönemde atıldığı görülebilir. Sened-i İttifak, Tanzimat ve Islahat Fermanlarının ilanının 1876 Kanun-i Esasi'nin ilanına zemin hazırladığını; tüm bu gelişmelerin amaçladıkları “eşitlik” ve “yönetime” katılma gibi ilkelerle de Cumhuriyet'e zemin hazırladığını söyleyebiliriz. Osmanlı Devleti o dönemde büyük bir dönüşüm içerisine girmiş, etkisinde kaldığı fikir akımları ile devlet yapılanmasında birçok önemli reformlara kalkışmıştır. Özellikle Osmanlıcılık ve Batıcılık fikirleri, On dokuzuncu Yüzyılda ilan edilen fermanların ve yaşanan diğer önemli olayların arkasındaki düşünce akımlarıdır.

Günümüzde sahip olduğumuz hakların temellerinin hangi dönemde, hangi reformlar sayesinde atıldığını açıklamak bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Bu doğrultuda çalışmanın ilk kısmında On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yaşanan dönüşüm süreci ve ana unsurları ele alınmıştır. İkinci bölümde ise reformlara yol açan olaylar ve fikir akımları incelenerek, bu reformlar doğrultusunda girilen anayasallaşma süreci Sened-i İttifak, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Kanun-i Esasi üzerinden açıklanmıştır.

2. On Dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Dönüşüm Süreci ve Dönüşüm Sürecinin Ana Unsurları

Osmanlı Devleti'nin dönüşüm sürecini analiz edebilmek için son yüzyıldaki gelişmelere odaklanmak gerekir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan tüm halklar ve sosyo-kültürel-iktisadi yapı 16. yüzyıldan itibaren yurtiçindeki farklı güçler ve Avrupa ülkelerinin etkisiyle büyük bir dönüşüme tabi olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gücünün dorukta olduğu 17. yüzyılın başlarında bile imparatorluk ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır (Karpat, 1972: 243).

Osmanlı Devleti'nde sosyo-ekonomik alandaki dönüşüm sürecinde dört farklı sosyal sınıfın etkisi büyüktür. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı devlet memurlarının görev, yetki ve sorumlulukları itibarıyla uzmanlaşmaya başladığı ve bürokraside seyfiye, ilmiye ve kalemiye olmak üzere üç farklı sınıfın ortaya çıktığı görülmektedir. 16. yüzyılın başından itibaren, dönüşüme yol açan bir dizi yeni unsurun etkisiyle, devreye giren tüccarlar, esnaflar ve gıda üreticileri (köylüler ve çiftçiler) geleneksel sosyal düzende sapmalara yol açmışlar ve dönüşüm sürecini hızlandırmışlardır. Bu yeni aşamada oluşan yapısal dönüşüm seyfiye ve kalemiye sınıfının sosyo-ekonomik öneminin azalmasına yol açmıştır. Bu sosyal ortam içinde

17. ve 18. yüzyıl boyunca Müslüman orta sınıfları meydana getiren ve *ayan* olarak adlandırılan yeni bir toplumsal lider grubu ortaya çıkmıştır. Ayanların Osmanlı bürokrasisi ile olan ilişkileri ve merkezi yönetimle çelişen ideolojilerinin varlığı 18. ve 19. yüzyıllarda Osmanlı Devletindeki dönüşümün yurtiçi kaynaklı en temel belirleyicisi olmuştur (Karpas, 1972: 244).

Weber'in meşru egemenliğin türlerini sınıflandırmada kullandığı rasyonel, geleneksel ve karizmatik otorite şeklindeki üçlü sınıflandırma dikkate alındığında, Osmanlı toplumu halkın gelenekler ve yasalarla sınırlandırılmış yöneticiye itaat ettiği, geleneksel otoriteye sahip bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı siyasal sisteminde otorite *hanedanlık* (*patrimonialism*) ve bunun aşırı uçtaki bir örneği olan ve baştaki yöneticinin kişisel araçları olan bir idare ve askeri güce sahip olduğunda ortaya çıkan *sultanizm* (sultanism) olarak adlandırılır (Weber, 2012: 346-358). Keyfi bir karar alma mekanizmasına sahip olan ve tek karar alıcı birimin *Sultan* olduğu bu otorite türü rasyonel kurallara dayalı yönetim biçiminin karşıtıdır. Gücün tek bir kişiye ait olması ve keyfi bir biçimde kullanılması Osmanlı'da değişimin öncüsü olan burjuva kesiminin gelişmesini engelleyen ana unsurdur (Göçek, 1996: 12). Weber'e göre de Osmanlı toplumunda kapitalizmin ortaya çıkmamasının temel sebebinin sultanların keyfi yönetimi ile İslam dininin geleneklerin ana kaynağı olmasıdır (2012: 352).

Lewis'e göre devletin bu şekilde yönetiliyor olması Osmanlı'nın Batı'ya erişimini engeller (1988: 73). Çünkü Müslüman olmayana benzemeye yönelik yasaklama ise yeniliklerin-icatların ve dolayısıyla Batı tarafından üretilen ve geliştiren ürün, üretim yöntemi ve teknolojinin benimsenmesine mani olur. Ancak "düşmanlarınızla onların silahları ile savaşın" emri nedeniyle Osmanlı Batı'da üretilen silahları, silah teknolojilerini ve savaş yöntemlerini benimsemekte zorlanmamıştır. Bu durum, Osmanlı'nın son yüzyılında reform uygulamalarının niye askeri alandan başladığını da izah eder.

Marx, toplumların ve toplumsal yapıların başta sanayi kapitalizmi olmak üzere ekonomik faktörlerden etkilenerek değiştiğini ileri sürer. Avrupa'da toprak beyleri kendi denetimleri altında bulunan yerlerde mülkiyet sahibi olmaları nedeniyle kralın yetkilerini paylaşır ve kendi kendilerini yönetirlerdi. Kapitalist üretim modeli, *feodalizm* olarak adlandırılan bu üretim yapısı içerisinde gelişmiş ve Batı'daki sosyal ve ekonomik değişimi sağlamıştır. Osmanlı Devleti gibi Asya toplumlarında ise merkezi otoriteye sahip olan devletler yetkilerini paylaşmamak ve güçlerini korumak amacıyla ülke topraklarını ailelere devretmez, belirli koşullar altında toprağın kullanma hakkını devreder, ancak bu hak da miras yoluyla çocuklara aktarılamaz. Asya tipi üretim tarzında toprakların bireylerin değil devletin

mülkiyetinde olması sermaye birikimini önleyeceğinden kapitalist gelişme Batı'daki hızında gerçekleşemez. Bu nedenle ekonomik dönüşüm ve sosyal sınıfların oluşması gibi önemli değişimlere yol açan burjuva kesimi ortaya çıkamayacağından bu ülkelerde toplumsal değişim iç güçler yerine dış güçlerin etkisiyle meydana gelebilir (Leat, 2005: 4).

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Fransız Devrimi sonrasında görülen milliyetçilik akımı sonucunda etnik-dini grupların bağımsızlık mücadelesine girişmeleri ve yeni ortaya çıkan toplumsal sınıfların dile getirdiği taleplerin artması Osmanlı Devleti'ni çözülme ve dağılma sürecine girme tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır. Osmanlı Devleti, bu tehlikeye, vatandaşlarının devlete olan bağlılıklarını artırmayı ve yönetim zihniyetini çağın gereklerine uyarlamayı amaçlayan politikalarla cevap vermeye çalışmıştır. Gittikçe büyüyen ve çeşitlenen askeriye ve mülkiye sınıfından destek alan Osmanlı yöneticileri daha fazla vergi toplayıp büyük bir disiplinli ordu oluşturmaya, ayanların ve diğer yerel yöneticilerin yetkilerini sınırlandırmaya, idari uygulamaları standart bir hale getirmeye ve dış politika amaçlarına ulaşmak için yeni kurulan büyükelçiliklerden yararlanmaya çalışmışlardır.

2.1. On dokuzuncu Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Siyasi, Toplumsal ve İktisadi Durum

Osmanlı merkez örgütünün en tepe noktasında bizzat padişahın kendisi yer almaktaydı. Sosyal yapı¹ mutlak yetkilere sahip olan padişahın (sultanın) şahsına ait olan yetkileri yönetici sınıfa devretmesi ile şekillenmekteydi (Göçek, 1996: 20). Başka bir ifadeyle, Osmanlı'da sosyal tabakalaşmayı belirleyen temel etmen yönetenler (askeri sınıf) ile yönetilenler (reaya) arasındaki ayrımdı. Reayanın vazifesi hangi din veya soya ait olurlarsa olsunlar, üretim yaparak ve vergi vererek askeri sınıfı desteklemektir. Padişah ve askeri sınıfın vazifesi ise, İslam şeriatı ve örfi hukuku uygulayarak ülkede adaletin hâkim olmasını ve halkın refah ve mutluluğunu sağlamaktır (Yediyıldız, 1994: 444).

18. yüzyıl boyunca aralıklarla devam eden Rusya, Avusturya ve İran savaşlarının yıpratıcı etkilerine rağmen Osmanlı Devleti dünyanın en güçlü devletlerinden biriydi. Osmanlı Devleti, Cezayir'den Yemen'e, Bosna'dan Kafkaslara, Eritre'den Basra'ya kadar uzanan; Karadeniz, Marmara, Ege, Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz'de hâkimiyete sahip olan ve 30 milyon civarında bir nüfusu barındıran bir devlettir. Osmanlı, Anadolu ve Rumeli eyaletlerinin dışında merkeze zayıf bağlarla bağlanan çok sayıda özerk veya korunma altına alınmış bir dizi bölge veya devletin bir araya gelmesinden oluşan bir "imparatorluk"

¹ 15-17 yüzyıllar arasını kapsayan *klasik dönem* dikkate alınmıştır.

konumundaydı. Anadolu ve Rumeli eyaletleri dışında kalan Osmanlı toprakları yarı bağımsız ve birbirinden farklı idare tarzlarına sahip yerel yöneticilerce yönetilen birimlerden oluşmaktaydı (Hanioğlu, 2008: 6, 7). Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile Osmanlı'da hukuken tek otonom Müslüman idare birimi olma unvanına sahip olan Kırım Hanlığı dokuz yıl sonra Rusya'nın himayesine girmek zorunda kalırken Avrupa'daki diğer iki otonom beylik olan Boğdan (Moldova) ve Eflak (Wallachia) da aynı akıbete maruz kalmıştı. Küçük Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı sınırları içinde yaşayan Ortodoks Hristiyanların himayesinin hukuken Rusya'ya bırakılması, Osmanlıya bağlı beyliklerin daha fazla otonomi elde etmeye yönelik taleplerinin artmasına yol açmıştı. Osmanlıya bağlı bir şehir cumhuriyeti olan ve Avrupa ile yapılan ticaretin merkezi konumunda bulunan Dubrovnik (Ragusa) üzerindeki hâkimiyet mücadelesi 1806'daki Fransız işgali ile bu ülkeye geçmiş ve kent Viyana Kongresi ile birlikte Avusturya'ya tabi olmuştu.

Arap eyaletleri, diğer eyaletlerden farklı bir idari ve ekonomik yapıya sahipti. Osmanlı devlet yöneticileri bu eyaletleri 16. yüzyıldan itibaren fethetmeye başladıklarında Arap eyaletlerin merkezi hükümetle daha kolay bir biçimde birleşmesini sağlamak amacıyla fetih öncesinde geçerli olan arazi kullanım ve vergilendirme sisteminde belirgin bir değişikliğe gitmemişlerdi. Örneğin Halep hariç günümüzdeki Suriye ve Lübnan'ı kapsayan Sayda Eyaletinde yerleşik olan genç erkekler merkezi hükümete bir tür nakdî baş vergisi öderken yerel yöneticilere aynî hububat vergisi verirlerdi. Musul Eyaletinde çiftçiler mahsullerinin yarısını oşür vergisi olarak öderken aşiretler sahip oldukları çadır veya sürü başına bir vergi ödemekle mükellefler. Öte yandan, 16. yüzyılda Osmanlı'ya katılan Hayreddin Paşa sayesinde Osmanlı ile birleşen Kuzey Afrika'daki Cezayir, Tunus ve Trablus beylikleri ile Mısır, Sudan, Hicaz ve Etiyopya eyaletleri önemli düzeyde yerel özerkliğe sahip idari birimlerdi (Hanioğlu, 2008: 9).

İdari yapının bozulmaya başlaması, peş peşe gelen savaşlar, büyükelçiler aracılığıyla büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne baskı uygulaması gibi nedenlerle On dokuzuncu yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin gücündeki azalmanın doruğa çıktığı ve her alanda reform ve yenilenme ihtiyacının arttığı bir yüzyılı ifade eder. On dokuzuncu yüzyıla kadar gelen döneme bakacak olursak Osmanlı'nın gerileme devrinin başlangıcı olarak ikinci Viyana kuşatmasını görebiliriz. Viyana kuşatması 1683'te başarısızlıkla sona erince 17. yüzyıldan 18. yüzyılın ilk yarısına kadar Osmanlı'nın can düşmanı olan Habsburg Hanedanlığı karşı atağa geçmiş ve Macaristan, Yunanistan ve Karadeniz kıyılarına dek Osmanlı'nın topraklarını işgale girişmiştir. Osmanlı, Mohaç (1687) ve Zenta (1697) savaşlarında tekrar yenilince Macaristan,

Hırvatistan ve Transilvanya Habsburg Hanedanlığı kontrolüne geçmiştir. Bu kayıplar sonrasında imzalanan Karlofça (1699) Anlaşması, Osmanlı'nın “yenilen taraf” olarak imzaladığı ilk anlaşmadır. Bu anlaşma ile uzun yıllardır Osmanlı idaresinde olan ve “Dar-ül İslam” olarak kabul edilen çok büyük bir toprak parçası Avrupalıların eline geçmiştir. Karlofça Anlaşması, Avrupa ile İslam dünyası arasındaki askeri dengede dönüm noktasını oluşturur. Bu anlaşmadan sonra Osmanlı Devleti kendisini daima savunma pozisyonunda bulmuş ve bundan sonra nadiren Avrupalı güçlerle denk bir güce sahip olmuştur. Habsburg Hanedanlığı'nın, Macaristan, Sırbistan ve Bosna'nın büyük bir kısmını ele geçirmesi de Pasarofça (1718) Anlaşması ile hukuken de tescil edilmiştir.

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren I. Peter'in başa geçmesiyle birlikte Osmanlı'ya karşı en büyük tehdit Kırım ve Balkanlar'da Rusya'dan gelmeye başlamıştır. I. Peter döneminde başlayan modernleşme ile güçlenen Rusya, II. Katerina döneminde (1762-96) Osmanlı ve Lehler'e karşı önemli zaferler elde etmiştir. Bu dönem boyunca asillerin haklarında gerileme yaşanırken kentte yaşayan halkların hakları genişletilmiştir. Ancak kölelik kurumu Rusya'nın siyasi ve sosyal hayatında varlığını sürdürmüştür (De Madariaga, 1990: 121, 137). Rusya'nın ilerleyişi, 1711'de Osmanlı'nın stratejik öneme sahip Azak ileri karakolunu alması ile durdurulabilirmiş gibi görünse de, Osmanlı'nın Habsburg'a karşı aldığı yenilgilerin de yardımıyla, Belgrad Anlaşması (1739) sonrasında kaybedilen toprakların büyük bir kısmının geri alınmasıyla devam etmiştir.

Belgrad Anlaşması'ndan sonra Osmanlı Rus ilişkilerinde her şey Osmanlı'nın aleyhinde seyretmeye başlamıştır. Bu anlaşma ile birlikte Rusya, Azak kalesini ve daha önceleri Osmanlı'ya bağlı ancak özerk olan *Zaporojya Kazakları*² ülkesini geri almıştır. 1768'de meydana gelen savaş sonucunda Rusya, Kırım'ın büyük bir kısmını ele geçirmiştir. Altı yıl süren savaşı sona erdiren *Küçük Kaynarca Anlaşması* (1774) ile birlikte Rusya, Osmanlı'daki Ortodoks Hristiyanların koruyucusu olma hakkını elde etmiştir. Osmanlı Devleti, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile birlikte toprak bütünlüğünü öz kuvvetiyle koruyabilme gücünden yoksunluğunu göstermiş ve artık Rusya gibi yabancı güçler, devlet dahilinde yaşayan gayrimüslim cemaatlerini himaye etme bahanesiyle Osmanlı Devleti'ne diplomatik müdahalelerde bulunmaya başlamıştır. 19. yüzyıl boyunca Fransa, İngiltere, Avusturya gibi devletler Katolikliğin veya Protestanlığın hamiliği rolünü üstlenerek Osmanlı

²Zaporojya Kazakları Dinyeper Nehri'nin çağlayanlarının ötesindeki Zaporijya bölgesinde yaşayan Kazaklardı. 16-18. Yüzyıl arasındaki dönemde Zaporojya Kazakları Lehistan-Litvanya Birliği'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun, Kırım Hanlığı'nın ve Rusya Çarlığı'nın otoritesine kafa tutabilen kuvvetli bir siyasi ve askeri güç haline geldi. Üç büyük devlet arasındaki ihtilaflar ve ittifaklar arasında gidip geldikten sonra 18. yüzyıl sonunda Rus İmparatorluğu tarafından ele geçirildi.

tebaası olan gayrimüslimleri koruma kisvesi altında Osmanlı Devleti içindeki siyasal etkinliklerini güçlendirmişlerdir. Bu anlamda gayrimüslim cemaatlerin varlığı Osmanlı Devleti'nin dış müdahalelere karşı zaaf içinde bulunmasını da beraberinde getirmiştir (Somel, 2004: 91).

Bu tarihten sonraki yıllarda Rusya sürekli olarak Osmanlı'ya karşı üstünlük sağlayarak Ukrayna ve Kafkasya'daki Osmanlı topraklarını işgal etmeyi başarmıştır (Nicolle, 2008:143). Osmanlı Rusya'ya karşı sürekli toprak kaybederken Fransız İhtilali (1789) sonrasında yaygınlaşmaya başlayan milliyetçi fikirler ve Fransa'nın giderek artan askeri tehdidi sebebiyle Habsburg, Osmanlı Devleti ile *Ziştovi Antlaşmasını*³ imzalamaya mecbur kalmıştır.

Rusya 19. yüzyılın başında Kafkaslar'ın neredeyse tamamını ele geçirmiş, büyük bir kısmı Ortodoks Hristiyan olan Balkanlar'ı kontrolü altına almış ve İstanbul ve Çanakkale boğazlarını kontrol edebilecek bir aşamaya erişmiştir. Britanya Krallığı, istemeden bile olsa, kendi idaresi altındaki Hindistan ile Akdeniz üzerinden sürdürdüğü bağlantısının Rus tehdidi ile engellenme ihtimaline karşı Osmanlı'yı desteklemek zorunda kalmıştır. Osmanlı-Rus barışı 1792'de imzalanan Yaş Anlaşması ile sağlanmış ise de Napolyon Fransa'sı ile yapılan ittifak ile bugünkü Moldova'nın (Basarabya) 1812'de Rusya'nın eline geçmesinin önüne geçilememiştir. Kırım, Batı Kafkaslar ve Karadeniz kıyılarının Rusya'nın eline geçmesinin en önemli sonuçlarından biri, bu bölgelerden Osmanlı'ya gerçekleşen büyük çaplı göçlerdir. Halkların kitleler halinde Osmanlıya göçmesi bir yandan yiyecek kıtlığına yol açarken, öte yandan Kafkas halklarının iç isyanların önlenmesinde koruyucu bir kalkan işlevi görerek Osmanlı'nın ömrünün uzamasına neden olmuştur.

Rusya'nın Osmanlı karşısında 18. yüzyıldan itibaren başarılı olmasının en önemli nedenleri arasında üstün teknoloji, insan gücü ve güçlü bir mali yapıya sahip olması gelir. Rusya, 18. yüzyılda, zamanın savaş aletleri olan misket tüfekleri, diğer ateşli silahlar ve top imalatında rakiplerine göre yüksek bir teknolojiye sahipti. 1719 ile 1795 yılları arasında ordusundaki toplam asker mevcudunu 200 binden 450 bine yükseltmişti ve 1737 yılından itibaren 41 yıl boyunca her yıl ortalama 14 bin tüfek üretmekteydi (Pintner, 1984: 233). 1762'de 8 milyon olan vergi mükellefi sayısı 1790'lı yıllarda 17,8 milyon kişiye çıkmıştı (Şimşek, 2015: 36). Osmanlı ile Rusya karşı karşıya geldiklerinde Rusya daha güçlü mali, idari ve askeri olanaklara sahipti.

³Ziştovi Antlaşmasıyla Habsburg, savaş sırasında aldığı toprakları Osmanlı Devleti'ne geri verdi. Orşova ile Unno suyu taraflarındaki küçük bir arazi ise Avusturya'ya bırakıldı. Avusturya, Rusya'ya açık ya da gizli hiçbir yardımda bulunmayacağına dair bir garanti verdi. Bu antlaşmadan sonra iki imparatorluk I. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıkılışlarına kadar birbirleriyle hiç savaşmadılar.

Savaş ile ekonomi arasında ise doğrudan bir ilişki vardır. Yukarıda bahsedildiği gibi Rusya'nın asker sayısını, tüfek sayısını, vergi mükellefi gibi sayıları artırması sonucu Osmanlı Devleti de rakibine yetişebilmek için tüm imkânlarını seferber etmiş, fakat pek de başarılı olamamıştır (Genç, 2016: 215). Bunun üzerine Osmanlı Devleti daha köklü reformlara kalkışmak durumunda kalmıştır. Osmanlı Devleti karşılaştığı iki büyük sorun olan Rusya tehlikesi ve gayrimüslim milliyetçiliği/ayrılıkçılığı konusunu çözüp, devleti ayakta tutma gayreti içine girmek istemiştir. Bu doğrultuda, toplam nüfus içerisinde önemli bir oranda olan gayrimüslimlerin ayrılıkçılığını engellemek için Tanzimat dönemi boyunca çaba göstermiştir (Çetinsaya, 2016: 54).

19. yüzyılda yaşanan milliyetçi hareketler, Batı'nın ekonomik olarak güçlenmesi, Rusya'nın askeri gücünün artması gibi (Eryılmaz, 2019a: 14) sonucu ihtiyaç duyulan reformların bir diğer nedeni Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü tehlikeye düşüren iç ve dış tehditlere karşı çıkabilme arayışıdır. Çağdaşlaşma olarak da görülen Tanzimat döneminde modern bir ordu kurulması, yönetimin rasyonelleştirilmesi, bürokrasinin yeniden düzenlenmesi, laik okulların açılması, yeni hukuki ilkelerin yürürlüğe sokulması gibi adımlar atılmıştır (Göle, 2016: 65). Bu reformlara geçmeden önce, reformların arka planında yatan fikir akımları ele alınmıştır.

2.2. Tanzimat Dönemi Fikir Akımları

Etkili olan süreçler ne olursa olsun, toplumsal hareketler yere, zamana ve ortama göre değişiklik gösterir (Tilly, 2016: 20). Osmanlı modernleşme sürecindeki düşünsel hayat da dönemin siyasal, toplumsal ve iktisadi sorunlarıyla doğrudan alakalıdır. Bu düşüncelerin her biri toplumsal ve siyasal değişim üzerinde rol oynamıştır.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin çözmeye çabaladığı problemlerden biri de gayrimüslim ayrılıkçılığı ve çok farklı dinsel ve etnik unsurlardan oluşan bir devletin istikrarlı biçimde nasıl ayakta tutulacağı konusudur. Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı bu problemleri aşmak için Osmanlı reformcuları "Devlet Nasıl Kurtarılabilir?" düşüncesiyle bazı fikirler ortaya koymuşlardır. Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük gibi birçok fikir akımı bulunmasına rağmen çalışmamız gereği Osmanlıcılık ve Batıcılık fikir akımları ele alınmıştır.

2.2.1. Osmanlıcılık

"*Osmanlıcılık*" fikri, Osmanlı Devleti'ni Gayrimüslim, Müslim, Türk, Rum, Ermeni, Yahudi ayrımı gözetmeksizin tek bir "Osmanlı Milleti" olarak kabul eden ve bu unsurları ortak devlet ideali çerçevesinde birleştirmeyi amaçlayan yaklaşımdır. Devlet sınırları

içerisinde yaşamakta olan etnik ve dini grupların birliği yani “İtihad-ı Anasır”⁴ (Ünüvar, 2004: 131) olarak da adlandırılabilen Osmanlıcılık, toplumu statülerine göre bölen pre-modern siyasal anlayış yerine, Fransız İhtilali sonrasında Avrupa’da yaygınlaşmaya başlayan vatandaşlık ve hukuksal eşitlik esaslarına dayanan modern siyasal anlayışın devlete girmesi anlamına gelmektedir (Somel, 2004: 88, 89). Osmanlıcılık, Türk düşünce hayatına din ve ırk farkına bakılmaksızın herkesin yasa önünde eşitliği ilkesini getirmeyi amaçlamıştır. Bu görüş gereği bireyler kamu ve özel hukuk alanında, artık din esasına göre değil, Osmanlı milleti olmak esasına göre hukuk sistemine dâhil olacaklardır.

1904 yılında Akçura tarafından kaleme alınan *Üç Tarz-ı Siyaset*’te Osmanlıcılık, Osmanlı Devleti içinde yaşayan farklı dinsel ve etnik grupları tek bir “Osmanlı Milleti” olarak kabul eden görüş şeklinde tanımlanmıştır (2015: 76):

“Osmanlı Memleketindeki Müslim ve gayrimüslim ahaliye aynı haklar ve siyasi görevler bahşedip yüklemek, böylece aralarında tam manasıyla bir eşitlik meydana getirmek, düşünceler ve dinler bakımından tam serbestlik vermek, işbu eşitlik ve serbestiden istifade ederek, bu ahaliyi aralarındaki din ve neseb ihtilaflarına rağmen yekdiğerine kaynaştırmak ve temsil etmekle Amerika Birleşik Hükümetleri’ndeki Amerikan milleti gibi ortak vatanla birleşmiş yeni bir milliyet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak ve bütün bu müşkil işlemlerin neticesi olarak da Yüce Osmanlı Devleti’ni asli dış görünüşüyle yani eski eski hudutlarıyla muhafaza eylemektir.”

Osmanlıcılık düşüncesinin açık belirtilerini Tanzimat Fermanı’nın da öncesinde, II. Mahmud döneminde buluruz. II. Mahmut’un 1826’da ifade ettiği, “*Ben tebaamın Müslüman’ını camide, Hristiyan’ını kilisede, Musevi’sini havrada fark ederim, aralarında başka bir fark yoktur*” şeklindeki sözleri Osmanlıcılık kavramının temelini oluşturur (Çilliler, 2015: 53).

Daha sonraki yıllarda imzalanan Tanzimat Fermanı da Osmanlıcılık fikrine dayanmış, bu fermanda can güvenliği, ırz, namus ve mala dokunulmazlık ilkeleri vurgulanmıştır. Fermana göre dünyada can, ırz ve namustan daha değerli bir şey yoktur ve bir kişi bunların tehlikede olduğunu hissettiğinde ülkesine ihanet etmek istemese bile kendisini korumak için “devlet ve memleket” açısından istenmeyen yollara muhakkak başvuracaktır. Buna karşın tebaa, can ve namus güvenliğinden emin olması halinde doğruluktan ayrılmayacak, işini

⁴ Unsurlar birliği.

düzene koymaya çalışacak ve giderek devlet ve millet gayreti ve vatan muhabbetinin gelişecektir (Gözübüyük ve Kili, 2000: 5).

Islahat Fermanı'nda da Osmanlıcılık fikrinin devam ettiği görülmektedir. Bu ferman ile her çeşit dini faaliyet devlet güvencesi altına alınmış, gayrimüslimlere yönelik olarak siyasi sınırlandırmalar kaldırılmış, etnik ve dini sıfatların kullanılması yasaklanmış, karma mahkemelerin yetkileri genişletilmiş ve vergi ve askerlik konusunda eşitliğin sağlanması için düzenlemeler yapılmıştır (Demir, 2011: 339).

Tanzimat ve Islahat Fermanı'ndan sonra 1876 Kanun-i Esasi ile de Osmanlıcılığın anayasal düzlemde de karşılıklı bulunduğu görülmektedir. Bu metinde “Kime Osmanlı denir?” sorusuna cevap bulunur. Kanun-i Esasi'nin 8. maddesi “*Devlet-i Osmâniyye tâbiyetinde bulunan efrâdın cümlesine herhangi din ve mezhebden olur ise olsun bilâ istisna Osmanlı tâbir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir*” şeklindedir (Gözübüyük, Kili, 1982: 28). İlgili maddeye göre Osmanlı Devleti tabiiyetinde bulunan herkes din ve mezhebine bakılmaksızın Osmanlı vatandaşı muamelesi görür. Aynı kanunun 33. maddesinde memurların dışındaki tüm Osmanlı vatandaşlarının birbirlerine karşı herhangi bir hukuksal farklarının olmadığı ve herkesin genel mahkemelerde yargılanacakları yer almaktadır (Kanun-i Esasi, md. 33).

Osmanlı Devleti, Osmanlıcılık fikri ile Müslim ve Gayrimüslim arasındaki siyasi ve hukuki farklılıkları ortadan kaldırarak, hepsini adaletin himayesi altına dâhil etmeyi hedeflemiştir. Böylece her fert hukukundan emin olacak, bunun sonucunda hepsinde vazife aşkı doğacak ve siyasi ve hukuki bakımdan Osmanlı'ya olan bağlılıkları artacaktır. Bu da bireylerde çalışma arzusunu ve gayretini arttıracığından devletin gelişmesine katkı sağlayacaktır (Çetinsaya, 2009: 69).

2.2.2. Batıcılık

Batılılaşma, Batı ülkelerine göre geri kalmış ülkelerin; ekonomik, sosyal, siyasi, eğitim, teknik, hukuk vb. alanlarda Batı seviyesine ulaşma çabası anlamında kullanılmaktadır. Batılı ülkelerin yukarıda sayılan alanlarda gelişmiş bir düzeyde olmaları Batılılaşmanın; "modernleşme", "gelişme", "yenileşme" gibi anlamlarla aynı anlamda kullanılmasını sağlamıştır (Hanioglu, 1992: 150).

Ortaylı'ya göre Chardin'in “*Asya atalettir, Avrupa devamlı değişmedir*” ifadesi ve Mousnier'in 1740'ta “*Avrupa bilinç ve bilgi düzeyindeki gelişme sayesinde değişen bir dünyadır, diğer bölgeler atalet içindedir*” sözlerine uygun olarak Osmanlı Devleti'nin Batı'yı

örnek alarak “atalet”ten kurtulup, değişime-gelişime başlaması gerekmektedir (2009: 37). Bu doğrultuda ise Batılılaşmak için ilk önce yapılması gereken şey Batı’nın üstünlüğünü kabul etmektir (Tunaya, 2016a: 17). Aslında Osmanlı Devleti, duraklama dönemine kadar batıya ihtiyaç duymamaktaydı. Medeniyet seviyesi yüksekti, kendi kendine yetiyordu. Özel’e göre de Osmanlı Devleti savaş kaybetmeye başlayana kadar batının gelişmişliğini görmek istememiştir ancak alınan askeri mağlubiyetler Osmanlı Devleti’ni Batı’da beğenilecek bir şeyler bulmaları gerektiğine inandırmıştı (Özel, 2007: 12).

Osmanlı döneminde gerçekleştirilmek istenen hemen hemen bütün ıslahatlar savaşlarla, uluslararası çatışmalarla ya yarıda kalmış ya da bozulmuştur. Bu savaşlarda Türkiye yenen tarafta olsa bile, sonunda masada kaybeder ve savaşların masrafları da devlet hazinesini bitirir, yatırım yapamaz hale getirir ve hatta borç altına sokardı (Berkes, 2016b:25,26). Tüm bu olumsuzluklar, Osmanlı Devleti’ni gelişmek ve savaşlarda daha fazla yenilgi almamak için Batı’nın olumlu yanlarını almaya sevk etmiştir.

Tanzimat söyleminde medeniyet ve terakki ile bilgi/bilim kavramları arasında güçlü bir ilişkinin olduğu savunulur. Bunu savunanların sık sık vurguladığı gibi, Avrupa medeniyeti iklimi, toprağı ya da din ve mezhepleri nedeniyle değil; ilim ve fen (ya da marifet, fazilet, maarif, akıl) gücüyle ortaya çıkmış ve gelişmiştir (Çetinsaya, 2009: 58). Ülken’e göre ise batı medeniyeti hukuka ve akla dayanır. Hukukun temelini oluşturduğu bu yeni düzen adalet, halk ve bilgelik kavramlarına dayanır. Bu yeni düzen zulüm ve cehalet devrini kapatır, akıl ve adalet devrini açar (Ülken, 2015: 74).

Berkes, Batıcılığı Türk toplumunu ve kurumlarını çağdaş uygarlığa uygun olarak geliştirmek olarak tanımlar (2016b: 25). Bu doğrultuda Osmanlı’da Batılılaşma hareketi ilk olarak askeri ve idari alanda başlamış, ilim ve fen açısından Batı’yı yakalamak amacıyla da eğitim alanında reformlar gerçekleştirilmiştir. Batılılaşmanın hukuki sonuçları ise Tanzimat Fermanı’yla gerçekleşmiştir. Çünkü medeniyet ve terakkinin en önemli noktalarından biri temel hakların güvence altına alındığı, kanun hâkimiyetinin sağlandığı ve iktidarın keyfi yönetiminin sınırlandığı bir hukuk devletidir.

Özellikle belirtmek gerekir ki Batılılaşma ve batıcılıktan bahsedilirken aslında birden fazla fikir akımından veya reform süreci kastedilmektedir. Yukarıda anlatıldığı gibi Batıcılığın, muasırlaşma, gelişme gibi anlamlarda kullanılması da bundan kaynaklanmaktadır.

3. Batılılaşma ve Reformlar

Yukarıda incelenen fikir akımları temel alınarak Osmanlı Devleti içerisinde bir reform hareketi oluşmaya başlamıştı. Çünkü On Dokuzuncu Yüzyıl, Osmanlı Devleti için güvenlik, adalet, asayiş gibi temel vazifelerini yerine getirmekte zorluk çektiği dönemdi. Bu dönemde mahalli yöneticilerin halk üzerindeki baskıları çekilmez duruma gelmiş, merkezin gücü taşrada etkili olamamıştı. Osmanlı topraklarının bütünlüğü ve güvenliği konusunda tehlikeler vardı. Osmanlı Devleti'nin geleceğini hazırlayan en önemli olaylar ve kurumlar 19. asırda yer aldığı için Ortaylı'ya göre bu yüzyıl tüm unsurları ile Osmanlı'nın en sancılı, en yorucu, en hareketli ve en uzun asrıydı (2016: 37). Osmanlı Devleti, o zamana kadar sürekli kaçındığı ve yabancı gördüğü bir medeniyetle etkileşim içerisine girmiş ve karşı karşıya kaldığı yok olma tehlikesinden kendisini kurtarmak için mücadeleye başlamıştı.

Askeri yenilgiler sonucunda yaşanan olumsuzluklardan dolayı ekonomik ve siyasi açıdan Avrupa'daki rakipleriyle rekabette zorlanan Osmanlı Devleti 17. yüzyıldan itibaren reform çabalarını hızlandırmış ve devlet yöneticilerini Batıya yönelmenin gerekliliğine inandırmıştı. Bu bağlamda Batı'nın sadece tekniği alınmaya çalışılmış, fakat Batı ile ilişkilerin artırılması farklı bir kültürel ve siyasi değerlerin ülkeye girmesine neden olmuştu. Batı kültürünün özellikle eğitim yoluyla ülkeye girmesi sonucunda ülke aydınları geleneksel düşünceden uzaklaşarak bu yeni düşüncelere yönelmişler ve onların üstünlüğünü kabul etmişlerdi (Hanioglu, 1981: 1).

3.1. Batılılaşmanın Sonucu Olarak Reformlar

Osmanlı siyasi tarihi incelendiğinde Koçi Bey'in risalesi gibi eserler ile devlet kurumlarındaki düzensizliklerin giderilmesi dile getirilmiş olmasına rağmen, ilk ıslah etme ve yenileme çabaları 18. yüzyılın sonunda Sultan III. Selim döneminde gerçekleşmiştir. Sultan III. Selim askeri, savaş tekniklerine uygun hazırlamak için Nizam-ı Cedid'i ilan etmiştir. Dar anlamda Nizam-ı Cedid, askeri düzen anlamına gelir. Geniş anlamda ise mevcut düzenin yerine yenisini koymaktır. Nizam-ı Cedid düşüncesi kısaca yeniçeriliği kaldırmak, ulema sınıfının nüfuzunu kırmak ve Avrupalılaşmak gibi hamleleri kapsar (Tunaya, 2016a: 20).

Osmanlı Devleti'nde reformların çoğu ordudan başlamıştır. Islahata ordudan başlanmasının sebebi, ordudaki düzensizliğin devletin hayati menfaatlerine, iç ve dış güvenliğine zarar vermesidir (Engelhardt, 1999: 446). Bu doğrultuda yapılan reformlardan askeri eğitim, Türkiye'ye modernleşmenin itici gücü olan batılı fikirlerin girmesine neden olmuştur (Mardin, 2015: 238).

Sultan III. Selim, ordudaki ıslahatların yanında rüşvet ve suistimalle de mücadele ederek, geleneksel sistemi ve böylece adaleti yeniden sağlayarak devleti güçlendirmeye çalışmıştır (Zurcher, 2016a: 43, 44). Modernleşme yanlısı olan sultanlardan biri olan Sultan II. Mahmut ise Sultan III. Selim'in bu çalışmalarını genişleterek uygulamaya devam etmiştir. O, devletin tüm hizmetlerini düzenlemek ve ıslah etmek istemiştir. Bu doğrultuda, donanım ve silahlanma açısından çağın gerekleriyle ve yeni savaş teknikleriyle uyuşmayan askeri teşkilatı yani Yeniçeri ordusunu tamamen değiştirerek mutlak iktidar sahibi sıfatıyla devleti yönetmeyi amaçlamıştır. Çünkü yeniçeriler o dönemde ne dış düşmanlarla mücadelede, ne de iç düzenin sağlanmasında etkili olamamışlardır.

Sultan III. Selim de ıslahatlara askeriyeden başlamış, fakat başarılı olamamıştı. Nizam-ı Cedid gerek yeniçeriler gerekse de taşralardaki ileri gelenler tarafından kabul edilmemişti. Ulema da Hristiyan memleketlerindeki askere alma usullerini şeriata aykırı bularak Nizam-ı Cedid'e itiraz etmişti. Sultan III. Selim'in bu girişimini yenileyen Sultan II. Mahmut, 28 Mayıs 1826 tarihli Hatt-ı Humayun ile Nizam-ı Cedid'i canlandırmış ve bu fermanın ilanı yeniçerilerin ortadan kaldırılması ve sipahilerin dağıtılması ile sonuçlanmıştı (Engelhardt, 1999: 19, 438, 447). Batılılaşma yolunda atılmış en önemli adımlardan biri olan Yeniçerilerin kaldırılması ile geleneksel düzendeki askeri gücün merkezi dağıtılmıştı (Lewis, 2015: 112).

Sultan II. Mahmut, devlet gelirlerini toplamak ve ülkeyi kontrol etmek için modern bir ordunun yeterli olmayacağını, etkin bir bürokrasi örgütüne de ihtiyaç olduğunu düşünmekteydi. Bu amaçla devlet adamlarının servetinin müsadere etme geleneğini kaldırdı. 1834'te, bütün yüksek devlet memurları için gelenek hükmünde olan her yıl yeniden tayin usulünü ve bunun sonucu olan Osmanlı kalemiye sınıfının çoğuna ağır bir yük getiren tayin bedeli ödeme usulünü de kaldırdı ve kalemiye sınıfında çalışanların gelirini oluşturan bahşişin yerine düzenli maaş uygulamasını getirdi (Zurcher, 2016a: 71).

Sultan II. Mahmut, ilkokul seviyesinde mahalle mekteplerinden daha geniş bir eğitim programını gerçekleştirmeyi amaçlayan "rüştiye" adlı modern eğitim kurumlarını 1836 yılında açarak, ilkokullara öğretmen yetiştirmeyi ve Tıbbiye ve Harbiye gibi okullara da öğrenci yetiştirmeyi amaçlamıştı (Berkes, 2016a: 183). Bu okulların müfredatlarına geleneksel bir yapı hâkimdi. Fakat bunun yanında Fransızca öğretimi ve bazı modern konuların eğitimi gibi girişimler de vardı. Bu okulun mezunları arasında bir sonraki dönemin önemli kişileri yer almıştır (Lewis, 2015: 119). Başlangıçta, ordunun modernleştirilmesi

gayesiyle kurulmuş olan teknik okullar ve harp okulları, kısa zamanda bürokrasinin bütün kademelerine personel yetiştirmeye başlamışlardı (Keyder, 2014: 68).

Tıbbiyenin açılışından sonra da Sultan II. Mahmut kendi eşitlik anlayışını yansıtan bir kararname ile hangi dinden olursa olsun bütün Osmanlı uyruklu kişilerin “Tıp Okulu”na kabul edileceğini ilan etmiştir. Çağdaşlaşma tarihinin en önemli olaylarından biri olan Tıbbiye ve Harbiye'nin kuruluşu üzerinde özellikle durulmalıdır. Çünkü bu tarihten sonraki dönemin önemli olayları, bu kurumun eğitiminin sağladığı askeri ve düşünsel etkiler, bu kurumun siyasal gücü elinde tutanlara karşı tutumu, mezunların askeri, siyasal ve kültürel hayatta aldıkları roller dikkate alınmadan anlaşılabilir. Berkes'e göre harbiye ve ordu, siyasal olayların gel-gitleri içinde aldığı rollerle Türk ulusal birliği ve bağımsızlığı lehine bu baği ilk koparan kuruluş olmuştur (2016a: 187, 194).

Osmanlı askeri düzeninde birçok değişiklik yapıyor olmasına rağmen sadece orduda yenilik yapmak yeterli olmuyordu. Bu dönemde telgraf ağı genişlemiş ve bu sayede ilk kez merkezi hükümete taşradaki memurlarıyla haberleşme ve onları kontrol etme imkânı sağlanmıştı. Bunun yanında demiryolu inşası ile askerlerin daha hızlı hareket etmesine olanak tanınmış, böylece merkezi denetim artmıştı. Benzer şekilde buharlı gemilerin demiryolu bağlantısıyla birleştirilmesiyle de Osmanlı ekonomisinin bazı kesimleri kapitalist sistemle bütünleşme yoluna girmişti. Çağına göre bu ileri teknik araçlar, orduya asker alımında, vergilerin toplanmasında ve kamu düzeninin sağlanmasında, yönetimin daha etkili ve başarılı olmasını mümkün kılmıştı (Zurcher, 2016a: 124).

O tarihlerde Osmanlı Devleti ulaşım açısından geri kalmış bir durumdaydı. Sultan Abdülmecid ve Mustafa Reşit, Ali ve Fuad Paşalar gibi Batılılaşmak gerektiğine inanan Tanzimat yöneticileri demiryoluna modernleşmenin vazgeçilmez bir aracı olarak bakıyorlardı. Demiryollarının yapımı ve kullanımı ile merkezi otorite ülkenin her kesiminde etkinliğini artıracak ve devletin bütünlüğünün korunmasına büyük bir yarar sağlayacaktı. Demiryolları askeri operasyonları gerçekleştirmek bakımından da büyük önem taşıyordu. Demiryolları sayesinde askeri kıtaların ülkenin en uzak bölgelerine dahi nakli daha kolay olacaktı. Demiryolunun inşa edilmesi ile Osmanlı coğrafyasında ticaret ve sanayinin de gelişmesi ve Avrupa sermayesinin cezp edilmesi de sağlanacaktı. Demiryolları Akdeniz sahilinin değişik limanlarını iç pazarlara bağlayarak ticari faaliyetlerin devletin farklı bölgelerine yayılmasına olanak sağlamış olacaktı. Demiryolu inşa etmenin Osmanlı Devleti'ne askeri, idari, siyasi ve ticari açıdan birçok faydası olmakla birlikte, Osmanlı idaresi için doğuracağı bir kısım problemler ve sakıncalar da vardı. Örneğin Osmanlı coğrafyasında yapımı düşünülen

demiryolları ve inşa imtiyazları nedeniyle İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya arasında yaşanan mücadele Osmanlı Devleti'nin yüzleşmek zorunda olduğu en temel sorunlardan biriydi (Hülagü, 2011: 133, 138).

Fransızların Mısır'ı istila ettiği zaman, Osmanlı Devleti tarafından orayı tekrar elde etmek üzere gönderilen kıtalardan birinde subay olan Mehmet Ali Paşa daha sonra Mısır Valisi olarak atanmıştı. Vali olarak atandıktan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiş ve bu isyan sonucunda Mısır özerk statüye kavuşmuştu. Mehmet Ali Paşa, özellikle orduda, maliyede, tarım ve sanayide Sultan II. Mahmut'tan daha başarılı reformlar gerçekleştirmişti. Orduyu sağlamlaştırmış, şeker ve kumaş sanayileri açmış ve sulama sistemini kurup tarımı geliştirmişti. Bunların yanında Avrupa'ya da öğrenci göndermişti (Ortaylı, 2016: 61). Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Nizip Savaşı'nda, yeni kurulan Batı tarzı Osmanlı ordusunu kesin bir yenilgiye uğratmıştı. Mehmet Ali Paşa idare, ekonomi, vergilendirme ve eğitim alanlarında köklü ıslahatlar yaparak güçlü ve modern bir ordu kurmuş oldu. Bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı hükümetini, Mısırlıları durdurmanın tek yolunun ıslahat programının uygulanmasında yattığına ikna eden ise Reşit Paşa oldu (Zurcher, 2016b: 17). Çeşitli reformlar yapılacak ve Mısırlılar'ın ulaştığı modern seviyeye ulaşılacaktır.

Osmanlı Devleti'ne göre daha başarılı reformlar yapan Mehmet Ali Paşa ve Mısır'a karşı Osmanlı Devleti, ülkesini koruyabilmek ve İngilizler'in desteğini alabilmek için, 1838 yılında Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesini imzalamıştır. Anlaşmanın neden olduğu olumsuzluklara bir de Avrupa sanayisinin üretim üstünlüğü eklenince Osmanlı lonca sanayisi çökme seviyesine gelmiştir (Akşin, 2014: 41). Bu anlaşmanın getirdiği liberal ekonomi politikası, Osmanlı Devleti'nin ilkel tarımını ve zanaata dayalı üretim sektörünü, Avrupa'nın gelişmiş sanayisi ile karşı karşıya bırakmıştır (Eryılmaz, 2006: 250). Bu gelişmeler sonucunda Osmanlı Devleti, Avrupa ürünlerinin açık pazarı haline gelmiştir. Zaten zayıf olan yerli üretim de bu rekabete dayanamamış ve iktisadi hayattan silinmiştir.

1838 Ticaret Anlaşması ile İngiltere'ye tanınan ayrıcalıkların bir benzeri yakın bir tarihte Fransa'ya da tanınmıştır. Fakat bu imtiyazlar sadece İngiltere ve Fransa'ya değil bu devletleri takiben 1839–1846 yılları arası diğer Avrupa devletlerine de tanınmıştır. Tanınan bu ayrıcalıklar yabancı tüccarlar ve onlarla işbirliği içerisinde bulunan gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının iç ticarete önemli bir konum edinmelerini sağlamıştır. Aysal'a göre böylece Osmanlı coğrafyası yabancılar ve yabancı ürünler için adeta açık bir pazar haline gelmiş ve bu gelişmelerden kısa bir süre da sonra da Osmanlı'nın malî yapısı ve ekonomik dengesi bozulmuştur (Aysal, 2013:6). Bunun sonucunda da dış ticaret açığı süratle artmış ve 1838

Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasının üzerinden on sene geçtikten sonra, Osmanlı Devleti dış kredi bulabilmek için Avrupa'ya yönelmiştir⁵.

3.2. Anayasallaşma Süreci

Osmanlı Devleti için Batıya uyum sağlama çabalarından bahsedebilmek için anayasal çalışmalar oldukça önemlidir. Bu çalışmalardan önce ise Sened-i İttifak'tan bahsetmek gerekir. 1808'de imzalanan Sened-i İttifak'a göre hem Sultan hem de ayanlar yönetimlerinin adil olacağını belirtmişlerdi. Vergiler devlet tarafından adil şekilde konulacak ve ayanlar tarafından adil şekilde toplanacaktı. Ayanlar, Sultan'a ve yönetime bağlılıklarını bildirmiş ve onu isyanlar karşısında korumayı taahhüt etmişlerdi. Ayrıca birbirlerinin toprağına ve özerkliğine saygılı olacaklarını da söylemişlerdi (Zurcher, 2016a: 53). Berkes'e göre Sened-i İttifak'ın en önemli maddeleri padişahlık makamının en üstün egemenlik makamı olduğunun belirtilmesi, yasama ile uygulama organları arasında bir ayırım yapılması ve padişah ya da hükümet adaletsizce faaliyetler yapar ise onlara karşı isyan hakkı tanınmasıydı (2016a: 141). Yücel'e göre ise Sened-i İttifak ile 17. yüzyıldan beri Osmanlı Devleti'nde fiilen gerçekleşmekte olan desantrilizasyoncu–feodal duruma hukuki bir nitelik verilmek istenmişti (1974: 697).

3.2.1. Tanzimat Fermanı

Sened-i İttifak'ın imzalanmasından otuz bir yıl sonra 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, Gülhane Parkı'nda Bab-ı Ali'nin yüksek rütbeli memurlarıyla yabancı diplomatların önünde Gülhane Hatt-ı Humayun olarak bilinen Hattı okumuştur (Mardin, 2015: 175). Batılılaşma ve reform hareketleri içerisinde de Tanzimat Fermanı önemli bir yer tutmaktadır. Engelhardt'a göre Tanzimat⁶, her şeyden önce Avrupa'nın Türkiye'ye daha yumuşak ve tavizkar davranmasını sağlamak; Avrupa'yı memnun etmek amacı güdüyordu (1999: 25). Bu bakımdan Tanzimat, Osmanlı'yı Avrupa Devlet ve toplum sistemine dahil etme amacı taşıyan daha geniş bir programın köşe taşı olarak düşünülebilir. Nitekim Tanzimat'ın içeriğine bakıldığında, Osmanlı Devleti'nin alışagelmış olduğu geleneksel politikaların yerini Avrupa merkezli politikalar almış ve bunun sonucunda devletin kurumlaşması ve işleyişinde yeni ve köklü değişimler meydana gelmiştir.

⁵ İlk borç, Kırım Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar dolayısıyla 1853 yılında İngiltere ve Fransa'dan alındı (Aysal, 2013:6).

⁶Genel olarak "Yenilikler dönemi" olarak da anılan "Tanzimat", kelime olarak "düzenlemeler" anlamına gelir ve Türk tarihinin Osmanlı İmparatorluğu'nda Batıdan esinlenen birçok siyasi ve sosyal reformun gerçekleştirildiği dönem için kullanılır. Bu dönem, kamu hizmetlerinin Avrupalılaşmasını, giyim tarzının değişmesini, karma mahkemelerin kurulması gibi yenilikleri anımsatır (Mardin, 2015: 9).

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinde yabancı devletlerin baskısı ve gayrimüslim tebaanın talepleri önemli yer tutar. Çünkü. 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti nüfusunun çoğunluğunu Balkan eyaletleri oluşturmaktaydı. Hristiyan ve Yahudi topluluklar zimmî (korunan) statüsünde topluma dâhil edilmişlerdi. Yani özel bir vergi karşılığında, Müslüman devletin içinde dinlerini değiştirmeye zorlanmaksızın yaşamlarını sürdürüyorlardı. Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu dinsel kimliğe paralel olarak her bir cemaat (Rum Ortodoks, Ermeni Gregoryen, Musevi) kendi ruhban sınıfı tarafından idare ediliyordu (Zurcher, 2016a: 25, 27). Daha somuta indirgeyecek olursak, her bir kilise sorumlu olduğu cemaat mensuplarının doğum, nikâh, veraset, vergi, eğitim, yargı türünden medeni ve kültürel işlemlerinin yürütülmesinden sorumluydu. Bu anlamda Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınan her bir cemaat medeni ve kültürel hareketlerinde kendi içinde özerk bir konumdaydı (Somel, 2004: 90). Zimmi cemaatler, kendi işlerinin yönetiminde belli ölçüde özerkliğe sahip oluyorlar ve devlet temsilcileri ile ilişkilerinde dini önderleri aracılığıyla temsil ediliyorlardı (Zurcher, 2016a: 27). Yani Osmanlı Devleti içerisinde gayrimüslimler idari, mali, adli ve cezai bakımından kendi mezheplerinin ruhani reisinin idaresi altında bulunuyorlardı. Bu sisteme de “millet sistemi” denilmekteydi. Bu yönetsel yapı, günümüzde de kamu politikalarının belirlenmesinde göz önünde bulundurulmuş bir sistemdir (Eryılmaz ve Bektaş, 2017).

Kenanoğlu'na göre aslında Osmanlı Devleti'nin başlangıçta gayrimüslimlere karşı herhangi bir peşin hüküm veya davranışı bulunmamaktadır (2007:284). Ferdi haklar konusunda idarecilerin gayrimüslimleri Müslümanlardan ayırmadıkları bilinmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise Müslümanlarla gayrimüslimler arasında çatışmalar ortaya çıkmış ve artık zimmiler kurallara kulak asmamaya başlamışlardır (Lewis, 1996:59). Çünkü zimmiler millet sistemi çerçevesinde korunmalarına rağmen kendilerine verilen bu ayrıcalıkları az bulmaktaydılar. Bu sebeple zimmiler Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak daha fazla haklar almak, Müslümanlarla eşit seviyede olmak istiyorlardı. Devlet de eski kanunlar ile yeni ortaya çıkan problemleri çözemeyeceğini biliyordu. Batı ülkelerine elçiliklere giden devlet adamları da orada ortaya çıkan yeni devlet anlayışını görmüşler, hürriyet ve eşitlik fikirlerinin ve insan haklarının çok önemli olduğunu öğrenmişlerdi (Ülken, 2015:27).

Osmanlı idaresi kolektif haklar⁷ şeklinde formüle edilen hak ve imtiyazları gayrimüslim cemaatlerin dini otoritelerine tanımıştır. Bu yaklaşım sonucu bireyin idaresi birçok alanda cemaat organlarına bırakılmış, gayrimüslim kültürel kimliğinin korunması ve

⁷ İnsan hakları kolektif haklar-bireysel haklar şeklinde ikiye ayrılabilir. Bireysel haklar, bireyin tek başına kullandığı haklar olarak tanımlanırken, kolektif haklar bireyin tek başına değil de sadece bir grupta birlikte kullanması gerekli olan haklar ise şeklinde tanımlanır.

tekrar üretilmesini sağlanmış ve Müslüman ve gayrimüslim unsurlar arasında derin bir ayrımın oluşmasına neden olmuştur. Bununla birlikte bazı durumlarda kolektif haklar ve bireysel haklar iç içe geçmiş durumda bulunabilir. Örneğin din ve vicdan özgürlüğü, anadilde eğitim gibi haklar bireysel düzeyde tutulan kolektif haklardandır (Soner, 2012: 157).

Yukarıda bahsedilen bireysel haklar-kolektif haklar bağlamında, Osmanlı Devleti'nde de birey ve cemaatlerin siyasi-hukuki ve toplumsal konumlarının yeniden tanımlanması gerekmiştir. İşte Tanzimat sürecinde sürdürülmeye çalışılan ittifak-ı anasır politikaları, devlet-birey arasından kolektif cemaat yapılarını kaldırarak, dini ayrımları aşan, kültürel farklılıkların üzerinde bir "Osmanlılık" ruhu ve bütünlüğü geliştirmeye çabalamıştır. Tanzimat ve Islahat fermanlarından ilk Osmanlı anayasası ve parlamentosuna, yani Birinci Meşrutiyet'e uzanan reform sürecinde temel beklenti, eşitlik ilkesi üzerinden gayrimüslim unsurları Osmanlı devlet ve toplumsal yapısına entegrasyonunu sağlayarak söz konusu kesimlerdeki ayrılıkçı hissiyat ve amaçları azaltmaktır (İnalçık, 1994: 183-184). Dini farklılıklar dışındaki alanlarda siyasi, hukuki ve sivil eşitlik sağlandıkça gayrimüslim bireylerden, cemaat tüzel kişilikleri ve ruhani önderlikleri yerine devlete, yani siyasal kuruma aidiyet ve sadakat göstermeleri beklenir.

Osmanlı Devleti de, azınlıkların taleplerini ve dış ülkelerin de baskısını müslim-gayrimüslim ikiliğini aşan bir birlik düşüncesi ile aşmayı düşünmüştür. Devletin devamlılığı için müslim-gayrimüslim bütün tebaaya aynı hak ve özgürlükleri veren bir yönetim kurma düşüncesi oluşmuştur. Bu amaçla ilan edilen Tanzimat Fermanı ile seküler yargılama sistemi oluşturulmaya başlanmıştır. Çünkü bu dönemde yaşanan en önemli sorunlardan birisini yargılama konusu oluşturmaktaydı. Mahkemelerde müslim-gayrimüslim ayrımı görülmekteydi. Örneğin, gayrimüslim kişinin Müslümanlar üzerine şahitliği kabul edilmezdi (Eryılmaz, 1990: 97). Yani bir Müslüman isterse katil olsun, kendi aleyhinde Hristiyanlardan başka şahit yoksa adaletten kurtulabilirdi (Engelhardt, 1999: 12, 226). Yargılama usulünde mahkemelerin çeşitliliği de önemli bir problem oluşturuyordu. Davalarda taraflardan herhangi biri Müslümansa dava şer'i mahkemelerde; tarafların tamamı gayrimüslimse ve şer'i mahkemelerde yargılanma talebi yoksa cemaat mahkemelerinde; ancak gayrimüslim taraflardan herhangi biri şer'i mahkemede yargılanmak isterse o dava şer'i mahkemede görüldü. Bu tarz dinsel bölünmeler hukuki merkezîyetçiliğin önündeki en büyük problemdi, zira bu sebeple ülkede siyasi birliğin sağlanması hususunda sıkıntılar yaşanmaktaydı. Tanzimat'ın hukuki birlik sağlama konusundaki önemi, sonraları Osmanlı'da gelişecek olan ulusçuluk düşüncesi için önemli bir zemin teşkil etmekteydi.

Bu ayırım ticaret konusunda da yaşanmaktaydı. Öztürk'e göre, Avrupa Devletleri, Osmanlı Devleti ile aralarındaki ticari ilişkilerin ve bu ilişkilerde ortaya çıkan ticari uyuşmazlıkların çözümünde şer'i hükümlerle karar veren mahkemelerin değil, yeni tip laik mahkemelerin karar vermesini istiyorlardı (1999:504). Hristiyanların, Müslümanlardan aşağı konumda bulduklarına en büyük delil şer'i mahkemelerdi. Bu sebeple elçiler bir taraftan Müslümanlara ve gayrimüslimlere mahsus karma mahkemeler kurulmasını, diğer taraftan mahkeme üyelerinin mükellefler tarafından seçilmesini teklif etmişlerdi. Bu görüşmeler sonucu Nizamiye Mahkemeleri kuruldu (Akça ve Hülür: 2007: 248).

Tanzimat Fermanı ile tebaanın hayat, mülkiyet ve namus hakları düzenlenmiş, iltizam ve iltizama bağlı her türlü haksız kazancın kaldırılması amaçlanmış, düzenli bir şekilde orduya asker alınması ve sanık sandalyesine oturanların dinlerine bakılmaksızın eşit şekilde yargılanması gibi ilkeler benimsenmiştir (Lewis, 2015:150). Bu Ferman'a kadar askere alma işlemleri düzensiz, dengesiz bir şekilde yapılıyor, askere gidenler ömür boyu silahaltında kalabiliyordu. 1839 Fermanı ile askere alma usulünün değiştirilmesi ve hizmet süresinin sınırlandırılması ilkesi getirildiği gibi, her memleketten alınacak askerin sayıları hakkında da bir düzenleme yapılmıştır (Engelhardt, 1999: 75). Tanzimat Fermanı ile padişah kendi iradesinin sınırlanmasını kabul ediyor ve yönetimi de mutlak idaresinden çıkarıp kanunlarla uygun olarak yapılacağını açıklamış oluyordu. Bu eşitleme süreci yalnızca din-mezhep eşitliği ile sınırlı değildi. Aynı zamanda cinsiyetler arasında da bir eşitleme süreci başlamıştı. Tanzimat modernleşmesi kızlara okuma imkânı vermiş; sanayi, rüştiye ve öğretmen okulları bu dönemde açılmıştır. Kadınlar öğretmenlik yoluyla da ilk kez kamusal hayatta meslek edinmeye başlamışlardır.

Aslında kanunlara bağlı yönetimin oluşturulmaya çalışılmasındaki amacın temelinde adalet çemberi ihtiyacı yatmaktadır: Ordusuz devlet olmaz, ordu için savaş araçları gerek, bu ise maliyeye dayanır, mali gücün kaynağı toplumdur, onun için de toplumu düzende tutmak şarttır (Berkes, 1985: 147). Zurcher'e göre Tanzimat döneminde de, adalet çemberinde olduğu gibi, her şey birbiriyle bağlantılıydı (Zurcher, 2016a: 68): Yeni bir ordunun kurulması para gerekmektedir, para ise ancak daha etkin bir vergilendirme ile sağlanabilir ve etkin bir vergilendirme için de modern ve etkin bir merkez-taşra bürokrasisine ihtiyaç vardır. Devletin denetimini genişletmek için daha iyi iletişim araçlarına ve devletin muhtaç olduğu yeni usuldeki asker ve sivil memurları yetiştirmek için de yeni eğitim biçimlerine ihtiyaç vardır. Bu döngüde önemli bir konu olan eğitim eksikliğinin tamamlanması için Tanzimat döneminde Batı tarzı okulların sayısı artmıştır. Müslim-Gayrimüslim arasında yaşanan yargı

adaletsizliğinin önlenmesi için de 1840'ta Ceza Kanunnamesi yayımlanmıştır. 1847'te Avrupai ceza mahkemeleri kurulmuş, 1850'de Avrupai uygulamalara dayanan bir ticaret kanunnamesi yayımlanmıştır (Mardin, 2015: 184).

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle azınlıklar, bu ferdandan en çok yarar sağlayan kesim olmuştur. Buna rağmen azınlıklar Avrupa ülkelerinin de destek olmasıyla daha fazla hak istemişler ve bu gelişmelerin sonucunda İngiliz ve Fransız büyükelçilerinin nezaretinde hazırlanan, Ali ve Fuat Paşa'nın ilan ettiği Islahat Fermanı ortaya çıkmıştır. Tanzimat Fermanı ile birçok hak kazanmış olan azınlıklar, elde ettikleri bu hakları Islahat Fermanı'yla da teyit etmişlerdir (Yıldız, 1999: 282).

3.2.2. Islahat Fermanı

Berkes'e göre Tanzimat Fermanı'nın vaat ettiği reformları gerçekleştirecek kanun ve nizamnamelerin yapılmamış, yapılanların da uygulanmamış olmasından şikâyetçi olan Batılı ülkelerin elçileri yeni bir fermanın hazırlanmasını istemişlerdi (2016a: 216). Bunun üzerine 1856 yılında "Islahat Fermanı" adı ile anılan bir belge daha yayınlanmıştır. Islahat Fermanı, Babıali'de bütün vükela, büyük memurlar, şeyhülislam, patrikler, hahambaşı, kaymakam ve farklı cemaatlerin ileri gelenlerinin önünde Sadrazamın vekili tarafından okunmuştur (Engelhardt, 1999: 137).

Genel olarak bakıldığında zaman Islahat Fermanı'nın, Tanzimat Fermanı'nı teyit ettiği görülebilir: iltizam usulü ve ona bağlı suiistimallere son veriyor, daha kesin bir dil ile din ayrımı yapmaksızın bütün Osmanlı tebaasının tam eşitliği kuralını getiriyordu (Lewis, 2015: 162). İlk defa "Osmanlılık" kavramı da burada ortaya çıkıyordu. Bu ferman ile Müslüman olmayan halk için hakaret ifade eden nitelendirmeler yasaklanmıştı. Mahkemelerde Hristiyanların şahitliğinin kabul edilmesi ve şahitlere kendi dinlerinin kutsal kitapları üzerine yemin etme hakkı verilmişti (Berkes, 2016a: 217). Hem Tanzimat Fermanı, hem de Islahat Fermanı halkı dini kategorilerine göre olan ayrımı kaldırmış, bunun yerine "eşitlik" kavramını getirmişti (Karpat, 2014: 161).

Islahat Fermanı'nın ilanından sonra da eşitlik çabaları devam etmiştir. Buna göre eğitim hemen hemen tamamen düzenlenmiş, 1856'tan sonra da imparatorluğun Hristiyan tebaası ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1861'te ticaret hukuku alanında değişiklikler yapılmış, 1864'te yeni bir taşra idaresi yürürlüğe konulmuş, 1867'de yabancılara mülk edinme hakkı verilmiştir. 1868'de Fransızca tedrisat yapacak olan bir lise açılmıştır. Bu

yıllarda dini tesislerin ve vakıfların laikleştirilmesi yönünde çeşitli adımlar atılmıştır (Mardin, 2015: 175).

Tanzimat Fermanı'nı ve Islahat Fermanı'nı içine alan döneme verilen isim olan Tanzimat Dönemi birçok resmi kurumun da başlangıcını oluşturmaktadır. Nitekim 1 Nisan 1868'de bugünkü Yargıtay'ın temeli olan *Divan-ı Ahkâm-ı Adliye* temyiz ve istinaf organlarından oluşarak kurulmuştur. Bugünkü Danıştay'ın temeli olan ve idari davalar için kurulan *Şura-ı Devlet* ise yine aynı yıllar da kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu malî yapı, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile daha kötü bir hale gelmişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Aralık 1881'de iç ve dış borçlarla ilgili olarak, *Muharrem Kararnamesi*'ni yayımlamıştı⁸. Bu kararnamenin ardından, Babıâli'nin kredi aldığı iç ve dış kuruluşların temsilcileri ile finansal problemlerini çözmek için *Düyun-i Umumiye Komisyonu* oluşturulmuştu. Bu komisyon İngiltere, Fransa, Avusturya-Macaristan, İtalya, Hollanda, Almanya ve Osmanlı Devletleri tarafından görevlendirilen yedi üyeden meydana geliyordu. Alacaklı devletlere karşı sorumlu olan ve tamamıyla alacaklılar adına hareket eden *Düyun-i Umumiye Komisyonu*'nun kurulması ve göreve başlaması ile Osmanlı maliyesi yabancı kontrolüne girmişti (Hülagü, 2011: 133). Yani tabiri caizse Osmanlı Devleti ekonomik olarak iradesini paylaşmak durumunda kalmıştı.

Osmanlı Devleti 19. yüzyılını, Avrupa ve Rusya gibi dış baskılar ve gayrimüslimler gibi iç baskılar ile mücadele ederek ve bir yandan da o dönemde ortaya çıkan “eşitlik” ve “yönetime katılma” gibi anlayışları sistemine sokmaya çalışarak harcamıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde tamamen başarı sağlayamamış olsa da, bakanlıklar, yerel yönetimler, eğitim kurumları, memurluk sistemi ve hukuk alanındaki reformlar Cumhuriyet'in temelini oluşturmuştur. Tanzimat döneminde yaşanan kaht-ı rical⁹ meselesi, o dönemde ve sonrasında açılan okullar sayesinde Cumhuriyetin kuruluşunda yaşanmamıştır (Eryılmaz, 2006: 252).

Ortaylı'ya göre ise Tanzimat bürokrasisinin merkezi hükümette ve taşradaki organları yeniden düzenleyişi 19. yüzyıl ölçüleri içerisinde bir örgütlenme başarısıdır (2016: 126). Nezaretler uzmanlaşmış, merkez ve taşradaki şubeleriyle bütünleşmiştir. Hariciye ve dâhiliye nezaretlerinin kuruluşu ve örgütlerin gelişmesinde bu bütünleşmeyi görmek mümkündür. İki

⁸ Osmanlı Devleti, borçlarını ödemekte zorlandığı için alacaklı taraflar ile bu problemi çözmek için bir araya geldiler. 1881 Ocak ayında anlaşma sağlandı. Tarafların kabul ettikleri hükümleri, Osmanlı idaresi Padişahın bir fermanı ile uygulamaya konulan bir kararname içinde topladı. O zaman Arap ayları kullanıldığı için Muharrem ayında yürürlüğe giren bu ferman, sonraları Muharrem Kararnamesi adıyla anılmaya başlandı. İlgili kanun ile *Düyun-i Umumiye Komisyonu* kurulmuştur (Kopar, Yolun 2012:347). Söz konusu kararname 23 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması ile kaldırılmıştır.

⁹ Devlet adamlığı kıtlığı.

nezaretin biri sürekli dış temsilcilikler, diğeri ise vilayetler üzerinde merkezi denetimi ve düzenli yazışma imkânı sağlayabilmiş, memurların terfi, maaş, tayin gibi özlük işleri düzene girmiştir.

İnalcık'a göre ise Tanzimat dönemi öncesinde imzalanan Sened-i İttifak, Padişah'ın mutlak otoritesini sınırlamak amacıyla olması sebebiyle modern Türk Devleti'nin gelişme tarihinde ilk kamu hukuku belgesi niteliğini taşır. Gülhane Hattı ise devlet idaresinde modernleşmenin gerçek başlangıcıdır (1964: 343). Safa ise Tanzimat dönemine biraz daha mesafeli bakar. Ona göre Tanzimat “asri” bir hareket olması sebebiyle İslamcılar, “gayrimilli” bir hareket olduğu için de Türkçüleri kaybetmiştir (2016: 44).

Namık Kemal ise Tanzimat Fermanı'nı da Islahat Fermanı'nı da Osmanlılar'ın Mısırlılara karşı Batılı devletlerin yardımını sağlamak üzere verilmiş tavizler olarak görür. Namık Kemal'e göre bu belgeler yabancı güçlerin baskısı sonucu Hristiyanlara tanınan aşırı haklar ve imtiyazlardan müteşekkildi ve bunlar eşitlik değil, Hristiyanlar lehine eşitsizliğe yol açmıştır. Ona göre yapılması gereken şey ise gayrimüslimlere imtiyazlar vermekten ziyade Meşrutiyet düzenine doğru adımlar atmaktır. Namık Kemal, bir parlamentonun açılmasıyla Osmanlı bütünlüğünü tehdit eden çeşitli bağımsızlık hareketlerinin sona ereceğini iddia etmekteydi (Somel, 2004: 104).

Berkes'in “Mithat Paşa Zamanı” olarak isimlendirdiği (1982: 40) 1876 dönemi, Osmanlı Devleti yönetiminin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu dönemde iki önemli sorun vardı. Bunlardan birincisi Osmanlı Devleti'ne rejim biçimi bulmak, ikincisi ise o yönetimin altında bulunan Hristiyan halklara eşitlik sağlamaktı. Mithat Paşa, hükümdarı ancak halkı temsil eden bir parlamento ile kontrol altına almanın mümkün olduğunu savunuyordu. Bunun için de kanunlar ve anayasa gerekliydi.

3.2.3. 1876 Kanun-i Esasi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde çıkarılan fermanlarla kabul edilen ve sağlanan doğal haklar ve sorumluklar bir süre sonra unutulup, keyfi uygulamalar tekrarlanmaya başlayınca toplumda huzursuzluk yeniden başlamıştı. Bunlara ek olarak Sırp ve Bulgar İsyancıları gibi Rumeli'de çıkan isyanları bastırmak için kuvvet kullanan Osmanlı Devleti'ne Avrupalı devletler karşı çıkmaya başlamışlardı. Bu devletlerin esas amaçları Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak, devletin yönetimine doğrudan müdahale etmektir. Bunu yapmak için de Osmanlı uyruğundaki gayrimüslimleri koruma bahanesini kullanıyorlardı. Osman Devleti bir yandan kendisine karşı müdahaleci politikalar uygulayan

büyük devletlerle mücadele ederken öte yandan isyan konusunda büyük devletlerden her türlü yardımı alan gayrimüslimlerin kendi devletlerini kurmak için çıkardıkları ayaklanmalarla ilgilenmek durumunda kalmıştı. Bu sorunlar karşısında Osmanlı hariciyesinin başarısız ve hükümetin de aciz kalması, Osmanlı ordularının erimeleri, bir kısım aydınlarda, devleti kurtarmak için meşrutiyet rejiminin benimsenmesi görüşünün yerleşmesini sağladı (Durdu, 2003: 293).

Osmanlı Devleti açısından kanunlaşma ihtiyacının sebepleri arasında birçok etken sayılabilir. Bunlar arasında en önemlileri olarak karşımıza ordu ve idari yapının eskimiş teknik ve bürokratik yapı ile yeni fetihleri gerçekleştirememesi, ayanların artan bağımsızlık talepleri ve bütün devleti etkisine alan gerileme süreci çıkar. Tüm bunlardan dolayı egemenlik güç yapısının ve dağılımının yeniden düzenlenmesine ihtiyaç duyulmuştur (Rumpf, 1999: 482). Şen'e göre ise, Osmanlı Devleti'nde yeni ve modern kanunlara ihtiyaç duyulmasının asıl sebebi, ehli örf denilen askeri ve idari yetkililerin keyfi cezalar vermesi, dilediği gibi vergiler koyması gibi adil olmayan davranışlara engel olmaktır (1999: 330). Yani bu türden bir kanunlaşma hareketinin hedefi halkı, idarecilerin "keyfiliklerinden" korumaktır.

Osmanlı Devleti siyaset adamlarından ve Jön Türklerin temsilcilerinden olan Mustafa Fazıl Paşa'nın 1867 yılında Sultan Abdülaziz'e yazdığı mektup, anayasallaşmanın gereği hakkında önemli bilgiler içermektedir. Bu mektuba göre dinin alanı sadece maneviyat alanıdır ve din insanı sadece ahirete hazırlar. Bir ülkenin kanunlarını belirleyen din olmamalıdır. Her ülke için tek meşru devlet şekli anayasalı devlet rejimidir. Adil bir yönetim için tek çıkar yol sorumluluğu kontrol edebilen bir yönetim kurmaktır. Bu devrime ön ayak olacak aydınlardan ve hükümdarın yapacağı şey ise Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasında eşitliği tesis etmektir (Berkes, 2016a:287).

Anayasallaşma döneminin en önemli temsilcilerinden olan Namık Kemal, Ziya Paşa gibi isimler ise anayasallaşma sırasında İslam'dan kopmama taraftarıydılar. Onlara göre gerekli olan İslamiyet'in ilk dönemindeki halk egemenliğini ve istişareyle yönetme ilkesini benimsemektir. Bu da ancak Avrupa'daki örnekler taklit edilerek, İslamiyet'in ilahi hukuku çatısı altında yaşayan Müslüman ahalinin ihtiyaçlarına göre uyarlanacak anayasal bir meclis ve yüksek mahkemeler ile sağlanabilirdi (Lewis, 2015:235). Çünkü Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın savunduğu ekonomik sistemin hayata geçmesi için politik yapının dönüştürülmesi gerekiyordu. Yani Avrupa'da olduğu gibi bilimsel altyapıya, üretim tesislerine ve finansal kurumlara sahip olabilmek siyasi yapının Avrupa modeli örnek alınarak yeniden

tasarlanmasına bağlıydı (Berkes, 1985:157). Bu siyasi dönüşümün gerçekleşmesi ise hukuk sisteminin inşa edilmesine ve anayasacılık hareketinin ivme kazandırılmasına bağlıydı.

Anayasanın gerekliliğini savunanlara göre padişah ne kadar iyi olursa olsun çevresi yüzünden yozlaşabilir. Bu gerekçe ile denetime tabi tutulmalıdır. Onlara göre kontrolsüz bir rejim istibdata neden olur. Meşrutî hükümet ise halkın denetimine dayanır; israfı ve yozlaşmayı önler. Mutlakîyet rejimi ile Meşrutîyet yönetimi arasındaki farkı Tunaya, Montesquieu'nun sözü ile açıklar: "*Mutlakîyet rejiminin işleyişi kanuna bağlı değildir*" (2016b: 51). Zira Montesquieu'ya göre krallık yönetimi tek bir kişinin egemen olduğu yönetimdir. Kral belli ve yerleşmiş yasalara göre yönetiyorsa ancak o zaman gerçek krallıktan bahsedilebilir. Tek bir kişi, yasa ve kural tanımaksızın, her şeyi kendi arzu ve heveslerine göre yürütüyorsa bunun adı baskıcılık olur (Durkheim, 2016: 98). Bu sebeple belli kuralları ve meclisi olan meşrutî sisteme geçilmelidir. Seçimle belirlenecek bir meclis sorunları çözmeye etkili olacaktır. Bu görüşte olanların başında Mithat Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal gelir. Onlara göre çağdaş devletler, ilerlemelerini parlamentolarına borçludurlar. Rıza Nur ise meşrutîyet ile idare olunan bir hükümeti insan vücuduna benzetir ve kalbinin de meclis-i mebusan olduğunu söyler (2005: 17). İnsan vücudunun sağlıklı olması için kalp nasıl muntazam olması gerekiyorsa, meşrutî hükümetin düzgün çalışması için de meclis-i mebusanın sağlıklı çalışması gerektiğini belirtir.

Osmanlı Devleti'nde reformları kapsayan Tanzimat döneminde gerçekleştirilen yenilikler Anayasa garantisine sahip değildi. Bu durum modern devlet anlayışına aykırıydı. Çünkü padişahın mutlak yetkileri karşısında ilan edilen fert hak ve hürriyetleri hiçbir garantiye bağlanmamıştı. Bunları ilan eden padişah istediği zaman ve usulde geri alabilirdi. Bunun için bir meclis kurulmalı ve mutlak idare meşrutî hale çevrilmeliydi. Halk, can, namus ve mülkiyetlerinden emin olmalıydı. Kanun karşısında vergi ve askerlik alanlarında eşitlik tesis edilmeliydi (Tunaya, 2016a: 26-29).

Hristiyan halklar adına Avrupa devletlerinin yaptığı şikâyetlerin sebebi Hristiyanlık karşıtı olarak görülen Osmanlı yönetiminde Hristiyan halkın ikinci sınıf tebaa olarak görülmesiydi. Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri tarafından Müslümanlarla Hristiyanlar arasında veya Hristiyanların kendi aralarında yaşadığı anlaşmazlıkları kötü yönetmekle suçlanırdı. Bu sebeple Mithat Paşa kanunsuz hükümdar yönetimini bitirmek ve parlamenter temsile dayalı hükümdar rejimi kurmak istiyordu. Çünkü devleti zaafa uğratan "idari suistimal ve mali israf" anayasanın ilan edilmesi ve Mebusan Meclisi'nin açılmasıyla önlenebilirdi

(Mithat Paşa, 1997: 172). Kanuna dayanan bir devlet haline gelirse Avrupa devletlerinin karşısına daha güçlü çıkabilirlerdi (Berkes, 1982: 50, 59, 61).

1875-1876 yıllarında ekonomik ve siyasal sıkıntılarının büyümesi Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet hareketinin hızlanmasını sağladı. Bozulan ekonomiyle birlikte isyanlar da başladı. 1875'te Bosna Hersek'te, aynı yıl Bulgaristan'da Sultan'a karşı azınlıklar ayaklandılar (Petrosyan, 2015: 90). Bu ayaklanmalar Avrupalı devletlerin Osmanlı devletine müdahale etme ihtimalini artırdı. Bu ihtimaller artınca Jön Türkler, bir darbe ile Sultan Abdülaziz'i devirdiler ve 1876 yılında Sultan V. Murad'a Kanun-i Esasi'yi ilan etmek şartıyla padişahlığı teklif ettiler. Bu teklifi kabul eden Sultan V. Murad tahta çıktı. Ama birkaç ay sonra akıl hastalığı gerekçesi ile hal edildi. Bu gelişmelerden sonra Sultan II. Abdülhamid anayasayı (Kanun-i Esasi) ilan etmek şartıyla tahta çıkarıldı. Kanun-i Esasi, üye sayısı 30 civarında olan Meclis-i Mahsusa isimli özel bir kurul tarafından yapıldı. Bu kurul Sultan II. Abdülhamid'in iradesi ile kurulmuştu ve kurul başkanı da Mithat Paşa idi (Tunaya, 2016b: 6).

Kanun-i Esasi'nin ilanıyla birlikte *Heyet-i Ayan* ve *Heyet-i Mebusan*'dan oluşan bir meclis kuruldu. Heyet-i Ayan tayin edilmiş kişiler, Heyet-i Mebusan ise seçilmiş kişilerden oluşuyordu. Bu meclis, 19 Mart 1877'de açıldı. İçinde toplam on milletten gelen mebus vardı. Bunların 69'u Müslüman, 46'sı Hristiyan ve Yahudi'ydı. Bu farklılık sonucu daha açılış gününde Müslümanlar ve Gayrimüslimler arasında tartışma çıktı. Ramsaur'e göre Sultan II. Abdülhamid Rusya ile girişilen savaşı "*Tanrı'nın bir lütfü*" olarak gördü ve bu savaşı ve meclisteki tartışmaları gerekçe göstererek parlamentoyu dağıttı (2011: 25); Anayasa'daki deyimine göre ise "*erteledi*" (Berkes, 2016a: 336). II. Abdülhamid Kanun-i Esasi'yi gerekirse yeniden ilan edeceğini söyledi (Ortaylı ve Erdinç, 2016: 34).

Akşin'e göre Sultan II. Abdülhamid, çeşitli sürgünlerle kontrolü elinde tutuyordu (2014: 48). II. Abdülhamid, Padişah olduktan ve anayasanın ilanından hemen sonra Mithat Paşa, Ziya Paşa ve Kemal Bey gibi isimleri İstanbul'dan uzaklaştırmayı planlamıştı. Bu amaçla Ziya Paşa, Suriye Valisi olarak atandı. Sultan Abdülhamid, Kemal Bey'in de taşraya gönderilmesini Mithat Paşa'dan istedi. Bu emri yerine getirilmeyince de Padişah, 5 Şubat 1879 tarihinde Mithat Paşa'dan sadarat mührünü geri alarak Kanun-i Esasi'nin 113. maddesine dayanarak onu "*İzzeddin Vapuru*" ile sınır dışı etti (Kuran, 2000: 29). Devam eden süreçte de basın, anlatım ve toplantı hakları olmak üzere çeşitli kısıtlamalar uygulandı. Ahmad'a göre bu döneme yönelik dile getirilen hile ve rüşvetin artması, yönetim ve istikrar eksikliği gibi eleştirilerle birlikte yapılan en önemli eleştiri, siyasal yaşama çok küçük bir azınlığın katılmış olmasına izin vermesiydi (2016: 9).

Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı ilk direniş eylemi 1878’de anayasanın askıya alınmasından kısa bir süre sonra yapıldı. Bu eylemin lideri Jön Türklerden Ali Suavi idi. Sultan II. Abdülhamid döneminde bir süre Galatasaray Sultanisi müdürlüğü yapan Ali Suavi, görevden alınca örgütlediği birkaç yüz kişi ile Çırağan Sarayı’ni basarak V. Murat’ı tahta geçirmek istemiş; bu girişimi sırasında öldürülmüştür (Zurcher, 2016a: 31).

Bu dönemde Sultan II. Abdülhamid’e karşı birçok muhalefet grubu oluşturuldu¹⁰. 1889’da Gülhane’de dört Tıbbiye-i Askeriye öğrencisi *İttihat-ı Osmani Cemiyeti*’ni kurdu. 1889 yılının Mayıs ayında İbrahim Temo, düşüncelerini önceden bildiği İshak Sükûti, Çerkez Mehmet Reşit ve Abdullah Cevdet¹¹e gizli bir örgüt kurma teklifi ile yanaştı ve yeni bir örgüt kurdu (Ramsaur, 2011: 34). Abdullah Cevdet Kürt, İbrahim Temo Arnavut, İshak Sükûti Irak kökenli Türk, Mehmed Reşid ise Çerkes idi. Amaçları “*Bu memleket nasıl kurtulur?*” sorusuna cevap bulmaktı. Çözümleri ise ilan edilmiş, ama sonra askıya alınmış Kanun-i Esasi’yi tekrar yürürlüğe sokmaktı (Ortaylı ve Erdinç, 2016: 32). Kısa bir zaman sonra bu dörtlüye Şerafettin Magmumi, Giritli Şefik, Cevdet Osman, Kerim Sebati, Mekkeli Sabri ve Selanikli Nazım gibi isimler de dâhil oldu. Temo’nun öncülüğünde faaliyetlerine başlayan bu örgüt, İtalya’da ortaya çıkan *carbonari*¹² tarzı örgütlenmeye sahipti (Ramsaur, 2011: 34).

Aynı yıl Ahmed Rıza Bey de Paris’te *İttihad ve Terakki Cemiyeti*’ni kurdu ve İttihad-i Osmani Cemiyetini bu derneğin altına aldı (Tunaya, 2016b: 130). Benzer şekilde Ahmet Bedevi Kuran da 1903’te Kuleli Askeri Lisesi’nden birkaç sınıf arkadaşıyla birlikte İhtilalci Askerler Cemiyeti’ni kurdu. 1904’te ise bir grup *Jön Jan Cemiyeti*’ni kurdu. Aslında tüm bu cemiyetlerin savundukları fikirler *Anayasal ve Parlamenter Yönetim* gibi Batılı liberal fikirlerdi. Onlara göre parlamenter yönetim Osmanlı Devleti’ni güçlendirebilecek ve hatta kurtarabilecek tek güçtü (Zurcher, 2016b: 45). Lewis’e göre bu grup “*Neden Avrupa ilerliyor ve geliyorken Osmanlı geriliyor ve Avrupa’nın başarısının sırrı ne?*” sorusuna cevap arıyordu (2015: 181). Bu soruya cevap olarak da kanunlaşmayı, anayasanın ilanını görüyorlardı.

Sultan II. Abdülhamid’e karşı ilk ayaklanmaya kalkışanlar genelde askeri okul öğrencileriydi. Bunun sebebi ise Batı’nın etkileri ilk olarak aileden eğitim almamış öğrencilerde ortaya çıkması, imparatorluk içerisinde yeterli eğitim verebilen tek yerin askeri

¹⁰ Bu dönemde kurulan silahlı direniş hedefleyen örgütlerin büyük bir kısmı doğrudan Batı askeri, mali ve teknik desteğine sahiptir.

¹¹ Jön Türk hareketi içerisinde önemli bir isim olan Abdullah Cevdet de Prens Sabahaddin’in adem-i merkeziyetçilik fikrini savunmaktaydı ve Adem-i Merkeziyetçilik ve Teşebbüs-i Şahsi cemiyetinin de üyesiydi (Hanioğlu, 1981:57).

¹² Carbonari, İtalyan kömürçülerinin oluşturduğu bir teşkilattir. Küçük küçük halkalardan oluşur. Genellikle bu halkalar üç kişiliktir. Bu üç kişiden biri diğer halkadaki bir kişiyi tanıır. Bu sayede halkalardan birinin kopması durumunda teşkilata büyük bir zarar gelmez. Yani carbonari doğrudan doğruya gizli bir çalışma teşkilatıdır denilebilir (Ortaylı ve Erdinç, 2016: 40).

okullar olması ve diğer eğitim kurumlarında Sultan II. Abdülhamid'in talimatıyla okutulan derslerin kontrol altında verilmesidir (Ramsaur, 2013: 30). Hâlbuki Sultan Abdülhamid döneminde eğitim reformlarına çok önem verilmiş, onun döneminde *İbtidai* olarak isimlendirilen ilköğretim okulları ile Rüştîye olarak adlandırılan orta öğretim kurumları büyük oranda artmıştır. İbtidai okullarının sayısı 200'den 4000-5000'e ve Sibyan mekteplerinki 10000'e; Rüştîyelerinki 250'den 600'e ve İdadilerinki 5'ten 104'e yükselmiştir. Böylece Batılı anlamda ilk ve orta tahsil devlet denetiminde genele yayılmıştır. Artan okul sayısı ile beraber Maarif Nezareti'nin yapılanması da tamamlanmış ve bakanlık bünyesinde İbtidai, Rüştîye ve İdadi müdürlükleri kurulmuştur. Böylece Osmanlı'nın geneline hâkim modern eğitim sistemi kurulmaya başlanmıştır. Bunun somut sonuçlarından biri de bu okullar sayesinde 1839'dan itibaren en büyük eksikliklerden biri olan yetişmiş eleman eksikliği yavaş yavaş giderilmiş olacaktır. Modern insanlarla birlikte bu okullar düzgün yönetilmeye başlayacaktır. Diğer önemli özelliği ise merkezîyetçiliğe katkı sağlamasıydı. Bu okullar sayesinde devlet en ücra köşelere dahi eğitim götürebilmekte, ortak değerler etrafında toplanmış bir toplum inşa edebilmekteydi (Alkan, 2011: 102, 103).

Sultan Abdülhamit'e karşı çıkararak Kanun-i Esasi'yi isteyenler, Mithat Paşa'nın deyimiyle, padişaha yetkilerini bildirmek, bu yetkileri sınırlamak ve sorumsuz olmadığını göstermek istemekteydiler. Padişahlar gelecek, isimleri değişecek fakat karşılarında kurallar sabit olacak ve bu kurallara göre hizmet edeceklerdi. Bu çabaların amacı hürriyetçi bir düzen kurmaktı. Kanun-i Esasi'yi istemeyenler ise padişahın yetkilerinin sınırlanmasına karşıydılar. Buna ek olarak Müslüman ve Gayrimüslim eşitliğine de karşıydılar. Hatta Anayasa'nın şeriate aykırılığını savunmuşlardı. Savundukları bir diğer konu ise halkın bir anayasayı anlayamayacak düzeyde olduğuydu. Bu endişelere rağmen Kanun-i Esasi, 1908 yılında tekrar yürürlüğe girerek, 1909 yılında birçok önemli maddesindeki değişikliklerle beraber; I. Meşrutiyet dönemini, II. Meşrutiyet dönemini ve Mütareke ve Müdafaa-i Hukuk dönemlerini kapsayarak 1924 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Tunaya, 2016b:14).

SONUÇ

Cumhuriyetin temeli sayılan ve uzun soluklu bir süreç olan Türk Anayasallaşma süreci, birçok mihenk taşı içerisindedir. Sened-i İttifak ile başlatılabilecek bu dönemde yaşanan her gelişme kendi içerisinde önemli olduğu gibi vardığı sonuç yani Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesi itibariyle de oldukça önemlidir.

Tanzimat dönemi öncesinde imzalanan Sened-i İttifak, Padişah'ın mutlak otoritesini sınırlamak amacıyla olması sebebiyle modern Türk devletinin gelişiminde anayasallaşma sürecinde başlangıç niteliğinde bir belgedir. Tanzimat bürokrasisinin merkezi hükümette ve taşradaki organları yeniden düzenleyişi, 19. yüzyıl ölçüleri içerisinde bir örgütlenme başarısıdır. Tanzimat Fermanı, devlet idaresinde modernleşmenin gerçek başlangıcıdır. O dönemde nezaretler (bakanlıklar) uzmanlaşmış, merkez ve taşradaki şubeleriyle bütünleşmiştir. Hariciye ve dâhiliye nezaretlerinin kuruluşu ve örgütlerin gelişmesinde bu bütünleşmeyi görmek mümkündür. İki nezaretin biri sürekli dış temsilcilikler, diğeri ise vilayetler üzerinde merkezi denetimi ve düzenli yazışma imkânı sağlayabilmiş, memurların terfi, maaş, tayin gibi özlük işleri düzene girmiştir. Islahat Fermanı'nın ilanını ile de eşitlik çabaları devam etmiştir. Eğitim hemen hemen tamamen düzenlenmiş, Hristiyan tebaa ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Bu sürecin sonunda ulaşılan 1876 Kanun-i Esasisi, Türkiye'nin modern siyasi sisteminin resmi başlangıcı olarak görülür. Bu anayasa ilk olarak padişahın otoritesini kısıtlayarak yeni Osmanlı bürokrasisine koruma sağlamış, ancak anayasanın temel haklar kısmı eksiktir. Demokratik hakların temeli olan düşünce ve ifade hürriyeti gibi, dernek kurma hakkı veya toplanma hakkı gibi temel haklar bu anayasada bulunmamaktadır.

Osmanlı Devleti 19. Yüzyılını “eşitlik” ve “yönetime katılma” gibi demokratik anlayışları sistemine sokmaya çalışarak harcamıştır. Osmanlı Devleti bu dönemde tamamen başarı sağlayamamış olsa da, Danıştay, Yargıtay gibi birçok resmi kurumun temelleri o dönemde atılmış, seküler mahkemeler kurulmuş, bakanlıklar, yerel yönetimler, eğitim kurumları, memurluk sistemi ve hukuk alanındaki birçok reform sayesinde Cumhuriyet'in temelleri atılmıştır. Tanzimat döneminde ve sonrasında açılan okullar sayesinde Cumhuriyetin kuruluşunda devlet adamı/bürokrat eksikliği yaşanmamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2016). İttihatçılıktan Kemalizme, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Alkan, N. (2011). *Sultan II. Abdulhamit ve Osmanlı Modernleşmesi*, Devr-i Hamid, Cilt 4, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri.
- Akça, G., Hülür, H. (2007) *Tanzimattan Cumhuriyete Siyasal ve Hukuksal Yapının Modernleşmesi*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 21.
- Akşin, S. (2014). Jön Türkler ve İttihat Terakki, İmge Kitapevi, Ankara.
- Akçura, Y. (2015). Üç Tarz-ı Siyaset, İkinci Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Aysal, N. (2013). *Kırım Savaşı'ndan Lozan Barış Antlaşması'na Osmanlı Dış Borçlarının Tarihsel Gelişim Süreci (1854-1923)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı: 53 (Lozan Antlaşması Özel Sayısı).
- Berkes, N. (2016a). Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (2016b). Türk Düşününde Batı Sorunu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Berkes, N. (1982). 1876 Anayasasının Öyküsü, içinde Atatürk ve Devrimler, Adem Yayıncılık, İstanbul.
- Çetinsaya, G. (2016). *II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi*, Osmanlı Araştırmaları, Cilt 47.
- Çilliler, Y. (2015). *Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları*, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt 10, Sayı 2.
- De Madariaga, I. (1990), *Catherina The Great: A Short History*, New Haven: Yale University Press.
- Durdu, M. B. (2003). *Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Cilt 14, Sayı 14.
- Demir, Ş. (2001). *Tanzimat Döneminde Bir Devlet Politikası Olarak Osmanlıcılık*, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 29.
- Durkheim, E. (2016). Toplum Bilim Dersleri, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Engelhardt, E.P. (1999). Tanzimat ve Türkiye, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- Eryılmaz, B. (2019a). Osmanlı'da Birlikte Yaşama Politikası, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Eryılmaz, B. ve Bektaş, M. (2017). *Lozan Perspektifinden Türkiye'de Azınlık Politikaları (1923-2016)*, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, Cilt 5, Sayı 2.
- Göle, N. (2015). Mühendisler ve İdeoloji, Metris Yayınevi, İstanbul.
- Genç, M. (2016). Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Gözübüyük, Ş., Kili S.: 2000, Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze), 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Göçek, F. M. (1996). *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change*, Oxford University Press, New York.
- Hanioğlu, M. Ş. (2008). *A Brief History of Late Ottoman Empire*, Princeton: Princeton University Press.
- Hülagü, M. M. (2011) *Sultan II. Abdülhamid Dönemi Demiryolu Politikası (1876 – 1909)*, Devri Hamid Sultan Abdülhamid, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Cilt 3.
- İnalcık, H. (1994). *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300: 1600*, London: Phoenix.
- İnalcık, H. (1964). *Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu*, Belleten, Cilt 17.
- Kuran, A. B. (2000). İnkılap Tarihimiz ve Jöntürkler, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2014). *18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı Borçlar Tarihine Bir Bakış*, History Studies International Journal of History, Cilt 4 / 1.
- Kenanoğlu, M. M. (2007). Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek, Klasik Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. (2014). Osmanlı Modernleşmesi, Timaş Yayınları, İstanbul.

- Karpat, K. (2015). Türk Siyasi Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. (1972). *The Transformation of the Ottoman State, 1789-1908*, International Journal of Middle East Studies, 3, ss.243-281.
- Lewis, B. (1988). *The Political Language of Islam*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Leat, D. (2005). *Theories of Social Change*, The International Network on Strategic Philanthropy (INSP) Working Paper, www.insp.efc.be, Erişim Tarihi: 18.06.2019.
- Mithat Paşa, (1997). *Tabsıra-i İbret (Hayatım İbret Olsun)*, Cilt: 1, Haz: Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Ş. (2015). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Nicolle, D. (2008). *The Ottomans: Empires of Faith*, Thalamus Publishing, Ludlow.
- Nur, R. (2005). *Siyasi Risaleler*, Haz. Ahmed Neziha Galitekin, Şehir Yayınları, İstanbul.
- Ortaylı, İ., ve Erdinç, E. Ş. (2016). *İttihat ve Terakki Osmanlı İmparatorluğu'nda Gizli Örgütlenmeler ve Darbeler*, Hazırlayan: Alper Çeker, İnkılap Kitapevi, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2009). *Osmanlı'da 18. Yüzyıl Düşünce Dünyasına Dair Notlar*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 1, İletişim Yayınları.
- Özel, İ. (2007). *Çenebazlık*, Şule Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, O. (1999). *Osmanlılarda Tanzimat Sonrası Yapılan Hukuki Çalışmalar ve Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye, Osmanlı: Teşkilat*, Editör Güler Eren, C. 6, Ankara.
- Pintner, W. M. (1984). *The Burden of Defence in Imperial Russia, 1725-1914*, Russian Review, vol, 43, No 3, ss.231-259.
- Petrosyan, Y. A. (2015). *Sosyalist Açından Jöntürk Hareketi*, çev. Mazlum Beyhan ve Ayşe Hacıhasanoğlu, Yordam Kitap, İstanbul.
- Rumpf, C. (1999). *Osmanlı ve Türk Hukukunda Avrupalılaştırma Hareketleri*, Osmanlı, Editör Güler Eren, C. 6, Ankara.
- Ramsaur, E. E.: 2013, *Genç Türkler ve İttihat Terakki 1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi*, Üçüncü Baskı, Etkin Kitaplar, İstanbul.
- Ramsaur, E. E.: 2011, *Jön Türkler: 1908 İhtilalinin Doğuşu*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Safa, P. (2016), *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Somel, S. A. (2004). *Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi (1839-1913)*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 1.
- Soner, B. A. (2012). *Osmanlı-Türk Siyasal Geleneğinde Bireysel Ve Kolektif Haklar Mefhumu*, Muhafazakar Düşünce Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 32.
- Şen, M. (1999). *Osmanlı Hukunun Yapısı*, Osmanlı: Teşkilat, Cilt 6, Ankara.
- Şimşek, V. (2015). *The Grand Strategy of the Ottoman Empire, 1826-1841*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, McMaster University, The School of Graduate Studies in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.
- Tilly, C. (2016). *Avrupa'da Devrimler*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (2016a). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (2016b). *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler 1876 - 1938*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ünüvar, K. (2004). *İttihatçılıktan Kemalizme İhya'dan İnşa'ya*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 1.
- Ülken, H. Z. (2015). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İşBankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yediyıldız, B. (1994). *Osmanlı Toplumunu*, içinde Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, Edt. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: IRCICA), ss.441-510.

- Yıldız, M. C. (1999). *Osmanlı'nın Son Dönemindeki Üç Düşünce Akımının Sosyolojik Analizi: Batılılaşma, İslamcılık Ve Milliyetçilik*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 4, s.279-301.
- Yücel, Y. (1974). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Çözümler*, Belleten, 38. Cilt.
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*, Cilt I, 2. Baskı, Yarı Yayınları, İstanbul.
- Zurcher, E. J. (2016a). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 32.Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Zurcher, E. J. (2016b). *Milli Mücadelede İttihatçılık*, 8. Baskı, İletişim Yayıncılık, İstanbul.

THE ROLE OF TURGUT ÖZAL IN TURKEY'S APPLICATION TO THE EUROPEAN UNION FOR FULL MEMBERSHIP IN 1987

Seven ERDOĞAN*

Abstract

Turkey made a full membership application to the European Union (EU) on 14 April 1987. This constitutes one of the turning points in the long history of the Turkey-EU relations. Due to the heightened impasse in the relations between parties since 1970s, this unexpected application created a shock effect at the EU side. Turkish Prime Minister Turgut Özal was frequently depicted as the primary actor behind the application, especially his leading role in shaping Turkish political and economic lives extensively after 1980s. The application can be seen as an evidence of the harmony between the Turgut Özal's vision on Turkey and the required transformations to be achieved for the EU membership. This paper aims to evaluate Turgut Özal's role in Turkey's EU membership application process. In this scope, firstly, a brief information regarding the political leadership profile of Turgut Özal is provided. Secondly, the characteristics of the period before the EU membership application are elaborated. Lastly, Turkey's waiting of the EU's response to its membership application is considered. The paper concludes that a new dimension was added to the Turkey-EU with the Özal's application and this has had a great legacy in the development of the relations between parties in the succeeding years by adding it an accession dimension.

Keywords: Turkey, Turgut Özal, European Union, Membership Application

1987 YILINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NE YAPILAN TAM ÜYELİK BAŞVURUSUNDA TURGUT ÖZAL'IN ROLÜ

Öz

Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik başvurusu yapmıştır. Bu başvuru uzun soluklu Türkiye-AB ilişkilerinde bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. 1970'li yıllarla birlikte taraflar arasındaki ilişkiye hâkim olan kriz ortamından dolayı, bu beklenmeyen başvuru AB tarafından büyük bir şok etkisi yaratmıştır. 1980 sonrası dönemde Türkiye'nin siyasi ve ekonomik hayatını şekillendirmekteki rolü inkâr edilemez olan Turgut Özal sıklıkla bu üyelik başvurusunun arkasındaki isim olarak anılmıştır. Üyelik başvurusunu Özal'ın Türkiye'ye dair vizyonu, AB'nin üyelik için Türkiye'den yapmasını bekledikleri arasındaki uyumun bir göstergesi olarak görmek mümkündür. Bu çalışmada Türkiye'nin AB üyelik başvurusu sürecinde Türkiye'nin rolü ele alınmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak Turgut Özal'ın liderlik profiline dair kısa bir bilgi sunulmuştur. İkinci olarak üyelik başvurusu öncesi dönemin özellikleri ele alınmıştır. Son olarak ise AB'nin üyelik başvurusuna vereceği cevabın beklenmesi süreci üzerinde durulmuştur. Çalışmanın sonucunda Türkiye-AB ilişkilerine katılımı içeren yeni bir boyut ekleyen üyelik başvurusunun, sonraki yıllarda ilişkinin gelişiminde büyük bir meşruiyete sahip olduğu yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Turgut Özal, Avrupa Birliği, Üyelik Başvurusu.

Atf Bilgisi: ERDOĞAN, S., "1987 Yılında Avrupa Birliği'ne Yapılan Tam Üyelik Başvurusunda Turgut Özal'ın Rolü", İMGELEM, 3 (5): 239-254.

Citation Information: ERDOĞAN, S., "The Role of Turgut Özal in Turkey's Application to The European Union for Full Membership in 1987", İMGELEM, 3 (5): 239-254.

* Dr. Assist. Prof., Recep Tayyip Erdogan University, Department of International Relations, Rize/Turkey
E-posta: seven.erdogan@erdogan.edu.tr, Orcid Number: 0000-0001-9991-2074.

Araştırma Makalesi / Research Article.

Başvuru/Received: 19.11.2019.

Kabul/Accepted: 03.12.2019.

Introduction

The next century will be a Turkish century.

Turgut Özal, 1992

Turkey, as a country turning its face to the West after its foundation in 1923, couldn't stay aloof to the integration attempts in Western Europe after the World War II. There were two rival integration projects in Western Europe during the 1950s. One of them was the European Union¹ (EU), primarily designed for putting an end to the German-France enmity which was mostly seen as one of the underlying reasons behind the two world wars. The other one was the European Free Trade Association (EFTA) pioneered by the United Kingdom in order to guarantee the abolition of all the barriers for creating a free trade regime in Europe on the basis of decisions taken within an intergovernmental structure. While the former was aiming to establish ties among its members that would be closer and closer in time and could even go well beyond of a free trade regime; the latter was solely aiming to establish a free trade system. Turkey opted for the former in a context where the two projects hadn't produced any significant successes yet. In accordance with this choice, Turkey made an association application to the EU in 1959 and the relations between the parties gained a formal status with the signature of Ankara Agreement in 1961.

Many ups and downs have been observed in the operation of this decades-long Turkey-EU relations. The relations were frozen in the late 1970s and they were broken down after the 1980 military coup in Turkey. Turgut Özal was elected as the first civilian prime minister of Turkey in 1983 after the leaving of the military from the power. He played a critical role in the foreign policy developments of the era. Therefore, it is meaningful to make an analysis of the foreign policy events during his rule by putting him at the centre. This article embraces this tendency by focussing on the Turkey's application to the EU for full membership in 1987 by identifying Turgut Özal as one of the primary actors behind this decision. With the full membership application made to the EU in 1987, a new era in Turkey-EU relations started. Hence, the full membership application became one of the milestones in the long lasting Turkey-EU relations. The relations between parties gained an accession dimension that has been operating concomitantly with the association aspect of the relations. Therefore, studying

¹ In accordance with the general tendency in the International Relations or Political Science literature, the term European Union and the abbreviation of the EU were used throughout the article, even for referring to the European Economic Community and European Community which can be classified as the ancestors of the contemporary EU. It should be indicated that the European Union having the abbreviation of the EU has acquired a legal existence with Maastricht Treaty in 1992.

Turgut Özal's undeniable role in Turkey's application to the EU was found very decisive for fully grasping the gist of many milestones in Turkey-EU relations experienced afterwards.

Turgut Özal as a Political Leader

Özal was born in 1927 in Malatya. He grew up as a member of a lower income, religious and conservative family. Thanks to his brilliant intelligence, he was able to graduate from one of the prominent Turkish universities, Istanbul Technical University, as an electronic engineer. Özal's close relationship with Suleyman Demirel during his years at the university played a vital role in his succeeding career path and entrance to politics. Özal started his career in the public sector. Then, he worked for the World Bank for two years, before make a shift in his career by entering into private sector. After his high performance as a bureaucrat, he achieved to become a successful businessman. Especially thanks to his personality traits, he was also able to build good relations with the foreign actors, such as the officials from the International Monetary Fund, World Bank and the United States. In addition, he had close contacts with the religious sects as a pious man. By the way, it was possible to define him as religious, nationalist, conservative and liberal at the same time (Zürcher, 2000: 412; Kurt, 2018: 158). Thanks to combination of these different dynamics, he became a leader embraced by all the different segments within Turkish society, as well as he found supporters from abroad. He managed to persuade conservative masses and secular elites at the same time to his vision for Turkey by combining liberal, conservative, nationalist and welfarist ideologies.

Despite the high number of achievements in his later political career, his political life started with a failure. He firstly became a candidate for a parliamentary seat in the late 1970s from National Salvation Party of Islamists, but he couldn't achieve to get the seat. Thanks to his knowledge on economic matters and his successful negotiation skills, he was able to take part in the interim government established after the 1980 military coup as the deputy prime minister responsible from economic issues. In the first parliamentary elections symbolizing Turkey's return to democracy after 1980 military coup, the Motherland Party established under the leadership of Turgut Özal gained an unexpected election victory in 1983, despite the negative propaganda of military rulers. Motherland Party was able to won 212 of the 400 seats in Turkish parliaments by getting 45 percent of the votes and Turgut Özal became the prime minister as the leader of the party. He repeated his success in the elections held in 1987 and he continued to serve as the prime minister until his election as the president in 1989. He served as the president of Turkey until his death in 1993 (Öniş, 2004: 115-117).

1983 symbolizes the beginning of a new era for Turkey that would last for some ten years. This period was frequently labelled as “Özal Era” due to the dominance of Turgut Özal in Turkish political life. Additionally, due to the fact that Turgut Özal became the pioneer of several radical changes happened in Turkey during 1980s and early 1990s, there has been a tendency to study Turkish political life by making a twofold division as the “period before Özal” and “period after Özal”. That is, it is not possible to have a full vision of the changes happened in Turkey after 1980s without taking in to account Turgut Özal factor. He was a great reformer who wanted to make a change in the status quo (İzmirli et al., 2014: 245-246). However, in the early years of his era, he couldn't implement his revolutionary ideas because of the powerful role of military rulers in Turkish politics. As the military lost its power in politics, Turgut Özal started to find opportunities for putting his ideas into practice.

Turgut Özal can be considered as one of the most influential political figures in Turkish political life. He contributed significantly to the political and economic transformations Turkey achieved in the aftermath of 1980 military coup with his personal charisma and his visionary leadership. He played a prominent role in Turkey's transition to a neo-liberal development path (Öniş, 2004: 113). Accordingly, Özal has been seen commonly as the forerunner of Turkey's transition to neo-liberal economy. The influence of Özal on Turkish political and economic lives extended beyond of his ruling era. His visionary politics has been even affecting the contemporary Turkey. Despite a high number of people appreciating Turgut Özal's policies and decisions, he was also widely criticized.

His role in the depiction of Turkey's future roadmap in the political arena, especially in the foreign policy, has been mostly neglected. During his prime ministry and presidency, Turgut Özal often acted as the only decision-maker of the country in the field of foreign policy. He developed special relationships with many foreign leaders and he made many decisions by-passing the foreign ministry bureaucrats and relevant government officials (Duman, 2010: 392). As one of the transformative leaders in Turkish political life, he also pioneered many path-breaking developments in Turkish foreign policy, such as the development of the ties with the Middle Eastern countries and rapprochement with Greece, without creating a disengagement from its Western-orientedness. As the primary figure behind many foreign policy decisions during his rule, he was also condemned as the main responsible behind adverse situations in this field (Çınar, 2011: 6). EU's response to Turkey's full membership application can also be listed as one of the foreign policy events that makes criticisms of Turgut Özal by its opponents possible.

The Process Paving Way to the Full Application of Turkey to the EU and the Act of Application

The harmonious relations between Turkey and the EU came to a halt in 1970s, when the international context and European integration was passing through a process of important changes under the influence of the transformations in the international economic system in the aftermath of 1973 worldwide oil crisis. Disappearance of the previous consensus over Turkey's relations with the EU among the Turkish political elites had also a vital effect on this process of alienation. The EU's concern for the democracy and human rights issues in Turkey were mostly seen as an intervention to internal affairs (Eralp, 2009: 153). In addition, unstable governments of the era failed in performing the necessities of Turkey's responsibilities, deriving from the Additional Protocol of the Ankara Agreement, especially the ones related to reducing external tariffs (Aybey, 2004: 21). Moreover, Cyprus Issue also started to affect Turkey-EU relations in those years following to the Turkey's military intervention to the island in 1974. In such a context, Prime Minister Bülent Ecevit froze the terms of the Ankara Agreement in 1978. When Demirel, as his successor, intended to fix the relations and apply for full membership, another military coup occurred in 1980 (Gönlübol ve Kürkçüoğlu, 2014: 604-605).

Just before the 1980 military coup, the EU was in preparation of a package including some concessions to Turkey to reset the broken relations, namely gradual tariff concessions on Turkish agricultural exports, some improvements in working conditions of Turkish workers in EU countries and financial aid. The military coup prevented the implementation of this package (Arıkan, 2003: 64). Due to its role in stopping the domestic turmoil in Turkey, 1980 military coup didn't receive any harsh reactions from the EU side. At the beginning, the EU countries was not able to reach a consensus over their potential reaction to Turkey. While the member states such as France, Netherlands and Denmark were making claims regarding the suspension of the relations with Turkey; member states like Germany and United Kingdom had tendency to see the coup as an opportunity for the settlement of democracy in Turkey (Erhan and Arat, 2015: 84). On the other hand, Germany, France and Belgium, hosting high number of Turkish workers, used the military coup as a legitimate ground to stop free visa regime with Turkey (Balci, 2017: 193).

After 1980 military coup, military elites holding the power in Turkey decided to revitalize Turkey-EU relations. They even decided to apply for membership. However, the application of Turkey was postponed until 1987 especially due to misconducts of the same military elites

in human rights issues (Çalış, 2008: 221). As the military's eagerness for holding political power for an extended period became clearer, the EU member states started to be more critical about the coup, especially about the severe human rights violations and the problems related to democratisation. In this scope, European Commission froze the fourth financial protocol available for Turkey and the European side of the Joint Turkish-European Parliamentary Committee was abolished. That is, the EU made a choice for blocking all communication channels with Turkey until observing a clear improvement in the criticized issues. In the absence of real communication between parties, some groups and countries within the EU, especially Greece by using its newly gained EU membership as an asset, found a very fertile ground for their lobbying activities aiming to create an anti-Turkey atmosphere. Apart from Greece, the so-called Turkish citizens who fled to Europe after the 1980 military coup and were seeking political asylum in European countries also conducted anti-Turkey campaigns targeting both EU member states and institutions (Balci, 2017: 193). Under the influence of these factors, the EU's formal decision of suspending the relations was taken in 1982 (Akçay, 2016: 48-49).

Özal's election victory in 1983 didn't lead to the formation of a positive atmosphere against Turkey in Europe immediately. Since, the Özal's claims against the European integration project, while he was the head of State Planning Organization, were still alive in the minds of many Europeans (Karabulut, 2007: 138). As an irony of fate, it was the destiny of Turgut Özal to take this decisive step by making Turkey's application to the EU as a leader who was made his first intrusion to the Turkey's EU adventure as a blocker bureaucrat during the transition period foreseen in the Ankara Agreement (Çalış, 2008: 145-146). However, as the prime minister of the country, he preferred to act pragmatically rather than adopting an ideological approach (Dağı, 2001: 18). Özal draw a roadmap for creating a new Turkey and he saw Turkey's membership to the EU as a part of his roadmap, especially as an instrument that could support Turkey in reaching its own ideals. The objective of achieving membership of the EU was put to the government programme and Özal made an official statement in December 1984 in which the EU membership was depicted as a requirement for Turkey (Balci, 2017: 215). However, at the early period of its rule, Özal government was devoid of a stable EU policy. Instead, the relations between parties intensified as a result of contextual factors, stemming mostly from the disappointments with American and Middle Eastern partners (Karabulut, 2007: 142). The dominance of crisis situation in Turkish American relations, stemming from the US quotas imposed on Turkish products and unwillingness of

the US in providing financial credits to Turkey, created an impetus for Özal to establish a new balance with the EU. In order to reduce the level of control that the America had on Turkey, Özal government decided to balance the US with an actor within the Western camp, namely the EU. Moreover, the economic strength of the EU economies further motivated Özal government, because the EU was also seen as a panacea to the severe economic problems of Turkey (Balcı and Güleler, 2018: 84). The drop in oil prices after 1985 led to the falls in Turkish exports to the Middle Eastern countries and this caused a significant reduction in the export earnings from these countries (Dağı, 2001, 27).

When Turgut Özal came to the power in 1983, Turkey-EU relations was in a state of impasse under the influence of the political factors. That is, Turgut Özal inherited from the military rule problematic relations with the EU. The initiatives taken by the government to improve the relations between parties did not end up with the expected results. By the way, after his meetings with the high level European political figures, Özal decided to wait for the emergence of a fertile ground for the EU membership application (Akçay, 2016: 50). In the early years of his rule (1983-1987), Özal put more emphasis over economic liberalization. Accordingly, Turkish economy passed through a major transformation with reforms. As the military's control on Turkish politics relaxed, Özal started to pay effort to achieve political liberalization, especially by decreasing military's influence over civilian politicians. Full membership application made to the EU can also be evaluated in this scope, as a part of the struggle for political liberalization (Erdoğan, 2012: 106). Turgut Özal saw the EU accession as a guarantee for the continuation of these transformations in both economy and politics by reducing the power of military in these fields. Moreover, he also figured out Turkey as a model for other Middle Eastern countries in his mind. Therefore, he believed that this model should be supported by the West both politically and financially (Aybey, 2004: 25-26). To put it shortly, according to Turgut Özal, as being a member of the EU, Turkey could better respond to the demands of its population and offer itself as a viable model to the Islamic world, and achieve the peaceful coexistence of its dual identities (Kösebalan, 2002: 145).

There was a high convergence between the Özal's visions and expectations for the economic and political transformation of Turkey in 1980s and the transformations demanded by the EU side before the membership. As a result, the ideal of EU membership was given a place in the party programme of the newly found Motherland Party in 1983. In a great contrast with the previous tradition establishing a direct link between modernisation of the country and Europe, the application to the EU was seen as a reform project, rather than a security strategy (Çınar,

2011: 10). That is, he didn't see the EU as a mere modernization project for Turkey. Instead, he approached the EU pragmatically and instrumentally as a role model for turning to a competitive market economy fully integrated with world markets and a democracy guaranteeing fundamental freedoms (Duman, 2010: 344-345). Turgut Özal also saw Turkey's EU membership as a means for eradicating the humiliating discrimination between the West and others in world politics with global and humanist implications (Hale, 2003: 171).

Before applying for membership to the EU, Özal government paid effort to ensure the proper functioning of the association regime established between Turkey and the EU with Ankara Agreement. In this setting, Ankara invited the EU to the realisation of mutual commitments. Yet, Greece tried to block Turkey's efforts (Karabulut, 2007: 146). That is, as mentioned before, Turgut Özal tried to revise frozen relations between Turkey and EU in an unfortunate setting in which Greece started to become successful to carry its problems with Turkey to the EU agenda. The first step signalling the normalization of the relations between the parties was the gathering of the Association Council in 1986. In a speech delivered in 1987 in the Turkish Grand National Assembly, Özal mentioned that the real objective of all the reforms taken and the program conducted for achieving economic liberalisation is to ensure the integration of Turkey to the EU as a full member (Müftüler, 1999: 85). There were many factors motivating Turkey for making full membership application to the EU in 1987. Firstly, Turkey was hoping to respond the Greek entry to the EU. There was a desire to have an equal foot with Greece in the relations with the EU. Secondly, the EU was seen as a modernization project. Accordingly, full membership application was seen as a part of the long historical process aiming to be a part of all the Western/European organizations. Thirdly, Turkish industrialists wanted to have an access to the European market, especially due to the crisis in the Middle Eastern markets. With the fall in oil prices, Turkey started to have problems in making export to the countries in the Middle East in the 1980s. As a result, developing integration with the EU was also seen as a panacea for the need of new markets (Duman, 2010: 343). Fourthly, the EU was seen as a facilitator for the necessary political, economic and social transformations for Turkey (Barchard, 1990: 107). Fifthly, Turkey's application showed her response to the ongoing political, social and economic transformations that the EU had been experienced with its single market program. Lastly, there was a need for restoring Turkey's fading image in Europe after the 1980 military coup and Kurdish claims about atrocities targeting the Kurdish groups in the eastern part of Turkey (Çınar, 2011: 9). Furthermore, by analysing the objectives adopted by the EU with the Single European Act carefully, Özal government also

realised that Turkey's chance for EU membership would be more difficult in a transformed EU (Arıkan, 2003: 65).

Before submitting the membership application, Özal government took some actions targeting the EU member states and institutions in order to create a fertile ground for the application. Firstly, Turkish citizens' right to make individual application to the European Court of Justice was recognized in order to show the country's willingness for making reforms in the one of the mostly criticized fields, namely human rights and democracy. Secondly, Turkish government gave the signals for giving up from free movement of Turkish workers to the EU countries for the sake of full membership. Thirdly, big European firms were favoured in the public procurements, especially in the ones organized for the construction of dams or highways. Fourthly, Europeans were warned about the rising power of radical Islamists in Turkey in case of a falling apart from Europe. Fifthly, the ban on the sale of Greek properties in Turkey was lifted. Lastly, the importance of Turkey in ensuring the security of Europe as a reliable NATO member stressed (Yıldız, 2008: 87-88; Erhan and Arat, 2015: 93-94).

Özal approached to the conclusion of Ankara Agreement between Turkey and the EU in 1963 and Turkey's membership to the various Western and European institutions as the evidences confirming Turkey's Europeanness. From Turgut Özal's perspective, Ankara Agreement, as an association agreement which opened a way for a possible membership of Turkey to the EU in the long run, was very different from the simple trade agreements concluded between the EU and other countries in those years. Ankara Agreement was less than an accession treaty, but more than a mere trade treaty (Aybey, 2004: 24). Therefore, he interpreted the discussions turning around the Turkey's Europeanness as the attempts for trying to find an answer to a question that had been already answered (Özal, 2010: 353). In addition, Turgut Özal argued that Turkey had problems related to its democracy and economy that need to be corrected before membership (Özal, 2010: 347-348). To him, Turkey has to transform itself into a European country having the capacity to do the necessity of the responsibilities deriving Rome Treaty in terms of democratic and economic performances. Accordingly, he saw the EU accession as a process that could motivate Turkish political elites to take steps for dealing with the economic and political problems of the country. He even said that EU accession process will make Turkey stronger in achieving necessary transformations in the eve of the 21st century (Özal, 2010: 366). Turgut Özal also underlined that if Turkey manages to make such transformations, Europe would be willing to accept Turkey as a member (Duman, 2010: 343).

The EU warned Turkey unofficially about the worse timing of application for the EU membership after hearing news about Turkey's intentions for the application. While Greece and Luxembourg openly stated their unfavourable approach to a potential application, United Kingdom and Belgium gave an evident support. Germany put forth its choice for an application demanding solely customs union (Balci, 2017: 215). Despite all the efforts paid before the application, the act of Turkey produced a shock effect among the European counterparts. The timing of the Turkish application was somehow problematic for the EU side, because the EU was acting as an inward oriented actor in the late 1980s. That is, the primary concern of the EU was to turn into a common market (Erhan and Arat, 2015: 91). Hence, Turkey's application wasn't welcomed by the EU side. In addition, Turkey's application for membership in 1987 caused a serious embarrassment at the EU side resulting from the factors, such as Turkey's economic backwardness, political instability, bad human rights records, huge and growing population (Barchard, 1990: 107).

Despite the long term objective of full membership, Ankara Association Agreement aimed primarily to initiate a process through which Turkish economy has become fully integrated with the European economies. Therefore, Turgut Özal's full membership application can be thought as an action that complemented the already established association relationship by showing Turkey's willingness for establishing relations with the EU that are extending beyond the economy. In other words, Turkey's membership application to the EU in 1987 has made the redefinition of all the parameters of the already existing relations between parties by enriching them with an accession dimension. Besides, it forced the Europeans to reconsider their neglected relations with Turkey.

The Process after Turkey's Full Membership Application to the EU

The road to the EU will be long and narrow. It will be a difficult one. They will try to discourage and even humiliate us. But we shall never concede.

Turgut Özal

The statement above was made by Turgut Özal following the Turkey's formal membership application to the EU on 14 April 1987 by referring to the famous poem of Aşık Veysel in which a similarity between human life and a long and narrow road was established (Erdenir, 2015: 24). He defined Turkey's EU accession as a long and narrow road by taking into account the gap between Turkey and the EU and the problems and obstacles Turkey has to

face in this process (Duman, 2010: 342). Even after more than thirty years passed after this application, Turkey hasn't achieved to see the light at the end of this long tunnel. In addition, as the requirements that need to be fulfilled by Turkey getting severer and stricter, Turkey's road has become narrower.

As depicted in the previous section, Turkey-EU relations were passing through a turbulent era when Turgut Özal came to the power in the early 1980s. Therefore, his membership application to the EU can also be interpreted as an attempt for achieving the normalization in the relations between parties. On the other hand, it was unimaginable for a country to apply for EU membership in four years passing after the transition to a democratic regime after a military rule. Yet, Özal government achieved this by sending Turkey's application to the EU in 1987. It is undeniable that this application was one of critical moments that had a great influence in the development of Turkey-EU relations in the following decades (Karabulut, 2007: 157).

Turgut Özal believed that it was necessary to persuade Europeans to the fact that accepting Turkey as an EU member would serve their interest best. Therefore, Özal government continued to pay effort for guaranteeing an affirmative response from the EU after the application. Turgut Özal involved actively in those promotion initiatives. In this framework, he always stressed the cards in Turkey's hands such as its geostrategic location, huge economic potentials and probable roles in ensuring Europeans' access to new markets in his speeches. Besides, he also tried to get the support of significant actors from inside and outside the EU, such as the support of the countries namely the United States, Germany, United Kingdom and France, in order to ease Turkey's journey to the EU. Additionally, he extensively used his sincere personal relations with the European leaders to persuade his counterparts (Özdemir, 2014: 308). He conducted visits to European capitals in order to make lobby activities after the application. Even an advertising and consultancy group called Saatchi & Saatchi located in London helped the actions designed for promoting Turkey's image in Europe in the last six months before final decision taken by the EU (Barchard, 1990: 107). After the EU declared its decision regarding the Turkish application, Turgut Özal continued to pay effort by sending separate letters to European leaders in 1991 during the Gulf War to warn them about importance of accepting Turkey as a member (Erhan and Arat, 2015: 93-94).

European Commission declared its opinion report related to Turkey's application to the EU in 1989 after two years from the application. European Commission showed openly the

reluctance of the Europeans for Turkey's EU membership in its opinion without using a negative tone. EU's response to Turkey's application was a gentle one that wasn't closing the doors wholly by drawing an unforeseen future (Hale, 2003: 187). Furthermore, despite the emphases over the additional value that Turkish membership would bring for the EU and the eligibility of Turkey for the EU membership, the report was openly stressed that challenges are greater in comparison to the potential benefits (Lesser, 1992: 9). The Commission report identified the problems that could be faced in an attempt to integrate Turkey to the EU. Briefly, it put forth an image of Turkey which is unprepared for joining the EU (Kösebalan, 2002: 136). Turkey's low economic growth and GDP per capita nearly half of the EU's poorest member states, high rate of population growth and labour migration potential, budget deficits stemming from low tax revenues and high state expenditures, large state sector despite the privatization efforts of Özal government, high inflation rates were defined as the main challenges for Turkey's membership prospect. In addition to the economic problems, European Commission also underlined Turkey's need for expanding political pluralism and improving human rights (European Commission, 1989).

Turkey has been always paid effort to be recognized as a European country since its foundation. This willingness of Turkey has been always used wisely by its European counterparts for keeping Turkey at the waiting room of the EU by giving some minor incentives. The same scenario was put the scene again after Turkey's full membership application. By acting upon the opinion of the Commission, the EU leaders refrained from declaring their final decision regarding the EU membership of Turkey and came up with a middle solution enough for keeping Turkey at the gate. With the directives of the European Council, a package², which was aiming to define a roadmap for the improvement of the relations between Turkey and the EU, was prepared by the EU officials. The relevant package stated that the customs union relation should be established between parties in accordance with the conditions of the Ankara Agreement, the cooperation between parties in the field of industry and in other areas should be enhanced, and the payment of the financial assistance that were also known as the Fourth Financial Protocol. By looking at the items existing in the package, it can be argued that there was a high level of convergence between the content of the package and what Turgut Özal hoped to achieve with the EU membership application. Yet, it should be mentioned that the EU couldn't pay the financial assistances under the

² The package is also known as Matutes Package in the literature.

Fourth Financial Protocol once again like in the early 1980s, due to Greek veto (Hale, 2003: 249).

By delaying Turkey's membership to an unforeseeable future and giving priority to vitalize association regime, the EU didn't respond Turkey's application in line with Turgut Özal's expectations (Arıkan, 2003: 64-65). Despite the dominance of expectations for an unfavourable reply among the public, Turkish decision-makers in Ankara felt disappointed after being aware of European response received in 1989. After the final decision declared, the government under the prime minister Yıldırım Akbulut paid effort to show the rejection as a success by claiming that EU leaving an open door to Turkey. That is, they tried to demonstrate the EU's response as an encouraging act (Barchard, 1990: 107). Despite the prevailing uncertainty in the EU's response to Turkish application, the answer created an EU anchor at Turkish side and provided an impetus for political and economic reforms (Yalman and Göksel, 2017: 25).

The end of Cold War became unfortunate for Turkey because it decreased Turkey's strategic importance for the European security and eroded the *raison d'être* for Turkey's incorporation into the European order. Moreover, since the post-Cold War Europe was shaped along values such as rule of law and democracy, Turkey was forced by the European counterparts to face with her own shortcomings in the political system (Bac, 1998: 244-245). That is, the timing problem identified above worsened more with the dissolution of the Soviet Union in 1989, because the EU opted to concentrate on integrating the post-Soviet countries in the eastern and central Europe to the European project to ensure the unification of two sides of the Europe falling apart during the Cold War. All these tendencies led to the marginalization of Turkey's accession (Eralp, 2009: 157). To put it concretely, by making its membership application to the EU in a contextual setting in which Turkey's value as a security partner diminished, Turkey was required to redesign its political system in order to meet European standards by facing a competition from post-Soviet states which were very eager to accept European norms in order to leave their decayed political and economic systems behind (Bac, 1998: 243-244).

Conclusion

Before Özal era, Turkish foreign policy was in a state of total isolation. During the 1970s, Turkey broke up its relations with the EU, faced with American arm embargo due to Cyprus Issue, didn't improve its relations with the Muslim countries due to Kemalist legacy and

couldn't improve its relations with the Soviet countries as a NATO member state. Therefore, Özal felt himself obliged to take necessary steps for ending this severe isolation both from the West and East. Accordingly, Turkey's full membership application to the EU in 1987 can be identified as one of those significant steps. By making an application for full membership of the EU in 1987, Turkey opted to revitalize its broken relations with its European partners in the previous decades. Since the association regime, already existing between the parties with the Ankara Agreement of 1961, was found unsatisfactory and inappropriate ground for the relations with the EU, Özal government chose the alternative path of membership to enrich the association relation with an accession dimension.

Turgut Özal firmly believed that Turkey's economic, political and security interests would be materialized efficiently only by joining the EU. He was quiet sure about that Turkey's membership to the EU would turn into an ideal that can be achieved in the long run, after Turkey experienced significant progresses in its democracy and economy (Özal, 2010: 349). Therefore, Özal government's EU membership application can be seen as an attempt for finding a legacy for the economic and political reforms which also served to the weakening of military's influence on Turkish politics (Arıkan, 2003: 64-65).

Unfortunately, Turgut Özal died before learning the final decision of the EU about his government's application for full membership. By considering the time passed after his application, it can be argued that Turgut Özal would probably not foresee that Turkey would wait for such a long period of time at the waiting room of the EU. The EU had neglected Turkish application more than ten years and it made its final decision on Turkey clear by giving the country candidate status only in 1999. However, it should be noted that it would be impossible for Turkey to grant EU candidacy without Özal's full membership application to the EU in 1987 due to changing climate of international and European politics. Despite the limited progress achieved in this field until the death of Turgut Özal, by using the advantage of knowing later developments in Turkish politics, it is possible to argue that Turgut Özal reached his ideals related to Turkey's membership application to the EU to a great extent after his death. Since, the application has had a tremendous effect on the development of the relations between Turkey and EU in the following decades.

References

- Akçay, Ekrem Yaşar (2016). "Turgut Özal Dönemi Türkiye-Topluluk İlişkileri", *The Turkish Yearbook of International Relations*, (47), 45-58.
- Arıkan, Harun (2003). **Turkey and the EU: An Awkward Candidate for EU Membership?**, Ashgate Publishing.
- Aybey, Ali (2004). "Turkey and The European Union Relations: A Historical Assessment", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, (4:1), 19-38.
- Bac, Meltem Müftüler (1998). "The Never-Ending Story: Turkey and European Union", *Middle Eastern Studies*, (34:4), 240-258.
- Balcı, Ali (2017). **Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler ve Uygulamalar**, İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Balcı, Ali and Elif Madakbaş Gülenler (2018). "Turgut Özal Dış Politikası: Düzeninde Yeniden Konumlanma ve Otonomi Arayışı", *Muhafazakar Düşünce*, (15:55), 77-98.
- Barchard, David (1990). "Turkey's Troubled Prospect", *The World Today*, (46:6), 107-110.
- Çalış, Şaban H. (2008). **Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim**, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 4th Edition.
- Çınar, Yusuf (2011). "Turgut Özal ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Liberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi", *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-19.
- Dağı, İhsan (2001). "Human Rights, Democratization and the European Community in Turkish Politics: The Özal Years: 1983-87", *Middle Eastern Studies*, (37:1) 17-40.
- Duman, M. Zeki (2010). **Türkiye'de Liberal ve Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal**, Ankara: Kadim Yayınları.
- Eralp, Atila (2009). "The Role of Temporality and Interaction in the Turkey-EU Relationship", *New Perspectives on Turkey*, 40, 149-170.
- Erdenir, F.H. Burak (2015). "A Long and Narrow Road: Turkey's Europeanization Process", *Uluslararası İlişkiler*, (12:45), 23-38.
- Erdoğan, Selami, (2012). "Legacy of Turgut Özal and the Sustainable Transformation of Turkey with AK Party Governments", *3rd International Symposium on Sustainable Development*, Sarejevo, 102-110.
- Erhan, Çağrı and Tuğrul Arat (2015). "Avrupa Topluluklarıyla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), in **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar 1980-2001** (pp. 83-101). İstanbul: İletişim Yayınları, 15th Edition.
- European Commission (1989). "Opinion on Turkey's Request for Accession to the Community".
- Gönlübol, Mehmet ve Ömer Kürkçüoğlu (2014). "1973-1983 Dönemi", Kollektif, in **Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995** (pp. 543-608). Ankara: Siyasal Kitapevi, 10th Edition.
- Hale, William (2003). **Türk Dış Politikası 1774-2000**, (Translated by Petek Demir), İstanbul: Mozaik Yayınları.
- İzmirli, Resul, Ramazan Gökbunar and Buğra Özer (2014). "Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42, 245-256.
- Karabulut, Umut (2007). "Anavatan Partisi İktidarı'nın İlk Yıllarında Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) İlişkileri ve Türkiye'nin AET'ye Tam Üyelik Başvurusu", *ÇTTAD*, (6:14), 138-159.
- Kösebalan, Hasan (2002). "Turkey's EU Membership: A Clash of Security Cultures", *Middle East Policy*, (9:2), 130-145.
- Kurt, Veysel. (2018). "Özal'ın Dış Politikası: Uluslararası Siyaset, Değişim ve Süreklilik", *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, (15:55), 157-171.

- Lesser, Ian O. (1992). **Bridge or Barrier? Turkey and the West After Cold War**, Rand.
- Müftüler, Meltem (1999). “Turkish Economic Liberalization and European Integration”, *Middle Eastern Studies*, 31, 85-98.
- Öniş, Ziya (2004). “Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective”, *Middle Eastern Studies*, (40:4), 2004, 113-134.
- Özal, Turgut (2010). **Tarih ve Miras**, İstanbul: Yakın Plan.
- Özdemir, Hikmet (2014). **Turgut Özal Biyografisi**, İstanbul: Doğan Kitap.
- Yalman, Galip L. and Asuman Göksel (2017). “Transforming Turkey? Putting the Turkey-European Union Relations into a Historical Perspective”, *Uluslararası İlişkiler*, (14:56), 23-37.
- Yıldız, Mehmet (2008). “Avrupa Birliği’ne Tam Üyelik Başvurusuna Giden Süreçte Turgut Özal’ın Yaklaşımları, Çalışmaları ve Politikası”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Zürcher, Erik Jan (2000). **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, (Translated by Yasemin Saner Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları.

RİSKLERİ VE VAATLERİYLE SOL POPÜLİZM

Hasan Faruk USLU*

ÖZ

Sol popülizm tartışmaları yeni olmamakla birlikte, çağdaş dünyada neoliberalizmin krizi ile birlikte yeniden canlanmıştır. Sağ popülist iktidarlar ve liderlerin seçim başarıları karşısında, seçmenleri popülist bir strateji ile sola döndürme umudunu ifade eden günümüz sol popülizmi, barındırdığı umutlar kadar riskleri ile de dikkat çekmektedir. Bu çalışma teori ve pratikteki örneklerine eğilerek, günümüz sol popülizm tartışmalarının eleştirel bir muhasebesini yapmaktadır. Söylemsel olarak müesses nizam ile halk karşıtlığını oligarşi ile halk karşıtlığına çevirmeye çalışmakla ve daha kapsayıcı ve eşitlikçi bir popülizm kurgulamakla birlikte, solun popülizme içkin olduğu düşünülen otoriterlik, kişiselleşmiş dikey karakterli liderlik, anti-çoğulculuk, anti-kurumsalcılık ve anti-demokratik özellikleri ile başa çıkıp çıkamayacağı pek de net değildir.

Anahtar Kelimeler: Sol, popülizm, neoliberalizm, popülist moment.

LEFT POPULISM WITH ITS PERILS AND PROMISES

ABSTRACT

Although it is not new, the debate on the left populism has accelerated with the crisis of neoliberalism. Facing the electoral successes of right-wing governments and leaders, the left populism which expresses a hope to win electorates to the Left, is remarkable not only with its promises but also its perils. This study critically review the left populism debate by focusing its theoretical and practical cases. Although it discursively builds a more inclusionary and egalitarian populism through diverting the dichotomy from establishment and people towards oligarchy and people, it is not clear whether the left may cope with the characteristics that are thought as inherent to populism such as being authoritarian, anti-plural, anti-institutional, anti-democratic and vertical/personalized leadership.

Keywords: Left, populism, neoliberalism, populist moment.

Atf Bilgisi: USLU, H. F., “Riskleri ve Vaatleriyle Sol Popülizm”, İMGELEM, 3 (5): 255-271.

Citation Information: USLU, H. F., “Left Populism with Its Perils and Promises”, İMGELEM, 3 (5): 255-271.

GİRİŞ

Son yılların en cezbedici kavramlarından birinin popülizm olduğuna şüphe yok. 20. yüzyıl boyunca “sanayileşmiş ülkelerin artık geride bıraktığı, daha az gelişmiş olanlara özgü” bir siyaset türü olarak ele alınan popülizm olgusu (Balta ve Özel, 2018: 100), 21. yüzyılın başlıca siyasi kavramlarından biri haline gelmiştir (Mudde ve Kaltwasser, 2019: 11). Uzun yıllardır popülizmin nasıl tanımlanması gerektiği üzerindeki tartışmaların günümüzdeki canlılığı

* Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü, Erzurum/Türkiye.

ORCID Number: 0000-0002-7130-3020, E-posta: hasan.uslu@atauni.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 19.11.2019

Kabul/Accepted: 25.11.2019

dikkat çekici olsa da, kavramın üzerinde uzlaşılan bir tanımı henüz mevcut değildir. Son yıllarda tanımsal çeşitliliğin “popülizmin siyaset temelli tanımları (siyasal strateji (Weyland, 2001), tarz (Moffitt, 2016), söylem (Laclau, 2007) veya ideoloji (Mudde ve Kaltwasser, 2019)” lehine azalma eğilimi gösterdiği düşünülse de (Sözen, 2017: 10), popülizmi açıklamaya çalışan yaklaşımların güçlü/zayıf yönleri (Mudde ve Kaltwasser, 2019; Weyland, 2001; Laclau, 2007); temelde popülizmin siyasal, sosyo-ekonomik veyahut kültürel bir olgu olup olmadığı (Weyland, 2001; Sözen, 2017; Yılmaz, 2017); ortaya çıkma nedenleri olarak talep-temelli ya da arz-temelli etkenlerin ağırlığı (Inglehart ve Norris, 2016); iktidarda ve muhalefette popülizmin farklı olup olmadığı ve hatta iktidarda popülizm yapılıp yapılamayacağı (bkz. Sözen, 2017); mevcudiyeti ve seçim başarıları üzerinde pek az tartışmanın olduğu sağ popülizm ve liderleri ile sol görüşe sempati duyanların nasıl mukabele edebileceği ve bu çerçevede sol popülizmin yararlı olup olmadığı (Mouffe, 2018; Fassin, 2018); liderlik ile popülizm arasındaki ilişkinin bağlamsal olup olmadığı (Mudde ve Kaltwasser, 2019; Taggart, 2000; Barr, 2009) ve popülizmin demokratikleştirici etkisinin olup olmadığı (Müller, 2017) üzerindeki tartışmaların devam ettiği görülmektedir (Uslu, 2019: 5685).

Elinizdeki çalışma bu kavramsal tartışmalara uzun uzadıya girmeden popülizmi bir kaç temel noktadaki vurgusu itibariyle ele almaktadır. İlk ve öncelikle popülizm toplumu iki karşıt kamp arasında (genellikle saf halka karşı yozlaşmış seçkinler) çatışmacı bir şekilde ele alır. Müesses nizam karşıtlığı söylemi ile “sıra dışı” bir aktörün saf halkın çıkarlarını ve özelemlerini bünyesinde otantik bir şekilde barındırdığı bu söyleme eşlik eder. İkinci olarak vurgulanması gereken özellik, popülist liderin takipçileri ile olan ilişkisinde yerleşik kurumlar dolayımı olmadan “doğrudan ve plebisiter” bir iletişimi ön plana çıkardığıdır. Bu doğrudan ve plebisiter bir şekilde kurulan iletişim, ancak ve ancak halkının otantik temsiliyetine haiz bir liderin milli/ulusal iradeyi yansıtacağı ve toplum adına konuşabileceğini düşündürür (Selçuk, 2016: 574). Zira Wiles’e (aktaran Toprak, 1992: 5) göre de popülizmin en temel iddialarından biri “faziletin basit, olağan halkta ve onun ortak kolektif geleneklerinde yaşadığıdır”. Bu nedenle faziletin kendisinde yaşadığı sıradan, olağan halkın sesinin sisteme kurumsal bir dolayım veya aracıdan geçmeden aktarılması gerekir. Liderler işte bu noktada adeta olağan halkın organik bir temsilcisi gibi kendilerini kurgular.

2017 yılında Cambridge Sözlüğü tarafından yılın sözcüğü seçildiği iddia edilen popülizm (Mudde, 2017; Balta ve Özel, 2018: 103) çoğunlukla aşırı sağ ile ilişkili olarak

düşünülmüştür. Mudde'ye göre (2017) popülist sağ görüşler çoğunlukla popülizmi otoriterlik ve yerlilik gibi diğer kavramlarla birlikte ele almakta ve zihinlerimizde bu ilişkiyi birlikte düşünmemize neden olmaktadır. Her ne kadar popülizm tarihsel süreçte de daha çok sağ kanat görüşler ile birlikte düşünülümüşse de, son yıllarda gittikçe artan bir şekilde sol popülizmin varlığı, başarı şansı ve pratik örnekleri üzerindeki çalışmalar gözden kaçmamaktadır. Elinizdeki çalışma sol popülizm kavramı üzerindeki bu tartışmaların hem tarihsel hem de güncel muhasebesini, hem teori hem de pratikteki örneklerine gerekli önemi vermeye çalışarak ortaya koymaktadır. Bu amaçla, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, sol popülizm kavramının nasıl ele alınabileceği, tarihsel süreçte geçirdiği değişimler ile birlikte esas olarak günümüz dünyasındaki kavram üzerinde canlı bir şekilde devam eden teorik ve pratik tartışmalar ele alınacaktır. Bu çerçevede, sol popülizmin barındırdığı umutlar kadar risklerinin de dikkat çekici olduğu düşüncesi, bu çalışmanın temel iddiası olarak değerlendirilebilir. Zira belirli sol düşünce ve fikirler ile popülizme ait olduğu düşünülen bir takım açmazların, özellikle iktidardaki sol popülizm uygulamaları göz önüne alındığında, ciddi bir gerilim içerisinde olabileceğini hem teorik hem de pratikte gözlemlemek mümkündür.

Sol ve Popülizm

Geleneksel sol açısından yaklaşıldığı noktada “anti-entelektüel referansları”, “sınıflararası işbirliği çağrıları”, “genellikle lider temelli bir dikey örgütlenme modeli benimsemeleri” ve “ideolojik olarak amorf bir yapıya sahip olması” gibi özellikleri nedeniyle popülizme bir şüphe ile yaklaşılmaktadır. (Klasik/Ortodoks) Marksizm açısından ele alındığında, popülizm oldukça “sıra dışı/uçta ve tehlikeli” olarak görünmektedir. “Zamanla üstesinden gelinecek hareketler” olarak Marksistler tarafından tarihin ve kapitalist toplumun marjınlarında/kenarlarında değerlendirilmiştir. Aynı zamanda Marksistlere göre popülizm bir tehlike olarak da anlaşılmalıdır. Zira popülistler Marksistler açısından olanaksız görülen, kendilerince bir özgürleştirme sözü vermektedirler. Marksizme göre temeldeki toplumsal yapı kapitalizm ise ve bu yapının temelinde proleteryanın burjuvazi tarafından sömürsü (burjuvazinin yaratılan artı değere el koyması) söz konusu ise, sadece bu sorunu çözmeye muktedir olan hareketler toplumu özgürleştirecektir. Aksine toplumsal yapının temelinde “müesses nizam ile halk” karşıtlığını yerleştirmiş bir hareket, başka bir ifade ile popülizm, burjuvazi ile proleterya arasındaki mücadeleyi bulandıracığından, zorunlu olarak “gerici” olarak değerlendirilmelidir (Thomassen, 2016: 169). Yine March'ın (2007: 66) da vurguladığı gibi Marksist-Leninist düşüncenin “devrime adanmış öncü bir parti eliyle komünist

toplumsallaşma” vurguları (halkı eğitmek ve değiştirmek anlamında) açıkça anti-popülisttir. Zira popülistler halkı eğitmek ve/veya değiştirmek istemezler. Aksine, onlar sıradan insanın ferasetinin (sağduyusunun) iyi bir siyasetin temeli olduğunu söylerler. Mudde ve Kaltwasser (2019: 47) tarafından oldukça güçlü bir seçkinci özü olduğu düşünülen Marksist-Leninist düşünce Komünist Parti’yi halkın öncüsü ilan etmiş ve partinin halkı takip etmesi yerine halka liderlik etmesini beraberinde getirmiştir. Ek olarak doktriner bir takım meseleler üzerindeki aşırı meşguliyet, solun bir strateji olarak popülist uygulamalarını da sınırlamaktadır. Tüm bu şüpheli ve anti-popülist olduğu düşünülen özelliklerine rağmen, kimi düşünürler yine de sol ile popülizm arasında bir takım yakınlıklar bulunabileceğine dikkat çekiyorlar. Popülist söylemdeki “anti-elitizm”, “kapsayıcı/içerici vurgular” ve “daha çok refah vaadi” sol ile popülizm arasındaki kesişimler olarak ele alınmaktadır. Hatta kimi düşünürler sosyalizmin doğası gereği popülist olduğunu öne sürmektedir. 20. yy. sınıf mücadelesini halka doğru genişletmeye çalışan sosyalist partilerin doğal olarak popülist olduğu düşünülür. Bir örnek vermek gerekirse, Laclau’ya göre sosyalizm “popülizmin en yüksek formu” olarak değerlendirilebilir (alıntılayan March, 2007: 65).

Sol popülizm denince genellikle akla, Latin Amerika’da Chavez, Morales, Correa ve Kirchner’ler gelirken, Avrupa’da ise özellikle SYRİZA, PODEMOS, Fransız INSOUmise bu tarz bir yaklaşımın temsilcileri olarak değerlendirilmektedir. Hatta zaman zaman, Corbyn ve Sanders da (her ne kadar kendileri bu tanım yerine daha çok demokratik sosyalizm ifadesini kullansalar da) bu sol popülizm ailesine yerleştirilmektedir. Sol popülizmin tanımını yapmak kolay olmasa da, aşağıdaki satırlar bu yönde bir çaba olarak değerlendirilebilir:

Peki, sol popülizm nedir? Sol popülistler ideolojilerinin temelini “erdemli halk, yoz elitler” karşıtlıklarını koydukları için, doktriner saflık ve sınıf bilinci ile daha az ilgilendikleri için, daha lider temelli örgütsel özellikler gösterdikleri için “popülist”; eşitlik ve günümüzün temel sorunu olarak ekonomik eşitsizlik üzerine vurgularından dolayı da “sol”cudurlar (March, 2007: 66).

Her ne kadar yukarıdaki satırlar sol ile popülizmin bir arada ele alınabileceğini düşündürse de, bu ilişkinin pürüzsüz olduğunu iddia etmek kolay değildir. Özellikle solun ideolojik amaçları ile popülizmin barındırdığı seçmenlere yönelik tavizleri masnetmek çoğu zaman ciddi gerilimleri de beraberinde getirmektedir (Hamid, 2018). Benzer bir şekilde aşırı sağ popülizm ile mücadele etmenin bir yolu olarak da faydacı amaçlarla desteklenen sol popülizm çağrılarının, “hegemonik” bir pozisyon elde

edebilmek uğruna, toplumdaki hâkim ve popüler düşüncelere uyum sağlama çabası son yıllarda çok fazla tartışılan ırkçılık, milliyetçilik ve göçmen karşıtlığı gibi konuları da bir dereceye kadar kucaklamasını beraberinde getirebilecektir (Sierra, 2018). Seçim kazanmak umudu için takınılan popülist tavır çoğu zaman sol görüşlerin ideolojik öncelikleri (özgürleştirici, genişletici ve kapsayıcı/içerici vurguları) etkilemektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, SYRIZA'nın kemer sıkma politikalarını uygulayıp, mültecilere yönelik olumsuz tavırları; PODEMOS'un Katalonya bağımsızlık mücadelesine destek vermeyi reddetmesi; Melenchon'un İslamofobi ve milliyetçiliğe karşı verdiği tavizler ile Almanya'da Aufstehen hareketinin Die Linke'nin göçmen kontrolü meslesine muhalefetine bitirmek istemesi özellikle sol görüşlüler tarafından ciddi bir şekilde eleştirilmektedir (Sierra, 2018).

Sol Popülizm Kavramının ve Örneklerinin Tarihsel Evrimi

Sol idealler ve fikirler ile popülizm arasında bir yakınlık bulunup bulunamayacağı düşüncesi pek yeni sayılmaz. “Solcular ve popülistler dost olabilirler mi?” sorusu ile başladığı kısa değerlendirme yazısında, Anton Jäger (2019) Kuzey Amerikan tarihine bakarak tartışmayı derinleştirmeye çalışmaktadır. 1890'lar ve 1900'ler göz önüne alındıkça, Jäger Kuzey Amerikan popülistleri ile solcularının birçok konuda uzlaştıklarını belirtir. Amerika'nın ilk Sosyalist Partisi'nin Halkçı (Popülist) partinin Demokratlar ile birleşmesinden rahatsızlık duyan bir grup popülist tarafından kurulduğunu ve özellikle kırsal alanlarda çiftçi-işçi ittifakları eliyle başarılı olduğunu vurgulamaktadır. Mudde ve Kaltwasser'in (2019: 34-5) ifadeleriyle Kuzey Amerika geç 19. ve erken 20. yüzyılın başlarında “*bozkır (prairie) popülizm*”in yeşerdiği alan olarak değerlendirilebilir. Demiryolu ağının genişletilmesi ve gümüş para basılması gibi önemli toplumsal ve iktisadi değişimler kırsal kesimleri sert bir biçimde etkilemiş ve popülist duyguları kıtanın her yerine yaymıştır. Zamanın bozkır popülistleri “halk”ı çiftçiler, özellikle de küçük toprak sahipleri, üreten ve temiz insanlar olarak betimlerken, seçkinleri ise “hiçbir şey üretmeyen buna karşın yüksek faizli krediler aracılığıyla çiftçilerin mallarını gasp eden, bankacılar ve siyasetçiler olarak tanımlamaktaydı (Mudde ve Kalwasser, 2019: 35). Avrupalı Sosyal Demokratların aksine, popülizm Amerika'da kırsal bir miras üzerine kurulmuş (özellikle düşen pamuk fiyatları ve artan kırsal borç dikkat çekicidir) ancak zamanla ağırlık merkezi proletaryaya ve kentsel unsurlara kaymıştır (Jäger, 2019).

Soğuk Savaş bağlamında, komünizm karşıtı hareketin içerisinde popülizm Amerika’da daha sağ bir karakter kazanmış olmakla birlikte, 21. yüzyılda *Occupy Wall Street* (Wall Street’i İşgal Et) hareketi ile yeniden sol temalar eşliğinde belirmiştir. Wall Street’i İşgal Et hareketi, George W. Bush zamanında başlatılan ve Barack Obama döneminde devam eden hükümetin bankacılık sektörünü kurtarmasına şiddetli bir muhalefet geliştirmiştir. “Biz %99’uz” söylemi ile tüm Amerikan halkı adına konuştuğunu dile getirerek, “yüzde 1’lik” yozlaşmış seçkinlere ve onların hükümetler ile arasındaki güçlü bağlara solcu bir protesto olarak karşı çıkmıştır. Zamanla, özellikle merkezi bir liderliğinin ve yapılanmasının olmaması gibi nedenlerle, İşgal Et hareketi sarsılmaya başlamıştır (Mudde ve Kalwasser, 2019: 39-40).

Amerikan Halkçı (*Popülist*) parti deneyiminden bu yana, sol kanat popülizmin Latin Amerika siyasetinin merkezinde olduğu düşünülmektedir (Karavasilis, 2018). Mudde ve Kalwasser’in (2019: 40-45) değerlendirmelerini takip ederek, popülizmin Latin Amerika bağlamında üç farklı dalgada ele alınması mümkün görünmektedir. 1929’da Büyük Buhran ile başlayıp, 1960’ların sonundaki bürokratik otoriter rejimlerin yükselişine dek süren ilk dalgada, “işçi sınıfı” yerine “halk” üzerine kurulu bir siyasi dilin varlığı dikkat çekicidir. Özellikle Arjantin’de Vargas ve Brezilya’da Peron gibi liderlerin başını çektiği bu popülizm anlayışı tüm Latin Amerika halklarının ortak bir kimliğe sahip olduğunu ve emperyalist güçlerin müdahalesini kınayan *Americanismo* ideolojisine sıkı sıkıya sarılmışlardır. Bu ilk dalga popülizm temiz halk ve yozlaşmış seçkinler karşıtlığını, “köylüler ve işçilerden oluşan erdemliler topluluğuna” karşı “ithal ikameci sanayileşme modeline karşı olan ve emperyalist güçlerle birlikte hareket eden ulusal oligarşi” olarak kurguladı. İkinci dalga ise 1990’ların başında ortaya çıkan ve Arjantin’de Carlos Menem, Brezilya’da Fernando Collor de Mello gibi liderlerle özdeşleşen popülizmin neoliberal fikirleri benimsediği görülmektedir. Katı neoliberal reformları uygulamak için IMF ile işbirliğini önemseyen bu popülist liderler, ari halka karşı yozlaşmış seçkinleri “güçlü devletin varlığından yana ve piyasanın gelişmesine karşı olan siyasi aktörler” olarak söylemsel bir ton tutturmuşlardır.

Üçüncü dalga popülizm ise, özellikle sosyalist fikirleri kullanmaya eğilimli olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası sol kanat popülizm örnekleri olarak “Arjantinde Kirchner yönetimi (2003-2015), Venezuela’da Hugo Chavez (1999-2013) ve Nicolas Maduro (2013-), Ekvador’da Rafael Correa (2007-2017) ve Bolivya’da Evo Morales (2006-

2019) sayılmaktadır (Finchelstein, 2019b: 144). Üçüncü dalga popülist liderler kendilerini serbest piyasa ile mücadele eden, yoksullar için gerçek bir ilerleme getirecek radikal solcular olarak sunmuşlardır. Bu dalganın popülist liderleri neoliberal yeniden yapılanmadan kaynaklanan oldukça yüksek sosyo-ekonomik eşitsizliği azaltmak için kapsayıcı bir halk kavramı geliştirmiştir: dışlanan ve ayrımcılığa uğrayan herkes.

Avrupa bağlamında popülizmin görece kısıtlı bir varoluşa sahip olduğu düşünülür. Her ne kadar Rus popülizmi (Narodniki hareketi) – çarlık Rusya’sında köylü halkın karşılaştığı zorluklara bir yanıt olarak ortaya çıkan, köylüleri hem ağalıktan hem de tarımın ticarileşmesinden korumaya amaçlayan ancak genel olarak kentli aydınların küçük kültürel bir hareketi olarak kaldığı düşünülen (Mudde ve Kalwasser, 2019: 46) - tarihsel açıdan popülizmin en erken örneklerinden biri olarak değerlendirilse de, Avrupa tarihinde popülizm Kuzey Amerika ve Latin Amerika ile karşılaştırıldığında daha az ele alınmış ve büyük ölçüde sağcı olarak kalmıştır. Buna karşın 21. yüzyıl sol popülizmin Avrupa’da (özellikle Avrupa’nın çeperlerinde) ivme kazandığı bir dönem olmuştur. İktisadi krizler Yunanistan’da radikal Sol Koalisyonu olan *SYRIZA*’yı doğururken, İspanya’da *Öfkeliler*’in (Indignados) protestoları yeni bir parti olan *Yapabiliriz*’in (PODEMOS) doğumuna yol açmıştır. *SYRIZA* için seçkinler daha çok *Troika* (Avrupa Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası ve IMF) iken, *PODEMOS* açısından ulusal siyasi seçkinleri aşağılamak için kullanılan “la casta”dır. (Mudde ve Kaltwasser, 2019: 51).

Bir bütün olarak bakıldığında, çiftçiler-köylüler mirası üzerinden işçi sınıfını temele alarak ilerleyen sol popülizm söylemi, son yıllarda ise işçi sınıfını tamamen dışlamadan çok daha geniş ve popüler kesimlere açılmayı ve toplumsal tabanını geleneksel sol vurgulardan daha geniş halk kesimlerine açmaya çalışmaktadır. Yer yer gerilim de yaratan bu stratejik amaç, kapitalizmin sadece işçi sınıfına değil, bir avuç azınlık olarak değerlendirilen seçkinler haricindeki tüm halka zarar verdiğini söylemeye çalışmaktadır.

Günümüz Sol Popülizm Tartışmalarının Toplumsal Bağlamı

Sol popülizm kavramının tarihsel evrimini ele aldığımız bir önceki bölümde, sol popülizm tartışmalarının pek de yeni olmadığını vurgulamıştık. Ancak günümüzde sol popülizm lehine tavır alan birçok düşünürün dile getirdiği nokta ise, belirli bir tarihsel/toplumsal bağlamın oluşmuş olmasının sol popülist bir stratejinin uygulanmasının imkânını artırmış olmasıdır. Genel açıdan yaklaşıncı 1980 sonrası kapitalizmin hegemonik formasyonu (birikim rejimi olarak fordizmden post-fordizme

geçiş, kuralsızlaştırma (deregülasyon), özelleştirmeler, serbestleşme vs. uygulamalarının yaygınlaşması) hem materyal hem de psikolojik açıdan “prekarya” denilen bir grup yarattı ve gelir adaletsizliğini artırdı. Inglehart ve Norris (2016) işçilerin prekerleşmesinin, refah devleti güvenlik ağlarının zayıflamasının ve neoliberal kemer sıkma uygulamalarının yaygınlaşmasının hem sağ hem de sol kanat düşünceler açısından müesses nizam karşıtlığı duygularını kaçınılmaz olarak oluşturduğunu düşünmektedir. Agustin ve Briziarelli (2018: 284) bu bağlamı “varoluşsal güvencesizlik” olarak tanımlamakta ve “yerleşik düzenin reddinin siyasal bir radikallikten çok varoluşsal bir zorunluluk olarak okunmasını” önermektedir.

Bora da (2019) kapitalizmin bu tarihsel formasyonun yarattığı “prekerleşme” süreci ile sol popülizmin irtibatını önemli bulan düşünürlerden biri olarak dikkat çekmektedir (aktaran Mut, 2018). Bora (2019) günümüzde popülist sol politikanın “sınıfsal dayanağının ve ‘momentinin’ bu kavram etrafında düğümlendiğinin” altını çizmektedir. “Sadece istihdam rejimi bakımından değil duygulanımsal bakımdan da atomize olmuş, ‘dağılmış’, seyyarlaşmış, geleneksel sınıf örgütlenmelerinin kapsama alanına giremeyen” bu yeni sınıfa sol popülizmin bir şekilde ulaşabilmesinin zaruretine dikkat çeker. Uzunca bir alıntı yapma pahasına, Bora bu ilişkiye hem bir imkân hem de tehlike olarak düşünmekte, ancak kesinlikle ciddiye alınması gerektiğini vurgulamaktadır:

Prekarizasyon (aşırı esnek ve güvencesiz istihdam) olgusuyla sol popülizmin irtibatı önemli bence. Prekarizasyon, kapitalizmin emek ve istihdam süreçlerini azami esnekleştiren, parça parça eden yapısını anlatıyor. Staj, yarı zamanlı iş, kısa süreli sözleşme, sık sık iş değiştirme ve işsizliğin bir karambolünün hâkim olduğu bir yapı bu. Bu yapı içinde emekçilerin sosyal varlıkları da dağılıyor, parçalanıyor, örgütlenmek zorlaşıyor. Yeni esnek örgütlenme biçimleri lâzım. Popülizmin bir alternatif olarak tartışılması, bence bu dağımlıklıkla da alakalı. Zira popülizm, örgütlü topluluklardan ziyade dağımlık “kitlelere” hitap eder.

Sol popülizmin imkânı da burada, riski de. “Çözülmüş”, “dağımlık” kitlelere soldan hitap etmeye elverişlidir. Ajitasyona, manen güçlendirmeye elverişlidir. Adı üstünde, popülerleşme kabiliyetini işaret eder. Fakat hep karizmatik lider odaklı olmak, çoğulculuğu çiğneyen bir “halk” toptancılığı, indirgeyici şemalarla politik içerikleri geçiştirmek gibi tarihsel zaafı da baki. Yine de, bu zaaflarını sorgulayarak, imkânlarının ciddiye alınması gerektiğini düşünüyorum.

Komünizmin çökmesi ile birlikte, şu dört temel nedenden dolayı, March (2007: 67) Avrupa’lı sol popülistlere alan açıldığını iddia ediyor: a) kömünizmin çöküşünün doktriner ve organize sosyalizm anlayışını zayıflattığını, b) geleneksel sosyal demokrat partilerin sağa kayarak, müesses nizamın bir parçası haline gelmeleri, c) AB’nin genişlemesinin üye devletlerde yarattığı güvencesizlik ve d) 1990’ların artmakta olan anti-kapitalist düşünceleri.

Sonuç olarak, Cohen’in de (2019) belirttiği gibi, sol popülizm kuramcılarının Avrupa ve ABD’deki çağdaş popülizmin “neoliberal hiper-küreselci hegemonyanın krizine, yerleşik partilerin savunduğu kemer sıkma politikalarına ve bu sürecin yarattığı demokrasi ve dayanışmacı açığa” bir cevap olarak düşünceleri açısından haklı olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tarihsel/toplumsal bağlam içerisinde gittikçe güçlenen sağ kanat rakipleri ile mücadele etme noktasında ve sağ kanat bir popülist stratejinin destekçilerini sol kanat bir popülist stratejiye kazanmaları hususunda sadece teorik değil pratikte de sol popülizm bir alan yaratmalıdır. Her ne kadar ele alınan bağlama dair düşünceleri belirli bir dereceye kadar gerçekliğe tekabül etse de, yine de sol popülizmin hem kuramsal hem de pratik uygulamalarında “popülizme içkin olduğu” düşünülen sıkıntıları aşp, aşamayacağı oldukça hararetli bir tartışmanın konusu olmaya devam etmektedir.

Çağdaş Sol Popülizmin Teori Ve Pratikteki Temsilcileri

Sol popülizm lehine akademik çalışmaların liderliğini üstlenen ve adeta bu düşüncenin organik bir aydını olarak ele alınabilecek Chantal Mouffe, son kitabı olan “For a Left Populism” (İletişim Yayınları tarafından *Sol Popülizm* olarak 2019 yılında Türkçe’ye kazandırılmıştır) çalışmasında uzun yıllardır bilinen (yer yer kuramsal, ancak çoğu zaman siyasal) görüşlerini tekrarlamış ve sol popülizme olan ihtiyacın oldukça hayati olduğunu vurgulamıştır. Mouffe’un düşüncelerinin çerçevesini oluşturan siyasal teşhişlerini/tanılarını Didier Fassin’in (2019) ayak izlerini takip ederek özetlemek gerekirse; Mouffe’a göre bir süredir “elitler ile halk” karşıtlığının söylemsel bir strateji ile kurulduğu “popülist zamanlar/anlardan” geçmekteyiz. Bu popülist zamanlar 1980’lerde sosyal demokrat refah devleti modelinin yerine geçen neoliberal hegemonyanın bir süredir yaşamakta olduğu krizinin ürünüdür. Mouffe’a göre, bu kriz liberal ilkeler olan özgürlük ve hukukun üstünlüğünün, demokratik ilkeler olan eşitlik ve halk egemenliğinden koptuğu, halihazırda “post-demokrasi” denen döneme denk

düŒer. Sol bu süreçte tarihi iki hata yapmıştır: aşırı bir sınıf vurgusu/özcülüğü yapması yeni toplumsal hareketlere nüfuz edemesine yol açmış ve merkezde bir uzlaşma yaratmaya yönelik üçüncü yolcu girişimleri toplumsal çatışma ile gerilimlere yer bırakmayan “post-siyaset” üretmiştir. Post-demokrasi diye adlandırılan süreç ile (toplumsal adaletin zayıflaması ile temsile duyulan güvensizlik) post-siyasetin (sol/sağ ayırımının içinin boşalması) birleşimi, halkın hoşnutsuzluklarına bir cevap ve neoliberal hegemonyaya bir alternatif olarak popülizme yol açmıştır. İşte bu noktada Mouffe sol popülizmi liberalizm ile demokrasiyi yeniden eklemleyerek “yeni bir hegemonya” oluşturmak için çağırılmaktadır. Bu noktada Mouffe, Fassin (2019) de dediğı gibi “popülizmi (sol) hegemonik bir model uygulamaya koymak için bir atlama taşı” olarak görmektedir. Başka bir ifade ile söylersek, popülizm Mouffe’ta “uzun dönemli bir strateji için kısa dönemli bir taktik” gibi ele alınmaktadır. Popülizm araç, radikal demokrasi ise amaçtır

Popülizm literatürünün belirli bir kısmında Marine Le Pen, Donald Trump, Nigel Farage, Victor Orban gibi liderler Alexis Tsipras ve Pablo İglesias ile birlikte ele alınmakta ve aralarındaki farklara pek de değinilmeden, hepsinin birden demokrasinin ortak düşmanları olarak etiketlenmekte olduğı dikkat çekmektedir. Agustin ve Briziarelli’nin (2018, s. 285) “indirgemeci perspektif” olarak adlandırdığı bu tarz çalışmalar bu liderleri “illiberal demokrasinin temsilcileri, müesses nizam karşıtları ve yabancı/aykırı figürler” olarak ele almaktadır. Ancak sol popülizm lehine tavır alan düşünürler açıkça bu tarz bir popülizmin sağ kanat versiyonundan daha olumlu özellikler taşıdığını düşünmektedir. Sol popülizm ile ilgili genel bir algı, diğere popülizmlere göre, solun “daha kapsayıcı, daha ilerici, sosyo-ekonomik meseleleri dile getirmeye daha eğilimli ve daha popülist/halkçı” olduğı yönündedir (March, 2017: 283). Sağ kanat popülizmlerin genellikle “yabancı düşmanlığı” temelinde dışlayıcı olduğı ve söylemlerinde “halk” imgesini kurarlarken daha çok halkı “etnik bir şekilde anlaşılan millet” olarak değerlendirdikleri, diğere yandan ise sol kanat popülistlerin daha “kapsayıcı” ve söylemlerinin temelindeki halk imgesinin de “ezilenler, mazlumlar, göçmenler ve kaybedenleri” çağrıştırdığı vurgulanmaktadır (Thomassen, 2016: 171). Müesses nizam karşıtlığı temelinde ele alındığında da, sağ popülizmin devletin morfolojisini/biçimini/yapısını temel olarak gözden geçirmeden, öncelikli olarak devlet iktidarını oluşturan grubu (düzenin kurucuları olarak siyasal seçkinleri) değiştirmeye yönelikken; sol popülizmin sivil ve siyasal toplumdaki toplumsal ilişkileri (üretim

süreci, mülkiyet ilişkileri ve egemenlik gibi) topyekün yeniden kurma hedefinde olduğu vurgulanarak, daha radikal bir yönelime sahip olduğu düşünülmektedir (Agustin ve Briziarelli, 2018: 285, 291). Bu açıdan yaklaşıldığında, sol popülizmi özellikle aşırı sağcıların ve sağ popülistlerin liberal demokrasiye verdiği zararı telafi edebilecek yegane yaklaşım olarak değerlendirenlerin sayısı hiç de az değildir. Ancak Weyland'a göre böyle bir çıkarım yapmak, özellikle Latin Amerika örnekleri göz önüne alındığında, pek de isabetle gözükmemektedir. Zira Weyland (2013: 21) popülizmin sol versiyonun da sağ versiyonu gibi demokrasiye bir tehdit olduğunu, hatta sol kanadının demokrasiye Latin Amerika'da daha çok tehdit yarattığını ileri sürmektedir. Düşünüre göre, sol kanat popülist başkanların sağ kanat popülist başkanlara göre daha ciddi bir tehdit olarak görünmesinin en temel sebebi “niyetlerinden öte, sahip oldukları kapasitelerinden” dolaydır. Weyland (2013: 27) Latin Amerika bağlamında gözlemlerini dört temel faktöre dayandırmaktadır: İlk ve öncelikle, sağ popülizmin geçici (genellikle kriz güdümlü) bir destek tabanına sahip olmasına rağmen, sol popülizmin, enformel sektör de göz önüne alındığında, daha kalıcı temelleri olduğunu düşünmektedir. İkinci olarak, ilginç bir argümanla, Weyland neoliberalizmin (özelleştirmelerin liderleri, bütçe disiplinin de patronajı kısıtladığı) piyasa ve özel şahıslar lehine devlet iktidarı kapasitesini zayıflatmasının, sağ popülist liderlerin iktidarlarına bir müdahale olarak görürken, sol popülist liderlerin devlet müdahalesini savunuyor olmalarının onlara ek bir takım iktidar kaynağı sunduğunu ileri sürer. Devamında, Weyland neoliberalizmin sağ popülist liderleri demokrasi adına yapılan/yapılacak uluslararası baskıya daha açık hale getirirken, ekonomik milliyetçiliğe yaslanan sol popülist liderlerin bu tip baskılardan kaçındıklarını vurgular. Son olarak ise, sağ popülist liderlerin birbirlerinden ayrı hareket ettiklerini, ancak sol popülistlerin ulusaşırı, daha koordine bir grup olarak göründüklerini eklemektedir. Finchelstein (2019a) ise, sol popülist çağrılarının sonuçta “Hugo Chavez gibi bir lidere olan ihtiyaca vurgu yaptıklarını” düşünmekte ve Mouffe'un Latin Amerika sol kanat popülistlerinin “yolsuzluk, baskı ve hatta diktatörlük” tecrübeleri üzerinde sessiz kalmasını manidar bulup, eleştirmektedir. Benzer bir şekilde, Didier Fassin de (2019) Mouffe'un son kitabında Chavez, Morales ve Correa gibi sol popülist liderleri hiç anmamasını dikkat çekici bulmaktadır. Fassin'e göre, Chavez imajının zaman içerisinde zayıflaması, Morales'in iktidarını bırakmamak için direnmesi, Correa'nın otoriter tarzı ve Christina Kirchner döneminin yolsuzluk skandalları büyük ihtimalle Mouffe'un bu tercihiye yol

açmaktadır. Fassin bu gözlemine dayanarak, sol popülizm açısından oldukça hayati bir soru olan “popülist olarak iktidara yürümek ile popülist olarak yönetmek” arasındaki ilişkinin oldukça karmaşık sorular barındırdığını, Mouffe’un ilgisini Avrupa ile sınırlamasının (SYRİZA hariç Avrupa’lı popülistlerin henüz iktidarda popülizm tecrübe etmedikleri göz önüne alınınca) pek de masum görünmediğini vurgulamaktadır. Sonuçta, Mouffe’un son tahlilde sol popülizm açısından “iktidarı nasıl elde edebiliriz” sorusuna yoğunlaşırken, sol popülizm eleştirmenlerinin ise “iktidarda sol popülist yönetim tarzına” vurgu yaptıkları ortaya çıkmaktadır (Harcourt 2019).

Çağdaş Sol Popülizmin Teori Ve Pratikteki Açmazları Ve Eleştirileri

Sol popülizm lehine tavır alan düşünürler, Mouffe’un tarihsel bir bağlam olarak düşündüğü popülist momentte solun günümüz sağ popülizm temsilcilerinin yaptığı gibi popülist bir siyaset tarzı kurgulayarak iktidara ulaşabilecekleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu anlayışta içkin bir şekilde var olan varsayım ise, solun sağ popülistlere destek veren halkı bir şekilde kazanacağı ve Eric Fassin’in ifadeleriyle (2018: 8) “aynı halkın bir kıyıda (yani bir popülizmden) diğerine savrulacağına ve taraf değiştirecekleri umuduyla aşırı sağ seçmenlerle flört etmenin faydalı olacağına” inanmalarındır. Diğer yandan sol popülizmin eleştirileri ise temelde “solun popülizm mantık ve stratejisindeki içkin otoriterlikten kaçınamayacağına” dikkat çekmektedir (Cohen, 2019). Temeldeki bu sıkıntılı noktaya ek olarak, sol popülist söylem, strateji ve mantığın problemleri görünen özelliklerini analitik olarak sıralamak çalışmanın bu noktasında yararlı olacaktır.

İlkin ve öncelikle popülist bir söylemin temel vurgusu olan “biz ve onlar” ayrımının “anti-demokratik” doğası sol popülistler için karşılanması gereken bir sorun olarak durmaktadır (Cohen, 2019). Her ne kadar sol popülizm yanlısı düşünürler “Biz %99’uz” söyleminin işaret ettiği gibi toplumun geniş kesimlerini “biz” mantığına dâhil etmeye çalışarak söylemlerini kapsayıcılık ve içeriklik anlamında kurgulamaya yoğunlaşsa da ve “onlar” söylemi daha çok “oligarşi” üzerinden değerlendirse de, farklı görüşleri, projeleri ve yaşam tarzlarını kabul etmekte sıkıntılı görünen bu tarz bir yaklaşımın “anti-çoğulcu” olduğu düşünülmektedir (Harcourt, 2019).

İkinci olarak ise “kişiselleşmiş ve dikey karakterli liderlik” vurgularının günümüz popülizm çalışmalarının önemli bir parçasını oluşturduğu düşünülürse, otantik halkın temsilinde halkının vücut bulmuş hali olarak kurgulanan liderler yatay ve demokratik

bir liderlik konusunda sıkıntılı durmaktadır (Cohen 2019). Özellikle SYRIZA ve PODEMOS örneklerinde de görülebileceği gibi, bu iki oluşum “iktidara yaklaştıkça dikey bir örgütlenme halini almış ve popülistleşmişti” (Finchelstein, 2019b: 184). Kolektif karar almadan halkın yetkilerinin belirli kişilere devrine yönelik popülistlerin yaşadığı bu dönüşüm, Yunanistan’da daha da şiddetli yaşanmıştı. İktidara yürürken kurulan sol popülist strateji ve söylem ile iktidardaki strateji ve söylem arasındaki farkın en belirgin şekilde görülebileceği noktalardan biri olması sebebiyle, dikey liderlik tartışmaları oldukça dikkat çekmektedir. Yine March’ın (2007: 68) dikkat çektiği üzere karizmatik ve kolektif liderlik arasında bir denge kurabilme noktasında popülist söylem ve strateji zayıf görünmektedir.

Üçüncü olarak “popülist siyaseti temelde bir kimlik siyaseti olarak” değerlendirirsek (Cohen 2019), bizden olmayan toplumsal gruplar “muarızlar” olmaktan ziyade “siyasal düşmanlar” olarak belirlemektedir. Biz ve onlar üzerinden çizilen siyasal sınır açısından tartışmanın, uzlaşmanın ve işbirliği yapmanın imkânsız hale geldiği düşünülünce, siyaset “dost-düşman” ayrımı temelinde oluşmakta ve Harcourt’un (2019) da belirttiği gibi faşist eğilimler gün yüzüne çıkmaktadır.

Popülizmdeki “anti-kurumsalci” eğilim sıkıntılı görünen bir diğer noktayı oluşturmaktadır. Siyaseti kişiselleştirmiş, ayrıkçı bir figürün liderliğinde müesses nizam karşıtı çağrılar, büyük oranda örgütsüz olan takipçileri ile kurumsal dolayım olmadan kurulan bir iletişimi desteklemektedir. Cohen’e göre (2019) popülist hareketlerin müesses nizam karşıtı duruşu, siyasal sistemdeki örgütlü ve kurumsallaşmış diğer yapılara karşı bir husumete yol açmaktadır. Özellikle örgütlü ve kurumsallaşmış diğer siyasal partiler, bağımsız yargı organları ve medya kuruluşları bu husumetten payını almaktadır. Halkının genel çıkarı yerine bir grup seçkinin çıkarlarını savunduğu iddiasıyla, karizmatik liderler toplumun temel sorunlarını iktidarı bu yerleşik kurumlar ile paylaştığını ileri sürerek çözemediğinden dem vurmaktadır. Bu sebeple, popülist strateji takip eden iktidarlar genellikle iktidarı liderlerinin elinde yoğunlaştırmakta, bağımsız kuruluşları kontrol altına almak istemekte ve takipçileri ile plebisiter bir tarzda iletişimi ön plana çıkarmaktadır. Bu eğilimler otoriterliğin popülist mantığa içkin olduğunu göstermektedir.

Sol olarak değinilmesi gereken nokta ise “solun popülist bir strateji ve söylem” ile sağ popülizm destekçisi olan seçmenleri geri kazanacağı beklentisinin hem gerçekçi hem de

yararlı olmadığı yönündedir. Özellikle Eric Fassin tarafından savunulan bu görüşe göre günümüz dünyası ve bu dünyanın bir olgusu olan popülizm “temelde bir hınç ve nefret siyasetidir”. Ancak Fassin’e göre sağ ve sol kanat versiyonları göz önüne alındığında, “iki tarafın duyduğu nefret aynı değildir. Birinin öfkesi yalnızca elitlereyken, diğerinin kini yabancılara ve azınlıklara yöneliktir” (2018: 8). Fassin yabancılara ve azınlıklara duyulan bu hınç ve nefretin sol popülist bir söylemle daha eşitlikçi ideallere yönlendirilebileceği düşüncelerini işe yarar bulmamaktadır. Zira ona göre “popülizm tarihsel açıdan neoliberalizmin karşısında değil hizmetinde olan bir düşüncedir (aktaran Hamburger, 2018).

Günümüz sol popülizm tartışmaları üzerindeki en temel sorun ise “üslup ve strateji olarak popülist olmak ancak siyasal programının içeriğinin popülist olmaması” (March, 2007: 73) düşüncesinin nasıl bir dengede yürütülebileceğidir. İktidara uzanan yolda popülist stratejiyi (halk ve elitler ayrımı) faydacı bir şekilde kullanmak ile solun kadim değerleri olan eşitlikçi, kapsayıcı ve özgürleştirici girişimleri bir arada tutabilmek oldukça karmaşık ve yer yer çelişkili bir durum oluşturmaktadır. Zira hangi şekilde kurgulanırsa kurgulansın, popülist söylem sağ ve sol arasındaki sınırları yok etmeye eğilimlidir. Günümüz sol popülizm tartışmaları bu denge arayışı açısından popülizmin sola oranla daha öncelikli faktör olarak ele alınmakta olduğunu düşündürmektedir.

SONUÇ YERİNE

Sol görüş ve idealler ile popülizm arasında bir yakınlık bulunabileceği düşüncesi tartışmalı olmakla birlikte, yeni değildir. Ancak özellikle 1980’lerde başlayan kapitalizmin neoliberal yeniden yapılanması sürecinin yarattığı krizlerin, sol popülizm çağrılarının kendilerine bir toplumsal taban bulma noktasında ellerini güçlendirdiği açıktır. Özellikle yeni bir sınıf oluşturduğu düşünülen prekaryanın sol popülizm çağrılarını taşıyabilecek gruplar olarak değerlendirilmesi ve saf halk müesses nizam karşıtlığını prekaryayı, işçi sınıfını, dışlanmışları ve genel olarak neoliberal dönemde tüm kaybedenleri içerisine alacak şekilde genişletme çabaları sol popülizmin söylemsel harcını oluşturması bakımından anlamlı görünmekte ve ciddiye alınmalıdır.

Bununla birlikte, solun popülizme içkin olduğu düşünülen bir takım özellikleri ile pürüzsüz bir şekilde uyuşmayacağı da açıktır. Özellikle anti-çoğulculuk, kişiselleşmiş ve dikey karakterli liderlik, otoriter eğilim, popüler fikirlere seçim kazanma umudu ile verilen tavizler, anti-demokratikliği ile anti-kurumsalcılık solun stratejik açıdan bile

olsa kolaylıkla kendi programına dâhil edip, hegemonik bir oluşum ile birlikte ele alabileceği özellikler olarak durmamaktadır. Bu teorik sorunlara ek olarak, pratikte de SYRIZA, PODEMOS örnekleri ve daha da belirgin bir şekilde Latin Amerika deneyimleri hem iktidara giden yolda hem de iktidarda sol popülist bir tarzın dikensiz bir süreç olmadığını da göstergeleridir.

Hegemonik olmak isteyen her hareketin bir dereceye kadar popüler olmayı başarması önemlidir. Ancak popüler olmak ile popülist olmak arasındaki ayrımı yapmak ve uygulamada da bunu ortaya koyabilmek hiç de kolay görünmemektedir. Sağ popülizm ile mücadele etmenin bir yolu olarak işlevsel ve faydacı bir şekilde de desteklenen sol popülizmin son yıllarda yaşanan gelişmeler (SYRIZA'nın iktidarı kaybetmesi, Morales'in iktidarını bırakıp Meksika'ya iltica etmesi, PODEMOS'un liderlik konusunda yaşadığı çatışma ve bölünme vb.) göz önüne alınınca, hala bir geçerliğinin olup olmadığı bile tartışılmaya başlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Agustin, O. G. ve Briziarelli, M. (2018). "Left-wing Populism and the Assault on the Establishment", Oscar Garzia Agustin ve Marco Briziarelli (eds.). **Podemos and the New Political Cycle** içinde (pp. 281-194).
- Balta, E. ve Özel, S. (2018). "Popülizm Siyaseti: Küresel Çağda İktidar ve Protesto", Milena Dragicevic Sesic ve Jonathan Vickery (Der.). **Kültür Politikası ve Popülizm** içinde (ss. 100-109).
- Barr, R. R. (2009). "Populists, Outsiders and Anti-Establishment Politics", *Party Politics*, 15(1), pp. 29-48.
- Bora, T. (2019). "Sol Popülizm (I)", *Birikim Dergisi Haftalık yazılar*, 03 Temmuz 2019, <https://www.birikimdergisi.com/haftalik/9586/sol-populizm-i#.XXd8yi4zYdU> (27.09.2019).
- Cohen, J. L. (2019). "What's Wrong with the Normative Theory (and the Actual Practice) of Left Populism?", *Columbia Center For Contemporary Critical Thought, Critique and Praxis 9/13 Seminar: Left Populism*, <http://blogs.law.columbia.edu/praxis1313/jean-l-cohen-whats-wrong-with-the-normative-theory-and-the-actual-practice-of-left-populism/> (3.7.2019).
- Fassin, D. (2019). "On Left Populism", *Columbia Center For Contemporary Critical Thought, Critique and Praxis 9/13 Seminar: Left Populism*, <http://blogs.law.columbia.edu/praxis1313/didier-fassin-on-left-populism/> (3.7.2019).
- Fassin, E. (2018). **Popülizm: Büyük Hınç**, Çev. Gülen Kırnalı ve İlker Kocael, Heretik: Ankara.
- Finchelstein, F. (2019a). "Populism of the Left?", *Columbia Center For Contemporary Critical Thought, Critique and Praxis 9/13 Seminar: Left Populism*, <http://blogs.law.columbia.edu/praxis1313/federico-finchelstein-populism-of-the-left/> (3.7.2019).
- Finchelstein, F. (2019b). **Faşizmden Popülizme**, Çev. Ali Karatay, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Hamburger, J. (2018). "Can There Be a Left populism?", *Jacobin Magazine* (29.03.2018), <https://www.jacobinmag.com/2018/03/left-populism-mouffe-fassin-france-insoumise> (18.11.2019).
- Hamid, S. (2018). "Left populism and the Rediscovery of Agonistic politics", *American Affairs*, 2(4), <https://americanaffairsjournal.org/2018/11/left-populism-and-the-rediscovery-of-agonistic-politics/> (18.11.2019).
- Harcourt, B. E. (2019). "Introduction to Left Populism", *Columbia Center For Contemporary Critical Thought, Critique and Praxis 9/13 Seminar: Left Populism*, <http://blogs.law.columbia.edu/praxis1313/bernard-e-harcourt-introduction-to-left-populism/> (3.7.2019).
- Inglehart, R. F. ve Norris, P. (2016). "Trump, Brexit, and the rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash", *Harvard Kennedy School Faculty Research Working Paper Series*, <https://www.hks.harvard.edu/publications/trump-brexit-and-rise-populism-economic-have-nots-and-cultural-backlash> (28.02.2019).
- Jäger, A. (2019). "From Populism to Socialism and Back", *Jacobin Magazine* (29.08.2019), <https://jacobinmag.com/2019/08/populism-socialism-daniel-de-leon-eugene-debs> (18.11.2019).

- Karavasilis, L. (2018). "Is Left-Wing Populism Still Relevant?", *The New Pretender* (22.07.2018), <http://new-pretender.com/2018/07/22/is-left-wing-populism-still-relevant/> (18.11.2019).
- Laclau, E. (2007). **Popülist Akıl Üzerine**, Çev. Nur Betül Çelik, Epos: Ankara.
- March, L. (2007). "From vanguard of the proletariat to vox populi: Left populism as a shadow of contemporary socialism". *SAIS Review*, Vol. 27, No. 1, pp. 63-77.
- March, L. (2017). "Left and Right populism compared: The British case". *BJPIR*, Vol. 19(2), pp. 282-303.
- Moffitt, B. (2016). **The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation**, Stanford University Press: Stanford.
- Mouffe, C. (2019). **Sol Popülizm**, Çev. Aybars Yanık, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Mudde, C. ve Kaltwasser, C.B. (2019). **Popülizm: Kısa Bir Giriş**, Çev. S. Erdem Türközü, Nika Yayınevi: Ankara.
- Mut, G. (2018). "Kapitalizmin İniltisi: Popülizm", <https://kalemazar.wordpress.com/2018/01/07/kapitalizmin-iniltisi-populizm/#more-924> (18.11.2019).
- Müller, J. W. (2017). **Popülizm Nedir?**, İletişim Yayınları: İstanbul.
- Selçuk, O. (2016). "Strong presidents and weak institutions: populism in Turkey, Venezuela and Ecuador", *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4), pp 571-589.
- Sierra, H.P. (2018). "Is left populism a viable strategy?", *Socialist Review*, Vol. 441, <http://socialistreview.org.uk/441/left-populism-viable-strategy> (18.11.2019).
- Sözen, Y. (2017). "Demokrasi, Otoriterlik ve Popülizmin Yükselişi", *Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Araştırma Raporu*. ss. 1-38.
- Taggart, P. (2000). **Populism**, Open University Press: Buckingham-Philadelphia.
- Thomassen, L. (2016). "Hegemony, populism and democracy: Laclau and Mouffe Today (Review Article)". *Revista Espanola de Ciencia Politica*, No. 40, pp. 161-176.
- Toprak, Z. (1992). "Popülizm ve Türkiye'deki Boyutları" [Elektronik Sürüm], Tarih ve Demokrasi – Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan, İstanbul Cem Yayınları, ss. 41-65, http://www.academia.edu/13837347/Pop%C3%BClizm_ve_T%C3%BCrkiyedeki_Boyutlar%C4%B1 (28.02.2019).
- Uslu, H. F. (2019). "Popülist Zamanların Sürekli Kampanya Sürecinde Anket Siyaseti: Recep Tayyip Erdoğan Örneği", *Social Sciences Studies Journal*, Vol. 5 (47), pp. 5683-5693.
- Weyland, K. (2001). "Clarifying a Contested Concept: Populism in the Study of Latin American Politics", *Comparative Politics*, 34(1):1-22.
- Weyland, K. (2013). "The threat from the populist left". *Journal of Democracy*, Vol. 24, No. 3, pp. 18-32.

TÜRKİYE’DE SOSYAL POLİTİKALARIN SOSYAL HİZMET EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ BELİRLEYİCİLİĞİ

Abdülkadir YELER*

Öz

Refah devletinin aracı olan sosyal politikanın en önemli araçlarından biri şüphesiz sosyal hizmettir. Sosyal politikaların sosyal hizmet üzerindeki belirleyiciliği, Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi için de söz konusu olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye’de dönemsel olarak sosyal politikalar ile sosyal hizmet eğitimi arasındaki etkileşim incelenmektedir. Çalışmada tarihsel süreç takip edilmiş ve dokümantasyon metodu kullanılmıştır. Öncelikle konunun temel kavramları olan sosyal politika ve sosyal hizmet tanımlanmıştır. Sonra Türkiye’de sosyal hizmet eğitiminin geçirdiği süreçler incelenerek sosyal politikaların bu süreçler üzerindeki belirleyiciliği tartışılmıştır.

Sosyal hizmet eğitiminin güncel sorunlarının da dile getirildiği çalışmada, modernleşme ve şehirleşme ile birlikte Türk toplumunun geçirdiği değişim ve dönüşümlerin sosyal politika ve dolayısıyla sosyal hizmet anlayışını da dönüştürdüğü tespit edilmiştir. Buna paralel olarak, üniversitelerde açılan yeni bölümlerle sosyal hizmet eğitime ivme kazandırılmasının, sosyal ihtiyaçlara ve sorunlara güncel sosyal politikalarla uyumlu çözüm arayışlarının sonucu olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal politika, sosyal hizmet, sosyal hizmet eğitimi.

THE DECISIVENESS OF SOCIAL POLICY ON SOCIAL WORK EDUCATION IN TURKEY

Abstract

One of the most important tools of social policy, which is the instrument of welfare state, is undoubtedly social service. Social policy, just as it is effective on social services, it is also a determining factor in social work education in Turkey.

In this study the interaction between social policy and social work education in Turkey were examined periodically. Historical process was traced and documentation method was used. First of all, the basic concepts of this topic, social policy and social work are defined. Subsequently, examined the process of social work education in Turkey and social policy decisiveness on this process were discussed.

In the study, where the current problems of social service education are also mentioned, it has been determined that the changes and transformations of Turkish society along with modernization and urbanization not only transform social policy, but also transform the understanding of social work. In relation to this, it has been determined that the acceleration of social service education with the new departments opened in universities is the result of the search for solutions to social needs and problems in line with current social policies.

Keywords: Social policies, social work, social work education

Atf Bilgisi: YELER, A., “Türkiye’de Sosyal Politikaların Sosyal Hizmet Eğitimi Üzerindeki Belirleyiciliği”, İMGELEM, 3 (5): 273-285.

Citation Information: YELER, A., “The Decisiveness Of Social Policy On Social Work Education In Turkey”, İMGELEM, 3 (5): 273-285.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi /Sosyal Hizmet Bölümü, İstanbul/Türkiye.

E-posta: akyeler@gmail.com , ORCID Number: 0000-0002-4791-6118

Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 12.11.2019

Kabul/Accepted: 20 .11.2019

1. Giriş: Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet

Türkiye’de sosyal politika ve sosyal hizmet eğitimi ilişkisini konu edinen bu çalışmada, sosyal politika ve sosyal hizmet kavramlarının ana hatlarıyla tanımlanması ve gelişim sürecinin özetlenmesi, içeriğin anlaşılması açısından faydalı olacaktır.

Sosyal politika kavramı kıta Avrupası’nda “sosyal politika”, Kuzey Amerika’da ise “sosyal refah politikası” olarak kullanılmaktadır (Yemişçi, 2017: 643) Sosyal politikanın kimleri kapsayacağı ve sosyal politikaları kimlerin uygulayacağı konusunda ise farklı yaklaşımlar söz konusudur. Bu sebeple sosyal politika sınırları net çizgilerle belirlenmemiş bir alandır. Bazı yaklaşımlara göre sosyal politikanın kapsamı çalışan işçi sınıfla sınırlı tutulurken, bazı yaklaşımlar toplumdaki tüm dezavantajlı grupları sosyal politikanın kapsamı içinde saymaktadır. Nitekim, doğuşu ve gelişme süreci dikkate alındığında, sosyal politikanın kapsamı ve araçları zamana ve bu politikaları uygulayan ülkelere göre farklılıklar göstermiştir.

Uygulama pratiklerinde ortaya çıkan farklılıklar, sosyal politika kavramının tanımlanmasına da yansımaktadır. Bazı yaklaşımlar sosyal politikayı, devletin her kategoriden vatandaşın sosyal şartlarına ve imkanlarına müdahale etmesi şeklinde, geniş bir açıda tanımlarken, bazı yaklaşımlar ise, sadece çalışma ilişkileri ile sınırlı tutan tanımları benimsemektedir. Sadece çalışan sınıfın yaşam şartlarını iyileştirmeye yönelik önlemler, “dar anlamda sosyal politika” olarak değerlendirilirken; sosyal politikaların çalışan sınıfla sınırlı tutulmasının kamu düzenini sağlamada yetersiz olacağı düşüncesi ön plana çıkmış ve kamu düzeninin sağlanmasında tehdit oluşturan bütün grupların desteklenmesi düşüncesi ile geniş anlamda sosyal politika anlayışı ortaya çıkmıştır (Yemişçi, 2017; 643). Günümüzde literatürde baskın hale gelen anlayışa göre; sosyal politika tüm toplumsal sorunları ve grupları kapsamaktadır (Ersöz, 2005: 760).

Sosyal hizmet ise; sanayileşme sonrası oluşan yeni toplum düzeninde, sosyal politikaların uygulanması sürecinde ortaya çıkan ve sosyal ihtiyaçlara çözüm üretmek üzere gelişen bir anlayıştır. Dünya üzerinde toplumsal yapıların politik düzeni, kültürü, dayanışma biçimleri ve değer yargıları farklılaştığı gibi; sosyal politikaları oluşturma biçimleri ve sosyal hizmete yükledikleri anlamlar da o derece farklılaşmaktadır (Teater, 2015: 5-30).

Sosyal hizmet kavramı; sosyal politika, sosyal refah ve sosyal güvenlik gibi kavramlarla doğrudan ilgili ve hatta iç içe geçmiş bir içeriğe sahiptir. Toplumda gündelik hayatını devam ettirebilmek için kendi kendine yeterli olmayan dezavantajlı grupları

güçlendirmek amacıyla devletin aldığı önlemler ve yürüttüğü politikalar, sosyal politikaları oluştururken; sosyal hizmetler, sosyal politikaların uygulama araçlarından biri olmaktadır. Bu haliyle sosyal politikalar ve sosyal hizmetler, refah devletinin araçları sayılmaktadır. Benzer şekilde, bir sosyal politika uygulaması olan sosyal güvenlik, primli sistemlerle çalışanların haklarını koruma altına alırken, çalışmayanların sosyal güvenliğinin sağlanmasında sosyal hizmet uygulamaları birer sosyal güvenlik aracı olmaktadır.

Şüphesiz, günümüzde sosyal hizmeti gerektiren hastalık, yaşlılık, engellilik, yoksulluk gibi durumlar ve bu durumların ortaya çıkardığı ihtiyaçlar, ilk insandan bugüne var olagelmıştır. Tarihin farklı dönemlerinde, her toplum farklı yöntemlerle ve geleneksel dayanışma ağlarıyla bu tür sorunlara çözüm üretmeyi denemiştir. Modern anlamda sosyal hizmetler, sanayi devriminin oluşturduğu yeni sosyo-politik ortamın bir sonucu olarak gelişmiştir. Dolayısıyla sosyal politikalar ve onun uygulanma biçimi olan sosyal hizmetler dinamik bir yapıya sahip olup, toplumların değişen sosyal ihtiyaçlarına cevap vermek üzere sürekli bir değişim ve gelişim halinde seyretmektedir.

Türkiye’de 1961 Anayasasının 2. maddesinde yer alan “*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk bir devletidir*” ifadesiyle ilk defa sosyal devlete vurgu yapılmıştır. 1982 Anayasasında ise, devletin sosyal hukuk devleti olduğu, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunun sağlanması gerektiği ve bunları sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılarak kişinin maddi ve manevi varlığının geliştirilmesi için gerekli şartların hazırlanması devletin görevi sayılmıştır.

Türkiye’de toplumsal dayanışmanın geçmişi göz önüne alındığında, Osmanlıdaki uygulamalardan eski Türk devletlerine kadar uzanan geniş bir tarihi süreç ve çok boyutlu toplumsal dayanışma örneklerine rastlanmaktadır. 1961 Anayasasında yer alan “*sosyal devlet*” ilkesi ise, modern anlamda sosyal politikaların başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi de sosyal politikalara paralel olarak 1960’lı yıllarda başlamış, uzun yıllar, devletin geliştirdiği sınırlı sosyal politikalara uyumlu olarak devam etmiştir. Nitekim sosyal sorunların ve ihtiyaçların hızla arttığı 2000’li yıllardan itibaren devletin sosyal politikalarındaki artış ve değişim, sosyal hizmet eğitiminde de önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

2. Türkiye’de Sosyal Politikalar ile Sosyal Hizmet Eğitimi İlişkisi

Türkiye’de sosyal hizmetin geçmişine bakıldığında genellikle; Osmanlı’daki ahilik, lonca teşkilatı gibi mesleki dayanışma örgütlerine ve sosyal yardım konusunda faaliyet

yürüten vakıflara vurgu yapılmaktadır. Sosyal hizmete konu olan yoksulluk, hastalık, yaşlılık, engellilik ve psiko-sosyal sorunlarda temel refah sağlayıcının aile olduğu ve ailenin yeterli olmadığı durumlarda mesleki dayanışma örgütleri ve vakıfların faaliyetlerinin toplumsal ihtiyaçlar konusunda önemli roller üstlendiği kabul edilmektedir (Yeler, 2019: 14). Nitekim günümüzde halen varlığını sürdüren ve sosyal hizmet alanında önemli roller üstlenen birçok kurumun, Osmanlı'da 19. yüzyılda kurulduğu görülmektedir. Mesela, 1868 yılında Osmanlı'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) kurulmuş, 1896 yılında, yaklaşık bin kişilik kapasiteye sahip Daru'l-Aceze faaliyete geçmiş, 1899 yılından itibaren Hamidiye Etfal Hastane-i Alisi, modern bir çocuk hastanesi olarak yoksul kadınlara ve çocuklara hizmet vermeye başlamış ve 1902 yılında, üç yüz yetime barınma ve eğitim imkânı sağlayan bir yetimhane, yani Darulhayr-i Ali hizmete girmiştir. Buna ilaveten, birçok vilayette gureba hastaneleri kurulmuş ve kimsesiz çocuklar için sanayi mektepleri biçiminde ıslahhaneler açılmıştır (Özbek, 2006: 36).

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte, devletin düzeni değiştiği gibi, sosyal düzen ve sosyal ihtiyaçlar da değişmeye başlamıştır. Devletin sanayileşmeye başlaması, uluslararası ittifaklara dâhil olması, dünyadaki sosyal ve siyasi gelişmelerin Türkiye'yi de doğrudan etkilemesi gibi birçok sebep, özellikle de toplum hayatında cereyan eden hızlı sosyal değişme süreçlerinin doğal bir sonucu olarak artan sosyal ihtiyaçlar, devletin sosyal politika üreten bir sosyal devlet olmasını gerekli kılmıştır.

Bilindiği gibi, İkinci Dünya Savaşının ardından oluşan yeni sosyal, siyasi ve ekonomik düzen Türkiye'deki birçok yeni gelişmenin de belirleyicisi olmuştur. Sanayileşmeye bağlı olarak, kırsal kesimlerden şehirlere yapılan göçler 1950'lerde başlamış ve 1990'lı yıllara kadar artarak devam etmiştir. Bu dönemde çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte yeni siyasi anlayışlar oluşmaya başlamış, şehir merkezlerinde hızlı ve kontrolsüz nüfus artışları baş göstermiş ve çok boyutlu hatta karmaşık bir sosyal değişme süreci yaşanmaya başlamıştır. Özellikle; kırsal kesimlerden şehir merkezlerine yapılan göçlerle aile yapısındaki değişimler, geleneksel dayanışma ağlarının çözülmesi, göçle birlikte yoksulluğun şehir merkezlerine taşınması; sosyal ihtiyaçları artırdığı gibi, bu ihtiyaçların dayanışma ağlarıyla giderilmesine yönelik refleksleri de zayıflamıştır. Sürecin doğal bir sonucu olarak; işçi işveren ilişkileri şekillenmeye başlamış, hızla artan sosyal sorunların çözümünde ve sosyal ihtiyaçların giderilmesinde sosyal politikalar ön plana çıkmaya başlamıştır. Nitekim, devletin sosyal politikaları da dönemin sosyal ihtiyaçlarına paralel olarak şekillenmeye başlamıştır.

Türkiye’de sosyal politika ve sosyal güvenlik alanındaki en önemli yasal düzenlemeler bu dönemde yapılmıştır.

Osmanlı’da asırlar boyu devam eden ve vakıfların önemli roller üstlendiği geleneksel dayanışma yöntemleri bir tarafa bırakıldığında, Türkiye’de devlet merkezli modern anlamda sosyal politika anlayışı 1960’lı yıllarda başlamıştır. Bu politikaların uygulanmasında ihtiyaç duyulacak nitelikli personelin yetişmesini hedefleyen sosyal hizmet eğitimi de, devletin geliştirdiği sosyal politikalara paralel bir seyir izlemiştir. İlk önce 1959 yılında; yoksulluğu araştırmak, yapılacak sosyal hizmetleri tespit etmek, çocukları okul öncesi ve okul döneminde korumak gibi amaçlarla, 7355 sayılı kanunla Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmuştur. Ardından 1961 yılında Enstitüye bağlı olarak, sosyal hizmet alanında çalışacak uzmanları yetiştirmek üzere Sosyal Hizmetler Akademisi kurulmuştur. Türkiye’de sosyal hizmet alanında eğitim veren ilk yükseköğretim kurumu olarak bilinen akademi, 1965 yılında ilk mezunlarını vermiştir. 1967 yılında ise, Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü kurulmuştur. (Kongar, 1978: 196). Bu dönemde adı geçen eğitim kurumlarının açılmasında, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hızla artan sosyal sorunları çözüme ve sosyal refahı sağlamada; birey, aile ve gruplara sosyal yönden yardımcı olmada sadece iyi niyetin yeterli olmayacağı, bilgi ve beceri isteyen, uzmanlık gerektiren mesleki bir alana ihtiyaç olduğu düşüncesi etkili olmuştur (Alptekin, 2013: 353).

1963 yılında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuş, il merkezlerinde Sosyal Hizmet Koordinasyon Kurulları ve İl Sağlık Müdürlükleri bünyesinde Sosyal Hizmet Müdürlükleri oluşturulmuştur. Bu müdürlükler, uzun yıllar Türkiye’de sosyal hizmetlerin yürütülmesinde icracı kurumlar olarak devam etmiştir. Bu kurumların personel ihtiyacı da uzun yıllar, Sosyal Hizmetler Akademisi ve Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü mezunlarının istihdamıyla karşılanmıştır (Yeler, 2019; 15).

1980’li yıllar, Türkiye’de sosyal hareketliliklerin yoğun olarak gözlemlendiği, kırsal kesimlerden göçlerin halen devam ettiği ve nüfus artışına paralel olarak sosyal ihtiyaçların daha belirgin hale geldiği bir dönem olmuştur. Şehir merkezlerinde oluşan yeni sosyal ortamda gelir dengesizliklerinin baş göstermesi, sosyo-politik kimlik hareketleri arasındaki çatışmaların da önemli sebeplerinden birisi olmuştur. 1980’li yıllardan itibaren Türkiye ekonomide liberal bir sisteme geçip dünya ekonomisiyle tam entegrasyonu sağlamayı hedeflese de, mevcut uygulamalar sosyal sınıflar arası dengesizliği gideremediği gibi, ihtiyaçlara da cevap vermede yetersiz kalmıştır (Ayata, 1998; 164). Bu dönemde devlet,

sosyal sınıflar tarafından dile getirilen öfkeye cevap vermeye çalışırken sosyal politika alanında da önemli düzenlemeler yapmıştır.

Kronolojik olarak bakacak olursak; 1983 yılında 2828 sayılı yasa ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) kurulmuş, 1986 yılında, Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kurulmuş ve 1992 yılında da Yeşil Kart Kanunu yürürlüğe girmiştir. SHÇEK, korunmaya ve bakıma muhtaç çocuk, aile, yaşlı, özürlü vb. kesimleri koruma altına almayı hedeflemiştir. SYDTF, toplumun ekonomik olarak en alt seviyelerinde bulunan yoksullara sosyal yardımlar vasıtasıyla refah sağlamayı hedeflemiştir. Yeşil kart uygulaması ise, yoksulların tedavi masrafının devlet tarafından karşılanmasını amaçlamış ve yoksulların sağlık hakkının kabul edilmesi açısından Türkiye’de ileri bir adım olmuştur (Kesgin, 2012:47). Burada sözü edilen uygulamalar, sosyal hizmetin sunumunda devlete sorumluluk yükleme ve sosyal hizmet alanındaki kurumsallaşma açısından önemli gelişmeler olmuştur. Buna rağmen sosyal hizmet eğitimi alanında artan ihtiyaca cevap verecek nitelikte gelişmeler olmamıştır.

1961 yılında Sosyal Hizmetler Enstitüsü bünyesinde açılan Sosyal Hizmetler Akademisi ve 1967 yılında Hacettepe Üniversitesi bünyesinde açılan Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü 1981 yılına kadar, bu alanda eğitim veren iki kurum olarak devam etmiştir. 1981 yılında kabul edilen 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu ile Sosyal Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bölümü kapatılmış, aynı kanun çerçevesinde Sosyal Hizmetler Akademisi, Hacettepe Üniversitesi bünyesinde Rektörlüğe bağlı Sosyal Hizmetler Yüksekokulu olarak yeniden yapılandırılmıştır (Karakuş, 2015: 171). Bu bölüm, 2000’li yıllara kadar Türkiye’de sosyal hizmet alanında eğitim veren tek yükseköğretim kurumu olarak varlığını sürdürmüştür. Sosyal hizmetin kurumsallaşması ve uygulamaların yaygınlaşması konusunda yeterli bir örgütlenmeye gidilmediği için, sosyal hizmet alanında istihdam edilecek nitelikli uzman personele de ihtiyaç duyulmamıştır (Karatay, 2007:315). Bu iki eğitim kurumundan mezun olanlar da genellikle; köy kalkınması, gecekondu çalışması gibi alanlar başta olmak üzere hastanelerde, cezaevlerinde, çocuk bakım yurtlarında, huzurevlerinde, sendikalarda ve fabrikalarda istihdam edilmiştir (Karakuş, 2015: 171).

1990’lı yıllar, kırsaldan şehir merkezlerine yapılan göçlerin büyük oranda tamamlandığı ve sosyal politika ihtiyacının çok belirgin bir şekilde ön plana çıktığı dönem olmuştur. 25-30 yıldır kırsal kesimlerden şehir merkezlerine yapılan göçler, yoksulluğun katlanarak devam etmesi, sosyal sorunların ve ihtiyaçların çeşitlenmesi ve bunlarla başa çıkmada devletin reflekslerinin oldukça zayıf olduğu bir görünüm arz etmektedir. Bu

dönemde, insanların sosyal ihtiyaçlarının giderilmesinde hemşericilik esasına dayalı olarak kurulan dayanışma dernekleri önemli roller üstlenirken, yerel yönetim birimi olan belediyeler de sorumluluk üstlenerek, sosyal belediyecilik anlayışı çerçevesinde sosyal yardımlarla ve bazı sınırlı uygulamalarla sosyal ihtiyaçlara cevap vermeye başlamıştır.

Nitekim 2000’li yıllar, artan sosyal ihtiyaçları karşılamada yereldeki belediyelerin ve dayanışma derneklerinin çabalarının yetersizliğinin fark edildiği, sosyal politika anlamında devlet politikalarının yeniden revize edilmesini gerekli kıldığı bir dönem olmuştur. 2006 yılında sosyal güvenlik reformunun yapılması, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulması, söz konusu ihtiyaçların bir sonucu olarak dikkat çekmektedir (Yeler, 2019 : 16).

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının kurulması, sosyal devlet anlayışı açısından ileri bir adım olmuştur. Bakanlığa, sosyal politika anlamında genel ve ulusal politikaları belirleme ve koordinasyon yetkisi verilerek, sosyal politika alanındaki dağınıklığın giderilmesi hedeflenmiştir. 2018 yılında yayınlanan 703 sayılı KHK ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı birleştirilmiş ve yeni bakanlığın adı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak tescil edilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte devletin sosyal politika anlayışı açısından yeni bir döneme girilmiştir. Nitekim 2000’li yıllardan itibaren sosyal politikadaki hızlı değişim sosyal hizmet eğitimine de yansımış ve bu alanda oluşacak nitelikli personel ihtiyacı göz önünde bulundurularak üniversitelerde hızla sosyal hizmet bölümleri açılmaya başlamıştır.

Hacettepe Üniversitesi bünyesindeki Sosyal Hizmetler Yüksekokulu 2002 yılına kadar Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi veren tek kurum iken, 2002 yılında Başkent Üniversitesi bünyesinde Sosyal Hizmet Bölümü açılarak bu sayı ikiye çıkmış; 2006 yılından itibaren ise, birçok üniversitede sosyal hizmet bölümleri açılmaya başlamıştır. Nitekim 2006 yılından 2016 yılına kadar geçen 10 yıllık süre zarfında, devlet üniversiteleri ve özel üniversiteler olmak üzere toplam 90 üniversitede sosyal hizmet bölümü açıldığı tespit edilmiştir (Alptekin & vd.: 2017: 52)

Bir tarafta devletin sosyal politika alanındaki düzenlemeleri ve sosyal hizmet alanında çalışacak nitelikli uzman personele ihtiyaç olduğu düşüncesi, diğer tarafta mesleğin popüler olduğuna yönelik algı, sosyal hizmet bölümlerini cazip hale getirdiği gibi; eğitimin içeriği ve niteliği, bölümden mezun olanların istihdamı gibi yeni sorunları ve tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

3. Sosyal Hizmet Eğitiminin Güncel Sorunları

Güncel verilere göre Türkiye genelinde 100 civarında üniversitede sosyal hizmet bölümü açılmış bulunmaktadır. Bunlar arasında 33 devlet üniversitesi, 15 vakıf üniversitesi ve 5 de Kıbrıs üniversiteleri olmak üzere toplam 53 üniversitede 62 program (53 birinci öğretim, 9 ikinci öğretim) aktif durumda olup lisans eğitimi vermektedir (YÖK Atlas, 2019) Bunlara ilaveten İstanbul Üniversitesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi bünyesinde uzaktan eğitim veren açık öğretim programları vardır. Bütün bu bölümler hesaba katıldığında 2018 yılında üniversitelerin sosyal hizmet programlarına kayıt yaptıran öğrenci sayısı 6.250 civarındadır (Yeler, 2019;17). Sosyal hizmet bölümlerinde öğrenci kontenjanları her geçen yıl artmakta iken, bölüm mezunlarının aynı oranda istihdamı gerçekleşmemektedir. Bu durum, birkaç yıl içerisinde bölüm mezunlarının birikmesi ve istihdam alanında önemli sorunlarla yüzleşme riskini taşımaktadır. Basit bir kıyaslama ile bakacak olursak; 2015 yılı verilerine göre İngiltere’de 88.726 sosyal çalışmacı aktif olarak hizmet sektöründe çalışırken, Türkiye’de kamu ve özel sektörde toplam 4975 sosyal çalışmacının istihdam edildiği tahmin edilmektedir (SHUDER, 2015). Şüphesiz her devletin sosyal politika anlayışı ve geliştirilen sosyal politikaların uygulanması devletin politik tavrı ve toplumsal yapının temel dinamikleriyle doğrudan alakalıdır. İstihdamı belirleyecek olan da yine her devletin kendi uygulamaları çerçevesinde yapılacak değerlendirmelerdir. Bu sebeple ülkeler arası yapılacak kıyaslamalardan isabetli sonuçların beklenmesi zor olmakla birlikte; Türkiye’de halen kamu, yerel yönetimler ve özel kuruluşlar tarafından yürütülen sosyal hizmet içerikli hizmetlere bakıldığında, sosyal çalışmacı istihdamının oldukça az ve yetersiz olduğu görülmektedir. Günümüzde kamu kurumları arasında Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı ve belediyeler yoğun olarak sosyal hizmet içerikli faaliyetler yürütmektedirler. Bakanlıklarda bu hizmetler genel olarak sosyal hizmet bölümü mezunlarının istihdamıyla gerçekleştirilirken, Diyanet İşleri Başkanlığı ve belediyeler genellikle bu alanda formasyonu olmayan, mevcut personeli ile bu hizmetleri yürütmektedirler. Bu alanda oluşan karmaşıklığın giderilmesi ve hizmetlerin profesyonelleşmesi açısından, sosyal politikaların gözden geçirilmesi ve istihdamın revize edilmesi önemli görülmektedir.

Sosyal hizmet anlayışı ve başarılı uygulamalar şüphesiz her toplumun kendi kültürel yapısı, sosyal ihtiyaçları ve değerleriyle bütünlük arz ederek gelişmektedir. Türkiye’de sosyal değişme ve modernleşme sürecinde geleneksel anlayışın halen varlığını devam ettirmesi, aile, komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin bir dayanışma sistemi olarak halen

önemini koruması, modern toplumlarda ortaya çıkan ve kronikleşen sosyal sorunların oluşmasını ve görünür olmasını geciktirmektedir. Bu durum; bazı klasik sosyal hizmet teorilerinin ve Avrupa’da geliştirilen uygulama pratiklerinin Türkiye’nin mevcut sosyal yapısıyla uyumsuz olabileceği durumlar ortaya çıkarmaktadır. Bu uyumsuzluğun sebep olduğu yorum farkları sosyal hizmet eğitimine de etki etmektedir. Türkiye’de sosyal hizmet eğitimi uzun yıllar, yabancı kaynakların tercümesi ve Avrupa ülkelerinde geliştirilen uygulamalar referans alınarak yürütülmüştür. Bu durumun, sosyal hizmet bölümlerinden mezun olan sosyal çalışmacıların, istihdam edildikleri kurumların çalışma pratiklerine uyumu konusunda olumsuz etkileri olduğu düşünülebilir. Örnekle açıklayacak olursak; 2017 yılı verilerine göre; İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde sosyal hizmet içerikli hizmetlerde toplam 1505 personelin çalıştığı ve bunlar arasında sadece 4 personelin sosyal hizmet bölümü mezunu olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun sebebini sorduğumuz yetkili mevcut durumu şu şekilde açıklamıştır: *“Bizim yürüttüğümüz çalışmalar, sosyal çalışmacıları tatmin etmiyor. Sosyal Hizmet Bölümünden mezun olarak bize gelenler, buradaki uygulamaların üniversitede aldığı eğitimden farklı olduğunu, dolayısıyla burada mesleğini yapamayacağını söyleyerek başka bir arayışa giriyorlar. Bizim uygulama pratiklerimiz mevcut sosyal ihtiyaçlara göre şekilleniyor ve belirli bir hız gerektiriyor. Sosyal çalışmacıların istediği bir çalışma yöntemini benimserseniz, bir yılda yapacağımız işler on yıla kadar uzayabilir”* (M. Çelik, kişisel iletişim, Eylül, 2017). Benzer şekilde; aynı tarihlerde Sakarya Büyükşehir Belediyesinde Sağlık ve Sosyal Hizmetler dairelerinde toplam 73 personelin istihdam edildiğini ve bunlar arasında sadece 3 personelin sosyal hizmet bölümü mezunu olduğu tespit edilmiştir. Sosyal hizmet bölümü mezunlarının istihdam azlığının sebebini sorduğumuz yetkili; *“sosyal hizmet bölümü mezunlarından verim alamıyoruz. Psikologlar ve sosyologlar bizim yürüttüğümüz faaliyetlere daha kolay uyum sağlıyorlar. Sosyal hizmet bölümü mezunları bize çok idealist düşüncelerle geliyorlar, yaptığımız çalışmalara baktıklarında, bu çalışmaların aldıkları eğitime uygun olmadığını düşünüyorlar, biz de onlardan verim alamıyoruz”* (D. Yüce, kişisel iletişim, Eylül, 2017) diyerek benzer sorunlara işaret etmiştir. Son yıllarda üniversitelerde açılan sosyal hizmet bölümleriyle birlikte; yeni eğitim materyali oluşturma girişimleri gözlemlenmektedir. Bununla birlikte; Türkiye’nin sosyal değişme süreci referans alınarak sosyal ihtiyaçların analizinin yapılması, bu ihtiyaçların giderilmesinde kamu ve özel sektörün rol dağılımının tespit edilmesi ve eğitim içeriğinin kurumsal pratiklere uyumlu olacak şekilde revize edilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda üniversitelerde açılan sosyal hizmet bölümlerinin çokluğuna rağmen, akademik bir disiplin olarak sosyal hizmetin, diğer akademik disiplinler arasında nasıl konumlanacağı konusunda bir kafa karışıklığı söz konusudur. Mesela; üniversitelerde sosyal hizmet bölümleri farklı fakülteler bünyesinde kurulmaktadır. Hali hazırda kurulmuş olan bölümlere bakıldığında; bazıları İktisadi İdari Bilimler Fakülteleri bünyesinde, bazıları da Fen Edebiyat Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi gibi farklı fakülteler bünyesinde yer almaktadır (YÖK Atlas, 2019). 4 yıllık lisans eğitimi veren bu bölümlerin ortak bir müfredatı da söz konusu değildir. Her bölüm, kendi bakış açısı çerçevesinde bir müfredat geliştirip onu uygulamaktadır. Mevcut bölümler arasında koordinasyonun sağlanıp, ortak bir müfredat geliştirilmesi ve tüm üniversitelerde aynı müfredatın uygulanması, eğitimin niteliğinin artırılması açısından öncelikli bir ihtiyaç olarak dikkat çekmektedir.

Sosyal hizmet bölümlerinden mezun olanların mesleki unvanı, bu alanda sıkça tartışılan konulardan birisidir. Türkiye’de ilk sosyal hizmet eğitim kurumu olan Sosyal Hizmetler Akademisi’nden mezun olanların diplomalarına ilk yıllar “Sosyal Hizmet Mühürsüsü” yazılmış, 1967 yılında kurulan Sosyal Çalışma bölümü 1971 yılında “Sosyal Çalışmacı” unvanıyla mezunlar vermeye başlamış ve sonraki yıllarda da bu unvan değiştirilerek “Sosyal Hizmet Uzmanı” yazılmaya başlamıştır (Karakuş, 2015:170). Bu bölümlerden mezun olanlar da “Sosyal Hizmet Uzmanı” unvanını kullanmışlar ve meslek bu isimle tanınmıştır. 2005 yılında, Bolonya süreci kriterleri dikkate alınarak YÖK yasasında değişiklik yapılmış ve diplomalara unvan yazılmaması, sadece mezun olunan programın adının ve derecenin belirtilmesi kararlaştırılmıştır. Bu düzenlemeyle beraber, sosyal hizmet bölümlerinden mezun olanların unvanı meselesi tartışmaya açılmıştır.

2005 yılında yürürlüğe giren 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve 2013 yılında yürürlüğe giren Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği sosyal hizmet bölümü mezunları için yeni bir mesleki unvanı hüküm altına almıştır. Çocuk Koruma Kanununda “Sosyal Çalışma Görevlisi” adında bir mesleki unvan zikredilmiş ve sosyal hizmet bölümü mezunları da bu kategoriye dâhil edilmiştir. Buna göre “Sosyal Çalışma Görevlisi”; üniversitelerin psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarında eğitim veren bölümlerden mezun meslek mensuplarını ifade etmektedir. Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği’nde de sosyal çalışma görevlisi aynı şekilde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar, sosyal hizmet

bölümlerinden mezun olanların mesleki unvanının yasal dayanağını oluşturmaktadır (Yeler, 2019:17).

Türkiye’de sosyal politika ve sosyal hizmetin tarihi seyrine bakıldığında, sosyal politikaların sosyal hizmetlerin sınırlarını ve standardını büyük ölçüde belirlediği görülmektedir. Sosyal hizmetlere ve sosyal yardımlara ayrılan paylar, bu alandaki hizmet modelleri devletin geliştirdiği sosyal politikalar tarafından belirlenmektedir (Daniş, 2007: 63). Bu sebeple; sosyal hizmetlerin niteliği ve sosyal hizmet eğitiminin sorunlarının çözümü için öncelikle sosyal politikaların dinamikliği, işlevselliği ve sosyal ihtiyaçlara cevap vermesi açısından bir standarda kavuşturulması gerekmektedir.

Sonuç

Günümüz şartlarında sosyal politikalar, sadece çalışma ve iş alanlarıyla sınırlı olmaktan çıkıp, toplumun her kesiminin yüzleşebileceği sosyal sorunları ve sosyal ihtiyaçları muhatap alacak bir kapsama ulaşmıştır. Türkiye’de şehirleşme, modernleşme vb. süreçlerin doğal sonucu olan sosyal ihtiyaçlar, sosyal devlet ilkesi gereği, sosyal politikaları şekillendirmekte ve sosyal hizmetler de bu politikaların uygulama biçimi olarak gelişmektedir. Devletin sosyal politikalarını uygulamada uzman ve nitelikli personel ihtiyacına cevap vermek üzere kurgulanan sosyal hizmet eğitimi, sosyal hizmet anlayışının gelişmesine paralel bir seyir izlemektedir.

Türkiye’de modern anlamda sosyal politikalar 1960’lı yıllarda başladığı gibi, bu alanda çalışacak nitelikli personel yetiştirmek üzere sosyal hizmet eğitimi de aynı dönemde başlamıştır. Her ne kadar 1961 Anayasasında “sosyal devlet” ilkesine vurgu yapılsa da, geliştirilen sosyal politikalar Türkiye’de kırsaldan şehir merkezlerine yapılan yoğun göçlerle birlikte ortaya çıkan sosyal sorunları çözecek ve ihtiyaçları giderecek yeterlilikte olmamıştır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak, sosyal hizmet eğitime de gerekli önem verilmemiş ve 1960’lı yıllarda başlayan sosyal hizmet eğitimi 2000’li yıllara kadar 1-2 bölümle devam etmiştir.

2000’li yıllarda Türkiye’nin sosyal yapısı, kırsaldan şehir merkezlerine göçlerin tamamlandığı ve şehir merkezlerinde birikmiş sosyal sorunların çözümünde ve ihtiyaçların giderilmesinde geleneksel yöntemlerin yeterli olmadığı bir tabloyu yansıtmaktadır. Aile içi dayanışmanın, hemşericilik esaslı dayanışma ağlarının ve mevcut sosyal politikaların yeterli olmadığı bu ortamda, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde yeni uygulamalar geliştirilmeye başlamış ve buna paralel olarak da üniversitelerde hızla sosyal hizmet bölümleri açılmıştır.

Sosyal hizmet eğitiminde güncel uygulamalara bakıldığında, eğitim alanında kaynak üretimi, alt yapı, standardizasyon ve mezunların istihdamı gibi alanlarda önemli sorunlar söz konusudur. Sosyal hizmet bölümü mezunlarının kurumlarda devletin sosyal politikalarının uygulayıcısı olacakları dikkate alındığında; öncelikle sosyal politikaların istikrarı, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek hıza ve esnekliğe sahip olması, eğitimlerin de kamu pratiğine uyumlu olacak şekilde geliştirilmesi gerekmektedir.

Sonuç itibariyle denilebilir ki; toplumun ve sosyal sorunların sürekli bir değişim içerisinde oluşu, sosyal politikalara yön vermektedir. Bu sosyal değişimler, sosyal hizmetin çalışma alanında yer alan sorunları şekillendirirken, sosyal politikaların sosyal hizmetlerle ilgili ilkeleri, mevzuatı ve uygulamaları bir dinamizm içerisinde olmak durumundadır. Bu dinamizm Türkiye'deki sosyal hizmet eğitimine yansıtılmadığı takdirde, bu üç olgu arasında süreksizlik, başarısızlık ve yetersizlik söz konusu olacaktır.

KAYNAKÇA

- YEMİŞÇİ, Derya Alımanoğlu (2017), “Öğretide Kavram Karmaşası Üzerine Bir Örnek: Sosyal Hizmet ve Benzer Kavramlar”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 50.
- ALPTEKİN, Kamil & Selami Topuz ve Oğuzhan Zengin (2017). “Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminde Neler Oluyor?”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Ekim 2017, Cilt 28, Sayı 2.
- ALPTEKİN, Kamil & Selami Topuz ve Oğuzhan Zengin (2013). “Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitiminde Mevcut Durum: Tespitler, Analizler ve Öneriler”, *Sosyal Hizmet Sempozyumu* 2013, <http://shb.kocaeli.edu.tr/Sempozyum2013.pdf> Erişim: 10.10.2019, 23.45
- AYATA, Ayşe (1998), “Türkiye’de Kimlik Politikalarının Doğuşu, 75 Yılda Tebaa’dan Yurttaş’a Doğru”, (Edit. Artun Ünsal), İstanbul.
- DANIŞ, Mehmet Zafer (2007). “Sosyal Hizmet Mesleği ve Disiplininde Sosyal Politikanın Yeri ve Önemi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt 18, Sayı 2 Ekim 2007, s.51-64.
- ERSÖZ, H. Yunus (2005). “Sosyal Politika – Refah Devleti – Yerel Yönetimler İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 2005, Cilt 55, Sayı,1.
- KARAKUŞ Bülent (2015). “Sosyal Hizmet Mezunlarının Kadro ve Unvanı ‘Sosyal Hizmet Uzmanı / Sosyal Çalışmacı’”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Ekim 2015, Cilt 26, Sayı 2.
- KARATAY, Abdullah (2007). *Cumhuriyet Dönemi Çocuklara İlişkin Politikanın Oluşumu*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2007.
- KESGİN, Bedreddin (2012). *Sosyal Politikanın En Önemli Kurumu: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı*, İnsan Hakları Yıllığı, Cilt 30.
- KONGAR, Emre (1978). *İnsanı Yönlendirme ve Sosyal Hizmetler*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- ÖZBEK, Nadir (2006). *Cumhuriyet Türkiye’sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*, İstanbul: Tarih Vakfı Emeklilik Gözetim Merkezi Yayınları.
- SHUDER (2015). <http://shuder.org/sosyalhizmet/sh8.html> Erişim: 25.10.2019, 01.15
- Sosyal Hizmet Merkezleri Yönetmeliği (2013). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130209-3.htm> Erişim: 25.10.2019, 22.40.
- TEATER, Barbara (2015). *Sosyal Hizmet Kuram ve Yöntemleri* (çev. Abdullah Karatay, D.Barna Çiftçi), Ankara: Nika Yayınları.
- YELER, Abdülkadir (2019), “Türkiye’de Sosyal Hizmet Eğitimi”, *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, Güz, 2019.
- YÖK ATLAS (2019). <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=10193> Erişim: 10.10.2019, 23.15.
- 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu
2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu.
5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu.
7355 Sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsünün Kurulmasına Dair Kanun.

KÜLTÜR ÇALIŞMALARI ve FEMİNİZM BAĞLAMINDA ERKEKLİK ÇALIŞMALARINA DAİR BİR LİTERATÜR ANALİZİ

Ayşem SEZER ŞANLI*

ÖZ

Bu çalışma, literatürde yer alan erkeklik çalışmalarına dair genel bir değerlendirme niteliğindedir. Erkeklik çalışmaları, 1960'lı yıllardan itibaren literatüre girmiştir. Bu alan, öncelikle kültür ve kimlik çalışmaları alanının açtığı olanaklardan faydalanarak geliştirilmiştir. Başlangıçta, feminizme yönelik eleştiriler taşıyan erkeklik çalışmaları, geleneksel erkekliği ele almıştır. 1970'li yıllardan itibaren, feminist dalgaların genişlemesiyle birlikte, erkeklik sorunları kadın sorunlarıyla benzer bir zeminde değerlendirilmektedir. Hegemonik erkeklik inşası, toplumsal cinsiyet etrafında tartışılmış ve cinsiyetçi toplumsal yapının erkekler üzerinde yarattığı mağduriyetler sorunsallaştırılmıştır. Bu çalışma, bu perspektiften hareketle dört ana bölümde yapılandırılmaktadır. Birinci bölümde, ataerki ve iktidar ilişkileri tartışılmaktadır. İkinci bölümde, hegemonik ve geleneksel erkeklik konuları ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde, erkeklik çalışmaları alanı analiz edilmektedir. Son bölümde ise, Türkiye'de erkekler ve kadınlar açısından toplumsal cinsiyet kalıpları sorgulanmaktadır. Sonuç olarak, erkeklik çalışmaları alanının gelişmeye açık, disiplinlerarası ve dayanışmacı bir alan olarak geliştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ataerki, Toplumsal Cinsiyet, Erkeklik, Hegemonya.

A LITERATURE ANALYSIS OF MEN'S STUDIES IN THE CONTEXT OF CULTURAL STUDIES AND FEMINISM

ABSTRACT

This study is a general evaluation of the men's studies in the literature. Men's studies have entered literature since the 1960s. This area has been developed primarily by taking advantage of the opportunities provided by the field of culture and identity studies. Initially, men's studies which have criticism of feminism addressed traditional masculinity. Since the 1970s, with the expansion of feminist waves masculinity problems are considered on a similar basis to women's problems. The construction of hegemonic masculinity has been discussed around gender, and the victimization caused by the sexist social structure has been problematized. Based on this perspective, this study is structured in four main sections. In the first chapter, patriarchy and power relations are discussed. In the second part, hegemonic and traditional masculinity issues are discussed. In the third section, the field of masculinity studies is analyzed. In the last chapter, gender stereotypes in terms of men and women in Turkey is examined. As a result, it is seen that the field of men's studies has developed as an blooming, interdisciplinary and solidarity field in literature.

Key words: Patriarchy, Gender, Masculinity, Hegemony.

Atf Bilgisi: SEZER ŞANLI, A., "Kültür Çalışmaları ve Feminizm Bağlamında Erkeklik Çalışmalarına Dair Bir Literatür Analizi", İMGELEM, 3 (5): 287-304.

Citation Information: SEZER ŞANLI, A., "A Literature Analysis of Men's Studies in the Context of Cultural Studies and Feminism", İMGELEM, 3 (5): 287-304.

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Erzincan. E-posta: aysemsezer@gmail.com , ORCID Number: 0000-0002-9954-4811
Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 11.11.2019.

Kabul/Accepted: 20. 11.2019.

GİRİŞ

2000’li yıllar, Türkiye’de 1990’lı yılların feminizminin eleştirisini yapıldığı bir tarihsel döneme denk gelmektedir. Bu yıllar zarfında, Türkiye’de toplumsal cinsiyet çalışmaları hız kazanmış; kadınlığın biyolojik doğasının yanı sıra toplumsal olarak belirlenen yapısı da sorunsallaştırılmıştır.

Kadın çalışmalarının gelişmesiyle birlikte ortaya konan “toplumsal cinsiyet” olgusu, toplumsal cinsiyet ilişkilerini analiz etmede sadece kadınlara odaklanılmasının yeterli olmayacağını; ataerki yapıyı çözümlmek için erkeklik kurgusunun da araştırılması gerektiğini ortaya koymuştur. Konu ile ilgili çalışmalarda bulunan sosyal antropolog Matthew Guttman, yeni cinsiyet ve erkeklik çalışmalarında “erkeklik” kavramını birden fazla boyutta ele alarak; bu kavramın altında dört farklı alt-anlama işaret etmektedir. Bu alt-kategoriler ise, “*erkek kimliği, erkeklik, erkeksi nitelikler, erkeklik rolleri*” olarak somutlaştırılmaktadır. (Akt. Birkalan-Gedik, 2011: 126).

Bu alanlar, feminist antropolojinin öncüleri tarafından kurulan paradigma içinde formüle edilen toplumsal cinsiyet kavramının sadece “kadın” kategorisini işaret etmekten çıkarılarak, erkeklik olgusunun nasıl yaratıldığını tartışmak için de kullanıldığını göstermektedir. Erkekliğin bireylerin kişisel yaşamlarında ve kurumsal yapılardan ne anlama geldiğini; kadınlık ve erkeklik kavramlarının daha geniş bir düzlemde cinsiyet düzeni içinde birbiriyle nasıl etkileşim içinde olduğunu sorgulamaktadır (Birkalan-Gedik, 2011: 126).

Türkiye’de erkeklik konusunu ele alan ilk teorik çalışmalar, 1990’lı yıllarda geliştirilmiştir. Bu çalışmalardan birini ortaya koyan Deniz Kandiyoti, toplumun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu yapılarda, erkekliklerin nasıl biçimlendiğini ele almaktadır. Kandiyoti¹, 2000’li yılların başında farklı bir cinsel yönelim olarak ele alınabilecek transseksüeller üzerine de çalışmalarda bulunmuştur. Esasen bu çalışmaların filizlenmesiyle birlikte hem kadınlar hem erkekler hem de farklı cinsel kimlik ve yönelimlerin yaşadığı sorunların altı çizilmeye başlanmıştır. Bu üç durum, iç içe geçerek her üç farklı cinsiyet pozisyonunda da benzer mağduriyetler yaşandığının altını çizmektedir. Bu açıdan, 1990’lar ve 2000’li yıllar, toplumsal cinsiyet ve ataerki üzerinden tüm cinsel kimliklerin toplumsal sorunlarını mercek altına alan bir döneme işaret etmektedir.

¹ Deniz Kandiyoti, 1997 yılında "Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar"; 2003 yılında "Kültür Fragmanları" eserlerini kaleme almıştır. Ayrıca, 1990'ların ikinci yarısından itibaren, ataerki, kadın kimliği, İslam dünyasında kadının yeri, erkeklik paradoksları ve cinsiyet rolleri üzerine birçok makale yazmıştır.

Alan araştırmasına dayanan erkeklik konulu önemli bir çalışma, Serpil Sancar tarafından yapılmıştır. Kadın çalışmaları açısından önemli çalışmalar ortaya koyan Sancar, 2009 yılında “Erkeklik: İmkânsız İktidar: Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler” adlı çalışmasını yayınlamıştır. Sancar, bu çalışmada modern kapitalist toplumlardaki egemen cinsiyet konularını anlamaya yöneldiğini belirterek; temel olarak Türkiye’de kadınların mücadelesinin neden modern ve laik değerlerinin taşıyıcısı elit erkekler tarafından desteklenmediği sorusunu sormaktadır. Gülnur Acar Savran ise, “Beden Emek ve Tarih” adlı çalışmasında, sınıf ilişkilerinden hareketle toplumsal cinsiyet kavramını tartışmaktadır. Savran², eserinde toplumsal cinsiyeti şu şekilde ele almakta idi: “*Toplumsal cinsiyet kavramı, 1970’lerde ilk kullanılmaya başlandığında, dişi ve eril olmayı belirleyen cinsiyetten farklı ve onunla karşıtlığı içinde tanımlanmış bir kavram olarak tanımlanmış ve cinsiyet rollerinin toplumsal dönüşüme açık davranış ve varoluş biçimlerini ifade eder.*”

Erkeklik çalışmaları, her şeyden önce disiplinler arası bir çalışma gerektirmektedir. Sosyoloji, psikoloji, kadın çalışmaları, tarih, antropoloji gibi birçok alandan beslenen erkeklik çalışmaları, ilk olarak ataerkil sistemin eleştirisine odaklanmaktadır. Toplamların ataerkil toplumlar olduğu ön kabulünden yola çıkan bu çalışma alanı, eril sistemin nasıl kurgulandığı sorusu üzerine odaklanmakta; bu sistemin tarihsel izlerini sürmektedir. Erkeklik çalışmaları, özellikle 1960’lı yıllardan itibaren gelişen kültür/kimlik çalışmaları içerisinde önemli bir alt araştırma alanını oluşturmaktadır.

1. Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri

Ataerki kavramı, eril iktidarı simgeleyen bir kavramdır. Eş anlamlısı olarak kullanılan pederşahi ya da ataerkil toplumlar, son sözü erkeklerin söylediği, nüfuzun erkeklerde olduğu baskın toplumları nitelemektedir. Bu kavram, tarihsel olarak kapitalizmin henüz tarih sahnesine çıkmadığı feodal; hatta ilkel dönemlerde de kullanılmaktadır. Ataerkil yapılarda, erkek bireylerin kadın bireyler üzerinde baskın bir egemenlik ve itaat ilişkisi kurdukları görülmektedir. Bu itaat, hem biyolojik hem toplumsal hem de kişilerarası düzlemde işlemektedir. Bu bağlamda, ataerkil toplumlarda eşitsizlik kendiliğinden işleyen bir doğal düzen halini almaktadır. Ataerki, 1990’lı yıllardan itibaren yanına toplumsal cinsiyet kavramını da eklemiştir; bu iki kavram feminist literatürün yaygın olarak işledikleri temel kavramlar halini almıştır (Öztürk, 2000: 72).

² Ayrıntılı bilgi için bkz: Acar-Savran, G. (2009). *Beden Emek Tarih*, İstanbul: Kanat Kitap, ss: 233-234.

Kuramsal alana baktığımızda, 17. yüzyılda siyaset bilimciler Thomas Hobbes, John Locke gibi sözleşme kuramcılarının arasında süregelen tartışmalarda ataerki kavramının kullandığını görmekteyiz. Bunu takiben, klasik ekonomi politik geleneğine bağlı olan Adam Smith ataerki kavramına çalışmalarında referans vermektedir. Sosyalist düşünürler olan Karl Marks ve Friedrich Engels (1996; 2010) ise çalışmalarında, ataerki kavramını aile tiplerinden hareketle sorunsallaştırmış ve üretim ilişkileri analizi çerçevesinde tartışmışlardır (Engels, 2010).

Ataerkinin esasen, “babanın egemenliği”ne dayanan yapıları ifade etmek için kullanılmaktadır. Türk Dil Kurumu (TDK) sözcüğü, “*soyda temel olarak babayı alan ve ailede çocukları baba soyuna mal eden topluluk düzeni*” olarak tanımlamaktadır. Sözcük aynı zamanda, “*pater (baba) ve archie (yönetim) sözcüklerinin birleşmesinden oluşur*” (Öztürk, 2000: 77). Ancak bu tanım, genellikle dünyanın kapitalist ekonomiyi henüz deneyimlemediği bir tarihsellik içinde anlam kazanmaktadır. Örneğin, feodal toplumda hâkim olan kişiler mirası, cinselliği ve evliliği denetleyen babalardan oluşmaktadır. Babalar, özel ve kamusal alanı birbirine bağlarlar. Aile babasına, kendi altındakilere sınırsız bir güç kullanma yetkisi verilmiştir. Onları kendi çıkarları ya da mülkünün çıkarları için kullanabilir, çocuklarının ne yapacağına, iş bölümüne ve evliliğine karar verir (Öztürk, 2000: 77; Engels, 2010).

Kapitalist dönemde ataerki, farklı kuramcılar tarafından farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. 17. Yüzyıl liberal düşüncesinin temsilcilerinden olan John Locke, ataerki konusunda bir paradigma değişimini temsil eder. Kapitalizmin kuramsal altyapısını hazırlayan liberalizm, eski toplumsal ve dayanışmacı bağların yerine özgür ve akılcı bireylerden oluşan bir dünya resmetmektedir. Toplumsal sözleşme ile bireysel ve akılcı seçim anlayışı, aile bağlarıyla kurulan kutsallıkların yerini alır. Locke, ataerki egemenliği, kadınlar için bazı hakları tanımlayarak sınırlandırmıştır. Ancak, kadınlara bir alan açılması, onların erkeklere eşitlendiği anlamına gelmemektedir (Öztürk, 2000: 77). Neticede, ataerki örtülü şekilde kutsanmış ve bu süreçten sonra da erkek egemen bakış açısı modern dünyada kendisini devam ettirmiştir.

Ataerkillik kavramı, klasik ekonomi politikçiler tarafından da ele alınmaktadır. Buna göre, Adam Smith yazılarında çocukları “köle” babaları ise “*efendi*” olarak kurgulayarak ataerki düzenin devamını savunmuştur. Daha sonraki süreçte, Karl Marks ve Friedrich Engels ataerki üretim biçimi analizi yapmışlardır. Ataerki karakterdeki ailede, mülkiyet sahipliği babanın hakkıdır. Buna ek olarak, bütün bir üretim ilişkileri de babanın onayına göre

şekillenmektedir. Yönetim işi sadece erkeklerin hakkıdır. Marks ve Engels, kadın ve çocuk işçiliğine yönelik de analizler geliştirerek, ataerki sistemin özüne yönelik sorgulamalarda bulunmuşlardır. Ataerki ilişkiler, son kertede, burjuvazinin eski değerleri aşındırarak yerine kendi özgül tarzlarını koyduğu eski topluma ait kalıntılar olarak görülmüşlerdir (Engels & Marks, 1996: 100; Engels, 2010).

Ataerki ve eril tahakküm birbirini besleyen, iç içe geçmiş iki kavrama işaret eder. Ataerki sistemin kurumsal yapıları, erkeklik değerleri üzerinden işlerlik kazanmaktadır. Sosyolog Pierre Bourdieu, liberal ve neo liberal dönemlerde tüm total kurumsal yapıların erkeklikle ilişkilendiğini belirtmektedir. Bourdieu (2014: 71), erkekliği şu şekilde ifade eder: *“Erkeklik, diğer erkeklerin önünde ve onlar için, kadınlığa karşıt olarak ve her şeyden önce kişinin kendi içindeki bir tür dişil korkusu içinde inşa edilmiştir.”*

Feministler ataerki kavramını eşitsiz cinsiyet ilişkilerini nitелеmek amacıyla kullanmışlardır. Burada, erkek otoritesi yine temel alınır; ancak aileye ve kadının hane içi üretim süreçlerine de referans verilir. Kadınlar bu sistemi, “erkek egemenliği sistemi” olarak değerlendirmektedirler. Bu sistem, erkeğin kadını tahakküm altına alması üzerinden işlemektedir. Kavramın feminist düşüncedeki ilk kullanımına, Fabian Kadınlar Grubu, Vera Brittain ve Virginia Woolf gibi erken dönem feministlerde rastlanmaktadır (Öztürk, 2000: 88).

Daha sonra radikal feministler de, ataerki kavramını geliştirmişlerdir. Radikal feministler için, baş düşman erkeklerdir ve feminist mücadele ataerkiye yönelik verilmektedir. Aile, bu anlamda toplumun aynasıdır ve en küçük birimdir. Ataerki sistem, evlilik ve aile üzerinden, cinsiyete dayalı işbölümü yoluyla muhafaza edilmektedir. Ataerki, bu bağlamda, kadınların üreme yetkisi üzerinden konumlanır. Ataerki, kadınların cinselliğini bastırarak kendisini üretmektedir. Evlilik kurumunun tüm ritüelleri ve gelenekler ataerki sistemi kuvvetlendirmeye yarar (Öztürk, 2000: 90).

Marks, kadınların toplumdaki ikincil konumunun, sınıflı toplumların ortadan kalkmasıyla kendiliğinden yok olacağını düşünmektedir. Marks, bu bağlamda ataerki ve erkek üstünlüğünü burjuva ekonomisi üzerinden usamlamaktadır. Ataerki bir kurum olarak, kapitalist toplumun bir aracıdır ve ona hizmet etmektedir (Engels & Marks, 1996: 150). Daha sonra, Marksist feministler bu analizler üzerinden yola çıkarak ataerki kavramını farklı perspektiflerden geliştirmişlerdir.

Ataerkillik, iktidar ile erkeklik olgusunun arasında bağ oluşturan anahtar bir kavramdır. Ataerkil toplumsal düzen, temel erkeklik değerlerini içinden doğurmaktadır. “*Erkeklik, bir biyolojik cinsiyet olarak erkeğin toplumsal yaşamda nasıl duyup, düşünüp, davranacağını belirleyen, ondan salt erkek olduğu için beklenen rolleri ve tutum alışları içeren bir pratikler toplamıdır*” (Atay’dan Aktaran Kepekçi, 2012: 74). Buna göre, erkeklerin belli özelliklerle ele alınmak zorundadır. Bunlar: “*tüm kadınsı davranış ve özelliklerden kaçınma; başarı, statü kazanımı ve ekmeğini kazanma yetkinliği; güç, güven ve bağımsızlık; saldırganlık, şiddet ve cesarettir*” (Atay’dan Aktaran Kepekçi, 2012: 74).

Erkeklik değerleri, duygusallıkla asla bağdaşmaz. Duygusallığı kadına öteleyen ataerkil yapı, erkeklere duygularını dışa vurmamayı vaz eder. Öyle ki, erkekler arası ilişkilerden birbirine dokunarak iletişim kurmak bile başka anlamlara gelebilmektedir. Erkeğin beden diline farklı anlamlar yükleyen erkeklik durumu, kaçınılmaz olarak homofobi ile bütünleşir (Oktan, 2008: 155). Homofobi, “*eşcinseller, lezbiyenler, biseksüeller ve transseksüeller hakkında olumsuz anlamlar taşıyan yargılardır*” (Oktan, 2008: 155). Erkeklik ise, homofobik bir duygu durumudur ve sadece eril erkeklik hissiyatı ile anlam kazanmaktadır.

Ataerki, erkeklik değerlerini üreten sistem olarak farklı cinsel yönelimlerin var olabileceğini inkârı üzerine temellenmektedir. Buna göre, eşcinsellik, biseksüellik ya da travestilik bir erkeğin var gücüyle kınamasını gerektiren cinsellik pozisyonlarıdır. Bir erkek, yalnızca heteroseksüel bir kişi olarak sağlıklı bir birey olabilir ve toplumsal değer kazanır (Bozdemir ve Özcan, 2011: 3; Baird, 2004). Bu toplumsal değer ise, hegemonik erkekliğin kurulması için elzem bir durumu ifadelendirmektedir.

2. Eril Tahakküm ve Hegemonik Erkeklik

Erkeklik, üst başlıkta değerlendirilen farklı cinsel kimlik ve yönelim türlerine mesafe almayı gerektirmektedir. Erkeklik alanı, çoğu zaman cinsel yönelimi farklı olan kişilerden nefret etmeyi gerektirecek kadar genişlemektedir. Erkeklik, kendisini heteroseksüel çizgiye uymayanlar üzerinden tanımlamaktadır. Katıksız ve sorunsuz bir erkeklik için, erkekliğin karşıtlarının net bir biçimde ortaya konulması gerekmektedir. Dolayısıyla katılık, dayanıklılık, fiziksel yeterlilik, hissizlik gibi temel durumlar üzerinden şekillenen erkeklik, hegemonik bir iktidar biçimi olarak kurgulanmaktadır (Oktan, 2008: 155).

Modern erkeklik, hiçbir biçimde zayıflığa izin vermez. Erkek birey, ana rahmine düştüğü andan itibaren ataerkil sistem onu biçimlendirmeye başlar. Ataerkiyle donanan toplumsallık, erkeğe ait nitelikleri kodlayarak bunları her bir sağlıklı erkek bireye aktarır. Çeşitli davranış

kodlarını erkeklerin içselleştirilmesi sürecinde üreten ataerkil sistem, bu davranışları olabildiğince doğal ve beklenen yapılar olarak yansıtır. Erkeğe yakışan ve yakışmayan davranış biçimleri belirlenir. Bu edimler, tekrar yoluyla içselleştirilir ve “normal” davranışlar olarak benimsenir (Oktan, 2008: 155). Erkeklik, öncelikle belli başlı biyolojik özellikler gerektirmektedir. Bunlar, kişilerin üreme yoluyla kazandığı yapıdır. Ancak, erkekliğin eylem ve davranışlarla ilgili boyutu toplumsal inşa sürecinde belirlenir. Burada öncelikle, biyolojik olarak erkek olarak doğan birey belli yeterlik, yetenek ve davranış biçimlerini doğallaştırarak kabullenir. Daha sonra, bu formları toplumdaki diğer insanlara da en doğal yollarla sunar. Bu aşamada, kadınlar ve erkeklerden oluşan toplumda karmaşık bir ilişkiler sistemi kurulur.

Öte yandan, erkekliğin doğuştan itibaren nasıl kurgulandığını anlamak için ataerki ile erkeklik arasındaki bağa vurgu yapmak gerekmektedir. Bir erkeğin doğar doğmaz iletişime geçtiği kişi annesidir. Ancak erkek çocuk, edineceği tüm rolleri baba kimliğinden öğrenmektedir. Ataerkil yapı, tüm toplumu kuşatır. Bu yapının içerisinde, kurgulanan erkeklik varoluşuna ait birçok eylem ve istek bulunmaktadır. Semboller, arzular, davranış ve kodlardan oluşan bu yapılara, “erkekliğin parçacıkları” denilebilir. Bu parçacık, ataerki tarafından dayatılmaktadır. Devletin eril karakteri, sünnet, askerlik ve ataerkil aile yapıları erkekliğin bu parçacıkları içselleştirme sürecinde hayati önem kazanır. Bu hiyerarşik ilişkiler, mücadeleyi, cesareti ve soğukkanlılığı gerektirmektedir (Demren, 2008: 73). Sosyolog Pınar Selek (Akt. Kepekçi, 1990: 71), Türk toplumunda erkekliğin tescil edildiği dört temel düzey olduğunu belirtmektedir. Bunlar: “*sünnet, askerlik, iş bulma ve evlilik*” olarak sıralanmaktadır. Her bir düzey, mükemmel erkekliğin inşasına giden yolun temel taşlarını döşemektedir.

Özellikle askerlik kurumu, geleneksel toplumlarda erkekliğin oluşumunda kritik bir rol oynamaktadır. Askerlik, keyfi iktidarın en yoğun şekliyle içselleştirildiği kurumdur. Erkekler bu ortamda keyfi davranışlara maruz kalırlar ve diğer erkeklerin farklı tutumlarıyla karşı karşıya kalırlar. Ancak, erkekler ataerkil sistem içerisinde kadınlar gibi baskılanmış değillerdir. Erkeklerin görelî bir özgürlüğü varsayılmaktadır. Önemli olan, erkeklerin kendi aralarında kurdukları ahlakilik ve erkeklerin bu etik sistemin istediği erkeklik biçimine uymalarıdır (Demren, 2008: 74).

Erkeklik, toplumun hiyerarşik ve geleneksel yapılanmasının en önemli parçasıdır. Bu parça üzerinden toplum içerisinde kültürel, ideolojik ve siyasal olguların devamlılığı sağlanmaktadır. Erkek olmak, kadınlıkla bağlantısı olan her şeyin toptan reddini gerektirmektedir. Reddetmeyenler ise “efemine” olarak kodlanmaktadır. Buna göre

efemine olmamak, pasifliği, doğallığı ve rahatlığı içeremez. Gilmore'e göre (Akt. Kepekçi, 1990: 75), erkekliği belirleyen üç temel ölçüt vardır. Bunlar: *“bir kadını hamile bırakmak, kendisine bağımlı olanları tehlikelerden korumak, hısum ve akrabalarını geçindirebilmek”* olarak sıralandırılır. Buna göre, erkeğin koruyup kollayan geleneksel doğası ve cesareti bu kriterlerde anlam kazanmaktadır.

Erkekliğin toplumsal anlamını kazanabilmesi içinse, “şeref” duygusuyla taçlanması gerekmektedir. Erkeklik çocuklukta sünnet ettirme, yetişkinlikte askerlik gibi uygulamalarla savunmacı değerleri aşmaktadır. Özellikle, savaş olgusu erkekliğin tüm yaşam alanını kuşatmaktadır. Bu olguyu içselleştirmek için erkekler, zorlu sınavlara maruz bırakılırlar. Rekabet ve kişisel savaş ortamı erkekliğin temel malzemesi haline gelir (Kepekçi, 1990: 75).

Erkekliğin ideal ve hegemonik formları vardır. İdeal olan, çoğu zaman ulaşılmak istenendir. Elbette ideallik ölçütü, bireysel ve toplumsal kriterlere özgülenerak belirlenir ve değişkenlik gösterir. Buna göre, ideal erkeklik, muğlak bir anlam barındırmaktadır. Buna karşılık, “hegemonik erkelik”, belirli koşullar ve varsayımlar altında değişmez. O kültürel alan içerisindeki erkeklikleri mutlak surette etkisi altına alır. Örneğin, Türkiye’de bir hegemonik erkeklik inşasını değerlendirmek istersek şu özellikleri sayabiliriz: *“atına, avradına, silahına düşkün, maço, namusuna söz ettirmeyen ve delikanlı”* (Demren, 2008: 76).

Hegemonik erkekliği kavramlaştıran Connell'e göre, bir toplumda mücadele içerisinde olan farklı erkeklik biçimleri arasında hegemonya kuran erkeklik, hegemonik erkekliktir. Bu erkeklik biçimi, yeri geldiğinde şiddet biçimlerini kullanarak diğer erkek kimliklerini kendisine tabi kılmaya mecburdur. Ataerkil ilişkilerin sürdürülmesinde hegemonik erkeklik temel bir rol oynamaktadır. Aslında bu erkeklik hem diğer erkeklik biçimleri üzerinde hem de kadınlık üzerinde kuşatıcı rol oynamaktadır. Erkeklik bu minvalde, bedensel özelliklerden çok fantezi bir kurgulanma şeklidir. Hegemonik erkeklik, kendi ötekisini eşcinseller ve kadınlar üzerinden kurmaktadır (Oktan, 2008: 155).

Erkeklik şiddetine en çok maruz kalanlar ise büyük ölçüde erkeklerdir. Hegemonik erkeklik, hep tekrarlanan ve sistem tarafından sürekli onaylanan bir yapıdır. Sürdürülebilir olabilmesi bu erkeklik biçimiyle özdeşleşen davranış kalıpları ve ritüelleri yaygınlaştırma gerekir. Erkeklik söz konusu ise, sadece doğuştan gelen biyolojik erkeklik nitelikleri tek başına yeterli olamaz. Erkekliğin inşasında, toplumsal içselleştirme kaçınılmazdır.

Hegemonik erkeklik, toplumsal baskıyı meşrulaştıran erkeklik formunun üretilmesiyle ilgili bir süreçtir. Bu üretim, sürekli yenilenerek devam ettirilmelidir. Bu erkeklik formu, erkeği

efendi kadını köle olarak sembolize etmektedir. Tahakkümün doğası erkekten kadına doğru kurgulanmaktadır. İdealize edilen hegemonik erkeklik, evden sokağa, kamusalda özele toplumun tüm hücrelerini kuşatmaktadır. Ancak hegemonik erkeklik, belirli bir mücadeleye ve o mücadele sonucunda gelecek olan değişime de açıktır. Bu kavram, erkeklerin ellerinde buldukları bir imaj setini tasvir ettiğinden, aslında bulunulan tarihe ve mekâna göre de farklılıklar gösterebilir. O nedenle, erkeklik tek biçimli form olarak değerlendirilemez. Erkekliği biyolojik temelli, indirgemeci ve özcü olarak ele alan yaklaşımların karşısında erkekliğin sosyolojisini kurmaya yönelik yeni yaklaşımlar oluşturulmuştur. Bu çalışmaların anahtar kavramlarını da eril tahakküm ve hegemonik erkeklik oluşturmaktadır (Kepekçi, 2012: 76).

3. Erkeklik Çalışmaları

Toplumsal hareketler alanı içerisinde yeni toplumsal hareketler yaklaşımları 1960'lı yıllardan itibaren ortaya atılmıştır. Bu alan içerisinde, feminist hareketler de kendilerini büyük bir alan açarak ikinci ve üçüncü dalga feminizmler hem Batı Avrupa'da hem de Amerika'da büyük gelişim göstermektedir (Gökırmak, 2012: 173). Erkeklik çalışmalarının, ilk olarak Amerika'da ortaya çıktığı görülmektedir. Batı'da ikinci dalga feminizmin de geliştiği bir dönem olan 1960'lar ve 70'ler, aynı zamanda erkeklik çalışmalarının da yeni yeni filizlendiği bir dönemdir. Bu çalışmaların itici gücünü, Amerika'nın Vietnam'la savaşı oluşturmaktadır. Savaş, eril bir dünyayı niteleyen bir sosyal olgudur ve Amerikan toplumu bu dönemde geleneksel eril değerlerin ve savaşçı erkeklik kurgusunun yeniden canlandırılmasına ihtiyaç duymaktadır. Amerikan kadın hareketi ise, bu erkeklik kurgusuna tepki ortaya koymaktadır. Bu ortamda, erkeklik çalışmaları hegemonik erkekliğin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. (Kepekçi, 2012: 60)

Savaş, cinsler arasındaki sınırları belirleyen, erkek olanı olmayandan ayıran bir turnusol kâğıdı işlevi görmekte idi. Bu süreç sonunda farklı erkeklik yaklaşımları ön plana çıkmıştır. Örneğin, geleneksel erkeklik rollerinin erkekleri de sıkıntıya soktuğu; ancak klasik feminist yaklaşımların sıkıntıya dolaylı olarak neden olduğu tartışılmaktadır. Çünkü feminizm erkekleri avantajlı ve üstün olan cinsiyet, kadını ise dışlanmış ikincil cinsiyet olarak sorunsallaştırıyordu. Bu sebeple, başlangıçta erkeklik çalışmaları feminizm karşıtlığı üzerinden yol açmıştır. Ancak süreç içerisinde, feminizm ve erkeklik çalışmaları arasında paralellikler kurulmuş, iki çalışma alanı da eleştirilerini toplumsal cinsiyet ve ataerki üzerine yöneltmişlerdir (Kepekçi, 2012: 62).

Öncelikle, erkekliği sorunsallaştırmanın feminist kuramın çalışma alanını genişlettiğini belirtmek gerekir (Bozok, 2009: 434). Çünkü ataerkil egemenlik ilişkileri hem kadın hem de erkek tarafından kurgulanan roller üzerinden işlediğinden her iki tartışma alanı birbirini besleyecek niteliktedir. Feminizm erkek egemenliğini hedef alır ve erkek egemenliğinin esas failleri erkeklerdir. Bu anlamda, feminizm ve erkeklik çalışmaları alanını kapsayan farklı yaklaşımlar zaman zaman uzlaşmakta zaman zaman ise çatışmaktadır.

Örneğin, “erkekçilik”, doğrudan doğruya feminizm karşıtlığını ve erkek egemenliğini meşrulaştırma çabasıdır. Buna göre, kadınlar ve erkekler fitrata bağlı olarak son derece farklı yaratılmışlardır. Bu, bir yazgıdır ve sorgulanamaz. Cinsiyet rollerinin dağılımı biyolojik bir kadedir ve bu kadere boyun eğmek gerekmektedir. Elbette kadınlık ve erkeklik doğası gereği sadece iki cinsel kimliği normal sınırlar içinde değerlendirir, heteroseksüellik sağlıklı olan duruma işaret etmektedir. Erkekçilik, bu bağlamda ataerkil sistemin bağrında yeşeren bir eğilim olarak görülmektedir (Bozok, 2009: 434).

Öte yandan, “erkek kurtuluşçu” yaklaşım, ataerkil yapının erkeklere ve kadınlara eş oranda zarar veren bir sistem olduğu üzerinde odaklanmaktadır. Hem kadınlar hem erkekler ataerkil sistemin kurbanları olarak, sistemin kendilerinden bekledikleri rolleri oynamaktadırlar. Örneğin erkekler, bu sistemde duygusallıktan uzaklaşmakta, öfkeli bir yapı kazanmakta ve şiddet tekeline elinde bulunduran cins haline gelmektedirler. Bu süreç, kimi erkek bireylerde ruhsal iyilik halinin bozulmasına kadar varabilmektedir. Farrell ve Goldberg’e göre (Aktaran Kepekçi, 2012: 67), “erkek kurtuluşçu” yaklaşım, esasen ataerkil sistemi eleştirir; ancak feminizm gibi kadınların sorunlarına odaklanmaktan ziyade erkeklerin ödediği bedellere üzerinde çalışmaktadır.

Erkeklik incelemelerindeki hâkim yaklaşım olan “hegemonik erkeklik kuramı”nda ise, ana vurgu erkek egemenliğinin toplumsal inşasına yöneliktir. Ataerkil toplumsal ilişkiler içerisinde erkekliğin deneyimlenmesi ve bu deneyimleme sürecinde yaşanan sorunlar ele alınmaktadır.

Erkeklik çalışmalarında son dönemde yapılan bir kavramsallaştırma da “post-modern erkeklik”tir. Modernizm, “erkeklik” kavramının içini kendi istediği biçimde doldurmaktadır. Yaşadığımız “post” modern dönem ise, “modern erkeklik” kurgusuna karşı bir tehdit oluşturmakta ve yeni bir erkeklik inşa etmektedir. Kadınların feminist karakterli aktivizmleri, kamusal ve özel alanın sınırlarını muğlaklaştırmış; kadının özel alanın efendisi olduğu anlayışını sorgulamaya açmıştır. Bu sorgulama, erkekleri kamusal alanın biricik özneleri

olarak kurgulayan modern anlayışı temelden sarsmıştır. Bu yıkım, erkekliğin özelliklerini de muğlaklaştırmış; yeni ve “post” bir erkeklik ihtiyacını açığa çıkarmıştır. Post-modern dönemin üretim ilişkileri erkeğin kadın karşısındaki avantajlarını ortadan kaldırmıştır. Bu “post” dönemde, erkekler bocalamakta, bu esnek üretim süreçlerine ve toplum yapılanmasına uyum sağlayamamaktadırlar. Bu bağlamda, klasik erkeklik kuruluşlarının hepsinin altı oyulmuş ve yeni bir erkeklik inşası kaçınılmaz olmuştur (Uçan, 2012:7).

Uygarlık tarihine bakıldığında, avcı-toplayıcı dönemde erkekler ve kadınların toplumsal olarak eşit ve özgür iki birey olduğu varsayılmaktadır. Bu dönem, insanlığın şiddetten uzan olduğu, toplumsal rekabetin henüz açığa çıkmadığı ve doğal düzenin egemen olduğu bir barış ve uzlaşma dönemidir. Ancak, toprağı ekip biçmeye başlayan ve tarım toplumunu inşa eden insanlık, erkeğin hem toprak hem de kadın üzerinde hâkimiyet kurduğu bir döneme ilerlemiştir. Bu dönemde, toplumsal barış ve uzlaşma bozulmuş, kadın erkeğin kölesi haline gelmiştir. Bu durumda, toplum erkeğin ezdiği kadının ezildiği eşitsizlikçi bir yapı kazanmıştır (Uçan, 2012:7).

Modern toplumda ise, erkeklik emek üzerinden yeniden tanımlanmış ve “eve ekmek getirme” misyonu toplumsal olarak kutsanmıştır. Buna göre “*eğer bir adamın işi yoksa o bir erkek olmaktan daha az bir şeyi ifade ed(er)*” (Akt. Uçan, 2006: 65). 19. yüzyıl ve sonrasındaki modernite kapitalist piyasa ilişkilerine uygun bir toplumsal formasyon üretmektedir. Modern toplum, insan ilişkilerinin metalar arası ilişkilere dönüştüğü ve insanların birbirlerine yabancılaştıkları bir endüstri toplumu haline gelmiştir (Şan ve Hira, 2007: 325). Bir kültür endüstrisi toplumu olan bu toplumda, insan ilişkilerinin yabancılaşması kadın erkek ilişkilerinde de bir yozlaşmaya sebebiyet vermektedir.

Modern ve rasyonel erkek, kendi iş durumunu piyasa koşullarına göre ayarlamakta ve bu koşullar içerisinde yabancılaşmış bir varoluşa indirgenmektedir. Pazar ilişkileri içinde savrulan erkek, kendisinin amansız bir rekabetin içinde bulunmaktadır. Kamusallıkla donanan erkeğin karşısında ise kadın, özel alan içerisine zincirlenmiş bir haldedir. Bu dönem, erkeğin kamusal manevralarının alabildiğine önünü açan ve erkeğe tam bir serbestiyet tanıyan bir dönemdir. Kadın ise, özel alandaki temel annelik ve ev kadınlığı varoluşuna indirgenmiş konumda yer almaktadır (Acar-Savran, 2002: 257).

Post-modern dönemde ise, modern erkeğin konumlanması daha muğlak bir konuma yerleştirilmiştir. Sistemin erkeklerden ve kadınlardan ne beklediğinin sınırları gri çizgilerle çekilmiştir. Post modern toplum, kadın ya da erkek olsun hiçbir özneye sabit bir kimlik

vermemektedir. Yönünü bulamayan kadın ver erkeklerden oluşan bu toplumda, esneklik bir insani temel olarak kutsanmaktadır. Post modern iktidar üzerine çalışan sosyolog Michel de Foucault'a göre (2005), "...öznellik, toplumsal iktidar ilişkileri tarafından insanlara dışarıdan empoze edilen bir kurguydu." Sabit bir öznellik kimliğinin olmadığı bu post modern süreçte, Erkeklik pozisyonları, bu şekilde farklı illüzyonlara tabi kılınmaktadır. Görüldüğü gibi, modern ve post-modern tarihsel dönemler üzerinden kurgulanan modern ve post-modern erkeklikler, feminizm ve erkeklik çalışmaları arasındaki salınımın yönünü de tayin etmektedir.

Tarihsel gelişim sürecine bakıldığında, 1960'lardan sonra erkeklik çalışmalarının hız kazandığı görülmektedir. Eril kriterlerin sorgulamaya başlandığı bu süreçte, erkekler tarafından bir dizi konferanslar düzenlenmiştir. "Profeminist" olarak adlandırdıkları bu yaklaşımla erkeklik çalışmaları, liberal ve radikal feminizmler ile bağ oluşturmuşlardır. Kadınların oy hakkı mücadelesi gibi birçok farklı başlıkta başlattıkları aktivizm, bu dönemde kendilerini Profeminist olarak niteleyen erkeklerden büyük destek görmüştür (Kepekçi, 2012: 67).

Türkiye'de ise, kadınların farklı aktivizmlerine destek olarak örgütlenen erkek çalışma grupları giderek artmaktadır. Türkiye'de "Biz Erkek Değiliz İnisiyatifi"nin kuruluş süreci bu başlıkta önem kazanmaktadır. Kısaca BEDİ olarak adlandırılan bu grup, ülkemizde 2008 yılında cinsel saldırıya uğrayan ve ardından öldürülen İtalya'lı Pippa Bacca'nın akıbetini protesto etmişlerdir. Bu süreçte, erkeklik çalışmaları üzerine aktif örgütlenme süreci hızlanmış; akademik çalışmalar da hız kazanmıştır. Bu ekibin içerisinde yer alan oluşumlardan "Rahatsız Erkekler" grubu, erkeklik durumuna özgü temel yapısal sorunları sanal ortamda kurdukları platformlarda tartışmaktadırlar (Kepekçi, 2012: 67).

"Erkek Muhabbeti" adlı bir diğer aktif grup, "Erkekler Erkekliklerini Sorguluyor" adlı bir atölye çalışmasına girişmiş; erkeklerin erkekliği kadın hareketinin de ve deneyimlerinden beslenen bir perspektifle sorgulamasına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuştur. Bu platform, ayrıca erkeklik çalışmaları için literatürdeki kaynakları derlemektedir (Cumhuriyet gazetesi, 2012).

4. Türkiye'de Cinsiyet Halleri

Türkiye'de feminist çalışmaları ve erkeklik çalışmalarını karşılıklı etkileşim üzerinden ve iktidar ilişkileriyle birlikte analiz etmek gerekir. Erken dönem Cumhuriyet tarihi, *modern* adı altında kadın ve erkeğe birtakım roller atfederek örnek yurttaşlar yaratmak istemiştir. Ancak,

bireyler kendi değerleriyle örtüşen kadınlık ve erkeklik rolleri konumlandırmışlar, bu sebeple farklı kadınlık ve erkeklik türleri ortaya çıkmıştır.

Türkiye’de cinsiyet kategorilerin nasıl belirlendiğini anlamak, iktidarın nasıl işlediğini analiz etmeyi gerekli kılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş dönemi, temel kadınlık ve erkeklik değerlerinin yeniden inşa edildiği bir süreci niteler. Bu süreçte, Batılılaşmanın araçları ve modernleşme projesinin en önemli neferleri olarak görülen kadınlar, birçok yasal kazanımla erkeğin gerisinde kalan konumlarını iyileştirmişlerdir (Gelgeç Bakacak, 2009: 632). Sosyolog Nil Mutluer (2008: 16), bu yeni dönemi şu şekilde ifade etmektedir: “*Modernist Kemalist anlayışla beslenen Müslümanlık, militarizm ve heteronormativite yeni Cumhuriyetin temel değerlerini oluşturarak kadınlık ve erkeklik değerlerini bunlar üzerinden formüle etmiştir.*”

Cumhuriyet tarihinde erkek egemen “heteronormatif” değerler, yasaklarla oluşturulan ilişkiler içerisinde belirlenmiştir. İdeal yurttaşlar olarak kadın ve erkekler, denetim mekanizmalarının hiyerarşisi içerisinde yer almışlardır. Modernleşme, erkekleri esas özneler olarak konumlandırmaktadır. Kadınlık ve doğurganlık ise, masumiyet ve heteroseksüellikle birlikte yeni dönemin temel ahlaki değerlerini oluşturmuştur. Kemalist reformlar, kadını erkekle eşitlemek için yola çıkmış gibi görünse de özü itibarıyla kadınlara erkek egemen bir anlayış çerçevesinden yaklaştığından alanı bir anlamda erkekleştirmiştir (Mutluer, 2008: 19).

Kemalist ülkü, “Kurtuluş ve Kuruluş ideolojisi” çerçevesinde, toplumu militer bir şekilde yapılandırmaktadır. Bu bağlamda, cinsiyet hiyerarşisi güçlendirilerek kadın ve erkeklere bu anlayışa paralel roller biçilmiştir. Kadın, fedakâr rolleriyle kutsanmış; üretken ve namuslu bir karakterde sembolize edilmiştir. Erkeğe yüklenen roller ise, Kandiyoti’ye göre (1997: 50), “*Atatürk’ün sivil ve askeri üniformalı resimlerinde*” sembolize edilmektedir.

Cumhuriyet erkekliği kadın bedeni üzerinden kurmaktadır. Kırsal alandaki erkek tipi geri kalmış erkek tipi olarak ifade edilirken, modern erkek şehirde kendisine modern bir kadının eşlik ettiği erkek olarak yüceltilmiştir. Örneğin, erkek vatanını korumak için yapması gereken askerlik vazifesinden şeref duymalıdır. Heteroseksüel erkekler sağlam, eşcinsel erkekler askerlik alanında çürük olarak ifade edilmiş ve askerlik toplumda önemli bir kutsal olarak yüceltilmiştir (Mutluer, 2008: 20).

Ulus devlet, cinselliğin kontrolünü de kendisine vazife edinmektedir. “Namus” kavramı, kadın ve erkek özneler için farklı anlamlarla donatılmış, her yurttaştan bu anlam doğrultusunda davranmaları beklenmiştir. Örneğin, erkeklik değerleri açısından namus temiz

ve dürüst bir insan modelini ifade etmekteyken; kadının namusu cinsellik ve sadakat dolayımında ele alınmaktadır (Mutluer, 2008: 22).

Türkiye’de kadınlık ve erkeklik çalışmalarını ve rollerini algılayabilmek için *namussallaştırma* kavramını ele almak gerekmektedir. Buna göre, klasik kadınlık ve erkeklik tiplerinin dışına çıkmaya çalışan, iktidarın biçimlendirdiği rollere uymadıkları için dışa atılan kimlikler namussallaştırılmaktadır. Namusla ilgili sayılan konular, iğrenilen ya da korkulan hallere büründürülerek bu dışa atmalar kolaylaştırılmaktadır (Mutluer, 2008: 22). Örneğin, evlenmemiş kadınları ifade etmek için “kız” kavramı kullanılmakta; aksi bir kullanım ayıplanmaktadır. Bu durumda, bedenin sınırını ihlal eden cinsellik dışa atılmış olmaktadır. Erkek egemen iktidar, bu namussallaştırma yoluyla diğer bedeni dışa atmakta, ötekileştirmektedir. Cinsiyet halleri, cinselliğin, cinsiyetin, yasağın kesişme noktalarını oluşturmaktadır.

Ulus-devletin kadınlığı ve erkekliği nasıl kurguladığını gösterecek tipik bir örnek de ders kitaplarından çıkarsanabilir. Örneğin, kadınlığın temel unsuru ders kitaplarında annelik olarak öne çıkarılmaktadır. Kitaplarda çocuk doğurma ve bakma, kadın olmanın biyolojik öngerekliliği olarak sunulmaktadır. Bu durum, aynı zamanda ev kadınlığının rasyonelleştirilme çabası olarak yorumlanabilir. Ders kitapları, erkekliği ise hegemonik erkeklik olarak kurmaktadır. Erkek ailenin patriarkı rolünü üstlenir, makro seviyede ise ulus devlet düzeninin temelini oluşturur (Kancı, 2008: 92).

Erkekliğin sınırları babalık nosyonu, ekonomik üretkenlik, entelektüel veya fiziki güç ve askerlik hizmeti ekseninde çizilmektedir. Bu durum, diğer erkeklikleri yadsımadan hegemonik erkeklik biçimlerine bağlamayı hedefler. Erkek, ailesinde ataerkil sistemin üretkenliğini ve devamlılığını sağlamak zorundadır. Çalışmak, onun en temel görevidir. Disiplinli, çalışkan ve verimli olmak zorundadır. Eğitimli ve aydınlanmış olmak zorundadır. Erkek kendisi modern ve medeni olduğu gibi, etrafını da “medenileştirme” misyonuyla yüklenmiştir (Kancı, 2008: 94).

Ulus devlet, erkeklik temelli bir cumhuriyet ahlakı oluşturmaya çalışmaktadır. Şehirli ve medeni erkeklik tiplerinin yanı sıra, kitaplarda fedakâr emekçi erkeklikler de kurgulanmaktadır. Bu adamlar, erkek gibi kalbi olan, fedakâr ve cefakâr babalardır. İyi eğitimli olmayabilirler; ancak akılcı davranırlar, iradelerine hâkimdirler. Bu erkekler, genellikle köylü, çiftçi ya da işçidir. Bunlar, vatanın ve kadınların koruyucusu olarak kahramanlaştırılırlar (Kancı, 2008: 94).

Kitaplarda, erkeksi niteliği olmadığı düşünülen hasta, zayıf bedenli ya da heteroseksüel olmayan erkekler neredeyse kaybolmuşlardır. Bu erkekler, görünmeyen erkeklerdir. Çalışmaz, işlerini doğru düzgün yapmaz ya da aylak roller oynarlar. Bu karakterler, ülkelerini ve milletlerini sevmezler; hatta gerektiğinde ihanet içerisinde olmaktan da çekinmezler. Özellikle, son dönem Osmanlı padişahlarının ayyaş, aylak ve disiplinsiz portreler olarak sunulması şaşırtıcı değildir. Bu kişiler, akıl sağlıkları yerinde olmayan ve ihanet içinde olan kişiler olarak resmedilirler (Kancı, 2008: 94).

Biricik'e göre, Türkiye'de özne erkek konumunda olmak için sadece biyolojik olarak erkek olmak yeterli değildir. Başka bazı gereklilikleri de vardır. Bu gereklilikler: *“İlk erkeklik sınavını verirken erkek adam gibi ağlamadan sünnet olmayı, milli olurken ter dökmeden kaleye gol atmayı ve sonrasında da bu başarıyı gururla sürdürmeyi, askerlik çağı geldiğinde vatan borcunu geri ödemeyi ve askerlik sonrası çekirdek aileyi kurarken de hem ekmeğini taştan çıkaran erkek hem de vefalı baba olmayı gerektirir”* (Biricik, 2008: 232). Bu süreçte, erkek nasıl “adam gibi” olmayı öğreniyorsa kadına da “karı” gibi olmak öğretilmiştir.

Askerlik, Türkiye'de erkekliğin kurgulanması ve doğru askerlik biçiminin yaşanması açısından çarpıcı bir durum oluşturmaktadır. Biricik, eşcinsel olmaları nedeniyle askerlik yapmak istemeyen erkeklerle yaptıkları görüşmelerde, bu kişilerin Türkiye'de sosyal hizmetli olarak askerlik yapma hakları olsaydı ya da vicdani ret hakları tanınmış olsaydı bu uygulamaları seçeceklerini özellikle belirttiklerini vurgulamaktadır. Bu durum, eşcinsel bireylerin askerlik sürecinde kendilerine yönelecek doğrudan şiddetten korkmalarından kaynaklanmaktadır (Biricik, 2008: 232). Modern orduların ortaya çıkışıyla birlikte gelişen zorunlu askerlik uygulaması erkekliğin toplumdaki en somut tezahürü olarak görülmektedir. Özellikle, erkeklerin askere giderken karşılaştıkları ritüeller bunun en tipik örneğini oluşturmaktadır. Askerlik görevini ifa etmek istemeyenler ise, türlü toplumsal yaptırımlarla karşılaşabilirler. Ayıplanma, kınanma, evliliğin önünde; hatta işe girmede bir engel oluşturması, toplumun erkek egemen değerlerle donanışını örneklemektedir (Biricik, 2008: 232).

SONUÇ

Sonuç olarak, erkeklik çalışmaları sosyal bilimler alanına 1960'lı yıllardan sonra kültür çalışmaları alanının gelişmesiyle girmiştir. 1970'li yıllarda Amerikan toplumunda, Amerikan'ın Vietnam Savaşı sürecinde erkeklik, hegemonik ve geleneksel erkeklik değerleriyle donanmıştır. 1990'lı yıllar ve feminizmin hızlı gelişimi ise, erkeklik

çalışmalarının “Profeminist” bir perspektifle yeniden ele alındığı bir dönemdir. Türkiye’de erkeklik çalışmaları, 2000’li yıllardan itibaren hız kazanmış, farklı erkeklik çalışmaları içerisinde farklı grup ve örgütlenmeler kurulmuş, akademik alanda da yeni çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.

Kuramsal olarak bakıldığında, erkeklik çalışmaları ilk aşamada tıpkı feminizm gibi ataerkil sistemin yapısal sorunları üzerine odaklanmıştır. Bu sistem, kadını erkeğin ötekisi ve ikincil cinsiyet olarak kurarken erkekleri üstün cinsiyet rolleriyle donatmaktadır. Bu kavrama ek olarak, feminist kuramın zenginleşmesiyle toplumsal cinsiyet kavramı formüle edilmiş, erkeklik çalışmaları bu alana ilişkin de çalışmalarda bulunmuştur. Erkeklik çalışmaları, erkekliğin de tıpkı kadınlık gibi toplumsal cinsiyetçi bir belirlenim olduğu tespitinden hareketle; aslında üstünlük gibi görülen mağduriyetlere odaklanmıştır. Disiplinlerarası bir çalışma alanı olarak gelişen erkeklik çalışmaları, “hegemonik” ve “geleneksel” erkekliği tartışmaktadır. Bu tartışma, modern ve post modern dönemlerde erkeklikten beklenen davranış kodlarını da araştırma konusu yapmaktadır. Bu dönemlere uygun olarak erkeklerden beklenen davranış ve eylemler, çalışmalarda sıklıkla eleştirilmektedir.

“Erkek kurtuluşçu”, “erkekçilik” gibi birçok farklı akım, erkeklik çalışmalarını kuramsal düzeyde zenginleştirmektedir. Son tahlilde, erkeklik çalışmaları başlangıçta ataerkil sistemle birlikte, feminist çalışmalara da erkekliği eleştirdiği için mesafe almıştır. Ancak çalışmaların olgunlaşmasıyla birlikte, hem feminizm hem erkeklik çalışmaları alanı ortak eleştirisini ataerkiye yöneltmiştir. Sonuç olarak, hem kadınların hem erkeklerin kurtuluşu özgür bir toplumun inşasında temel rol oynamaktadır. Bu nedenle, feminist çalışmalar ve erkeklik çalışmaları erkeklerin ve kadınların özgür yurttaşlar olarak kendilerini ifade etmelerinin ve eşit yurttaşlardan oluşan özgür bir toplum idealinin harcını birlikte karmaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Acar-Savran, G. (2002). “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru”, *Praksis*, (8), 255-306.
- Acar-Savran, G. (2009). *Beden Emek Tarih*, İstanbul: Kanat Kitap.
- Baird, V. (2004). *Cinsel Çeşitlilik: Yönelimler, Politikalar, Haklar ve İhlaller*, (Çev: H. Doğan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Biricik, A. (2008). “Erkek Adam Ezberini Bozmak Üzerine: Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Sisteminin Resmi Söylem Üzerinden Kurgulanması”, N. Mutluer, (Der.). *Cinsiyet Halleri* içinde (ss. 232-247). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*, (Çev: B. Yılmaz), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bozdemir, N. ve Özcan, S. (2011). “Cinselliğe ve Cinsel Sağlığa Genel Bakış”. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 5(4), 37-41.
- Bozok, M. (2009). “Erkeklik İncelemeleri Alanındaki Başlıca Kuram ve Yaklaşımların Sosyalist Feminist Bir Eleştirisine Doğru” (ss. 430-446), *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Kitabı*, Aydın.
- Cumhuriyet Gazetesi (03.12.2012). Erkekler Erkekliklerini Sorguluyor, (http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/387888/Erkekler_erkekliklerini_sorguluyor.html)
- Demren, Ç. (2008). “Kadınlık Dolayısıyla Erkeklik Öznelliği”. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 73-92.
- Engels, F. (2010). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, (Çev: K. Somer), Ankara: Sol Yayınları.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve İktidar*, (Çev: I. Ergüden ve O. Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gedik, H. B. (2011). “Feminist Hareketler”, B. Kartal ve B. Kümbetoğlu (Der.). *Yeni Toplumsal Hareketler* içinde (ss.106-122). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gelgeç Bakacak, A. (2009). "Cumhuriyet Dönemi Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme". *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (44), 627-638.
- Gökırmak, M. (2012). “Siyasal Yabancılaşma ve Yeni Toplumsal Hareketler”, A. Y. Sarıbay (Der.). *Siyaset Sosyolojisi* içinde (ss.163-179). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kancı, T. (2008). “Cumhuriyetin İlk Yıllarından Bugünlere Ders Kitaplarında Kadınlık ve Erkeklik Kurguları”, N. Mutluer (Der.). *Cinsiyet Halleri* içinde (ss.88-103). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kandiyoti, D. ve Bora, A. (1997). *Cariyeler Bacular Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kepekçi, E. (2012). “Hegemonik Erkeklik Eleştirisi ve Feminizm Birlikteliği Mümkün mü?”. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 59-86.
- Marks, K., Engels, F. ve Lenin, V. I. (1996). *Kadın ve Marksizm*, İstanbul: Sorun Yayınları.
- Mutluer, N. (2008). *Cinsiyet Halleri*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Mutluer, Nil. (01.01.2012). Türkiye’de Cinsiyet Hallerinin Sınırları: Namussallaştırma, (http://www.spod.org.tr/turkce/wp-content/uploads/2012/04/nil-mutluer_makale.pdf)
- Oktan, A. (2008). “Türk Sinemasında Hegemonik Erkeklikten Erkeklik Krizine: Yazı Tura ve Erkeklik Bunalımının Sınırları”. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 152-166.
- Öztürk, M. (2000). “Ataerki: Bir Kavramın Yeniden İnşası Eski Ataerkiden Ataerki Kapitalizme”. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 38(10), 72-115.
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Şan, M. K. ve Hira, İ. (2012). "Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi". *Sosyoloji Yazıları I*, 324-340.

Türk Dil Kurumu (10.11.2019), <https://sozluk.gov.tr/?kelime>

Uçan, G. (2012). “Post-Modern Erkek(lik)”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 262-269.

MÜSTEMLEKE ZAMANLARI: BİR FRANTZ FANON OKUMASI*

Ejder ULUTAŞ**

ÖZ

Kolonyalizm, bir devletin başka bir devlet yahut toplum tarafından her alanda ve anlamda işgal edilmesi diye ifade edilebilir. Sömürgeci, burada halk üzerinde her türlü tasarruf yetkisini kendinde görmektedir. Böylece yerli halkın sadece toprağını değil, muhayyile dünyasını dahi işgal etmek istemektedir. Ve bunu işgal ettiği yerin iyiliği için yaptığını söylemekte bir beis görmemektedir. Sömürgeci işgal ettiği yeri ve halkı değiştirirken orada bulunan halk da bir süre sonra durumu içselleştirebilmektedir. Zorla kabul ettirilen değişime bir süre sonra sömürge halkı gönüllü bir şekilde uyum sağlamaktadır. Bu çalışmanın esasını teşkil eden Frantz Fanon da böylesi bir psikolojiyi masaya yatırmaktadır. Fort-de-France’da orta sınıf bir siyah ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Fanon, siyah-beyaz çatışmasını ele almaktadır. Beyaz adamın siyahı aşağılaması ve siyah adamın ise beyaz olma arzusunu enine boyuna tartışmaktadır. Çalışmada, Fanon üzerine yazılan metinler ve Fanon’un iki değerli çalışması ekseninde bir tartışma yürütülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sömürge Toplumlari, Siyah-Beyaz Çatışması, Frantz Fanon.

COLONIAL TIMES: A FRANTZ FANON READING

ABSTRACT

Colonialism can be defined as the occupation of one state by another state or society in every field and sense. The colonialist sees all sorts of savings over the people here. Hence, he wants to invade not only the land of the indigenous people, but even their imaginary world. Besides, he does not consider it risky to claim to have done it for the good of the place he occupies. While the colonial occupant changes its place and people, the people there can internalize the situation after a while. By time, the colonial people voluntarily adapt to the forced change. Frantz Fanon, who constitutes the basis of this study, examines such a psychology. Born into a middle-class black family in Fort-de-France, Fanon deals with the black and white conflict. He discusses the insults of the white man to the black one and the desire of the black man to be white. In this study, a discussion is conducted on the axis of the texts written on Fanon and Fanon’s two-valued works.

Keywords: Colonial Societies, Black-White Conflict, Frantz Fanon

Atf Bilgisi: ULUTAŞ, E. “Müstemleke Zamanları: Bir Frantz Fanon Okuması”, İMGELEM, 3 (5): 305-316.

Citation Information: ULUTAŞ, E. “Colonial Times: A Frantz Fanon Reading”, İMGELEM, 3 (5): 305-316.

* Bu çalışma Hece dergisinin 197. sayısında yayınlamış olan “Yeryüzünün Lanetlileri” adlı düşünce yazısının gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

**Dr. Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü. E-posta: e.ulutas@alparslan.edu.tr ,

ORCID No: 0000-0002-3599-6181

Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 20.11.2019

Kabul/Accepted: 25 .11.2019

“Avrupalılar, bu kitabı açın, içine bakın. Karanlıkta birkaç adım attıktan sonra bir ateş çevresinde toplanmış yabancıları göreceksiniz; yaklaşın ve onları dinleyin. Sizin acentelerinize ve buraları koruyan paralı askerlere layık gördükleri yazgıyı tartışıyorlar. Belki sizi görecekler, ama seslerini bile alçaltmadan aralarında konuşmaya devam edecekler. Kayıtsızlıkları sizi can evinizden vurur: Onların babaları, gölgelerde yaşayan o yaratıklar, sizin yarattıklarınız, ölü canlardı; onlara ışık veren sizdiniz, onlar yalnızca size hitap ederlerdi ama siz bu zombilere cevap vermeye tenezzül etmezsiniz. Onların oğulları sizi görmezden geliyor. Onları ısıtan ve aydınlatan ışık size ait değil, siz saygılı bir mesafeye duran siz, kendinizi kaçak, geceye özgü, işi bitmiş hissedeceksiniz. Şimdi sıra sizde. Bir başka şafağın doğacağı bu karanlıklarda artık zombi sizsiniz.” J. P. Sartre

GİRİŞ

Frantz Fanon’un Yeryüzünün Lanetlileri adlı eserine yazdığı önsözde, yukarıdaki ifadelerle Sartre bir dirilişin muştusunu mu veriyor yoksa Batı’ya karşı yaklaşan bir rövanşın matemine hazırlık mı yapıyor bilemiyoruz ama bildiğimiz bir şey varsa o da Siyah Derililerin Beyaz Maskeleri yavaş yavaş indirmeye başladığı bir dönemin gelmiş olduğudur. Bu önsözde Sartre’dan bir Fanon güzellemesi yapmasını beklemek çok gerçekçi olmayacaktır. Ancak her ne kadar, Fanon’un şiddet söylemine karşı, metnin genel havasında bir olumsuzlama varsa da nihayetinde Sartre’ın burada yazara dair takdir içerecek beyanlarda bulunduğunu kaydetmek gerekiyor. Sartre’ın dikkatini çekecek ne yapmıştır Fanon, ne tür talep ve söylemler üzerinden üretmiştir entelektüel kimliğini? Sömürgeleştirilmiş toplumların arkeolojisinde kaydettiği bilgiler ve yaptığı değerlendirmeler Fanon’u kültürel tartışmalarda nerelerde konumlandırmaktadır? Bu gibi sorular etrafında bir tartışma yürütmek gerekmektedir.

Martinik’in başkenti Fort-de-France’da 20 Temmuz 1925’te asırlar önce Afrika’dan getirilen kölelerin soyundan gelen ve Fransız asimilasyon politikalarından etkilenmiş, orta sınıf bir siyah ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Frantz Fanon; Cezayir Bağımsızlık Savaşı’nda, Fransız vatandaşı olmasına karşın Cezayirli direnişçilerin safında yer alan, politik baskı ve

şiddetin yıldırıldığı mazlumların/ezilenlerin sözcülüğüne soyunan sıra dışı bir psikiyatrdır (Sayar, 2002). Fanon'un entelektüel ünü ya da karizması, ağırlıklı olarak Siyah Deri Beyaz Maske¹ (Black Skin, White Mask) ve Yeryüzünün Lanetlileri² (The Wretched of the Earth) adlı çalışmalarıyla cisimleşmiş ve kendisini göstermiştir. Bu çalışmaların ana temasını, isimlerinden de anlaşılabilir gibi ırkçılık ve kolonyalizm gibi dönemin en can alıcı kavramları oluşturmaktadır. Irkçılık, Sömürgecilik, sömürsüzleş(tir)me gibi süreçlerin analizi ve bu hastalıklı hallerin çıkışında izlenecek yolların ne olacağı üzerine ciddi bir mesai harcayan Fanon, “sadece sömürsüzleştirme hareketinin teorisyeni olarak kalmayıp aktif bir şekilde sürece dâhil olurken aynı zamanda günümüzde halen de post-kolonyal çalışma alanlarında temel bir referans olarak gösterilmektedir” (Lazarus, 2005: 162). Kısa bir ömre aksiyoner bir kişilik ve derin bir felsefe sığdırmış olan Fanon, özellikle Cezayir işgali dolayısıyla şahit olduğu travmatik durumlar üzerine, psikiyatri ihtisasının verdiği donanımla derinlikli analizlerde bulunmuştur.

Fanon'a yönelik eleştirilerin odaklandığı temel nokta şiddet meselesi olmuştur. Şiddetin yani fiziksel şiddetin meşru bir güç olarak kullanılması gerekliliğine yönelik beyanları onu eleştirilerin odağına yerleştirmiştir. Çünkü Fanon için şiddet bir yoldur. Bora (2005) Frantz Fanon'un alâmet-i farikasının şiddet olduğu üzerine dikkatleri çekmektedir. Yeryüzünün Lânetlileri eserinin “Şiddete Dair” başlıklı bölümünde şiddete yönelik serdettiği ifadelerden ötürü şiddeti meşrulaştıran ve taltif eden bir ideolog olarak ün kazanmıştır. Zira sembolik manasıyla beraber şiddet, örgütlenmenin, direnişin bir rüknünü oluşturmaktadır. Şiddetin katarsis sağlayıcı niteliği de Fanon'un kabulleri arasındadır. Fanon'da sömürgecilik karşıtı şiddet, Hegelci efendi-köle diyalektiğinde kölenin çalışmaya ve emeğe yönelmesine tekabül etmektedir. Şiddet ayrıca tanınma talebini ifade eden ve bizzat anlam üretici bir emek sürecinin adı olmaktadır.

İlk eseri olan Siyah Deri Beyaz Maske 1952'de yayımlanmıştır. Kitap, sömürgeciliği ve onun yıkıcı etkilerini incelemiş; insan hakları, sömürgecilik karşıtı hareketlerle siyah insanların bilinçlenmesi üzerinde büyük bir etkide bulunmuştur. Bu metinde Beyazların sömürgecilik çerçevesinde Siyahlara daha güzel bir yaşam hayali ve alçaltıcı bir varoluş empoze ederek onları değerlerinden uzaklaştırdığı tartışılmaktadır. Yeryüzünün Lanetlileri adlı çalışması ise 1961'de

¹ bkz. 2009, İstanbul: Versus Yayınları.

² bkz. 2011, İstanbul: Versus Yayınları.

yayımlanmıştır. Eser, Fransız güçlerinin Cezayirlilere yaptığı işkencelerin etkilerini ele almış ve kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutmuştur. Fanon bu eserinde sömürgeciliğin ve işkencenin yol açtığı psikiyatrik hastalıkları etraflı bir biçimde tartışmaktadır. Eser sömürge karşıtı mücadelelerin motive edilmesinde ve Üçüncü Dünya ülkelerindeki özgürlük taleplerinin dillendirilmesinde kullanılan temel bir kaynak olmuştur.

İstimplak Edilenlerin Pedagojisi

Modern dünyanın baş döndüren yapısını ironik bir dille ele alan Göğü Delen Adam (2015) adlı çalışma, bir bakıma modernitenin ve modern dünyanın bireyine reddiyedir. Bir kabile reisinin dilinden dökülenlerin yine modern bir birey tarafından dolaşıma sokulması neticesinde ortaya çıkan metin; modernitenin kanun ve kanonlarına bir meydan okumaya girişmektedir. Ayrıca modern dünyaya göz kırpan ve ona öykünen taşralıya da uyarılarda bulunmaktadır. Papalagi diye adlandırdığı modern bireyin “onlara ışığı getireceğine” (2010: 15) inandırılmış bir halkın nasıl karanlığa çekildiği üzerine dikkatleri çekmektedir. Modern dünyanın beklentileri ve vaatlerinin yerliler için pek bir anlam ifade etmediğini kaydeden metin; vaatlere kanacak insan sayısının ise az olmadığına dair uyarılarda bulunmaktadır. Modern bireyin sömürgeci zihniyetinin, sömürgeye uğramış olanda aşağılık kompleksine neden olabilecek bir motivasyon ürettiği dile getirilmektedir.

Fransızca bir sözcük olan colonialin Türkçedeki karşılığı sömürgelere ilişkin; colonialisme’in karşılığı ise sömürgeciliktir (Urhan, 2013: 79). Kolonyalizm, kısaca bir devletin başka bir devlet yahut toplum tarafından her alanda ve anlamda istimplak edilmesi diye ifade edilebilir. Müstemlekeci, burada bulunan topyekûn halk üzerinde her türlü tasarruf yetkisini kendinde görmekte, yerli halkın sadece toprağını değil, muhayyile dünyasını dahi işgal etmek istemektedir. Sömürgeleştirmeyi işgal ettikleri yerin iyiliği için yaptıklarını, orada iskân edenlerin ıslahı için uğraştıklarını ve daha medeni bir hayat vaat etmek üzere geldiklerini dillendirmekte bir beis görmemektedirler. Kolonyalizmin tarihini her ne kadar çok eskilere götürmek mümkünse de teknolojik anlamda büyük ivmelerin elde edildiği bir dünyada kolonileştirmenin artık çok farklı fraksiyonlarının gerçekleştiğini kaydetmek gerekiyor.

Sömürgeleştirmelerin hepsi temelde aynı amaca hizmet etse de çıkış noktaları, söylemleri ve bastıkları zemin itibariyle farklılık arz edebiliyorlar. Modern kolonyal hareketin kapsamlı ve

sistematik bir hareket olduğunu ifade eden Taşdelen'e göre (2013: 75) sömürünün kapsamlı ve sistematik olması; onun bir ontolojisinin, epistemolojisinin, teknolojisinin ve bütün bunlarla birlikte bir felsefesinin olması demektir. Batı kültürü, Doğu kültürünün geriliği, ilkelliği, barbarlığı, cehaleti yönünde bir söylem geliştirirken, modern bilimi ortaya çıkarmanın, onu giderek teknolojiye dönüştürmenin öz güveni ile dünyanın kahir ekseriyetini yönetme, yönlendirme ve kaynaklarına el koyma hakkını kendinde görmüştür.

Belli bir kesimin kasasını doldurup memnun eden kolonyal hareket ne yazık ki başka bir kesimin mahvolmasına neden olmaktadır. Hal böyle olunca kolonileştirilen toplumların içerisinde bu haksızlığa ve uyuşturulma durumuna dur demek üzere fikri hareketlenmeler gerçekleşebilmekte ve eğer halk katında destek bulursa olumlu anlamda nihayete erdirilebilmektedir. Kitleleri harekete geçirecek kişilerin aksiyonerlik tonu büyük oranda bu başarının imkânını belirlemektedir. Tabir yerindeyse halkı sarsıp uyandıracak kişilerin varlığı önemli olmaktadır. Frantz Fanon da gerek kendi döneminde gerekse sonraki dönemlerde, kitlesel hareketleri motive edici bir niteliğe sahip olmuştur. Nitekim Şeriatî'nin kaydettiği gibi (1986: 87) Fanon ve birkaç Afrikalı düşünür ile önder, halklarını uyandırmaya ve Afrika'daki Avrupa sömürgeciliğine karşı durmaya muktedir olmuşlardır. Fanon'un özellikle "yeryüzünün lanetlileri" isimli eseri önemli etkilerde bulunmuştur. Taylor'a göre (2010: 85) yazar kitabında, sömürgelerin ana silahının, kafalarındaki sömürgeleştirilmiş halk imajını, ezilen halklara zorla dayatmak olduğunu ileri sürer. Ezilen halklar, özgürlüklerine kavuşabilmek için, önce kendilerini bu aşağılayıcı öz-imajdan arındırmak zorundadırlar.

Fanon, özgürlüğe giden yolda, başlangıçta yabancıların dayatması sırasında görülen şiddete eş değer bir şiddetin kullanılmasını önermektedir. Fanon'dan etkilenenlerin bir kısmı onun bu önerisini izlememiş fakat öz-imajın değiştirilmesi yolunda, hem ezilenlerin kendileri, hem de egemenlere karşı bir savaşım verilmesi gerektiği görüşü yaygın kabul görmüştür. Sayar'ın (2002: 142-147) kaydettiği üzere Fanon'a göre beyaz adam kendisini tanrı ilân ederek üstünlük karmaşasına hapsolmuştur, siyah adam ise beyaz olmak konusunda duyduğu yoğun istekle aşağılık karmaşasından mustariptir. Fanon, siyah insanın sürekli avcısına âşık bir av olduğunu söylemektedir. Martinikli siyah ailelerin pek çoğunda görülen zenci düşmanlığının beyaz kültürel stereotiplerin içselleştirilmesiyle ortaya çıktığını dile getirmektedir. Siyah adamın

beyaz olma arzusunu obsesyonel nevroza benzeten yazar, aşağılık duygusunun olumlu bir benlik imgesini engellediğini söylemektedir.

Fanon'a göre sömürgeci efendinin köle tarafından tanınma gibi bir derdi yoktur; orada insan-insan arasında değil insanla insan-olmayan arasında bir mücadele söz konusudur (Bora, 2005). Siyah aşağılık kompleksinin tutsağıyken, beyaz efendi ise büyüklük kompleksinin yanlısımları içerisinde yaşamaktadır. Beyaz insan siyah insana bir çocuğa davranır gibi davranmaktadır (Ünlü, 2011: 14). Yüne Ünlü'nün ifadeleriyle (2011: 17-34). Fanon'a göre, ilki tanıyan, sözü olan, iktidar sahibi bir bireyken, ikincisi tanınmayan, sözü ve dili olmayan, ezilen-horlanan-dışlanan, tümüyle iktidarsız bir kişiyi imlemektedir. Fanon bu düşüncelerini iki temel metin üzerinden esasen dile getirmektedir. Siyah Deri, Beyaz Maske'de insansızlaştırma, nesneleştirme gibi kolonyal durumları işlerken, Yeryüzünün Lanetlileri'nde vurguyu nesne olanın özneleşmesine, kendi sözü ve eylemiyle tekrar insanlaşmasına kaydırmıştır. Siyah ve beyaz savaşının ontolojisi ile epistemolojisini anlamayabilmek adına bu iki metne eğilmekte fayda vardır.

Yeryüzünü Lanetleyen Beyaz Maskeliler

Ekonomiden, siyasete kültürden dine kadar pek çok konuyu birbirine mezcederek verdiği eserlerinde yazar, yaşanan tutukluluk halinden çıkışın kendince bir yolunu sunuyor ve kurtuluş için yapılacakları uhdesinde tutuyor. “Ey bedenim beni daima sorgulayan bir insan kıl” diyen Fanon'un hitap ettiği Yeryüzünün Lanetlileri; sömürgeci tarafından ezilen, Marksizm'in, lümpenliğin bile aşağı tabakasında gördüğü toprak ve emek isteyen yoksullar ile köylülerdir. Kolonyalistler, bu insanlara hayatı zindan etmeyi kendileri için bir hak olarak görürken ideal düzene giden yolda köylüye gerek duymayan Marksistlere göre ise Fanon kurtuluş mücadelesinde köylülerin gücünü fazla abartmıştır.

Şiddet üzerine düşüncelerinde, sömürgeleştirme üzerine yoğunlaşan Fanon'a göre sömürgeci ile sömürge halkı eski tanışlardır. Aslında sömürgeci onları iyi tanıdığını söylerken haklıdır. Sömürgeyi yaratan ve yaratmaya devam eden sömürgecidir. Sömürgeci kendi gerçekliğini, yani servetini sömürge sistemine borçludur. Sömürgeleştirme alışılmadık önemi, daha ilk günden, sömürülenin asgari talebiyle başlamasıdır demekte ve sömürgeleştirme ifade ettiğini düşündüğü şu cümleyi ikrar etmektedir: Sonuncular birinci

olacaktır. Sömürgeleştirilmenin, özgürlük getirmediğini, tarih içerisinde tahakküm türlerinin değişerek varlığını koruduğunu düşünmektedir. Ona göre sömürgeleştirme, tüm çıplaklığıyla sunulduğunda, bütün gözeneklerinden el yakan sıcaklıkta mermiler ve kanlı bıçaklar fişkirir. Çünkü eğer sonuncu birinci olacaksa, bu ancak iki başoyuncunun kanlı ve kesin çatışması sonucu olabilir. Sonu baş yapmaya, örgütlü bir toplumu tanımlayan ünlü kademeleri tırmanmalarını sağlamaya yönelik bu kararlılık, kuşkusuz şiddet de dâhil olmak üzere bütün imkânlar için içine katıldığında başarılı olabilir ancak. Şiddeti son seçenek olarak sunarken bünyesinde taşıdığı şiddeti her an dışarı çıkarabilecek sömürge halkı söylemiyle, sömürge halkını motive edici bir deşinide bulunuyor yazar. Bu programı gerçekleştirmeye, onu itici güç haline getirmeye karar veren sömürge halkı şiddete daima hazırdır diyen Fanon'a göre sömürge halkında, tabularla dolu bu dar dünyanın ancak mutlak şiddetle sorgulanabileceğı, daha doğduğı andan itibaren gayet belirgindir.

Kapitalist ülkelerde, sömürülenler ile iktidar arasında çok sayıda ahlak hocası, danışman ve kafa karıştırıcı girer. Sömürge bölgelerde ise, tam tersine, sömürge halkıyla teması polis ve ordunun sürekli varlığı, sık sık ve dolaysız müdahaleleri sağlar, dipçik darbeleri ve napalmlarla ona yerinden kımıldamamasını öğütler. Aracı, baskıyı hafifletmez, tahakkümü gizlemeye de çalışmaz. Bunları yasa uygulayıcısının temiz vicdaniyle sergiler ve uygular. Aracı, şiddeti sömürge tebaasını evlerine ve zihinlerine taşır diyen yazara göre sömürgecinin yaşadığı şehir, dayanıklı olması için taştan ve çelikten yapılmıştır. Işıklar içerisinde, asfalt bir şehirdir, çöp kutuları her zaman meçhul atıklarla doludur, hiç görülmemiş, hayal bile edilemeyecek şeylerle dolup taşar. Sömürgecinin ayakları asla görülemez, belki denizde görülebilir, ama orada da ayaklarını görecekt kadar yakınına gidemezsiniz. Oturduğu yerin sokakları temiz ve düzgün olmasına, taş ve çukur bulunmamasına karşın, sömürgecinin ayakları sağlam ayakkabılarla korunur. Sömürgecinin şehri, insanın karnının tok, sırtının pek olduğu bir yerdir, tembellik yeridir, karnı her zaman iyi şeylerle tıka basa doludur. Sömürgecinin yaşadığı yer, beyaz insanların, yabancıların bölgesidir. Sömürge halkı için durum bunun tam tersidir. Sömürge dünyasının yok edilmesi, sömürgecinin yaşadığı bölgenin tamamen yok edilmesidir, toprağın en derinine gömülmesi ya da bölge topraklarından kovulması demektir.

Sömürgecinin bakış açısından sömürge dünyasının nasıl görüldüğünü tahlil etmeye çalışan yazara göre sömürgecinin gözünde sömürge toplumu değerlerden yoksun bir toplum

olarak tanımlanmaktadır. Yerlinin ahlak kurallarına duyarlı olmadığı ilan edilir. Ve sömürgecilik koşullarında, sömürgeci sömürge halkını yerden yere vurmaya ancak bu halk beyaz değerlerinin üstünlüğünü açık seçik kabul ettiği son verir. Sömürgesizleştirme döneminde, sömürgeleştirilen yığınlar bu değerleri aşağılar, onları hakaret yağmuruna tutar ve üstlerine kusar. Sömürge burjuvazisi, narsistik diyaloguyla, akademisyenleri aracılığıyla sömürge halkının kafasına, insanların bunca hatasına karşın olmazsa olmaz değerlerin ölümsüz olduğunu sokmaktadır. Sömürge aydını ise bu düşüncelerin ikna gücünü kabul etmiştir.

Eserlerin genelinde sömürgeleştirme sürecinde, toplumda aydın rolünü üstlenen kişilerin de adeta bir akıl tutulması yaşadığına dair yer yer sitem ve hayıflanmalara şahitlik etmek mümkün. Metinlerde, tarihsel ve toplumsal öngörü anlamında zayıf olan aydının, sömürgeciyle kurduğu diyalogun etkisiyle halkın özgürleşim sürecindeki rolünü göremediğine dair değerlendirmeler mevcuttur. Nitekim Fanon'a göre sömürge aydını, bencillik, kibirli yakınmalar, ille de son sözü kendisi söylemek isteyenlerin çocuksu aptallığı gibi bütün putlarının bir tür engizisyon yangınında yanıp kül olduğuna tanık olacaktır. Sömürgeci kültürün tuz buz ettiği bu sömürge aydını, köy meclislerinin gücünü, halk komitelerinin kuvvetini; mahalle ve hücre toplantılarının olağanüstü verimliliğini de keşfedecektir. Afrika'nın ve dünyanın bugünkü koşullarında, bağımsız ve yoksul olan bu halk hızla ivme kazanan adımlar atarak toplumsal bilince erişecektir. Küçük bireyciler bunu çok geçmeden bizzat öğreneceklerdir.

Sömürge dünyasının haritasını çıkarır gibi yaptığı tasvirlerde Fanon'a göre sömürge dünyası, bölümlere ayrılmış, hareketsiz bir dünya, heykeller dünyasıdır: Fethi yöneten generalin heykeli, köprüyü yapan mühendisin heykeli. Kırbaçlaya kırbaçlaya derilerini yüzüp ortaya çıkardığı omurgaları taşlarıyla ezmekle kalmayan, hukuki anlamda da yerli halkı her an tepeleyecek bir pozisyonda bulunan sömürgecinin yönettiği dünya karşısında, sömürge halkı sömürgecinin gözünde suçsuzluğu kanıtlanana kadar her zaman suçludur. Ama bu suçluluk sömürge halkının kabul ettiği bir suçluluk değildir, daha çok bir tür lanet olarak, Demokles'in kılıcı olarak görülür. Ama sömürge halkı ruhunun derinliklerinde hiçbir otoriteyi kabul etmez. Üstünde egemenlik kurulmuştur ama ehlileşmemiştir. Bu yüzden sömürgeci, bu halkı ehlileştirmeye çalışır ve terbiye sınırları dışına çıkan halkı hizaya getirecek uygulamalara her an hazırdır. Bunu yaparken kendisinin efendi olduğunu her fırsatta göstermeye çalışır. Sömürgeci

teşhircidir. Güvenlik endişeleriyle, sömürge halkına “Burada efendi benim”i yüksek sesle hatırlatır.

Hal böyleyken ne yazık ki halk bu durum karşısında sessiz kalır ve kendi hayatlarına sömürgeciler tarafından ipotek konmadığını düşünür ya da durumu kabullenmek istemez, hayatını bu düşünce içerisinde devam ettirmeye çalışır. Böylece sömürge halkı kendisini tüm kas ve ruhuyla kan davasına atarak sömürgeciliğin asla var olmadığını, her şeyin eskisi gibi sürdüğünü, tarihin devam ettiğini kendisine kabul ettirmeye çalışır. Dine olumsuz bir misyon yükleyen Fanon’a göre sömürge halkı dinin etkisiyle sömürgeciyi dikkate almamayı başarır. Kadercilik ezenin tüm sorumluluğunu ortadan kaldırır. Kötülüklerin, sefaletlerin ve yazgının nedeni Tanrı’ya bağlanabilir. Birey bu şekilde Tanrı’nın buyurduğu yıkımı kabul eder, sömürgecinin ve yazgının önünde eğilir ve içsel yapısının bir anlamda yeniden yapılanmasıyla taş gibi sakinleşir. Sömürge halkının pasifleştirilmesinde sömürge burjuvasına “olmazsa olmaz” din yardım ve yataklık yapar. Tokat yediğinde öteki yanağını çeviren, kendisine karşı günah işleyenleri affeden, tükürülür ve hakaret edilirken hiç irkilmeyen bütün o azizler el üstünde tutulur ve örnek gösterilir. Ancak yazar bu olumsuz havayı dağıtarak, bu durumun bir yerde sonra ereceği, halkta farkındalık oluşturulabileceği ve bağımsızlık mücadelesinin başlayacağı müjdesini vermekte gecikmiyor. Ve yazara göre nihayet yıllar boyu süren gerçeğe dışlıktan sonra, en şaşırtıcı hayallerle uğraştıktan sonra, sömürge halkı elinde silahla varlığını tehdit eden tek gücün yani sömürgeciliğin karşısına en nihayetinde dikilir. Ateş ve barut arasında büyüyen sömürge halkının gençleri, zombi atalarla, iki başlı atlarla, dirilen ölümlerle ve esnerken bedenlere giren cinlerle alay etmekle tereddüt etmez. Sömürge halkı bir süre sonra gerçekliği keşfeder.

Siyah Deri Beyaz Maske’de “horgörü ve aşağılanma” üzerine sarf ettiği sözlerde siyah insanın beyaz olmak istediği üzerinde durulurken, beyaz insanın ise köleleştirici düzeneklerini durmadan çalıştırarak daha yüksek bir insanlık düzeyine ulaşmanın peşinde olduğunu dile getirmektedir. Beyaz insan beyazlığıyla, siyah insan da siyahlığıyla damgalıdır. Ancak bir gerçek vardır ortada: Beyazlar kendilerini Siyahlardan üstün görmektedir. Bir başka gerçek de şu: siyahlar, beyazlara ne pahasına olursa olsun düşünce zenginliklerini göstermek istemektedirler. Sık sık, akıl ve zekâca onlardan geri kalmadıklarını kanıtlama hevesine kaptırmaktadırlar kendilerini. Siyah insan için bir tek alını yazısı var; ona kendini tüketircesine peşinden koşma coşkusu veren bir tek kader: Beyaz olmak. Bu kompleks başlıca iki sürecin ürünüdür: Ekonomik

süreç ve içselleştirme süreci. Beyaz ve Siyah antagonizmasında Fanon, bu antagonizmayı sosyjeni merkezinden okumaktadır. Bu sosyjeneye göre beyaz insan üstünlüğün; siyah insan ise aşağı sınıfın adı olmaktadır. Bilakis Fanon bunun böyle olmadığını ve olmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Fanon'a göre siyah insanı normal dışı yapan amil bizzat kendi içinde yuvalanmaktadır. Bu aşağılık kompleksinin nihayete erdirilmesi gerekmektedir. Beyaz adam ise aldatan ve aldatılan kişi durumundadır. Beyaz insan kendisinin üstün olduğu zehabına kapılmaktadır.

Son zamanlara dair önemli bir tespitte bulunan yazara göre sömürgecilik artık biçim değiştirmiş ve sermaye birikim evresinin ardından bugün kapitalizm karlılık nosyonunu değiştirmiştir. Sömürgeler pazar olmuştur. Sömürge nüfusu, tüketici pazarıdır. Sosyalizmin gücüne inanan yazara göre sosyalist ülkelerin koşulsuz desteğiyle yüreklenen sömürge halklar ellerine geçen bütün silahlarla sömürgeciliğin zapt edilemez kalesine doğru atılırlar. Bu kale bıçakla ve çıplak ellerle yıkılamaz olsa da soğuk savaş koşulları dikkate alındığında yenilmezliği paramparça olur. Halkın karizmasını adres göstererek kurtuluşu muştulayan yazara göre sömürge halkının seçtiği argümanı ona belirten de sömürgecidir ve şimdi kaderin ironik bir cilvesiyle, sömürge halkı sömürgecinin şiddetten başka bir şey anlamadığını söylemektedir. Çalışmalarında bağımsızlığını elde etmiş ve uluslaşma yoluna girmiş bir toplumun artı ve eksilerinden bahseden yazar önemli bir probleme işaret ederek, aslında tahakkümün bitmeyeceğini, sadece şekil değiştirerek devam edeceğini dile getirmektedir. Ama yazar, yine de kendileri olarak kalmanın zor olmadığını ifade ederken başarıyı da Avrupa dışındaki örneklerde aramak gerektiğini dillendirmektedir.

SONUÇ

Frantz Fanon'un, sömürge karşıtı düşünce yazıları birçok çalışmaya ilham olmuştur. Ezilen-ezen antagonizması çerçevesinde ele alınan metinlerin önemli düşünsel uğrak alanlarından biridir Fanon. Kolonyalizmin hüküm sürdüğü topraklarda ve eşitsizliğin hâkim olduğu insan ilişkilerinde muhalif söylemlerde bulunmak bir bakıma intihar girişiminde bulunmak anlamına gelmektedir. Özellikle egemen kültür ve dilin hilafına serdedilecek ifadeler yahut eylemlerde bulunmak, şiddetin en sert haliyle yüzleşmeyi peşinen kabullenmek demektir. Egemen dil ve kültürün ürettiği retorik ve dolaşıma soktuğu buyruklar, kendisine tabi olanlardan tam teslimiyet beklemektedir. Farklı talepler ya ötekileştirilmekte yahut şiddet diliyle bertaraf edilmektedir. Bir

toplumun topyekûn istimlak edildiği sömürge durumunda ise iş bir hayli zorlaşmaktadır. Müstemlekeci sömürdüğü toplumlara uygarlık getirdiği söylemiyle işgale meşruiyet kazandırmaya çalışmakta, sömürü düzenini süreklileştirmektedir.

Sömürgecilik üzerine önemli metinler kaleme almış olan Fanon, sömürgeciye karşı bir öze dönüşün neliği ve nasıllığı hakkında etraflı bir reçete sunmaktadır. Sömürgeci, sömürdüğü halkın yaşamını kendine mülk görmekte, halk üzerinde her türlü tasarrufta bulunabilmektedir. Frantz Fanon, siyah ve beyaz savaşımında beyazın üstünlük iddiasıyla siyah insanın yaşamına her alanda ve anlamda şerh düştüğünü kaydetmektedir. Ancak Fanon'a göre bu sadece siyah ve beyaz arasında cereyan eden bir savaş değildir. Aynı zamanda siyahın da siyah olanla bir hesaplaşmasını içermektedir. Siyah insanların ezilmişliklerinden kurtulması gerektiği düşüncesi lümpen siyahların gündemine girmemektedir. Sadece lümpen siyahların bilinçlendirilmesi de problemi düzeltmeye yetmeyecektir. Tabir yerindeyse “mütecavizine âşık mağdur” durumundaki siyahların da rehabilitasyondan geçmeleri gerekmektedir. Siyah insanın beyaz insana karşı giriştiği mücadelede beyaz insana öykünen, beyaz insan gibi düşünmeye ve yaşamaya çalışan siyah insan, özgürleşim yolunda önemli bir engel teşkil etmektedir. Fanon, ezilmiş, sömürgeleştirilmiş toplumların cendereden çıkabilmelerini bir iç hesaplaşma gerçekleştirebilme potansiyeline bağlamaktadır. Netice itibariyle Fanon'a göre müstemleke, istimlak edilen tarafından içselleştirilmediği sürece baş edilebilecek ve üstesinde gelinebilecek bir probleme karşılık gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Bora, Tanıl (2005). “Paris Vesilesiyle, Frantz Fanon ve Şiddet Sorunu”. **Birikim**, (200).
- Fanon, Frantz. (2011). **Yeryüzünün Lanetlileri**. (çev. Şen Süer). İstanbul: Versus Kitap.
- Fanon, Frantz (2009). **Siyah Deri Beyaz Maske**. (çev. Cahit Koytak). İstanbul: Versus Yayınları.
- Göğü Delen Adam**. (2015). (çev. Levent Tayla). İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- Lazarus, N. (2005). “Disavowing Decolonization Fanon, Nationalism, And The Ouestion Of Representation In Postcolonial Theory”, Anthony C. Alessandrini (Ed.). **FRANTZ FANON Critical Perspectives**, (ss.161-194). New York, Routledge.
- Sayar, Kemal (2002). “Sömürgeciliğin Karşısında Psikiyat: Frantz Fanon”. **Yeni Symposium**, 40 (4): 140-150.
- Şeriati, Ali (1986). **Kültür ve İdeoloji**. (çev. Orhan Bekin). İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Taşdelen, Vefa (2013). “Kolonyalizm ve Edebiyat”. **Hece**, (196): 74-84.
- Taylor, C. (2010). “Tanınma Politikası”, Amy Gutmann (Haz.). **Çokkültürcülük** içinde (çev. Yurdanur Salman). (3. Baskı). İstanbul: YKY yayınları.
- Urhan, Veli (2013). “Kolonyal Bilgi-Edebi Metin İlişkisi Bağlamında Söylem”. **Hece**, (197): 79-86.
- Ünlü, Barış (2011). “Frantz Fanon: Ezilenlerin ve Mülksüzlerin Düşünürü”, **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, 1 (1): 9-41.

EŞCİNSELLİĞE KUŞAKLARARASI YAKLAŞIM FARKLILIKLARI: TRABZON ÖRNEĞİ

Elif SÖĞÜT*

ÖZ

Bu çalışma Trabzon ilindeki kuşaklararası eşcinselliğe bakış açısı farklılıklarını ölçmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmaya Trabzon ilinde yaşayan 200 birey dâhil edilmiştir. Verilerin elde edilmesinde anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen verilerin analizi SPSS paket programı ile elde edilmiştir. Katılımcılar Trabzon ilinde yaşayan ve Karadeniz Teknik Üniversitesinde eğitim görmeye gelen bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıları yaşlarına göre iki gruba ayrılmıştır. İlk grubu 17-30 yaş oluştururken ikinci grubu 31-65 üstü yaş oluşturmaktadır. Araştırma grubuna yaklaşık 110 kadın katılımcı katılırken 90 tane erkek katılımcı katılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda kapalı uçlu sorulara verilen cevapların içerikleri katılımcıların eşcinselliğe bakış açısından değerlendirilmiştir.

Yapılan çalışmanın sonucunda Trabzon ilindeki kuşaklararası eşcinselliğe bakış açısı farklılıkları olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yerel halkın eşcinselliğe karşı büyük bir önyargısı olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca eşcinsellere karşı tutumun yaş, cinsiyet, medeni durum, gelir durumu, eğitim durumu, yaşadıkları yere göre değişkenlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cinsellik, Eşcinsellik, Gey, Lezbiyen, Homoseksüel, Trabzon,

THE DIFFERENCES OF THE GENERATIVE APPROACH TO GENDER: A CASE OF TRABZON

ABSTRACT

This study was conducted to measure the differences in the perspective of intergenerational homosexuality in Trabzon province. For this purpose, 200 individuals living in Trabzon province were included in the study. Questionnaire method was used to obtain the data. The data obtained from the study were analyzed with SPSS package program. Participants consist of individuals who live in Trabzon and come to study at Karadeniz Technical University. The participants were divided into two groups according to their age. The first group consists of 17-30 years, while the second group consists of ages above 31-65. Approximately 110 female participants and 90 male participants participated in the study group. For the purpose of the research, the content of the answers given to the closed-ended questions was evaluated from the participants' perspective on homosexuality.

As a result of the study, it was concluded that there are differences in the perspective of intergenerational homosexuality in Trabzon province. It has been observed that local people have a great prejudice against homosexuality. In addition, it was concluded that attitude towards homosexuals varied according to age, gender, marital status, income level, education level, and place of residence.

Keywords: Sexuality, Homosexuality, Gay, Lesbian, Homosexual, Trabzon

Atıf Bilgisi: SÖĞÜT, E., “Eşcinselliğe Kuşaklararası Yaklaşım Farklılıkları: Trabzon Örneği”, İMGELEM, 3 (5): 317-343.

Citation Information: SÖĞÜT, E., “The Differences of The Generative Approach to Gender: A Case of Trabzon”, İMGELEM, 3 (5): 317-343.

* Sosyolog, Trabzon/TÜRKİYE, E-posta: elifsgt910@gmail.com ORCID Number: 0000-0002-2104-9861

Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 30.10.2019.

Kabul/Accepted: 20.11.2019.

CİNSELLİK VE EŞCİNSELLİK KAVRAMALARININ TANIMLANMASI VE EŞCİNSEL TEORİLERİ

CİNSELLİK

Cinsellik en çok kabul edilen literatürde şöyle tanımlanmaktadır: “Cinsel içgüdü, bütün yaratıkların hayat içgüdüleri arasında en önemli olanlarından biridir. Cinsel içgüdü, en basit hücreli yaratıktan, en karmaşık yapıya sahip olanına, bütün varlıkların yaşamında önemli bir rol oynar. Bütün canlı varlıkların yaşantılarını ve türlerini kuşaktan kuşağa nakletmesi açısından, bir bakıma evren yapısı içinde ölümsüz bir enerjidir. Cinsellik, sinirsel, fizyolojik, hormonal, psikolojik yönleriyle, insan cinsel yaşamının topluluğunu ifade eden bir fonksiyondur. İnsan türünün her bireyi, başlangıçta dişi eleman olan yumurtacık ve erkek eleman olarak da sperm, yani meni hücresinin birleşmelerinden oluşan, bir yumurtanın ürünüdür. İnsanın üremesi, bir dişi, diğeri erkek iki üreme hücresinin varlığını gerektirir” (Poroy, 2000: 27).

Cinsellik, insanın var oluşunun kaynağı ve doğumdan ölüme kadar yaşamı içinde önemli yer tutan bir parçasıdır. Biyolojik açıdan, cinselliğin temel işlevi üremeyi sağlamak ve bu nedenle de insan neslinin devam etmesine imkan vermektir. Psikolojik düzeyde ise cinsellik, cinsel ilişkiden haz alma, sevgi, sevme, ve sevilme gibi bireyin temel ihtiyaçlarının doyurulmasını amaçlamakta, bunlarla ilişkili olarak çeşitli bireysel davranışları ve insan ilişkilerini içermektedir. Toplumsal açıdan ise cinsellik, insan yaşamının pek çok yönü ile ilişkilidir: Toplumun işleyişi, özelliği, değer yargıları, yasalar, tarih, cinslere verilen roller, üretim, eş seçme ve evlenme tercihleri gibi pek çok alan ile ilişki içindedir (Özguven, 1997, s: 2).

Cinsellik ve cinsel konuların konuşulması, çoğu insan için kaçınılan, utanılan bir konu adeta bir tabudur. Hemen hemen her konuda özgür olarak ve rahatça konuşabilen insanların çoğu var oluşunun doğal bir boyutu olan cinsellik konusunda çekingenlik duymakta, kendilerini en yakın arkadaşlarına, akrabalarına bile açmakta zorlanmaktadır. Oysa cinsel yaşantı, insanların yaşamlarında çok önemli bir yer tutan doğal bir güdü ve yaşamın doğal bir parçasıdır.

CİNSEL KİMLİK

Cinsel kimlik, kişinin biyolojik cinsel özelliklerini yansıtır. Bunlar kromozomlar, cinsel hormonlar, dış ve iç cinsel organlar ikincil cinsiyet özellikleridir. Üç yaşına kadar kız ve erkek çocuklarının davranışları arasında genellikle pek bir fark yoktur. Sadece erkek çocukları biraz daha hareketli ve atak olabilirken, kız çocukları ise konuşmayı daha çabuk öğrenerek daha hızlı olgunlaşabilirler. Ancak bu farklılıklar çok kalın çizgilerle ayrılmadığı ve mutlak olmadığı için genel olarak tutumları aynıdır demek pek yanlış olmaz. Üç yaşından sonra gerek

hormonal bir etkiyle, gerekse eğitimsel bir yönlendirmeyle, kız çocukları kadınsı kimliği, erkek çocukları ise erkeksi kimliğe bürünmeye başlarlar.

Bazı araştırmacılar erkek kimliğinin oluşumunu ilave olarak oedipal dönemle ilişkilendirirler: “Çocuğun cinsel kimliği kazanmasındaki en önemli etkenlerden biri de 3-6 yaşlar arasında Oedipal dönem denir, bu dönemde anne babayla yaptığı özdeşim olayıdır. Başka bir deyişle, çocuk kız veya erkek davranışlarını anne veya babasına özenme sonucu, yani onlara benzemek için benimser” (Uçar, 2001: 43).

ERKEK KİMLİĞİNİN OLUŞUMUNDAKİ FAKTÖRLER

Erkek kimliğinin oluşumundaki etkenlerinden birisi toplum içerisindeki cinsiyete dayalı işbölümüdür. Kadının ikincil konumunu güçlendirirken iktidarı erkeğin elinde tutmasını sağlar. “Cinsiyete dayalı bu işbölümü, ev içinde de varlığını sürdürmekte, toplumsal ve kültürel destekle de yeniden üretilmektedir. Çünkü erkeklerin egemen olduğu düzende, erkek iktidarın kendine sunduğu ayrıcalıklardan vazgeçmek istememektedir: Cinsiyete dayalı işbölümü, evde ve işte, modern toplumların çoğu bağlamlarında pratikte değişmeden kaldığı için, erkekler genelde iktidar dizginleri üzerindeki kontrollerini bırakmayı istememektedirler” (Kuruoğlu, Aydın, 2014:6).

Bu kontrolü elde tutma amacı erkek kimliğinin sürekliliğini sağlamaktır. Ve bazı kurallar oluşturmaktadır. Bu kurallar kadının yerini belirleme de erkeklere yetki veren ve iş bölümü dâhil her alanda kadını geri plana atan unsurlar haline gelmiştir.

Kadının konumu işbölümünde değil, cinsellik konusunda da erkek tarafından belirlenmiştir. Erkek kendi kimliğini oluştururken de kendisini cinsel olarak kadının ağına düşebilen mağdur olarak tanımlamıştır ve bu tanımlama kadına cinselliğinin kontrol amaçlı baskılanması olarak geri dönmüştür. Toplumsal rolü yapılandırılmış olan erkeğin, dış dünyada daha aktif konuma gelmesi onun daha özgür olmasını, bu arada da cinselliklerini de daha özgür yaşamalarını getirmiştir. Etkin role sahip erkeklerin bakış açısını yansıtan egemen toplumsal yapı, kadının cinsel yaşamını sınırlandırmış ya da en azından kendi güdümüne sokmuştur.

“Erkeğin gücü tamamıyla zaman akışı içerisinde kendiliğinden oluşmamıştır. Erkek egemenliği doğal bir olgu olarak ortaya çıkmamış, çeşitli yasalarla sağlanmıştır. Bu yasalardan aldığı güç ile erkek zafer olarak adlandırdığı kadına boyun eğdirme sürecini tamamlayabilmiştir. Erkeklerin zaferi, kadınlara boyun eğdirmekle sağlanmıştır. Hukukun gelişimiyle ilgili belgeler, bu boyun eğdirme sürecini açıkça kanıtlar”(Adler, 1999:11-12).

Bu boyun eğdirmenin başarılması, erkek kimliğinin sürece uygun oluşturulmasıyla sağlanmıştır. Erkek kimliği için dönem dönem tanımlamalar değişse de sonuç hep iktidarın devamlılığı olmuştur.

KADIN KİMLİĞİNİN OLUŞMUNDAKİ FAKTÖRLER

“Kadınların Aydınlanma Çağında bile kendilerini ifade etme özgürlüğünden yoksun olduğu ve birey olarak kabul edilmediği tarihsel bir gerçektir” (Akyıldız, 2014: 13).

Birey olarak kabul edilmeyen kadın kendi kimliğini oluşturmaktan da aciz bırakılmıştır. Bu durumun geçerli olmadığı tek dönem ise toplayıcı toplumların yaşadığı dönemdir.

“Kadınların üretim hayatı içinde yer alması insanlık tarihi kadar eski bir olgu iken, ücretli çalışması “sanayi devrimi” ile başlamış, savaşların etkisiyle erkek emeğinin yerine ikame edilmiş, daha sonraki toplumsal koşullara bağlı olarak kadın emeği nicelik ve nitelik olarak değişim göstermiştir” (Zeybekoğlu, 2013: 20).

Süreç içerisinde erkek egemen toplumun kontrol altına aldığı kadın korunulması gereken bir tanımın içindeyken, korunması gereken masum bir tanıma dönüşmüştür.

“On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, şehveti doymak bilmez korkutucu pisboğazın yerini, tek işlevi yeni çağın değerlerini desteklemek olan iffetli, cinselliği alınmış ve zararsız bir bağımlı olan “evdeki melek” almıştı. Artık kadın gücü evcilleştirildiğine göre, eski zamanların aleni kadın düşmanlığının yerini duygusal bakış ve koruyucu özen alabilirdi”(Keller, 2007:87).

Anneyi rol model alan kız çocuğunun toplumsal cinsiyete dayalı kimliğinin oluşumunda herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Kız çocuğunun benimseyerek anneden öğrendiği topluma uygun davranışların kendisidir.

“Kız çocuklarda ayrılık bilinci gelişiminin anneyle süregelen özdeşleşme yüzünden bir re ddeye kadar engellenebileceği ileri sürülmüştür. Gerçi kız çocuğun da benliğini bu ilk dönemdeki bir olma deneyiminden kurtarması gereklidir, ama yine de toplumsal cinsiyet kimliği için annesini örnek almaya devam eder. Annesiyle ilişkisi sonraki gelişiminde ne tür değişiklikler geçirirse geçirsin, ortak toplumsal cinsiyete dayalı güçlü bir özdeşleşmenin devam etmesi muhtemeldir ‘özdeşliğini bozma’ ihtiyacı o kadar uç boyutlarda değildir. Ayrıca kültürel güçler de bağımlılığı ve öznelliği kadınsı özellikler olarak ön plana çıkartarak kız çocuktaki özerklik gelişimini daha da karmaşıklaştırabilir. Bu tür özellikler içselleştirildiği oranda, anne ile kız arasındaki ortakyaşarlık bağının kuvvetlenmesine yol açarak kuşaktan kuşağa aktarılabilir” (Keller, 2007: 115).

Toplumsal cinsiyet içerisinde kadının kimlik oluşumundaki sınırlı tutulduğu en önemli alan cinselliğidir. Aşırı ve sorunlu görülmeden sınırlı hale getirilen kadın cinselliği erkeğin kontrolü altındadır.

“21. yüzyılda, kadınların bedenleri ve cinselliği, hala erkeklerin ve erkek egemenliğinin kontrolü altındadır. Kadın cinselliğinin ve doğurganlığının kontrolünü amaçlayan mekanizmalar, çoğu toplumda hala erkek egemen sistemin varlığını sürdürmesinin en güçlü aracıdır. Bu kontrol, dolaysız baskı ve şiddet yoluyla olduğu kadar, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel manipülasyonlardan oluşan karmaşık bir mekanizmayla sağlanmaktadır. Bu çerçevede din, çoğu kez bu manipülasyonun güçlü bir aracı olarak kötüye kullanılmakta ve kadınların insan haklarının ihlallerini ‘meşrulaştırmak’ görevini görmektedir”(Karacan, 2014: 14).

EŞCİNSELLİK

Bireyin cinsel rol sapmasına uğrayarak kendini karşı cinsle özdeşleştirilmesiyle oluşturduğu cinsel kimliğe cinsel literatürde eşcinsel (homoseksüel) denmektedir. Kendi cinsinden olana karşı duygusal, erotik ve cinsel yönelim içinde bulunarak cinsel rol sapması durumunda kalan kimlikler homoseksüel başlığı altında toplanmaktadır. Cinsel literatürde transseksüel, gey, lezbiyen, biseksüel, hermofrodit ve travesti gibi birçok cinsel rol sapması ayrı ayrı tartışılmaktadır. Ancak bu kimliklerin ‘eşcinsel kimlik’ olduğu ortak kabul gören bir noktadır (Kuruoğlu, Aydın, 2014:137).Yönelim mi tercih mi tartışmalarının yaşandığı günümüzde eşcinselliği tercih olarak ifade etmek bu cinsel kimliğin dönüştürülebilirlik özelliğinin olduğu düşüncesine sebep olmaktadır.

“Cinsel kimlik ise, daha çok tercih edilen cinsel yönelimi ifade etmek üzere kullanılır ve heteroseksüellik, homoseksüellik, biseksüellik, transseksüellik ya da aseksüellik olarak sınıflanması mümkündür. Heteroseksüel (karşı cinsel) yönelim, karşıt cinsiyetten bireylerin cinsel obje olarak görülmesini ifade eder. Homoseksüellik (eşcinsellik), kendi cinsiyetinden bireylerin cinsel obje olarak tercih edilmesi anlamına gelir ve kadınlar için lezbiyen (lesbian) erkekler için gey (gay) terimleriyle ifade edilir” (Kuruoğlu, Aydın, 2014: 27).

Her ne kadar eşcinsellik insanlık tarihi kadar eski olsa da terim olarak homoseksüellik kelimesinin kullanımı için 19. Yüzyıla kadar beklemek gerekmiştir. “Bizim ‘heteroseksüel’ ile ‘homoseksüel’ arasındaki çağdaş ayrımımız, insanlık tarihinin çoğunluğu için, fazla bir anlam ifade etmemektedir. Homoseksüellik terimi 1869’a kadar henüz kullanılmamıştı, heteroseksüellik tanımı ise bu tarihten bir süre sonra kullanılmaya başlandı” (Russell, 2006: 17).

Terimsel olarak heteroseksüellikten ayrıldıktan sonra eşcinsellik çevresinde topladığı bireylerin farklı cinsel kimlikler tanımlamalarından dolayı birçok kavramsal ayrımı da beraberinde getirdi.

“Biseksüellik cinsel obje olarak her iki cinsiyetteki bireyleri de tercih edilmesi, aseksüellik hiçbir belirgin cinsel yönelimin olmaması ve transseksüellik de her bakımdan kendini diğer cinsiyetten bireyler gibi giyinmeyi davranmayı benimseyen bireye verilen addır” (Dökmen, 2009: 28).

ERKEK EŞCİNSELLİĞİ

Eşcinsellik bugün yeni keşfedilmiş bir şey değildir. Uygarlığın gizli bir mirasıdır. Aslında eşcinsellik iki bin yıl önce daha iyi bir durumdadır.

“Eşcinsellik eski Yunan’da, Mısır’da, yani eski uygarlıkların tümünde suç değildir. Yasal olarak tanınmıştır; hatta teşvik edilmiştir. Özellikle genç erkeklerle yaşlı erkekler arasındaki ilişkiler, toplumun en kutsal saydığı ilişkilerden birisidir. Çünkü burada yalnız aşk ve cinsel ilişki değil, aynı zamanda yaşlılığın deneyimlerinin genç erkeğe aktarılması gibi bir şey de vardır” (Hocaoğlu, 2004: 133).

Bu aktarımının eşcinselliğe olan hoşgörü sebeplerinden olduğu ortadadır. Yunanlılara göre, erkek bireylerin cinsel davranışlarını belirleyen nedenleri incelerken etkenlikle edilgenlik unsurlarının ön planda olması sadece cinselliği değil ahlaksal tutumları açıklarken de önemlidir.

“Kadınlara karşı duyduğu aşk yüzünden, aşırılığa itilen bir erkek için hiç kimse efemine diyemez; ya da ancak isteği üzerinde başlı başına bir deşifre etme çalışması yaparak ve kadınlarla olan istikrarsız ve çoğul ilişkisinde yer alan “gizli eşcinsellik” çekip çıkarılarak böyle bir şey söylenebilir. Yunanlılara göre, tersine, temel olan ve tıpkı ahlaksal tutumlar alanını olduğu gibi cinsel davranışlar alanını da belirleyen etkinlikle edilgenlik arasındaki karşıtlıktır bu durumda, bir erkeğin cinsel ilişkide ve nefsi üzerindeki ahlaksal denetimde hakim olmak kaydıyla, nasıl olup da kimse tarafından kadınsı olmakla suçlanmaksızın erkeklerle aşk ilişkilerini tercih edebildiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık, hazlarını yeterince denetleyemeyen bir erkek -cinsel nesne tercihi nasıl olursa olsun- “kadınsı” olarak görülür.

Erkeksi bir erkekle, efemine bir erkek arasındaki ayırım çizgisi, bizdeki karşı cinsle ilişki kurma (heteroseksüellik) ile eşcinsellik (homoseksüellik) arasındaki karşıtlıkla çakışmamaktadır; etkin ya da edilgen eşcinselliğe de indirgenmemektedir” (Foucault, 1988:95).

Böyle bir değer, hoşgörü sistemi içerisinde tarihin en büyük eşcinsel aşklarından bir tanesinin yaşanmasıdır. “Sokrates Eflatun’u, Eflatun Aristoteles’i, Aristoteles de Büyük İskenderi eğitir. Sonunda İskender ile Efestion arasında tarihin en büyük eşcinsel aşkı yaşanır. Bir şekilde Efestion’un ölümünden sonra o güne kadar tarihin gördüğü en büyük cenaze töreni gerçekleştirilir. İskender bütün hekimlerini öldürtür, bütün askerlerinin saçlarını kestirtir. Kısa bir süre sonra da kendisi ölür” (Çakırlar, Delice, 2012: 485).

İskender sadece aşkıyla değil, eşcinsel erkeklere yönelik kadınsılık, edilgenlik ve iradesizlik gibi üretilmiş önyargılara karşı olumlu bir örnek oluşturarak da günümüz eşcinsel hareketinin önemli bir figürü olmuştur.

Binlerce yıl öncesine göre erkek eşcinselliğiyle zaman içerisinde değişen düşünce biçimi olumsuz yönde gelişmiştir. Günümüze yaklaşıldıkça eşcinselliği daha ötekileştiren metinler yazılır.

“Örneğin Freud’a göre erkeğe yönelen bir erkeğin yönelimi erkeksiliğe değil kadınsılığaadır. Eğer erkekle ilişki kuruyorsa bu asli değil arzi bir durumdur” (Sönmez, 2007: 27).

KADIN EŞCİNSELLİĞİ

Kadın eşcinselliğini tanımlayan kelimenin kökeni, tarihin bilinen en ünlü lezbiyen isimlerinden birisi olan Sapphonun doğduğu adadan gelir.

“Lezbiyen kelimesinin çıktığı yer, Ege Denizindeki Lesbos adasıdır. Kadınlar orada Büyük Yunan lezbiyen Çairi Sappho önderliğinde açık ve aleni bir biçimde aşk yaşamışlardır” (Hocaoğlu, 2004: 133).

Lezbiyenliğin sebebini erkeğin reddedilişi, erkek protestosu ve yanlış yetiştirme biçimiyle açıklayan Adlere göre bu sebeplerin getirdiği belirtiler eşcinselliğin kanıtı değildir.

“Lezbiyenlik (sevicilik), cinsel fantezilerde, mastürbasyonda ısrar ve gece işemelerinin devamı, erkek protestosunun göstergeleridir ve erkeklere karşı duyulan korkuyu, erkekleri reddedişi açığa vurur. Eşcinsellikle ilgili düşler, genellikle ve önyargılı olarak kabullenildiği gibi eşcinselliğin kanıtı değil; sadece yanlış yönde bir yetiştirme biçiminin göstergeleridir” (Adler, 1999: 98).

Kadın eşcinselliğinin sebebini kadının aşağılanması -ki bunu erkeklik uzvunun noksanlığıyla açıklar- ve kadından korkulması olarak gösteren Freud, toplumsal cinsiyet döngüsü içerisinde penisi statü nesnesi haline getiren sisteme dolaylı olarak eleştiri de bulunmuş olur (Adler, 1999).

“Kadının erkeklik uzvundan yoksun olduğunun bilinmesi de, kadının aşağılanmasını, kadından korkulmasını ve eşcinselliğe açık olunmasını sağlamaktadır” (Freud, 2006: 166).

Freud kadın eşcinselliği konusunda kadının sadece lezbiyenliğe değil biseksüelliğe açık olmasının sebebini de yazmıştır. Ona göre kadın, erkeğe göre biseksüelliğe daha açıktır ve sebebi de iki cinsel bölgesinin olmasıdır.

“En başta, beşeri yapı bakımından ileri sürülen biseksüellik özelliğinin, kadında erkekten çok daha belirgin bir biçimde görülebildiği açıktır. Erkeğin sadece bir tane idari cinsel bölgesi, bir tek cinsel organı vardır. Oysa kadında iki tane vardır: asıl dişi vajina ve erkeklik uzvuna benzeyen klitoris” (Freud, 2006:201).

QUEER KURAMI

“Kuramsal olarak, cinsiyetin cinsellikten tamamen ayrılmasının olanaklı olduğu fikri, kimlik konusunda pek çok geleneksel sosyolojik görüşlerden uzaklaşan queer kuramının başlangıç noktasını işaret etmektedir. Queer kuramı postişlevselci düşünceden özellikle de Judith Butler (1990) ve Michel Foucault (1978) ile ilgili olanlardan büyük ölçüde etkilenmiştir. Queer kuramcıları özellikle sosyalleşme etkenleri tarafından göreceli olarak sabitleştirilen yada insanlara verilen bir şey olan ‘kimlik’ kavramına karşı çıkmaktadır. Queer kuramcıları Foucaulttan yararlanarak cinsiyet ve cinselliğin bu kavramlarla birlikte gelen diğer tüm terimlerin nesnel olarak gerçek yada doğal olan bir şeye işaret etmek yerine bir söylem oluşturduğunu ileri sürmektedir” (Gidenns, 2001: 245).

“Foucault bugün gey erkeklerle ilişkilendirilen erkek eşcinsel kimliğinin, 19. Yüz yılda ya da daha öncesinde egemen söylem olmadığını yazmıştır. Dolayısıyla, böyle bir kimlikleme biçimi insanlar için, tıp ve psikiyatri söylemlerinin bir parçası haline gelinceye kadar ya da onlar tarafından yaratılıncaya kadar var olmamıştır. Kimlikler bu durumda çoğulcu istikrarsız ve zaman içinde değişebilir olarak görülmektedir. Bu radikal bakış açısı aynı zamanda diğer kimlikleme biçimlerinde olduğu gibi ‘özel’ kimlikler haline getirilen gey ve lezbiyen kimliklerine de uygulanmıştır. Dolayısıyla queer kuramı açıkçası baskın heteroseksüel kurala karşı çıkanlarda içinde olmak üzere sahil kimliklere meydan okumaktadır. Gey ve lezbiyen gibi kavramlar eşit haklar iddialarını savunmak için politik olarak yararlı olsalar da queer kuramcıları bunları toplumdaki güçlü heteronormal söylemi sürekli destekleyen heteroseksüellik kuralına karşı öteki olarak ikili karşıtlığa bağlı kaldığını savunmaktadır” (Rahman ve Jackson, 2010: 128).

Bunun yanı sıra queer kuramcıları pek çoğu heteroseksüel olan ve aynı zaman da eşcinsel örneklerinde bulunduğu fahişelik, biseksüellik , transseksüellik vb. geleneksel olmayan cinsellik biçimlerinin hepsiyle de ilgilenmektedir. Bu açıdan queer kuramı insanın cinselliğine cinsiyeti ile bağlantılı olduğu kadar kimlik yaratımı ve yeniden yaratım sürecini keşfeden

radikal bir toplumsal inşacılık olarak görülebilir. Bazı queer kuramı her önemli sosyolojik konunun ve edebiyat hatta lezbiyen ve gey araştırmaları gibi diğer konuların modern düşüncenin temeli olan heteroseksüel varsayımlara karşı çıkmak için queer görüşleri gündeme getirmesi gerektiğini savunmaktadır (Epstein, 2002).

EŞCİNSELLİĞE TARİHSEL BİR BAKIŞAÇISI

“Tarih boyunca insanların doğayı, olayları, durumları açıklama yolları sürekli değişiklik göstermiştir. Bunu, var olan bilgi birikimi, yaşanan toplumun inançları, gelenekleri, içinde bulunulan kültürel, siyasi ve sosyal yapı gibi birçok faktör etkilemiş ve yönlendirmiştir. Eşcinsellik de çağlar boyunca çok değişik bakış açılarından açıklanmaya çalışılan, kimi yer ve zamanlarda günah, ayıp ve suç kabul edilirken kimi yer ve zamanlarda hoşgörü ile karşılanan ama sürekli olarak üzerinde konuşulan, yorum ve araştırma yapılan belirsiz bir alan olmuştur” (Çabuk, 2010).

Eşcinsellik sözcüğü (Almancası homosexualitat) 1869’a kadar kullanılmamaktaydı. İlk defa, bir hukuk bilgini olan Karl Miara Kertenby tarafından geliştirilmiştir. “Eski Yunan”da eşcinsellik modern anlamda olmasa da sosyal yaşamda cinsel hayatın bir parçası idi. Platon’un Symposium adlı eserinde, felsefe toplantılarına geç ve sarhoş gelen genç Alkibiades’in büyük filozof Sokrates’i baştan çıkarma girişimleri anlatılmaktadır. Alkibiades, filozofun kendisi ile cinsel ilişki kurması için birçok plan yapmaktadır. En sonunda onun yatağında uyumayı başarmış fakat filozofun kendisine ilgisiz davranması karşısında afallamıştır” (Warmington ve Rouse, 1984: 85-87).

Eski Yunanda cinsel edimin toplumsal kabul edilebilirliği, eşlerin cinsiyetine göre değil daha çok taraflar arasındaki iktidar dengesi tarafından belirlenmektedir. “Klasik çağın Atinasında cinsel objeler iki farklı şekil alıyordu. Erkek ve kadın olarak değil, pasif ve aktif, saldırgan ve boyun eğen olarak” (Halperin, 1990: 90). Halperin en fazla geç ergenlik dönemi erkeklerin cinsel açıdan çekici bulunduğunu söylemektedir.

Mondimore’a göre eromenos (genç eş) belli bir zamandan sonra ilişkiyi sonlandırır eski eromenos artık bir kadınla evlenebilir ya da daha genç bir erkekle cinsel bir birliktelik kurarak erates (yaşlı eş) olabilirdi. “Antik Yunanda bazı erkeklerin tüm yaşamları boyunca erkekleri tercih ettikleri de bilinmektedir. Cinsel hazzı cinsel görevden ayırırsak, bu erkekler evleniyorlar ve çocuk sahibi olabiliyorlardı. Ama yine de cinsel eş olarak genç erkekleri seçiyorlardı. Bion ve Zenon gibi filozofların ve Büyük İskender’in yaşamları boyunca yalnız erkeklere ilgi duydukları iddia edilmektedir” (Greenberg, 1998: 145).

“Kadın eşcinselliği için kullanılan modern terim (lezbiyen) adını Yunan adası Lesbos’tan almıştır. Bu adanın en ünlü sakini, İ.Ö. 6. yüzyılda yaşamış olan Sappho hakkında çok fazla şey bilinmemektedir. Sappho’nun birçok şiiri, parçalar halinde olmasına rağmen, bunlar arasında kadınlara yazılmış açıkça ihtiraslı aşk şiirleri olan lirik yapıtlar vardır. İ.S. I.yüzyıldan gelen Yunan yazıtlarında, tribadismden söz edilmektedir. Romalılar ve Yunanlılar, “tribade” sözünü, cinsel anlamda yapay bir penis ya da bu işi yerine getirecek kadar büyük klitoris ile diğer kadınların içine giren kadınlar için kullanırlardı. Tribadism terimi kadın eşcinselliği için küçük düşürücü bir sıfat olarak 20. yüzyıla denk kullanılmıştır. Lezbiyenlik kavramı ise 19. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmaya başlamıştır.

Kısacası Yunan kültüründe, eşcinsellik ve heteroseksüellik ayrımı olmamıştır. Çünkü tüm erkeklerin çekici kadınlara olduğu kadar erkeklere de arzu duyabileceği varsayılmıştır. Bu tutum kaçınılmaz olarak Yunan toplumundaki erkek üstünlüğüne ve cinsel ilişkideki baskınlık ve boyun eğme modeline bağlı idi” (Mondimore, 1991: 33-34).

“Eşcinselliğin suç olarak kabul edilmesinin İsa’nın doğumundan birkaç yüzyıl sonra cinsellikle ilgili ahlaksal düşüncenin değişmesi ile geliştiğini, bu değişimde de Stoacıların ve Platon’un geç dönem yazılarının etkili olduğunu öne sürmektedir. Ona göre, İ.Ö. 3. yüzyılda yaşayan Stoacılar, cinsel haz dahil olmak üzere her türlü hazza karşı idiler. Tek doğal cinsellik üreme amaçlı olmalıydı. Hatta bazılarının göre üreme amaçlı cinsellikte aşırı fiziksel haz alınması cinselliği kirletmektedir. Döllenme ile sonuçlanmayan cinsel bir aktivite yasadışı ve doğaya aykırı olarak görülüyordu. İsa’nın doğumundan birkaç yüzyıl sonra yeniden keşfedilen Stoacıların yazılarından etkilenen birçok orta çağ teoloğu tüm cinsel hazların günah olduğunu savundular. Giderek onaylanmayan cinsel davranışlar ‘sodomi’ adı altında toplandı. Bu sözcüğün kökeni Eski Ahitte yok edilen Sodom ve Gomora’dan gelmektedir. Sodomi sözcüğü cinsel ilişkiyi, heteroseksüel ilişkide orgazmdan önce penisi çekip dışarı boşalma eylemini, sadece eşcinselliği değil mastürbasyonu, heteroseksüel anal ve oral ilişkiyi, hayvanlarla kurulan bazılarının göre erkeğin üstte olmadığı pozisyonlarda yapılan cinselliği (çünkü bu döllenme olasılığını azaltıyordu) de kapsamaktadır. Aquinalı Thomas gibi en etkili orta çağ din bilginleri, cinsel organın üreme amacı dışında kullanılmasını şehvetperestlik ve günahkârlık olarak değerlendirmiş ve bu nedenle eşcinselliğin tek amacının haz olduğunu, dolayısı ile günah olduğunu savunmuşlardı. Hristiyanlarla Yahudiler ya da Müslümanlar arasında kurulan cinselliği de sodomi olarak değerlendirenler olmuştur” (Mondimore, 1991: 50-51).

Weeks erkek eşcinselliğine karşı olan dini yasaklamaların yasayla desteklenmesinin İngiltere’de ilk kez 1533 yılında VIII. Henry zamanında gerçekleştiğini belirtir. Buna göre sodomi, erkek-kadın, erkek-erkek veya erkek-hayvan arasında olan yasadışı cinsel ilişki olarak tanımlanmıştır. 1563 yılında gözden geçirilen bu yasa, 1885 yılına kadar olan tüm erkek eşcinselliği suçlarına temel oluşturmuştur (www.google.com).

“Ortaçağ İslam toplumlarında, cinsellik sosyal ve politik hiyerarşi prensipleri ile uyumlu olarak düzenlenmiştir. Eşcinsel ilişkiler geleneksel toplumsal cinsiyet (gender) ve güç (power) kalıplarını takip etmiştir. Yani genç erkek pasif bir rol üstlenmekte (kadınları taklit etmekte), buna karşın yetişkin erkek, hâkimiyet kurma yolu ile (domination) cinsel doyum elde ederek, gücünü teyit etmektedir. Eşitliğe dayalı cinsel roller anlaşılmaz ve kabul edilemez olarak görülmüştür. Orta çağ boyunca, üst sınıf erkekler çoğu zaman, ilişkide pasif rol alan genç bir erkeğe sahip olmuşlardır ki bu durum ‘geleneksel kadın rolünün aşağılanması düşüncesini’ desteklemiştir” (Dunne, 1998-1990).

Kolonileşme öncesi, içerisinde Arapların, Farsların, Türklerin ve Siyah Afrikalıların bulunduğu Müslüman toplumlarda, iki erkek arasında gerçekleşen seks oldukça yaygındı ve bu eylemde bulunanlar kendilerini gey olarak tanımlamamaktaydılar. “17. ve 18. yüzyıllarda Batılıların bu bölgelere gelmelerine kadar, bu bölgelerde yaşanan eşcinsellik ile batıdaki eşcinsellik birbirinden oldukça farklıdır” (Dunne, 1990).

“Geleneksel İslam toplumlarında eşcinsellik tolere edilse de, geylerin öğretmen ve din adamlığı gibi görevlere gelmeleri şiddetle reddedilmiştir. Bu durum İslam’da evlilik ve ailenin yeri ile yakından ilgilidir. Bekâr insanların bu pozisyonlara getirilmeleri de engellenmiştir. Eşcinsellik (ve evlenmemek ve dolayısı ile çocuk dünyaya getirmemek) fitrat dininin ihlali olarak algılanmıştır” (Kligerman, 2007).

“Eşcinselliğe karşı dini kabullenmeler ile şekillenen olumsuz tutumlar, 18. yüzyılda bu kez tıbbi açıklamaların etkisinde kalarak sürmüştür. Bu dönemde sağlık çalışanlarının artan ilgi alanı haline gelen cinsellik ve cinsel sapmalar üzerinde geleneksel dini dogmaların yerini alan tıbbi düşünceler söz sahibi olmaya başlamıştır. O güne kadar dini ve sosyal bakış açıları ile günah, şeytani, sapkın olarak değerlendirilen çeşitli cinsel davranışlar, bu tarihten sonra “hastalık durumları” olarak kabul edilmeye başlanmış; bu şekilde cinselliği ve eşcinselliği açıklayan tıbbi bir model oluşmaya başlamıştır. Bu model aslında geçmişten gelen din temelli önyargıların, bu kez tıbbi kanıtlarla süslenmiş halinden başka bir şey olmamıştır. Bu değişimde, sekülerleşen toplumda dinsel yasak ve engellemelerin yeterince etkili olamamaya başlaması rol oynamıştır” (Candansayar, 2009: 59-62).

Eşcinselliğin cinsel sapma olarak kabul edildiği tıbbi modelde, üretken olmayan cinsel eylem eleştirilmiş ve hastalık olarak kabul edilmiştir. Bununla ilgili olarak tarihe bakıldığında, bilim insanlarının özellikle mastürbasyon üzerine yoğunlaştıkları görülmektedir.

1886'da Alman nörolog Krafft-Ebing tarafından cinsel yaşamın farklı psikopatolojik dışavurumlarını sergileyen 200'den fazla hasta geçmişi içeren Psychopatia Sexualis yayınlanmıştır. Kitabın bir bölümü 'antipatik cinsel içgüdü'ye ayrılmıştır. Ebing sapık cinsellik mastürbasyonun yol açtığı nevrasteni etkisi altında gelişir diyerek mastürbasyonun antipatik cinselliğe neden olduğunu savunmuştur. Fakat yapısal antipatik cinselliğe sahip kişilerin cinsel yaşamlarının çok erken yaşta başladığına ve cinsel duygularının daha güçlü olduğuna inanmıştır. Oluşumsal eşcinsellerde de aynı şekilde fiziksel aşkın abartılmış ve yüceltilmiş olduğunu düşünmüştür. Ona göre, bu kişiler nevroz ve nevrasteninin yanı sıra cinnete de yatkındılar (Kıracı, 2013).

Psikianalizin babası Freud'un eşcinsellikle ilgili farklı açıklamaları olmuştur. Fakat temelde odipal komplekse vurgu vardır. Kıskançlık, Paranoya ve Eşcinsellikteki Bazı Nevrotik Mekanizmalar başlıklı makalesinde Freud eşcinsel duygularla, paranoya ve kıskançlık arasında bir bağ olduğunu ileri sürmüş, çalışmasında tartıştığı iki hastadan birinde paranoid şizofreni olduğunu söylemiştir. Fakat Freud bir kadının eşcinsel oğlundan söz ettiği bir mektuba yanıtında, eşcinselliğin, avantajlı bir durum olmasa da utanılacak bir durum olmadığını, bir hastalık olarak sınıflandırılmayacağını, günah ya da rezillik olmadığını, gelişim döneminde belli bir fiksasyona bağlı olarak gelişen cinsel işlevin bir varyasyonu olduğunu söylemiştir. Tedavi ile ilgili de eşcinsel bir bireyi tekrar heteroseksüel hale getirmek hususunda söz veremediğini ancak analizin çocuktaki mutsuzluğa, erotik iç çatışmalara, çekingenliğe iyi geleceğini belirtmiştir (Kıracı, 2013).

1950' lerde Alfred Kinsey ve Evelyn Hooker eşcinsellikle ilgili önemli tutum değişikliklerine yol açabilecek çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Kinsey'in, toplumdaki cinsel davranışı subjektif olmayan yöntemlerle ortaya koymayı amaçlayan, klinik olmayan popülasyonla yaptığı geniş kapsamlı çalışma sonuçlarına göre, erkeklerin % 37'si hem cinsleri ile en az bir kez orgazmla sonuçlanan cinsel ilişki kurmuştu. Bu oran 30 yaşına kadar bekar kalan erkeklerde % 50 oranına kadar yükselmekteydi. Erkeklerin % 10' u ise 16 ile 55 yaş arası az çok yalnızca eşcinsel olarak kalmıştı (Kinsey, 1948).

“Kinsey ve arkadaşları (1948), eşcinselliğin oran ve sıklığının, klinik olmayan bir nüfusta son derece yaygın olması ve özellikle erkek nüfusunun kayda değer bir bölümünde eşcinselliğin heteroseksüellikle birlikte görülmesinden dolayı, aynı cins bireyler arasındaki psikoseksüel

reaksiyonların ender, anormal ve doğaya aykırı olarak değerlendirilmesinin ve bunun nevroz ve psikozon belirtisini oluşturduğu düşüncesini korumanın zor olduğunu belirtmişlerdir. Kinsey'e göre eşcinsellik kişinin olduğu bir şey değil yaptığı bir şeydi.

Kinsey ve arkadaşları (1948) cinsel eş seçiminin sadece bir seçimden ibaret olduğunu, doğuştan gelen hiçbir özelliğin bunda rol almadığını ileri sürerek eşcinsellikte biyolojik faktörlerin ve kalıtsallığın önemini reddetmiştir. Aksine ona göre eşcinsellikte kültür ve sosyalleşmenin etkisi büyüktür. Kinsey 1953'de de Kadında Cinsel Davranış raporunu yayınlamıştır. Bu rapora göre çalışmaya katılan kadınların % 25'i otuz yaşlarında diğer kadınlara karşı erotik tepki tanımlamıştır. Ankete katılanların %19' u ise 40 yaşlarına geldiklerinde başka bir kadınla kasten ve bilerek cinsellik içeren fiziksel ilişki kurmuşlardı. Bekar kadınlar hesaba katıldığında bu oran % 24'e çıkmakta idi. Kadınların % 13'ü ise 45 yaşına geldiklerinde orgazmla sonuçlanan cinsel ilişki yaşamışlardı” (Kinsey, Pomeroy, Martin ve Gebhard, 1953).

“Yetişkin erkekler arasında cinsel ilişkinin suç olmaktan çıkarılması İngiltere”de 1967 yılına rastlarken, 1960 ve 1970’li yıllarda eşcinselleri heteroseksüel yapma amaçlı tedavilerin yaygınlaştığı gözlenmektedir” (King & Bartlett, 1999).

“1960’larda artık eşcinsel bireyler politik olarak daha aktif hale gelmiş ve gey organizasyonları daha görünürleşmiştir. Amerika”daki eşcinsel hareketlerinden en önemlisi Stonewall”da yaşanılanıdır. 1969 yılında New York Greenwich Village”teki Stonewall adlı eşcinsel barına düzenlenen polis baskını sırasında, o bölgede yaşayan eşcinseller polisle çatışmış ve ilk kez haklarını aramışlardır. Bu olay eşcinsellerin özgürleşmesi için sembol niteliği taşımaktadır. Stonewall yıllar geçtikçe eşcinsel direnişi ve baskısının diğer ismi haline gelmiştir” (Çabuk, 2010).

Drescher (2002) ‘bazıları homoseksüelliğin ve heteroseksüelliğin sebeplerinin belli olduğunu öne sürse de insanın cinsel yöneliminin kaynağı henüz çözülmemiş bir sırdır’ diyerek eşcinselliğin sebebi ile kesin bir yargıda bulunmanın imkânsızlığını vurgulamaktadır.

“Kesin bilginin olmadığı yerde, etioloji teorileri hem açıklamalar üretme hem de şeylerin doğasına dair mantık arama yoluna başvurmaktadırlar. Başka bir bakış açısından, etiolojik teoriler, kuramcıların değerlerini yansıtan açıklamalar olarak görülebilir” (Drescher, 2002).

EŞCİNSELLİĞİN SEBEPLERİ (Etiolojisi) İLE İLGİLİ YAKLAŞIMLAR

Drescher (2002) ‘bazıları homoseksüelliğin ve heteroseksüelliğin sebeplerinin belli olduğunu öne sürse de insanın cinsel yöneliminin kaynağı henüz çözülmemiş bir sırdır’ diyerek eşcinselliğin sebebi ile kesin bir yargıda bulunmanın imkansızlığını vurgulamaktadır. “Kesin

bilginin olmadığı yerde, etioloji teorileri hem açıklamalar üretme hem de şeylerin doğasına dair mantık arama yoluna başvurmaktadırlar. Başka bir bakış açısından, etiolojik teoriler, kuramcıların değerlerini yansıtan açıklamalar olarak görülebilir” (Drescher, 2002).

GELİŞMEMİŞLİK TEORİSİ

Gelişmemişlik kuramına göre, eşcinsellik, yetişkin heteroseksüelliği gelişimi sürecinin normal bir adımıdır. Bu görüşe göre eşcinsellik geçici durumdur. Psikanalizde gelişmemişlik bakış açısının temellerine Freud’un “Cinsellik Teorisi Üzerine Üç Deneme”sinde rastlanır. Freud’a göre cinselliğin olgun bir şekilde ifadesi için, oral ve anal dönem gibi gelişmemiş psikoseksüel evrelerin atlatılması gerekmektedir. Cinsel hazzı oral ya da alıcı anal seks ile elde eden yetişkin libidal takıntı ya da gerileme yaşamaktadır. Bunlar cinselliğin gelişmemiş ifadeleridir. Freud bireyin cinsel eğilimi ne olursa olsun, genital olmayan, başka bir deyişle penil-vajinal olmayan cinsel eylemleri gelişmemiş olarak değerlendirmiştir. Bu durumda eşcinsel eylem penil-vajinal cinsel eyleme engel teşkil ettiği için, Freud’un sisteminde, eşcinsel eylem cinselliğin gelişmemiş ifadesi olarak ele alınmaktadır (Kıracı, 2013).

“Freud (1935) ‘eşcinsellik psikonevrotik bir hastalık değildir’ iddiasını ortaya atmıştır (Freud, 1935). Fakat Drescher (2002), “her ne kadar Freud eşcinselliği teknik olarak bir hastalık olarak görmese de, gelişmemişlik teorisi eşcinselliğin sağlıklı bir durum olduğunu yeterince göstermemektedir” demiştir. Freud (1910) eşcinselliği birincil olarak gelişimsel bir tutukluk, fiksasyon ya da psikolojik gelişmemişliğin bir belirtisi olarak görmektedir. Leonardo da Vinci’nin 21 eşcinselliğini annesi ile kurmuş olduğu özdeşime bağlayan Freud, “anasının oğlu” steriotipinin oluşmasına katkıda bulunmuştur” (akt. Drescher, 2002).

“Papua YeniGinede ki bir uygulama gelişmemişlik teorisine bir örnek olabilir: Burada 7-10 yaşındaki erkekler annelerinden alınıp eşcinsel oral aktivitelere maruz bırakılmaktadırlar. Önce oral alıcı sonra ise verici olmaktadır. Yaşlılar bu erkeklere, spermin yaşam için hayati olduğunu, biyolojik erkekliğin ortaya çıkması ve devam ettirilmesi için gerekli olduğunu öğretmektedirler. Bu nedenle bu uygulama günlük yapılmaktadır. Orta çocukluktan ergenliğe kadar diğer gençlere oral seks yapılmakta, ergenliğe yakın dönemde ise diğer çocuklar onlara oral seks yapmaktadır. Bu ritüel erkeklerin sosyal ve erotik kimliklerini yeniden yapılandırmaktadır. Bu erkeklerin evliliğe kadar kadınlara yaklaşması yasaktır” (Herdt, 1994: 2-3).

PATOLOJİ TEORİSİ

“Patoloji teorileri yetişkin eşcinselliğini, biyolojik olarak belirlenen heteroseksüel gelişimden sapmanın ürünü bir hastalık ya da anormal bir durum olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım

birkaç ön kabulden hareket etmektedir. Birinci ön kabul, yetişkin heteroseksüelliğinin normal ve hastalıksız bir durum olduğudur. İkinci ön kabul, geleneksel cinsiyet rollerinden sapmaların eşcinsellik hastalığının belirtileri olduğudur. Üçüncü ön kabul ise, dışsal bir durum ya da patojenik bir ajan, normal heteroseksüelliğe giden yoldan bireyi alıkoymakta ve travmaya neden olmaktadır. Dışsal olay prenatal (doğum öncesi)ya da postnatal (doğum sonrası) dönemde meydana gelebilir” (Drescher, 2002). Freud Krafft-Ebing’in patolojik yaklaşımını reddetse de neo-Freudyen analistler eşcinselliği tekrar patolojikleştirmişlerdir. Sondor Rodo bunlardan en önemlisidir.

Rodo insan psikolojisinin üremeye dayalı yaşama çabasına bağlı olduğuna dair neo-Darwinian iddiayı desteklemiş ve üreme amacı gütmeyen cinsel aktiviteleri adabtif olmayan olarak nitelmiştir. Rodo böylece Freud’un içsel biseksüellik teorisini reddetmiştir. Rodo eşcinsel eşleşme kavramını kullanmakta ve eşcinsel eşleşmenin erkek-kadın deseninden bir sapma olduğunu, birbirinden cinsel yakınlık bekleyen erkeklerin aslında heteroseksüel karşılaşmayı taklit ettiğini iddia etmektedir (Drescher, 2002).

“Beni her eşcinsel ilişkinin kadın-erkek deseninin bir ifadesi olduğu düşüncesine iten delil nedir? Eğer erkek erkekten hoşlanıyorsa, neden kadını taklit eden bir erkeği seçmektedir?... Eğer bir kadın bir kadına yöneliyorsa, neden erkeksi bir kadını tercih etmektedir? Erkek kadın eşleşmesini taklit etmektedirler. Erkek-kadın deseni anatomi tarafından dikta edilmektedir” (Rodo, 1969: 211-212).

Rodo’ya (1969) göre ailesel tutumlar patojenik ajanlar olabilir. “Neden eşcinsel birey erkek-kadın deseninden uzaklaşmaktadır? Ailenin çocuğun cinsel aktivitesini yasaklaması, erkeğin kadının cinsel organını kaçınılmaz cezanın hatırlatıcısı olarak görmesine neden olur. Karşı cinsin cinsel organının yarattığı korku katlanılmaz olduğunda birey eşcinselliğe sığınmaktadır” (Rodo, 1969: 212- 213).

NORMALLIK TEORİSİ

“Normallik teorisine göre eşcinsel farklı doğmaktadır ve bu farklılık doğaldır. Solaklık bu düşünceyi açıklamak için sık kullanılan bir analogidir. Bu gün bir grup azınlıkta solaklık vardır ve bireyi bir dereceye kadar dezavantajlı yapsa da hastalık olarak değerlendirilmemektedir. Tarihsel olarak ise solak çocuklar anormal olarak karşılanıp tedavi edilmeye çalışılmışlardır” (Drescher, 2002).

Bu teoriyi savunanlardan Alfred Kinsey en önemlisidir. Kinsey ve arkadaşları düşüncelerini, Darwin’in türlerdeki çeşitliliğin evrimsel değeri tezine dayandırmakta, cinsel davranışı, saç ve deri rengi gibi insan türünün bir çok olası çeşitliliğinden biri olarak görmektedirler.

Normal çeşitlilik teorisini psikanalizin teori ve pratiğine entegre edenler olmuştur. İsay bu konuda yazan ilk psikanalist olmuştur. İsay eşcinselliğin üç, dört, beş ve altı yaşlarındaki çocuğun babanın dikkatini çekmek ve bunu korumak için karşı cinsin özelliklerini gösterdiğini savunur ve heteroseksüel çocuğun da aynı yolla annenin ve daha sonra anneye benzeyen kadınların dikkatini çekmek için babanın özelliklerini benimsediğini belirtir. Fakat ona göre kendini çeken baba eşcinselliğe neden olmamaktadır. Tersine, baba oğlunun içsel hem cinsinsel çekimini fark etmekte ve ilerde gey olacak çocuğundan kendini çekmektedir (Kıraç, 2013).

Görüldüğü gibi kuramlar, eşcinselliğin doğası ile ilgili birbirinden oldukça farklı iddialar ortaya atmışlardır. Bu yaklaşımlar, kuramcılarının kendi değerlerini yansıtıyor olabilir. Genelde insanın cinsel yöneliminin özelde ise eşcinselliğin doğasını anlayabilmek için yapılan araştırmalar konuyla ilgili bilinmeyenleri ortaya çıkaracaktır.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI METODOLOJİSİ VE BULGULARI

Cinsel içgüdü, denebilir ki bütün canlıların hayat içgüdüleri arasında en önemli olanlarından biridir. Cinsellik sinirsel, fizyolojik, hormonal, psikolojik yönleriyle, insan cinsel yaşamının topluluğunu ifade eden bir fonksiyondur. Bireyin cinsel rol sapmasına uğrayarak kendini karşı cinsle özdeşleştirilmesiyle oluşturduğu cinsel kimliğe cinsel literatürde eşcinsel denilmektedir. Kendi cinsinden olana karşı duygusal, erotik ve cinsel yönelim içinde bulunarak cinsel rol sapması durumunda kalan kimlikler homoseksüel başlığı altında toplanmaktadır. Cinsel literatürde transseksüel, gey, lezbiyen, biseksüel, hermofrodit ve travesti gibi birçok cinsel rol sapması vardır. Ancak bu kimliklerin ‘eşcinsel kimlik’ olduğu ortak kabul gören bir noktadır. Araştırmanın konusu Trabzon ilindeki kuşaklararası eşcinselliğe bakış açısı farklılıklarına odaklanılmıştır. Bunun yanı sıra eşcinselliğin anlaşılması için cinsellik ve cinsel kimlik konularına da değinilmiştir.

Trabzon ilindeki yapmış olduğumuz bu çalışmanın literatür taraması yapılırken cinsellik, cinsel kimlik oluşumu, eşcinsellik, eşcinselliğin tarihsel gelişimi, dünyada ve Türkiye’de eşcinsellik ve dinlerde eşcinsellik konuları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Buradan hareketle araştırmanın hipotezi oluşturulmuş ve bu hipotezi destekleyecek veya çürütecek veriler elde etmek için nicel araştırma yöntemi olan anket yapılmıştır. Araştırmanın hipotezi “Trabzon ilinde kuşaklararası eşcinselliğe bakış açısı farklılıkları vardır.” Bu hipoteze yönelik olarak anket tekniği yapılmış ve sorular bu hipotezi destekleyecek ve çürütecek sorular sorulmuştur. Bununla beraber eşcinsel çocuk sahibi olmaları karşısında ne yapacaklarına yönelik sorularda sorulmuştur.

Bu çalışmada Trabzon ilindeki kuşaklararası cinsellik ve eşcinselliğe yönelik bakış açısı farklılıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışma çerçevesinde Trabzon ilinde yaşayan insanlara cinsel yönelim tercihleri ve eşcinselliğe ve eşcinsellere karşı tutumlarına yönelik sorular sorulmuştur. Araştırma Trabzon ilindeki insanların eşcinselliğe bakış açısı farklılıklarını ölçme bakımından ve özellikle daha önce Trabzon ilinde çalışılmamış bir konu olması açısından önem arz etmektedir.

Araştırmanın evrenini Trabzon ilinde yaşayan tüm insanlar oluşturmaktadır. Esnafılar, öğrenciler, ev hanımları, işçiler, öğretim görevlileri, güvenlikler ve benzeri insanlar evreni oluşturmaktadır. Trabzon ilinde yaşayan toplam 200 kişiye anket uygulanmıştır. Basit rastgele örneklem yöntemi kullanılmıştır.

Araştırmada veri toplama sürecinde nicel yöntem kullanılmıştır. Nicel tekniğe bağlı olarak anket soruları kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Bu anket içerisinde araştırma grubundaki bireylerin sosyo demografik bilgilerine yönelik (yaş, cinsiyet medeni durum, eğitim durumu, gelir durumu vb.) sorular daha sonraki sorularda katılımcılara göre en uygun cinsel yönelim tercihi daha sonra köken bakımından nerden geldiği ve eşcinsel tanıdığınız var mıdır? Şeklinde sorular sorulmuştur. Son olarak likert ölçekli sorular içerisinde eşcinsel bireylerin güvenilirliği, onlara karşı olumlu ve olumsuz fikirler çerçevesinde sorular sorulmuştur.

Araştırma grubundaki bireylere ulaşmak için basit rastgele örneklemden yararlanılmıştır. Basit rastgele örneklem olasılık örnekleme biçimlerinden biridir. Olasılık örnekleme bireyin veya ögenin çalışma evreninden seçilebilme olasılığının bilindiği ve bu olasılık oranının sıfır olmadığı örnekleme metotlarını içerir. Olasılık örnekleme yöntemleri başlıca beş başlık altında toplanır. (1) basit rastgele örneklem, (2) katlamalı rastgele örneklem, (3) küme örnekleme, (4) sistematik rastgele örneklem (5) çok aşamalı örnekleme

Basit rastgele örnekleme yöntemi sadece şans unsuruna göre öğelerin/bireylerin çalışma için seçilmesine imkân sağlayacak şekilde örnek grubun belirlenmesi esasına dayanan bir örnekleme yöntemidir. Bu yöntem çalışma evrenindeki tüm öğelerin örnek için eşit şansa seçilme olanağına sahip olmalarını sağlar. Her öğe aynı oranda örnekte yer alabilme şansına sahiptir.

Basit rastgele örneklem yöntemi örnek seçilecek evrenin içerisinde yer alan tüm bireylerin/öğelerin yer aldığı bir örnek listesini gerektirdiğinden özellikle çok geniş evrenler ve tüm listenin bulunmasının zor olduğu çalışma evrenleri için kullanışsız ve külfetli olabilir.

Araştırma evrenini Trabzon ilinde yaşayan 16 yaş üzeri ve 65 yaş sınırı olarak sınırlandırılmıştır. Araştırma grubundaki çoğu bireyler anket çalışmasına katılmak

istemediklerini belirttiler. Özellikle 45 yaş ve üzeri bireyler. Araştırma sonucu elde edilen veriler Trabzon’da yaşayan bütün bireyleri temsil etmemektedir. Çalışmadan elde edilen sonuçların Türkiye’deki eşcinsellerin durumunu düzeltmek gibi bir çabasında yoktur. Bu araştırma Türkiye’deki Trabzon ilinde gerçekleşmiştir. Bu yüzden Türkiye’deki diğer şehirlerdeki kuşaklararsı eşcinselliğe bakış açısı farklılıklarını ortaya koymamaktadır.

Nicel Araştırma Bulguları

Olgu ve olayları nesnelleştirerek gözlemlenebilir, ölçülebilir ve sayısal olarak ifade edilebilir bir şekilde ortaya koyan bir araştırma türüdür. Biyoloji, kimya, fizik, mühendislik gibi doğa bilimleri alanında araştırmalar gözlem ve ölçmeye dayanır. Gözlem ve ölçmelerin tekrarlanabildiği ve objektif yapıldığı araştırmaya niceliksel (sayısal) “Quantitative” araştırma denir. Niceliksel araştırma yönteminde araştırılan konuya ilişkin evreni temsil edecek örneklemden sayısal sonuçlar elde edilmektedir. Nicel araştırma yönteminde araştırma evriminin araştırma konusu hakkındaki fikrinin yönü sorulmaktadır. Yani, konu hakkında yoğun bir analiz değil aksine daha yüzeysel daha çok sayısal veriler saptanmaktadır. Nicel araştırmalarda sayısal teslimiyet söz konusu olduğundan araştırma evrenini temsil edecek örneklemin hatasız tespit edilmesi ve bu örnekleme doğru soruların sorulması önemlidir. Nicel araştırma yöntemlerinin üstün bir tarafı objektif olmalarıdır. Bu yöntemlerin uygulamalarında belgeler bir araştırma grubu tarafından incelenebilmektedir (Öztürk, 2015: 2).

Araştırma grubundaki katılımcıların yaş dağılımı: Araştırma grubundaki katılımcıların yaş dağılımı için elde ettiğimiz veriler gruplandırılmıştır. Katılımcıların %49,5’i 17-24 yaş aralığında % 26,0 ‘ı 25-34, %14,0 35-44, %10,5’i ise 45 ve üzeri yaş aralığında yer almaktadır. Katılımcıların 99 tanesi 17-24 yaş aralığında, 52 tanesi 25-34 yaş aralığında, 28 tanesi 35-44 yaş aralığında ve son olarak da 21 tanesi 45 yaş v üzeri yaş aralığındadır. En çok katılımcı 17-24 yaş aralığında en az katılımcı ise 45 ve üzeri yaş aralığındadır.

Araştırma grubundaki katılımcıların cinsiyet bazında dağılımı: Araştırma grubundaki katılımcıların cinsiyet dağılımı için elde ettiğimiz veriler gruplandırılmıştır. Araştırma grubunda yer alan katılımcıların % 51,5’inin kadın %48,5’inin ise erkekler oluşturmaktadır. Bu araştırma içerisinde 103 kadın 97 erkek katılımcı ile anket yapılmıştır.

Araştırma grubundaki katılımcıların medeni durum bakımından dağılımı: Araştırma grubundaki katılımcıların medeni durum dağılımı için elde ettiğimiz veriler gruplandırılmıştır. Katılımcıların %28’ i evli, %70’i bekar ve son olarak %2’si diğer cevabını vermiştir. Diğer

cevabını işaretleyenler evlenmiş boşanmıştır. 56 kişi evli, 140 kişi bekâr ve 4 kişi diğer seçeneği işaretlemiş ve toplamda 200 katılımcı ankete katılmıştır.

Araştırma grubundaki katılımcıların eğitim durumu bazında dağılımı: Araştırma grubundaki katılımcıların eğitim durumu dağılımı için elde ettiğimiz veriler gruplandırılmıştır. Katılımcıların %2,5'i okuryazar, %5,0'i ilkokul, %6,5'i ortaokul, %18,0 lise, %56'sı lisans ve üstü ve sona olarak da % 12'si diğer seçeneği işaretlemiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu 112 kişi ile lisans ve üstü eğitim almış bireylerdir. Katılımcıların 5 tanesi okuryazar, 10 tanesi ilkokul, 13 tanesi ortaokul, 36 tanesi lise, 112 tanesi lisans ve üstü, 24 tanesi ise diğer seçeneği işaretlemiştir.

Araştırma grubundaki katılımcıların gelir durumu bazında dağılımı: Araştırma grubundaki katılımcıların gelir durumu için elde ettiğimiz veriler gruplandırılmıştır. Katılımcıların %24,5'i 0-500, %28,5'i 500-1500, %29,5'i 1500-3000, %14,5'i 3000-5000, %3,0'ü ise 5000 ve üzeri gelir durumuna sahiptir. Katılımcıların 49 tanesi 0-500 TL gelir aralığında, 57 tanesi 500-1500 TL gelir aralığında, 59 tanesi 1500-3000 TL arası, 29 tanesi 3000-5000 TL arası ve son olarak da 6 tanesi 5000 TL ve üzeri gelire sahiptir. Katılımcılar arasında gelir durumu açısından pek fark gözlenmemektedir. Katılımcıların çoğunun lisans eğitimi aldığı gözlenmiştir. Katılımcılar içerisinde en az katılımı 5000 ve üzeri gelir durumuna sahip bireyler oluşturmaktadır.

		Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde	Kümülatif Yüzde
Geçerli	HETEROSEKSÜEL	181	90,5	90,5	90,5
	HOMOSEKSÜEL	12	6,0	6,0	96,5
	BİSEKSÜEL	4	2,0	2,0	98,5
	DİĞER	3	1,5	1,5	100,0
	Total	200	100,0	100,0	

Araştırma grubundaki katılımcıların en uygun cinsel yönelim tarzı bazında dağılımı: Araştırma grubundaki katılımcıların en uygun cinsel yönelim tarzı dağılım için elde ettiğimiz veriler gruplandırılmıştır. Katılımcıların %90,5'i heteroseksüel, %6'sı homoseksüel, %2'si biseksüel %1,5'i diğer seçeneğini tercih etmişlerdir. Anket çalışmasındaki en tehlikeli sorulardan biridir. Anket çalışmasında kimliğe dair hiçbir bilginin alınmamasından dolayı Trabzon gibi bir ilde bazı bireyler cesurca davranmıştır. Katılımcıların 181 tanesi heteroseksüel iken, 12 tanesi homoseksüel, 4 tanesi biseksüel olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların verdiği cevaplar arasında büyük farklar gözlemlenmiştir.

Araştırma grubundaki katılımcıların kendisinin ve ailesinin köken bazında dağılımı: Araştırma grubundaki katılımcıların ve ailesinin köken dağılımı bazında elde ettiğimiz veriler gruplandırılmıştır. Katılımcıların %23'ünün kökeni kır, %31,5'i kırdan kente göç etmiş,

%44,5'i kent kökenine ve son olarak da %1'i diğer seçeneğini tercih etmiştir. Katılımcıların 46 tanesi kır kökenli, 63 tanesi kırdan kente göç etmiş, 89 tanesi kent kökenlidir. Anket çalışmamızdaki bu soruya verilen cevaplar arasında fark gözlenmemektedir.

Araştırma grubundaki katılımcıların eşcinsel tanıdığı var mı bazındaki dağılımı:

Araştırma grubundaki katılımcıların eşcinsel tanıdığı var mı bazındaki elde ettiğimiz veriler gruplandırılmıştır. Katılımcıların %28,5'inin eşcinsel tanıdığı olduğu, %71,5'inin eşcinsel tanıdığı olmadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların 57 tanesinin eşcinsel tanıdığı olduğu, 143 tanesinin ise eşcinsel tanıdığı olmadığı gözlenmiştir. Trabzon gibi tabuları olan bir şehirde 57 tane eşcinsel tanıdığı olan katılımcıların olması şaşırtıcıdır.

Araştırma grubundaki katılımcıların eşcinselliği normal bir durum olarak görme bazındaki dağılımı:

Araştırma grubundaki katılımcıların %43,5'i eşcinselliği normal bir durum olarak görürken, %56,5'ise eşcinselliği normal bir durum olarak görmemiştir. Katılımcıların 87 tanesi eşcinselliği normal bir durum olarak kabul ederken, 113 tanesi eşcinselliği normal bir durum olarak görmemektedir.

Araştırma grubundaki katılımcıların eşcinselleri cana yakın görme bazındaki dağılımı:

Araştırma grubundaki katılımcıların %35,0'ı eşcinselleri cana yakın görürken, %59,5'i eşcinselleri cana yakın olarak görmemekte ve son olarak da %5,5'i eşcinsellerin cana yakın olma konusunda kararsız oldukları gözlenmiştir. Katılımcıların 70 tanesi eşcinselleri cana yakın görürken, 119 tanesi eşcinselleri cana yakın olarak görmemekte ve 11 tanesi ise bu konuda kararsız olduklarını belirtmişlerdir.

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “Eşcinsel olduğunu bildiğim birinin sözüne güvenmem” cümlesine katılma durumu:

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların %31,0'ı kesinlikle katılmadığını, %36,5'i katılmadığını, %19,0'ı kararsız olduğunu, %5,5'i kesinlikle katıldığını, %8'i ise katıldığını belirtmiştir. Katılım 62 tanesi kesinlikle katılmadığını, 73 tanesi katılmadığını, 38 tanesi kararsız olduğunu, 11 tanesi kesinlikle katıldığını, 16 tanesi ise katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “Eşcinsel hakları tanıtan geliştiren organizasyonlar gereklidir” cümlesine katılma durumu:

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların %13,0'ı kesinlikle katılmadığını, %22,0'ı katılmadığını, %34,5'i kararsız olduğunu, %12'si kesinlikle katıldığını, %18,5'i de katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların 26 tanesi kesinlikle katılmadığı, 44 tanesinin katılmadığı, 69 tanesinin kararsız olduğu, 24 tanesinin kesinlikle katıldığı, 37 tanesinin katıldığı görülmüştür.

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “İş arkadaşımın eşcinsel bir kadın olması beni rahatsız eder” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %17,5’i kesinlikle katılmadığını, %29,0’ı katılmadığını, %20,5’i kararsız olduğunu, %15,0’ı kesinlikle katıldığını, %18,0’ı ise katıldığını belirtmiştir. Katılımcılardan 35 tanesi kesinlikle katılmadığını, 58 tanesi katılmadığını, 41 tanesi kararsız olduğunu, 30 tanesi kesinlikle katıldığını, 36 tanesi katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “Eşcinsellik doğuştan gelen bir durumdur” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %17,5’i kesinlikle katılmadığını, %17,0’ı katılmadığını, %36,5’i kararsız olduğunu, %13,5’i kesinlikle katıldığını, %15,5’i de katıldığını belirtmiştir. Katılımcılarda 35 tanesi kesinlikle katılmadığını, 34 kişi katılmadığını, 73 kişi ise kararsız olduğunu, 27 kişi kesinlikle katılmadığını, 31 kişi ise katıldığını belirtmiştir. Bu soruda elde ettiğimiz verilere göre 72 kişinin vermiş olduğu cevapla kararsız oldukları belirlenmiştir.

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “Apartman sakinlerinin eşcinsel kiracı istememe hakları olmalıdır” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %19,5’i kesinlikle katılmadığını, %27,0’ı katılmadığını, 18,5’i kararsız olduğunu, %15,5’i kesinlikle katıldığını, %19,5’i ise katıldığını belirtmiştir. Katılımcılardan 39 tanesi kesinlikle katılmadığını, 54 tanesi katılmadığını, 37 tanesi kararsız olduğunu, 31 tanesi kesinlikle katıldığını, 39 tanesi katıldığını belirtmiştir.

		Sıklık	Yüzde	Geçerli yüzde	Kümülatif yüzde
Geçerli	KESİNLİKLE KATILMIYORUM	40	20,0	20,1	20,1
	KATILMIYORUM	38	19,0	19,1	39,2
	KARARSIZIM	58	29,0	29,1	68,3
	KESİNLİKLE KATILYORUM	23	11,5	11,6	79,9
	KATILYORUM	40	20,0	20,1	100,0
	Total		199	99,5	100,0
Missing	System	1	,5		
Total		200	100,0		

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “Eşcinselliği normal bir durum olarak görüyorum” cümlesine katılma durumu:

Katılımcıların %20,0’ının kesinlikle katılmadığını, 19,0’ı katılmadığını, %29,0’ı kararsız olduğunu, %11,5’i ise kesinlikle katıldığını, %20’si ise katıldığını belirtmiştir. Katılımcılardan 40 tanesi kesinlikle katılmadığını, 38 tanesi katıldığını, 58 tanesi kararsız olduğunu, 23 tanesi kesinlikle katıldığını, 40 tanesi ise katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplara bakıldığında bariz farklar gözlenmemektedir.

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “Eşcinsel olan bir insana güvenilmeyeceğini hissediyorum” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %29,5’i kesinlikle katılmadığını, %36,5’i katılmadığını, %20,5’i kararsız olduğunu, %5,5’i kesinlikle katıldığını, %7,5’i ise katıldığını belirtmiştir. Katılımların 59 tanesi kesinlikle katılmadığını, 73 tanesi katılmadığını, 41 tanesi kararsız olduğunu, 11 tanesi kesinlikle katıldığını, 15 tanesi ise katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların verdiği cevaplardan büyük farklar gözlenmiştir. En çok verilen cevap 73 tanesi katılmadığını, 11 tanesi ise kesinlikle katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “ Bir arkadaşımın eşcinsel olduğunu öğrenseydim arkadaşlığımı bitirirdim” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %26,0’ı kesinlikle katılmadığını, %23,0’ı katılmadığını, %24,5’i kararsız olduğunu, %14,5’i kesinlikle katıldığını, %11,5’i katıldığını belirtmiştir. Katılımcılardan 52 tanesi kesinlikle katılmadığını, 46 tanesi katıldığını, 49 tanesi kararsız olduğunu, 29 tanesi kesinlikle katıldığını, 23 tanesi katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “Yakın bir arkadaşımın eşcinsel olduğunu öğrenmek beni üzmez” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %18,5’i kesinlikle katılmadığını, %24,5’i katılmadığını, %25’i kararsız olduğunu, %17,0’ı kesinlikle katıldığını, %15,0’ı katıldığını belirtmiştir. Katılımcılardan 37 tanesi kesinlikle katılmadığını, 49 tanesi katılmadığını, 50 tanesi kararsız olduğunu, 34 tanesi kesinlikle katıldığını, 30 tanesi ise katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “Oğlumun gey olduğunu düşünmek bile beni rahatsız eder” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %8,5’i kesinlikle katılmadığını, %11’i katılmadığını, %16,0’ı kararsız olduğunu, %38,5’i kesinlikle katıldığını, %26,0’ı katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların 77 tanesi kesinlikle katıldığını 17 tanesi ise kesinlikle katılmadığını belirtmiştir.

Araştırma grubu içerisindeki katılımcıların “Eşcinsellik günahtır” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %14,5’i kesinlikle katılmadığını, %12,0’ı katılmadığını, %26,0’ı kararsız olduğunu, %20,5’inin kesinlikle katıldığını, %27,0’ının ise katıldığını belirtmiştir. Katılımcıların 52 tanesi bu soruda kararsız olduğunu belirterek en çok cevabı vermişlerdir.

Araştırma grubundaki katılımcıların “Eşcinsellerin evlat edinip yetiştirmelerine izin verilmelidir” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %22,5’i kesinlikle katılmadığını, %18,0’ı katılmadığını, %26,5’i kararsız olduğunu, %17,0’ının kesinlikle katıldığını %15,0’ının katıldığını görmek mümkündür. Katılımcılardan 45 tanesi kesinlikle

katılmadığını, 36 tanesi katıldığını, 53 tanesi kararsız olduğunu, 34 tanesi kesinlikle katıldığını, 30 tanesi ise katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubundaki katılımcıların “İki eşcinseli halka açık bir yerde el ele görmek beni rahatsız etmez” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %15,5'i kesinlikle katılmadığını, %21,5'inin katıldığını, %28,0'ının kararsız olduğunu, %18,5'inin kesinlikle katıldığını %16,5'inin katıldığı belirtilmiştir. Katılımcılardan 31 tanesi kesinlikle katılmadığını, 43 tanesi katılmadığını, 56 tanesi kararsız olduğunu, 37 tanesi kesinlikle katıldığını, 33 tanesi katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubundaki katılımcıların “Eşcinsellik ahlaksızlıktır” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %19,5'inin kesinlikle katılmadığı, %22,0'ının katılmadığının %29,5'inin kararsız olduğunu, %15,5'inin kesinlikle katıldığını, %13,5'inin de katıldığı belirtilmiştir. Katılımcılardan 39 tanesi kesinlikle katılmadığını, 44 tanesi katıldığını, 59 tanesi kararsız olduğunu, 31 tanesi kesinlikle katıldığını, 27 tanesi katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubundaki katılımcıların “Kızımın lezbiyen olması ona sevgimi azaltmaz” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %20,0'ının kesinlikle katılmadığını, %16,5'inin katılmadığını, %24,5'inin kararsız olduğunu, %17,5'inin kesinlikle katıldığını, %21,5'inin katıldığı belirtilmiştir. Katılımcılardan 40 tanesi kesinlikle katılmadığını, 33 tanesi katılmadığını, 49 tanesi kararsız olduğunu, 35 tanesi kesinlikle katıldığını, 43 tanesi katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubundaki katılımcıların “Eşcinsellerle dalga geçilmesi beni rahatsız etmez” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %38,5'inin kesinlikle katılmadığını, %25,0'ının katılmadığını, %21,0'ının kararsız olduğunu, %6,5'inin kesinlikle katıldığını, %9,0'ının katıldığı belirtilmiştir. Katılımcıların 77 tanesi kesinlikle katılmadığını belirterek rahatsız olabileceklerini belirtmişlerdir

		Sıklık	Yüzde	Geçerli yüzde	Kümülatif yüzde
Geçerli	KESİNİKLE KATILMIYORUM	14	7,0	7,0	7,0
	KATILMIYORUM	34	17,0	17,0	24,0
	KARARSIZIM	56	28,0	28,0	52,0
	KESİNLİKLE KATILYORUM	55	27,5	27,5	79,5
	KATILYORUM	41	20,5	20,5	100,0
	Total	200	100,0	100,0	

Araştırma grubundaki katılımcıların “Medya eşcinselliği yaygınlaştırmaktadır” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %7,0'ının kesinlikle katılmadığı, %17,0'ının katılmadığı, %28,0'ının kararsız olduğu, %27,5'inin kesinlikle katıldığı, %20,5'inin ise

katıldığı görülmüştür. Katılımcıların 56 tanesi medya konusunda kararsız olduğunu bildirerek en çok cevabı vermişlerdir.

Araştırma grubundaki katılımcıların “Eşcinsellik ruhsal bir hastalıktır” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %12,0’nın kesinlikle katılmadığı, %16,5’inin katılmadığı, %31,5’inin kararsız olduğunu, %23,5’inin kesinlikle katılmadığı, %16,5’inin katıldığı görülmüştür. Katılımcılardan 24 kişi kesinlikle katılmadığını, 33 kişi katılmadığını, 63 kişinin kararsız olduğunu, 47 kişinin kesinlikle katıldığını, 33 kişinin ise katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubundaki katılımcıların “Eşcinseller tedavi edilmelidir” cümlesine katılım durumu: Katılımcıların %12,5’inin kesinlikle katılmadığı, %12,5’inin katılmadığı, %23,5’inin kararsız olduğu, %30,0’nın kesinlikle katıldığını, %21,5’inin katıldığı görülmüştür. Katılımcılardan 25 tanesi kesinlikle katılmadığını, 25 tanesi katılmadığını, 47 kişi ise kararsız olduğunu, 60 kişi ise kesinlikle katıldığını ve son olarak da 43 kişi katıldığını belirtmiştir.

Araştırma grubundaki katılımcıların “Eşcinsellerde topluma karışmalıdır” cümlesine katılma durumu: Katılımcıların %11,0’nın kesinlikle katılmadığı, %9,5’inin katılmadığı %27,0’nın kararsız olduğu, %27,5’inin kesinlikle katıldığını, %25,0’nın katıldığı görülmüştür. Katılımcılardan 55 tanesi kesinlikle katıldığını belirterek en çok cevabı vermiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların eşcinsellik ahlaksızlıktır cümlesiyle medeni durum arasındaki ilişkisi: Araştırmaya katılan katılımcılardan eşcinsellik ahlaksızlıktır cümlesine en fazla 16 evli çift kararsız olduğunu en az olarak da 7 evli çift katıldığını belirtmiştir. En fazla 43 bekâr birey kararsız olduğunu ve en az olarak da 18 bekâr birey de kesinlikle katıldığını belirtmiştir. Bekârlar bu durumda daha fazla kararsız kalmışlardır. Evlilerin bekârlara göre belirgin bir şekilde eşcinselliği daha yüksek oranda ahlaksızlık olarak gördükleri ortaya çıkmıştır. Bu durumda toplumun eşcinselliğe bakışında medeni durumun kesinlikle belirleyici bir faktör olduğu ortaya çıkmaktadır.

Araştırmaya katılan katılımcıların eşcinsellerde topluma karışmalıdır cümlesiyle medeni durum arasındaki ilişkisi: Araştırmaya katılan katılımcılardan eşcinsellerde topluma karışmalıdır cümlesine en fazla 16 evli çift kararsız olduğunu en az olarak da 6 evli çift kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. En fazla 44 bekar birey kesinlikle katıldığını ve en az olarak da 5 bekar birey de katılmadığını belirtmiştir. Bekarlar bu duruma daha ılımlı yaklaşmıştır.

Araştırmaya katılan katılımcıların oğlumun gey olduğunu düşünmek bile beni rahatsız eder cümlesiyle medeni durum arasındaki ilişkisi: Araştırmaya katılan katılımcılardan

oğlumun gey olduğunu düşünmek bile beni rahatsız eder cümlesine en fazla 30 kesinlikle katıldığını en az olarak da 4 evli çift katılmadığını belirtmiştir. En fazla 47 bekar birey kesinlikle katıldığını ve en az olarak da 12 bekar birey de kesinlikle katılmadığını belirtmiştir. Bekarlar da evli çiftlerde bu duruma pek sıcak bakmamış ve büyük tepki veren evli çiftlerde olmuştur.

SONUÇ

Eşcinsellik bugün yeni keşfedilmiş bir durum değildir. bir tür insanlık tarihinin gizli ve “sakıncalı” bir mirasıdır.

Bireyin cinsel rol sapmasına uğrayarak kendini karşı cinsle özdeşleştirilmesiyle oluşturduğu cinsel kimliğe cinsel literatürde eşcinsel (homoseksüel) denmektedir. Kendi cinsinden olana karşı duygusal, erotik ve cinsel yönelim içinde bulunarak cinsel rol sapması durumunda kalan kimlikler homoseksüel başlığı altında toplanmaktadır. Eşcinsellik insanlık tarihi kadar eskidir. Terim olarak homoseksüellik kelimesinin kullanımı 19. Yüzyıla denk gelmiştir. Cinsel literatürde transseksüel, gey, lezbiyen, biseksüel, hermofrodit ve travesti gibi birçok cinsel rol sapması ayrı ayrı tartışılmaktadır. Ancak bu kimliklerin ‘eşcinsel kimlik’ olduğu ortak kabul gören bir noktadır. Eşcinsellik eski Yunan’da, Mısır’da, yani eski uygarlıkların tümünde suç değildir. Yasal olarak tanınmıştır; hatta teşvik edilmiştir. Özellikle genç erkeklerle yaşlı erkekler arasındaki ilişkiler, toplumun en kutsal saydığı ilişkilerden birisidir. Çünkü burada yalnız aşk ve cinsel ilişki değil, aynı zamanda yaşlılığın deneyimlerinin genç erkeğe aktarılması gibi bir şey de vardır.

Eşcinsellik de çağlar boyunca çok değişik bakış açılarından açıklanmaya çalışılan, kimi yer ve zamanlarda günah, ayıp ve suç kabul edilirken kimi yer ve zamanlarda hoşgörü ile karşılanan ama sürekli olarak üzerinde konuşulan, yorum ve araştırma yapılan belirsiz bir alan olmuştur. Bu çalışmada Trabzon ilinde kuşaklararası eşcinselliğe bakış açısı farklılıklarına değinilmiştir. Kuşaklararası eşcinselliğe bakış açısı farklılıkları saptanmıştır. Genel olarak bu çalışmada ulaşılan sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Eşcinselliğin Trabzon ilinde bir tabu meselesi olduğu ortaya çıkmıştır. İnsanlar bu konuda pek konuşmak istememiş ve konuyu öfkeyle, kızgınlıkla karşılamışlardır. Bu durum daha çok 35-44 ve 45 ve üzeri yaş grupları için geçerlidir. Gençler bu duruma daha ılımlı yaklaşırsa da gençler içinde de eşcinselliğe büyük tepki gösterenler olmuştur.

- Trabzonlu olmayan ve burada yaşayan katılımcıların eşcinselliğe ve eşcinsellere daha ılımlı bir yaklaşım sergilemişler. “ *eşcinsellerinde bu toplumda yaşama hakkı vardır. Eşcinsel olmak onun suçu değil, oda eşcinsel olmak istemezdi bu durumu o seçemedi*” diyen katılımcılar da vardır.
- Araştırmanın genelinde eşcinsellik normal bir durum olarak karşılanmamış. Katılımcılar eşcinselliği normal görmemiş hatta günah olarak sayan katılımcılarda mevcuttur.
- Katılımcıların neredeyse hepsi oğlunun gey olması düşüncesinden rahatsız olmuş ve büyük tepki göstermişlerdir. Tepki gösterenlerin çoğu evli katılımcılardır. Bekar katılımcılar bu durumdan genel olarak kararsız kalmıştır.
- Evli katılımcılar eşcinselliğe ve eşcinsellere karşı olumsuz bir tavır sergilemiş ve eşcinsellerin topluma karışmalarına karşı olduklarını öfkeyle dile getirmişlerdir. Eşcinsellerin toplumun ahlakını bozacaklarını bu durumdan çocuklarının da etkilenebileceğini dile getirmişler ve bu çalışmayı yaptığım için çok sert tepki vermişlerdir.
- Eşcinsellik ve güven arasında ise bir ilişki olmadığını yani eşcinsellerin güvensiz ya da güvenilir olduğuna dair kesin bir sonuç ortaya konmamıştır. Güven ve karakter arasında bir ilişki olduğunu eşcinsellelikle ya da eşcinsellerle alakası olmadığı araştırmanın sonuçlarından biri olarak saptanmıştır.
- İki eşcinseli halka açık bir alanda el ele görmek çoğu katılımcı tarafından olumsuz karşılanmıştır. Çoğu katılımcı bu durumdan rahatsız olacaklarını ve çocuklarının olumsuz etkileneceklerini dile getirmişlerdir.

Sonuç olarak Trabzon ilinde kuşaklararası eşcinsellere bakış açısı farklıları saptanmıştır. Eşcinselliğin ve eşcinsellerin günümüzde daha yaygın olduğu ve düşüncelerini açıkça dile getirdiği aşikardır. Trabzon ilindeki yapmış olduğum bu çalışma beni çok zorlamıştır. İnsanlar bu konudan çok rahatsız olmuş ve tepkilerini sert bir şekilde dile getirmişlerdir. Eşcinselliği sözde anlayışla karşılamışlar fakat kendi çocuklarının eşcinsel olma ihtimali onları çileden çıkarmıştır. 45 yaş ve üzeri katılımcılar eşcinselliğe ve eşcinsellere daha fazla tepki göstermişlerdir. Özellikle lisans eğitimi gören katılımcılar eşcinselliği ve eşcinsellere karşı daha ılımlı yaklaşmışlardır.

KAYNAKÇA

- Adler Alfred, **Cinsiyet Arasında İşbirliği**, Payel Yayınları, İstanbul,1999.
- Candan Sayar (2009) **Bir Ötekileştirme Pratiği Olarak Cinselliğin Tıbbileştirilmesi ve Eşcinsellik**, Ankara, Ayrıntı Basımevi.
- Corraze, J.(1991). **Eşcinsellik**, Çev. İbrahim Yakupoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları
- Çabuk F.D (2010), **Tıp Öğrencileri ve Hekimlerin Eşcinsellik Hakkında Tutumları Gey ve Lezbiyenlerin Sağlık Hizmeti Deneyimleri**, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Çakırlar Cüneyt ve Serkan Delice **Cinsellik Muamması Türkiye’de Queer Kültür ve Muhalefet**, Mefis Yayınları, İstanbul, 2012
- Dökmen, Y. Zehra, **Toplumsal Cinsiyet “Sosyal Psikolojik Yaklaşımlar”** Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009.
- Drescher J. (2002) **Causes and because on etiological theories of homosexuality The Annual of psychoanalysis** 30, 57-68.
- Dunne B.W (1958) **Power and Sexuality in the middle, East Middle East Report**, 8-11.
- Poroy, A, (2000) **Cinsel Öğreti Yayını, İstanbul, Akpomed Tıbbi Hizmetler Ltd. Şti.**
- Evlilik Hazırlığı Yapan Çiftlerin Cinsellikle İlgili Bilgi ve İnanışlar** (Simge Zeyneloğlu)
Foucault Michel, **Cinselliğin Tarihi 2**, çev. Hülya Tufan, Afa Yayınları, İstanbul, 1998
- Herdt G. (1994) **Guardiens of the Flutes Idioms of Masculinity** Chicago Univercity of Chicago Pres.
- Hocaoğlu Murat, **Eşcinsel Erkekler Yirmi Beş Tanıklık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014
- Holperin David M. (1990) **One Hondred Years of Homosexuality and other Essays on Greek Love**, New York Routledge.
- King M. B. Bartlett A. (1999) **British psychiatry and homosexuality. British Jornal of Psychiatry**, 174, 106-13.
- Kinsey A. Pomeray W. Martin C. (1948) **Sexual Behavior in the human male Philadelphia** W.B Sounder .
- Kinsey A. Pomeray W. Martin C. Ve Gebhard P. (1953) **Sexual Behavior in human Female Philadelphia** W.B Sounder .
- Kliermen W. (2007) **Homoxuality in İslam: a difficult paradox**, Macalester İslam Journal 2, 52-63.
- Kuruoğlu, Huriye ve Bermal Aydın, **Toplumsal Cinsellik ve Medya**, Detay Yayınları, Ankara,2014.
- Mondimore F.M (1999) **Eşcinselliğin Doğal Tarihi**, çev. Berna Kılınçer, İstanbul, Sarmal Yayınevi.
- Özgüven, İ.E (1997) **Cinsellik ve Cinsel Yaşam**, Ankara: PDREM Yayınları
- Rodo S (1969) **Adaptational Psycodynamics: Motiction and Control**, New York Science House.
- Russell, Paul, **Dünya Tarihinde En Etkin 100 Eşcinsel**, çev. Oya Özdelek, **Neden Kitap**, İstanbul, 2006.
- Sönmez Bülent, **Gizli Kimlik Eşcinselliğin Anlamı Üzerine**, NKM Yayınları, İstanbul, 2007.
- Uçar H, (2001) **Yetişkin Cinsel Eğitimi**, İzmir: Ercan Kitabevi.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ARASINDA KANKALIK UYGULAMASI: KTÜ ÖRNEĞİ

Zeynep ŞENER*

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencileri arasında “kanka” kavramının ne anlam ifade ettiğini tespit etmektir. Bu ana amacın yanında, cinsiyet, aile türleri, doğdukları yer, yaşadıkları yer, sınıfları, üniversite öncesi ortamları gibi değişkenlerin değerlendirme üzerindeki etkileri de araştırılmıştır.

Araştırmanın evreni, Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencileri, evreni ise araştırma kapsamına alınan 200 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Öğrencilerin % 58.5’i kadın, % 41.5’u erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Yapılan bu araştırma bir okul surveyi (alan taraması) biçiminde olup, veriler “Kanka” Değerlendirme anketi ve gözlem yöntemi ile toplanmıştır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin genel olarak kanka anlayışının “kendine yakın hissettikleri kişi veya kişi grupları” anlamında kullandıkları tespit edilmiştir. Sonuç olarak araştırmaya katılan öğrenciler ile kanka anlamı ve anlamına etkileyen faktörler arasında manidar bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar kelimeler: Arkadaş, Dost, Kanka, Gençlik, Üniversite, Üniversite Gençliği

MATESHIP APPLICATION BETWEEN UNIVERSITY STUDENTS: KTU CASE

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the meaning of anka best friend through the students of Karadeniz Technical University addition to this main purpose, the effects of variables such as gender, family types, place of birth, place of residence, classes, pre-university settings on the assessment were also investigated.

The universe of the research consists of students of Karadeniz Technical University and the universe consists of 200 university students included in the research. 58.5% of the students were female and 41.5% were male students. This research was in the form of a school survey and the data were collected by “Kanka”/mateship Evaluation Questionnaire and observation method.

It was found that the students used the sense of blood/mateship in sense of people the person or groups of people they feel close to themselves. As a result, there was no significant relationship between the students participating in the research and the factors affecting the meaning and meaning of blood.

Keywords: Friend, Dude, Mateship, Youth, University, University Youth.

Atf Bilgisi: ŞENER, Z., “Üniversite Öğrencileri Arasında Kankalık Uygulaması: KTÜ Örneği”, İMGELEM, 3 (5): 345-375.

Citation Information: ŞENER, Z., “Mateship Application Between University Students: KTU Case” İMGELEM, 3 (5): 345-375.

GİRİŞ

Akran ilişkileri arasında olan kankalık ilişkisi bireyin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimini etkilemektedir. Özellikle gençlik döneminde kurulan kankalık ilişkileri kişinin hayatındaki yeri ve önemini diğer dönemlere göre daha çok etkilemektedir. Arkadaşlık ilişkilerinin yaşlara farklı yansımaları, çok farklı değişkenlerle birlikte incelenmesine sebep olmaktadır. Gençlerin arkadaşlık tercihleri, arkadaşlığın nasıl şekillendiği, yakın ilişkiler, arkadaş sayısı, arkadaşlığın işlevi, uygulanması ve algılanması ele alınan değişkenler arasındadır.

* Sosyolog, Samsun/Türkiye, E-mail: sener.zynp@gmail.com ORCID No: 0000-0002-3741-9046

Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 31.10.2019

Kabul/Accepted: 22.11.2019

Türkiye’de, üniversite eğitiminin ilk yıllarına denk gelen 18-25 yaş aralığı aynı zamanda “gençlik dönemi” olarak isimlendirilir ve ergenliğin son dönemidir. Bu dönemde üniversiteye giden genç yeni bir ortama girer ve bu ortam arkadaşları ya da kankalarıyla yapılacak yeni iletişimin temelini atar. Bu dönemdeki kankası ya da arkadaşı birçok kötü ya da iyi işleve sahiptir. İyi kankalık ilişkisi bir daha kazanılamayan değerli bir hazinedir. Aksi takdirde kankalık ilişkileri bireye kötü şeyler de kazandırabilir. Kankalık ilişkilerinin heba edilmesi, ferdi mutsuz kılmakta; bunun telafisi; maksadıyla, insanlığın geleceği de göz önüne alınarak, hem teorik hem de pratik seviyede çalışmalar artırılması gerekmektedir. Bu bakımdan özellikle yarının yetişkinleri olan çocuklara ve gençlere kankalık ilişkileri, arkadaşlık ilişkilerine yönelik çalışmalar mutlaka yapılmalıdır. Bu, gerek sağlıklı bireyler, gerekse sağlıklı bir toplum için oldukça önemli bir konudur.

Yapılan bu araştırma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, araştırmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu bölümde farklı düşünürlerin görüşleri alınarak arkadaşlık, kanka ve dostluk kavramlarının tanımlarına yer verilmiştir. Kanka ilişkilerinin kişiliğe olumlu ya da olumsuz etkisi, kanka olgusunun gelişimsel dönemleri, hakkında teorik bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölüm, araştırmada tanımlatıcı çerçevesi ve yönteminden oluşmaktadır. Bu bölümde, araştırmanın konusu, amacı, önemi, sınırlılıkları ve temel kavramlarından bahsedilmiştir. Ayrıca hipotezi, modeli, örnekleme, evreni, verilerin toplanması ve verilerin çözümlenmesinden bahsedilmiştir.

Üçüncü bölüm ise, araştırmanın uygulama alanından oluşan istatistiksel verilerin ve değerlendirmelerinin yer aldığı bölümdür. Bu bölümde Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencilerinin kanka uygulaması, anlamı ve işlevleri çeşitli değişkenlere göre incelemesi yapılmıştır.

KANKA KAVRAMININ BAĞLAMI VE ANLAMI

“Bireyselleşme”nin başıboş olduğu dünyamızda ilişkiler iki ucu keskin kılıç gibidir. Güzel düşler ile kabuslar arasında gidip gelirler, birinin diğerine ne zaman dönüşeceği bilinmez. Çoğu zaman, bu iki hal, farklı bilinç düzeylerinde olsa, bir aradadır (Bauman, 2003: 9). Hayatımızda en derin yere sahip olan ilişkiler yaşamımızı çok etkiler. Bu yaşamı etkileyen ilişkilerin başında ise akran ilişkileri yer alır. Günümüzde akran ilişkilerinin en çok kullandığı kelime ise kanka kelimesidir. Bu kadar sık kullanılan kelime elbette ki içinde farklı anlamlar da barındırır bu anlamlar ise arkadaşlık ve dostluktur. Kanka kelimesinin bağlamına ve anlamına geçmeden önce ilk önce arkadaş ve dost kelimelerini tanımlayalım.

ARKADAŞ

Arkadaş kavramı köken itibariyle iki kelimeden oluşmaktadır. “Arka” ve “daş” vatandaş, dindaş kavramlarında olduğu gibi, vatandaş, aynı vatani paylaşanlara, dindaş, aynı dinden olanlara denildiği gibi, arkadaş da, birbirine arka veren, destek olan, birbirinin sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşan, zorluklara birlikte göğüs geren, dayanışma içinde olan kişilere denir. Arkadaşlık, tehlikelere ve sıkıntılara karşı sırt sırta verip, birlikte karşı koymak demek olduğu gibi, sevinç ve mutlulukları da birlikte paylaşmayı ifade eder (Atasoy, 2005: 15).

Arkadaşlığın kelime anlamını açıkladıktan sonra tarihsel süreçte arkadaşlık kavramına baktığımızda içerik ve kullanımı ilkçağ dönemleri filozoflarına kadar uzanmaktadır. Aristoteles, arkadaşlığı üç farklı sınıfa ayırmaktadır: zevk için arkadaşlık, fayda için arkadaşlık ve erdem için arkadaşlık. Yani, arkadaşımızı, keyifli bir ilişkiye sahip olduğumuz için; bize faydalı olduğu için veya onu erdemli bir insan olarak görüp özündeki iyiliğe değer verdiğimiz için sevebiliriz. Aristoteles’e göre zevk ve fayda

için olan arkadaşlıklar sadece tesadüfidir. Bu arkadaşlıklar, bir tarafın artık zevk vermemesi ve faydalı olmaması durumunda kolayca bozulabilir.

Kendisine yakınlık duyulan kimseye arkadaş, bir işte bir ortamda beraber olan, düşünceleri, mizaç ve karakteri birbirlerine yakın olan kimselerin kurduğu bağa da arkadaşlık denilmektedir. Arkadaşlık genel anlamda sevgi, düşünce ve karşılıklı ihtiyaç ilişkilerinden doğan bir yakınlıktır. Arkadaş, birbirlerine karşı sevgi ve anlayış gösteren kimselerden her birine verilen isimdir.

Kişinin toplum içinde varlığını sürdürebilmesi için çevresindeki gruba uymayı öğrenmesi gerekir. Arkadaşlık ise çevresindeki gruba uymasını sağlar ve insan doğasına birtakım önemli unsurlar katar bunlar ise, kişinin sosyal çevreye uyum sağlaması, toplumun bir üyesi hâline gelmesi, kişinin etrafındakilerle irtibat kurması, onlarla beraber olmak suretiyle sosyalleşmesi.

Sevgi, saygı, fedakarlık, güven, anlayış ve bunlara benzer özellikler arkadaşlar arasındaki bağın güçlü olmasını, arkadaşlık ilişkilerinin kuvvetlenmesini sağlar. Bu özellikler sadece arkadaş ilişkilerini değil insanı toplumsal bir varlık yapan, insanın mutlu olmasını etkileyen, başkalarıyla kurduğu bütün iletişimlerini sağlayan yine bu özelliklerdir.

Statü olarak eşit bir ilişki olan arkadaşlığın işlevlerine baktığımızda ise, arkadaşlıkların hem eğlenme hem stresle baş etmede duygusal kaynak, bilgi edinme ve problem çözmede bilişsel kaynak, sosyal iletişim kurma, işbirliği, gruba dahil olma gibi temel sosyal becerilerin edinilmesini sağlayan sosyal kaynak olarak karşımıza çıkar. Öte yandan, bazı çalışmalar ifade edilen, arkadaşlığın nitelikleri arasında samimiyet, sadakat, gönüllülük, eşitlik, kendini açma, şefkat, özellik, kullanmama ve karşılıklı odaklanma bulunmaktadır. Arkadaşlığın samimiyet, çatışma, göreceli statü ve diğer ilişkilerle kıyaslama olmak üzere dört temel özelliği olduğunu ifade etmektedir. Arkadaşlık ilişkilerinin boyutları arasında birliktelik, çatışma, yardım, koruma ve yakınlık boyutlarını önemli boyutlar olarak nitelendirilmektedir.

DOST

Dost, özünde, özgür, birbirinden ayrı iki birey arasındaki ilişkidir. Eşit düzeydeki iki kişi arasında gerçekleşen bir karşılaşmadır. Eşit düzeydeki iki kişi arasında gerçekleşen bir karşılaşmadır. Ekonomik ve toplumsal şartları farklı olsa da, onlar sadece bağımsız, aynı güç ve onura sahip iki kişi olarak karşılaşır (Çilingiroğlu, 2006: 10).

Dostluk, kalplerin birbirine eğilmesi ile oluşan sevgi, saygı bağıdır. Bir başka deyişle dostluk, duygu ve düşünce yönünden çok iyi anlaşılan insanların birbirine karşı iyi ve kötü günlerinde destek ve yardımcı olmalarıdır. Birbirlerine karşı olan ilişkilerinde samimi, şefkatli ve iyi niyetli davranmalarıdır. Birbirlerinin bazı hatalarını merhamet göstererek kapatabilmeleridir.

Voltaire göre dostluk, “Duygulu erdemli iki insan arasında kendiliğinden meydana geliveren bir anlaşmadır. Duygudur çünkü bir keşiş ya da dünyadan el etek çekmiş biri; hiç kötü olmaz da, dostluk nedir bilmeden yaşayabilir. Erdemlidir çünkü kötülerin olsa olsa suç ortakları olur; Haz düşkünlerinin sefahat arkadaşları, çıkarlarını arayanların ortakları vardır. Prenslere de dalkavukları olur: erdemli insanların yalnız onların dostları vardır.” (Yeşilyaprak, 2003: 23).

Kısaca dostluk, kalplerin birbirine eğilmesi ile oluşan sevgi, saygı bağıdır. Bir başka deyişle dostluk, duygu ve düşünce yönünden çok iyi anlaşılan insanların birbirine karşı iyi ve kötü günlerinde destek ve yardımcı olmalarıdır. Birbirlerine karşı olan ilişkilerinde samimi, şefkatli ve iyi niyetli davranmalarıdır. Birbirlerinin bazı hatalarını merhamet göstererek kapatabilmeleridir.

KANKA

Kanka kelimesinin etimolojisine baktığımızda kök itibariyle Türkçe bir sözcük olup “kan kardeş” sözünün kısaltılmış biçimidir. Kanka kardeş olan yakın olan kimse(Türk Dil Kurumu 2016). Kanka kelimesinin tarihçesine baktığımızda ise ilk olarak 90’lı yıllarda bir dizideki iki yakın arkadaşın birbirine hitap şekliyle başlamış ve daha sonra şarkılarda kullanılarak 2000’li yıllarda toplumumuzda özellikle genç kesimin akranlarına en çok kullandığı hitap şekli haline gelmiştir. Bu kadar çok kullanılan bu hitap kanki, kenks gibi şekillerde de gençler tarafından dillendirilmektedir.

Kanka gerek kelime anlamı olarak gerekse kişilerin kullanım biçimi olarak belirgin bir tanımlamaya ya da sınıflayama girmemiş ve içinde arkadaşlık ve dostluğa dair birçok anlamın harmonisi olarak karşımıza çıkmıştır. Kanka kavramını anlamak için ilk önce arkadaşlık ve dostluk kavramlarında neye karşılık geldiğine karşılaştırmalı olarak bakmak gerekir.

Gençlik Döneminde Kanka

Gençlik dönemi için arkadaşlık, destek sağlama işlevine sahiptir. Arkadaşlar tarafından aranma, beğenilme ve benimsenme, benlik saygısının önemli bir koşuludur. Genç, yardımlaşarak, paylaşarak, duygusal alış verişe girerek dostluk, arkadaşlık ve kankalık bağları kurar. Arkadaşlar, birbirine eşlik etme, önerileri ve önemli sorunları güven duyarak paylaşma, koruyup kollayan sürekli bir birliktelik oluşturma ve stresli durumlara uyum sağlamada önemli kişilerdir (Kulaksızoğlu, 1998: 70).

Gençler, yaşlılarıyla, arkadaş gruplarıyla, kankalarıyla vakit geçirmeyi severler. Çünkü ihtiyaçları, problemleri, beklentileri birbirlerine benzerdir. Paylaşacakları, ortak noktaları vardır. Birbirlerini daha iyi anladıklarını düşünürler.

Gençlerin bir akran grubuna dahil olmak istemelerinin nedeni ise, gençlerin arkadaşları, yetişme şekilleri, aile baskısı, arkadaş çevreleri, kendilerini kanıtlanma çabaları, kendi istekleri, ilgi ve yetenekleri gibi çeşitli nedenlerdir. Gençlerin arkadaş grupları dahil olma isteklerinin temelinde yalnızlıktan kurtulma hissi de vardır. Gençin arkadaşlık ilişkileri evinde karşılanamayan ihtiyaçlardan biridir. Artık genç kendi sorunlarını ya da sevinçlerini ailesiyle paylaşmayı değil de arkadaşlarına, kankalarına akran gruplarına paylaşmayı tercih eder ve arkadaşlık, ailenin önüne geçer.

Gençler arkadaş ilişkisi kurmadan topluma açılması ve toplumda rahat ilişki kurması beklenmez. Arkadaşlık ilişkileri, toplumsal becerilere katkı sağlar. Bu bakımdan arkadaşlık ilişkileri ve kankalar toplumsal ilişkilere öncülük eder. Kanka, gençler için bir danışma ortamı ve davranışlar için yol gösterici bir kaynak görevi sağlar. Genç kendini ve başkalarını kankanın oluşturduğu toplumsal grup içinde değerlendirir. Grup üyeleriyle özdeşim yapar. Onları tutum ve davranışlarını benimser. Gruptan edindiği görüşleri kendi görüşüymüş gibi benimser.

Aileler, çocuklarına her türlü olanağı sağlasa da gencin, kendini bilmesi ve geliştirmesi için tüm gereksinimi karşılayamaz. Bu dönemdeki hızlı fiziksel ve ruhsal değişimi, genci korkutur. Kendine ilişkin şüpheleri vardır. Bunları en iyi paylaşabileceği kişi kankadır. Kankalar aynı zamanda birbirlerinin olumsuz, başkalarını rahatsız eden davranışlarını değiştirir. Kankalık sayesinde bir yandan kendi duyguları ve korkularıyla başa çıkmayı öğretirken, diğer yandan başkalarının duygularını anlamasına yardımcı olur. Bu paylaşım sonrasında gençler, aslında kendilerinin farkına varır. Kankaları sayesinde, ilişki kurmayı, paylaşmayı, işbirliği yapmayı öğrenir. Aslında akran grupları gencin, iş gibi sosyal gruplara hazırlanmasını sağlar.

Araştırmanın Konusu ve Problemleri

Sanayileşmenin ve hızlı kentleşmenin getirdiği toplumsal ve kültürel değişim, arzu edinilen yönde ve dengeli olarak ve dengeli olarak gerçekleşemediğinde, birtakım olumsuz

sonuçlar doğurabilmektedir. Bu olumsuzluklar kalkınmakta olan ülkelerde uyum sorunlarının yanı sıra, uluslaşma ya da ideolojilerin benimsenmesi biçiminde açığa çıkmaktadır. “Kapitalistleşme sonucu kentleşme, bir yandan aşırı ussal örgütlenmenin, diğer yandan da normatif ve duygusal çözülme ortamı olarak kuralsızlaşma ve yabancılaşmanın gelişmesine uygun nitelik taşımaktadır” (Kongar, 1999: 16).

Bugün tüm dünyada toplumların en büyük sorunlarından biri yabancılaşmış gençler ya da genç nüfustur. Modern yaşamın getirdiği yalnızlık duygusu ve yabancılaşma, genç insanları, yeteneklerini kullanabilecekleri güçlü ve anlamlı statüler aramaya yöneltmiştir. Çünkü gençler, bireysel ve toplumsal haklara sahip olmalarına karşın, “ben” duygusunun yerine “biz” duygusunun etkili olduğu bir dayanışma içerisinde bulunmak istemektedirler.

Gençliğin, kendisine ve topluma yabancılaşmasının bir görüngüsü olan gençlik sorunları Türkiye’de Planlı Kalkınma Dönemi’nde ele alınmaya başlanmıştır. Dünyada ve ülkemizde önemini özellikle 1968 yılından itibaren duyuran gençlik olayları, gençlik olgusuna daha bilinçli olarak bakmayı gerektirmiştir (Kılbaş, 2003: 20).

Gençlik döneminde birey akademik ve sanatsal arayışlara yönelmekte, sosyal bağlarını geliştirmeye çalışmakta ve kendini bir topluluğa ait hissetmeye çalışmaktadır. Gençin sosyal ağlarını geliştiren ya da sanatsal ağlara yönelten en büyük etken arkadaş grubu, dostları ve kankalarıdır.

Üniversite dönemindeyken gençlerin bağımsızlaşması ve bireyselleşmesi pekişmektedir. Bu dönemde bireyin gelecekle ilgili düşünce ve kaygıları ortaya çıkmaktadır. Üniversite döneminde gençlerin bazı davranış, tutumları ve ihtiyaçları değişmektedir. Aynı zamanda problemleri karşılama ve çözme yöntemleri de değişim göstermektedir. Bu değişimlerin en büyük sebebi ise, üniversite gençlerinin birçoğu ailesinden uzakta farklı şehirlerde öğrenim görmesidir. Aileden uzaklık gençlerin boşluğa kolay düşmesine ya da bu boşluğu arkadaşlarıyla, kankalarıyla doldurmalarını sağlamaktadır.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE YORUMLARI

Bu bölümde, araştırmada ele alınan konuya yönelik anket sorularına verilen cevapların incelemelerinden elde edilen çıktılar sayısallaştırılmış ve yorumlanmıştır. Çıktılar özelliklerine göre gruplandırılarak ele alınmıştır.

DEMOGRAFİK VE SOSYOLOJİK ÖZELLİKLER

Cinsiyet

Cinsiyet: Kadın ya da erkek olmanın biyolojik yönünü ifade eden ve biyolojik bir yapıya karşılık gelen terimdir. Cinsiyet, bireyin biyolojik cinsiyet bağlamında belirlenen demografik bir kategoridir. İnsanların nüfus cüzdanlarında yazan cinsiyet bu terimin anlamına uygundur (Bayhan, 2013: 153).

Toplumsal Cinsiyet: Toplumsal cinsiyet, toplumsal yapı ve süreç tarafından yaratılmış kadın ve erkek ile ilgili olan beklentileri içerir. Örneğin, kadının diğerleri için duyarlı, anaç ve duygusal olması beklenir (Bayhan, 2003: 156). Yapılan araştırmaya katılan öğrencilerin % 41.5’i erkekler % 58.5’ini kadınlar oluşturmaktadır.

Öğrencilerin Sınıfları

Anket sonuçlarını yanıtlayan öğrencilerin %10’nu 1.sınıfı, %17’si 2.sınıfı, % 27’si 3.sınıfı, % 34’ü 4.sınıfı, % 8’i 5.sınıfı, % 1.5’i 6. sınıfı, % 1’i 7 sınıfı, % 0.5’i 8.sınıfı, % 0.5’i 11.sınıfı % 0.5’i 12. sınıfı oluşturmaktadır.

Doğum Yeri

Ankete katılan öğrencilerin % 17.5’si Trabzon’da, % 82.5’i Trabzon dışında doğmuştur. Trabzon dışı olan öğrenciler yurt sorunu, arkadaş, ilişkileri, maddi ve manevi problemlerle karşılaşmışlardır.

Yaşadıkları yer

Ankete katılan öğrencilerin % 25.05'i kırsal, % 74.95'i kentte yaşamaktadır. Buradan da görüldüğü üzere KTÜ öğrencilerin büyük çoğunluğu kentlerde büyüyüp kentlerde yaşamaktadırlar.

Aile Türleri

Toplumun temel unsuru olan aile her geçen gün önemini artıran bir kurumdur. İnsan var oldukça aileyle varlığını sürdüren gelişmelere ve beraberinde gerçekleşen değişimlere açık bir yapı olarak karşımızdadır. Çünkü toplumun sosyal ve kültürel değerleri aile içinde beslenir ve gelecek kuşaklara aktarılır. İnsanın kazandığı duygu, düşünce, inanç ve davranışların kökeni ailedir. Aile geniş ve çekirdek olmak üzere türe ayrılmaktadır.

Geniş aile: Kırsal kesimde ortaya çıkan özellikle sanayi öncesi toplumlara özgü olarak ortaya çıkan aile örneğidir. Aynı çatı altında birden çok evli çiftin yaşadığı bu aile yapısında, babanın egemenliği ve babanın soy çizgisinde genişleme görülür. Bu nedenle aile birlikte yaşayanlar genellikle babanın akrabalarıdır (Kongar, 1996: 586).

Çekirdek aile: Anne, baba ve çocukların oluşturduğu aile yapısı, olarak isimlendirilir. Sanayileşme ile birlikte ortaya çıkmış aile türüdür.

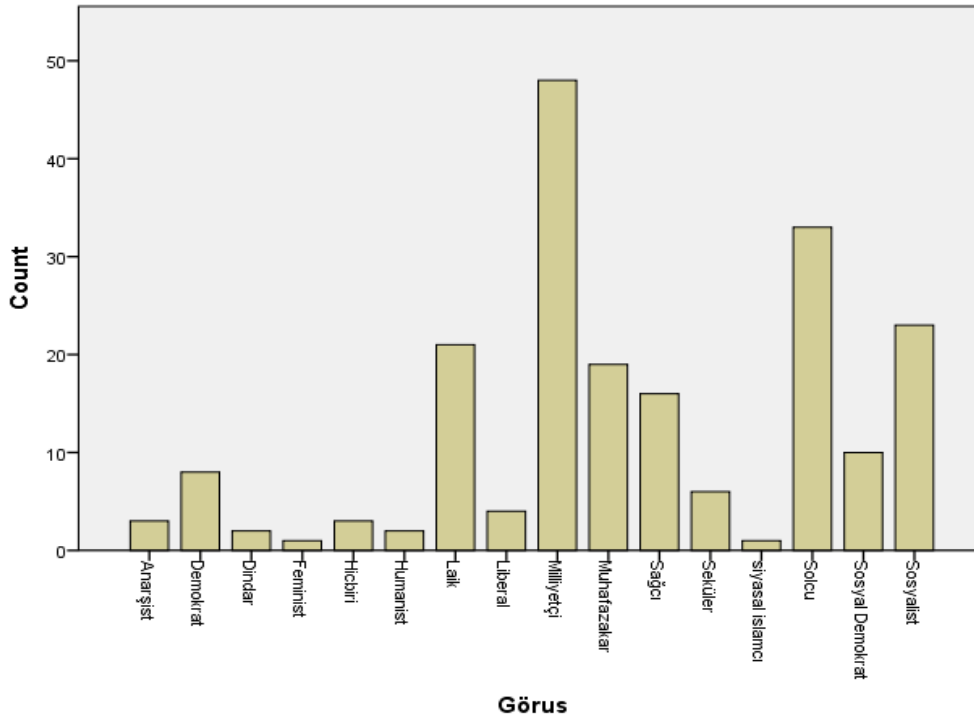
Öğrencilerin Aile Türleri

Araştırmamızda öğrencilerin aile türleri; % 70'i çekirdek aile, % 30'u ise geniş aileyi kapsamaktadır.

Görüşler

Görüş kelimesinin birçok farklı tanımı olmakla birlikte genel olarak; belirli bir toplumsal grup ya da sınıfa ait fikirler kümesi şeklinde tanımlanabilir. Başka dünyaya belirli bir pencereden bakmamıza imkan veren ve organize siyasal davranışta bulunmamızı sağlayan fikirler demetidir. Görüş insanların toplumu, arkadaş ilişkilerini nasıl algıladıklarını etkilemektedir. Ankette bu soru çoktan seçmeli şeklinde yer almıştır. Aşağıdaki grafiğe de bakıldığında KTÜ öğrencilerinin çoğunluğu milliyetçilik görüşüne sahip olduklarını tespit etmekteyiz. Ardından solcu, sosyalist olduğunu söyleyen gelmekte ve bunları da muhafazakar ve sağcılar takip etmektedir.

Grafik 1: Öğrencilerin Dünya Görüşleri

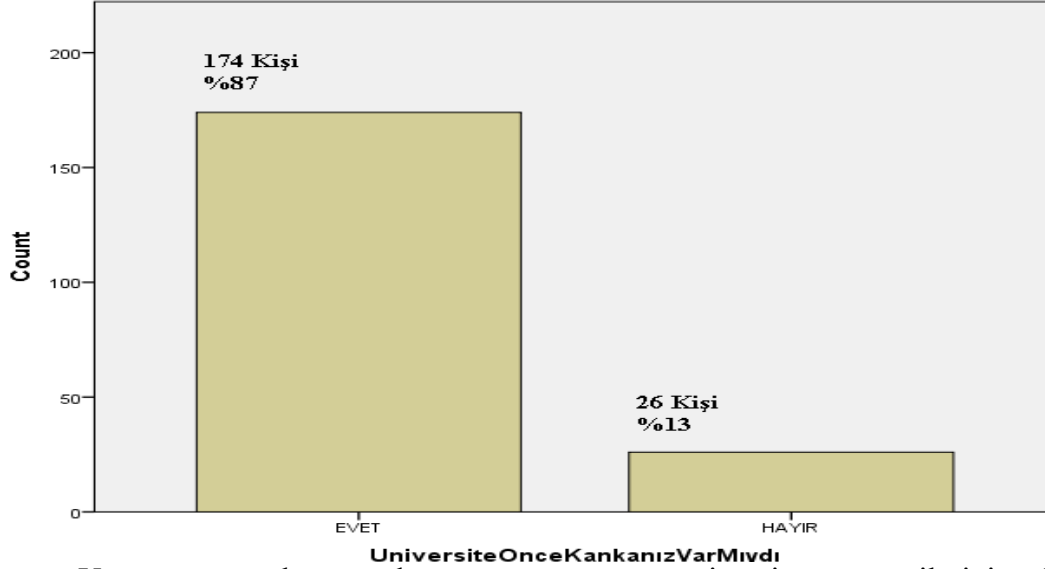
Gelirler

Gelirin bir kimseye bir topluluğa belli zamanlarda belli yerlerden gelen para ya da bir ekonomik birimin belli bir süre içinde kazanacağı para veya ekonomik değer olduğu söylenebilir.

Yaptığımız çalışmadaki öğrencilerin gelir dağılımları; % 10'u 0-1200 tl, % 10.5'i 1200-1500 tl, % 10.5'u 1500-2000 tl, % 22'si 2000-2500 tl, % 17.5 3000-3500 tl, % 6'sı 3500-4000 tl % 8'i ise 4000-4500 tl geliri kapsamaktadır.

Öğrencilerin üniversite öncesi kankaları var mı?

Grafik 2: Üniversite öncesi kankanız var mıydı?

Yaptığımız ankette çıkan sonuca göre üniversite öğrencilerinin % 13'ü üniversiteden öce kankaları olmadıklarını, % 87'si de üniversiteden önce kankalarının olduklarını söylemişlerdir. Çalışmadaki öğrencilerin kankaları sadece üniversite sürecinde olmamıştır.

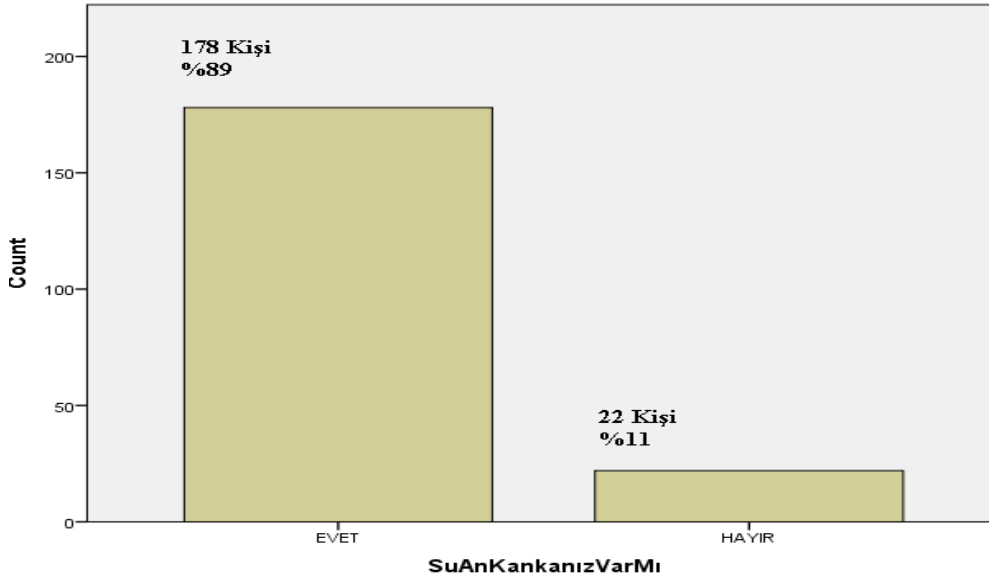
Üniversite öncesi kankası olmayan 26 kişinin 9'u erkek 17'si ise kadın olduğu görülmektedir. 9 erkek öğrencinin 3'ü köyde 6'sı ise şehirde yaşamaktadır. Kadın öğrencilerde bu durum 11'i şehirde 6'sı ise köyde yaşadıkları görülmektedir.

Üniversite öncesi kankası olan 174 kişinin 74'ü erkek 100'ü ise kadın olduğu görülmektedir. 74 erkek öğrencinin 21 kişi köyde 53 kişisi şehirde yaşamaktadırlar. 100 kadın öğrenciden 21'i köyde 53 kişisi ise şehirde yaşadıkları görülmektedir. Üniversite öncesi kankası olan erkek öğrencilere baktığımızda 53 öğrenci çekirdek 21 öğrenci ise geniş aile'ye sahiptir. Üniversite öncesi kankası olan kadın öğrencilerinin aile türlerine baktığımızda 31'i geniş 69'u çekirdek aileye sahiptirler.

Anket verilerine göre köyde yaşayan öğrencilerinin % 86'sinin üniversite öncesi kankası oldukları ve bu oran şehirde yaşayan öğrencilerin % 89'unun üniversite öncesi kankası bulunmaktadır.

Öğrencilerin şu an kankaları var mı?

Grafik 3: Şuan kankanız var mı?

Yaptığımız anket çalışmasında % 89'u üniversite kankalarının olduklarını % 11'i ise üniversitede kankalarının olmadıklarını söylemişlerdir.

Şuanda kankası olan öğrencilerin 178 öğrencinin kankası varken 22'sinin kankası yoktur. Kankası olmayan 22 öğrencinin 10'u erkek 12'si ise kadın öğrencilerdir. Kankası olmayan öğrenciler 7'si köyde yaşarken 15'i şehirde yaşamaktadır. Yine aynı şekilde, kankası olmayan öğrencilerin 16'sı çekirdek aileye sahipken 6'sı geniş aileye sahiptir.

Kankası olan öğrencilerin sonuçlarını incelediğimizde; 178 öğrencinin 73'ü erkek 105'i kadın öğrencilerdir. Kankası olan öğrencilerin 44'ü köyde yaşarken 134'ü şehirde yaşamaktadırlar. Kankası olan öğrencilerin 124'ü çekirdek aileye sahipken 54 öğrenci geniş aileye sahip oldukları görülmektedir.

Öğrenci kanka sayıları

Öğrencilerin kanka sayıları cinsiyet dağılımlarına göre aşağıdaki tablolarda frekans bilgileri ile birlikte verilmiştir. Bu verilere göre erkek öğrencilerin yaklaşık 502 tane erkek kankası, yaklaşık 452 tane kadın kankası olduğu görülmektedir. Kadın öğrencilere baktığımızda bu sayı yaklaşık 535 tane kadın, yaklaşık 474 tane erkek kankası bulunduğu görülmektedir. Buradan KTÜ öğrencilerinin hemcins kankaları daha çok olduğunu görmekteyiz.

Öğrencilerin erkek kanka sayıları

Tablo 1: Erkek Kanka Sayısı

ERKEK KANKA SAYILARI				
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	,00	39	19,5	19,5
1-5	90	45,0	45,0	64,5
11-20	10	5,0	5,0	69,5
20 ve üzeri	30	15,0	15,0	84,5
6-10	28	14,0	14,0	98,5
çok	3	1,5	1,5	100,0
Total	200	100,0	100,0	

200 öğrencinin % 45'e oranla 0 ile 5 arasında erkek kankaları bulunmaktadır. Bireysel olarak değerlendirdiğimizde ise çoğunluğun erkek kankası olmayanlardan oluştuğunu söyleyebiliriz.

Öğrencilerin kadın kanka sayıları

Tablo 2: Kadın Kanka Sayısı

KADIN KANKA SAYILARI

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 0	32	16,0	16,0	16,0
0-5	115	57,5	57,5	73,5
10	1	,5	,5	74,0
11-20	3	1,5	1,5	75,5
20 ve üzeri	8	4,0	4,0	79,5
50-60	1	,5	,5	80,0
6-10	38	19,0	19,0	99,0
az	1	,5	,5	99,5
Erkekten az	1	,5	,5	100,0
Total	200	100,0	100,0	

200 öğrencinin % 57,5'e oranla 0 ile 5 arasında kankaları bulunmaktadır. Bireyselle göre değerlendirdiğimizde ise çoğunluğun kadın kankası olmayanlardan oluştuğunu söyleyebiliriz. Öğrencilerden birisi erkek kankalarını çok derken kadın kanka sayısına verdiği cevap erkekten az olmuştur. (Burada yaklaşık ifadesi, bazı öğrencilerin belirli aralıklarda sayı vermesinden kaynaklanmaktadır.)

Öğrencilerin diğer kanka sayıları

Tablo 3: Diğer Kanka Sayısı

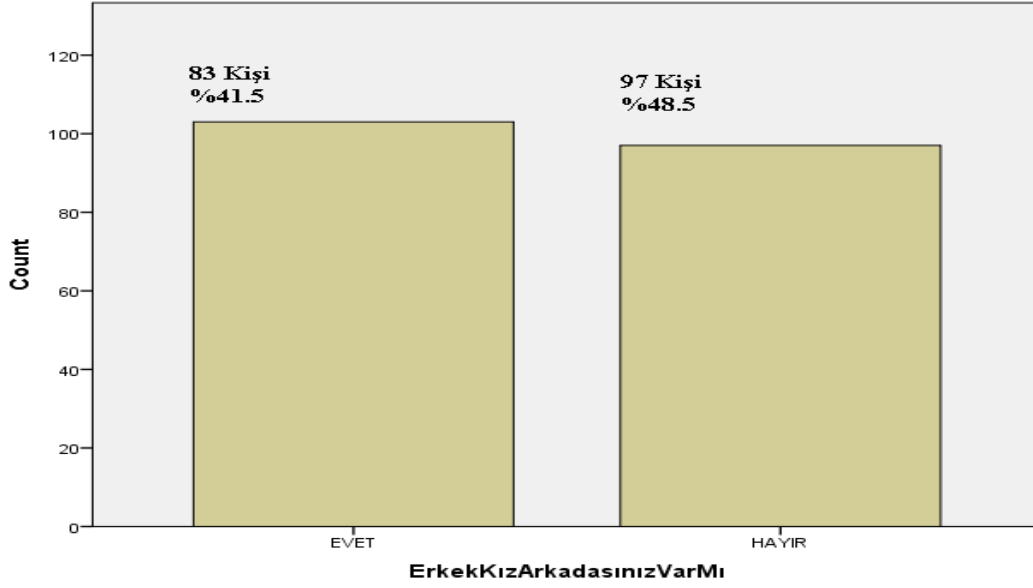
DİĞER KANKA SAYILARI

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 0	184	92,0	92,0	92,0
0-5	10	5,0	5,0	97,0
50	1	,5	,5	97,5
6-11	2	1,0	1,0	98,5
Az	1	,5	,5	99,0
çok	2	1,0	1,0	100,0
Total	200	100,0	100,0	

200 öğrencinin % 92'sinin diğer kankası bulunmamaktadır. Ankete katılan 200 öğrenciden sadece 16'sının diğer kankası bulunduğu görülmektedir.

Erkek/Kız arkadaşınız var mı?

Grafik 4: Erkek/Kız arkadaşınız var mı?

Anket çalışmasına katılan öğrencilerin, % 48.5'i erkek/kız arkadaşlarının olduğunu, % 51.5'i ise erkek/kız arkadaşlarının olmadıklarını söylemiştir. Sevgilisi olmayan öğrencilerin, sevgilisi olan öğrencilere göre az bir farkla da olsa yüksek orana sahip olduğu sonucu çıkmaktadır.

Tablo 4: Erkek/Kız arkadaşı olan öğrencilerin cinsiyet dağılımları

ERKEK/KIZ ARKADAŞI OLANLARIN CINSİYET DAĞILIMI

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Erkek	42	40,8	40,8	40,8
Kadın	61	59,2	59,2	100,0
Total	103	100,0	100,0	

Erkek/kız arkadaşı olan öğrencilerin % 40.8'i erkek, 59.2'si kadın öğrenciler oluşturmaktadır(Tablo 4).

Tablo 5: Erkek/Kız arkadaşı olan öğrencilerin yaşadıkları yere göre dağılımları

ERKEK/KIZ ARKADAŞI OLANLARIN YAŞADIKLARI YERLER

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid KÖY	25	24,3	24,3	24,3
ŞEHİR	78	75,7	75,7	100,0
Total	103	100,0	100,0	

Yine E/K arkadaşı olan öğrencilerin % 75,7'si şehirde, % 24,3'ü köyde yaşamaktadır(Tablo 5).

Tablo 6: Erkek/Kız arkadaşı olan öğrencilerin aile türlerine göre dağılımları

ERKEK/KIZ ARKADAŞI OLANLARIN AİLE TÜRLERİ

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid ÇEKİRDEK	69	67,0	67,0	67,0
GENİŞ	34	33,0	33,0	100,0
Total	103	100,0	100,0	

E/K arkadaşı olan öğrencilerin aile türlerine göre dağılımlarında % 67 oranda çekirdek iken % 33 oranda geniş ailede yetişmişlerdir(Tablo 6).

Tablo 7: Erkek/Kız arkadaşı olan öğrencilerin üniversite öncesi kankaları var mıydı?
ÜNİVERSİTE ÖNCESİ KANKANIZ VAR MI?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid EVET	93	90,3	90,3	90,3
HAYIR	10	9,7	9,7	100,0
Total	103	100,0	100,0	

Aynı öğrencilerin % 90.3'ü üniversite öncesi kankaya sahipken 9,7'si üniversite öncesi kankaya sahip değildir(Tablo 7).

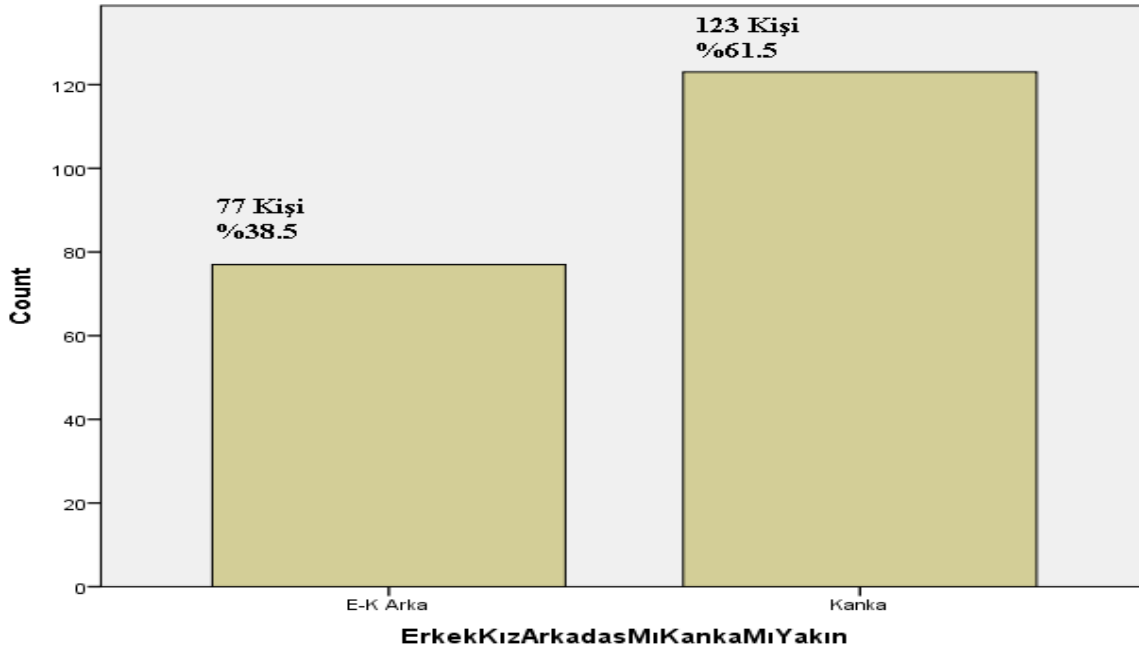
Tablo 8: Erkek/Kız arkadaşı olan öğrencilerin şuan kankaları var mı?
ŞUAN KANKANIZ VAR MI?

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid EVET	91	88,3	88,3	88,3
HAYIR	12	11,7	11,7	100,0
Total	103	100,0	100,0	

E/K arkadaşı olan öğrencilerde % 88.3'ünün şuan kankaları vardır(Tablo 8). E/K arkadaşı olan öğrencilerin sahip oldukları kanka sayılarında düşüş olduğu görülmektedir. Bu veriler bize, sevgilisi olan öğrencilerde kanka sayılarında azalma veya sıfırlanma görüldüğü ortaya koymaktadır.

Erkek/Kız arkadaş mı kankanız mı size daha yakındır?

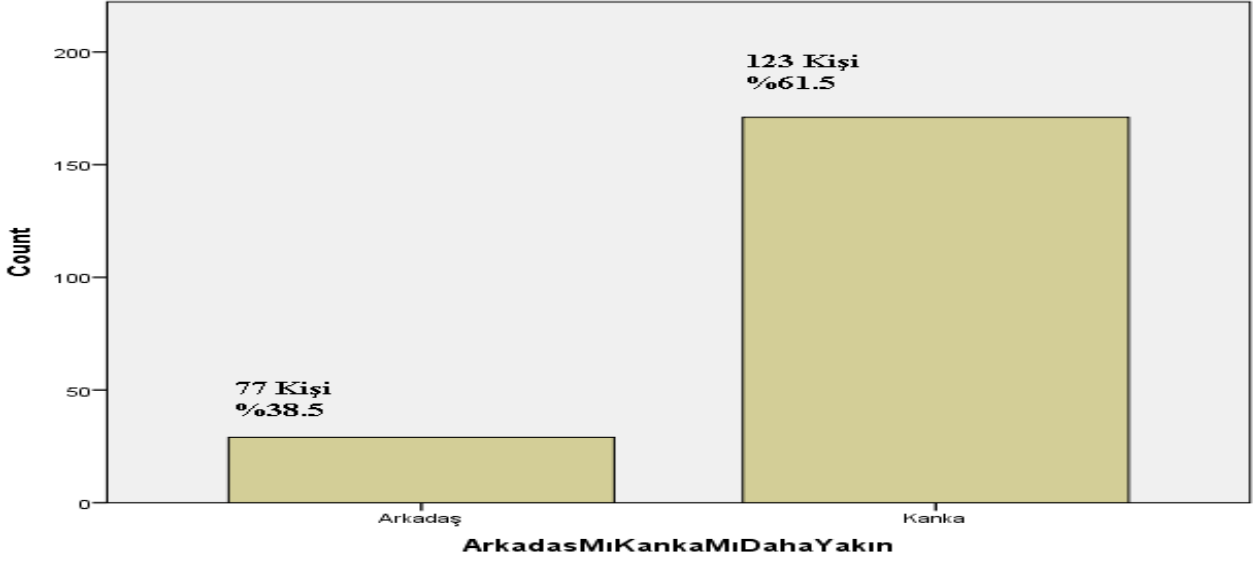
Grafik 5: Erkek/Kız arkadaş mı kankanız mı size daha yakındır?

Anket çalışmasından çıkan sonuca göre erkek/kız arkadaşı seçen öğrenciler % 38.5, kankayı seçen öğrenciler ise % 61.5'tir.

Arkadaşınız mı kankanız mı size daha yakındır?

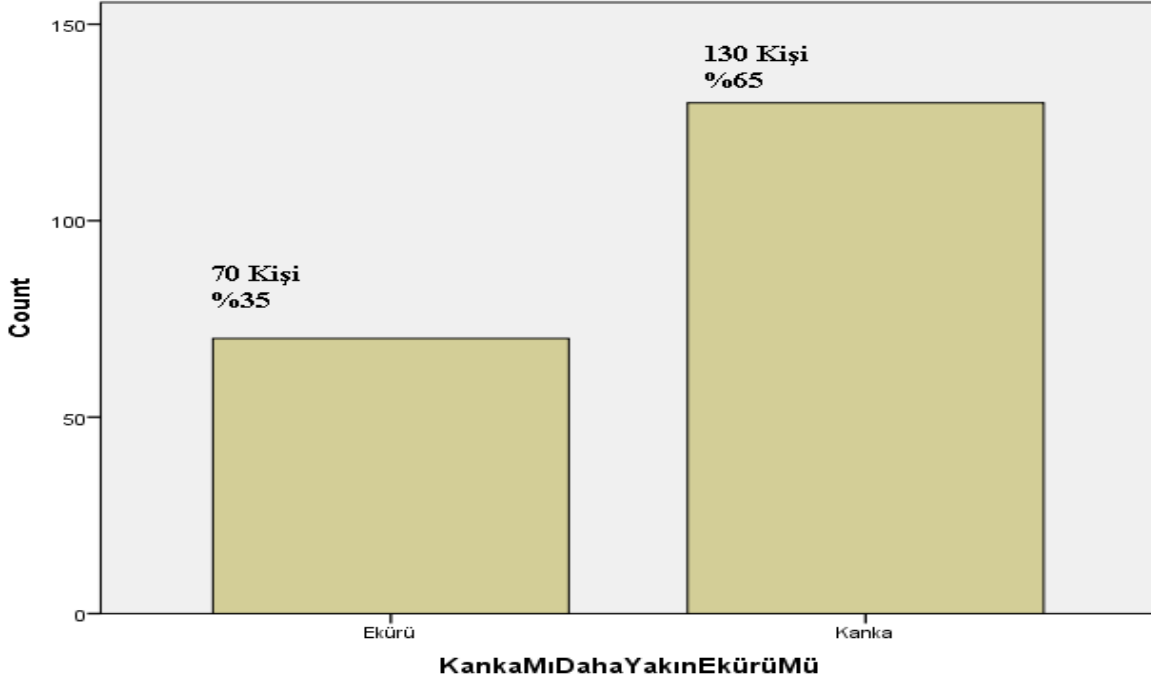
Grafik 6: Arkadaşınız mı kankanız mı size daha yakındır?

Anket çalışmasından çıkan sonuca göre arkadaşlarını seçen öğrenciler % 38.5, kankayı seçen öğrenciler ise % 61.5'dir.

Kanka mı ekürü mü size daha yakın?

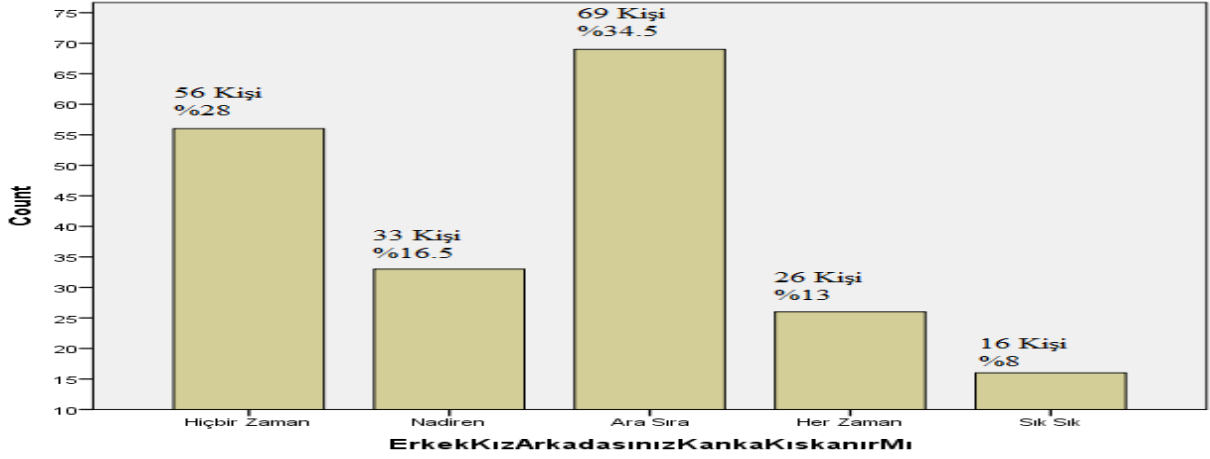
Grafik 7: Kanka mı ekürü mi size daha yakın?

Ekürü, kökeni Fransızca olan kelime "ahırdaş" anlamına gelmektedir. Günlük hayatta ekip arkadaşı, kanka, birlikte vakit geçirilen insan anlamlarında kullanılır. 200 öğrenciden % 70'i kanka'larını daha yakın bulup, % 30'u ise ekürü'lerini daha yakın bulmaktalar.

Erkek/Kız arkadaşınız kankanızı kıskanır mı?

Grafik 8: Erkek/Kız arkadaşınız kankanızı kıskanır mı?

200 öğrencinin % 28'i erkek/kız arkadaşları kankalarını hiçbir zaman kıskanmazken, % 72'sinin erkek/kız arkadaşı kankalarını kıskanmaktadır.

Tablo 9: Erkek/Kız arkadaşınız kankanızı kıskanır mı? (Hiçbir zaman)
ERKEK/KIZ ARKADAŞLARI KANKASINI KISKANMAYANLAR

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Erkek	21	37,5	37,5	37,5
Kadın	35	62,5	62,5	100,0
Total	56	100,0	100,0	

Tablo 10: Erkek/Kız arkadaşınız kankanızı kıskanır mı?
(Ara sıra - nadiren - her zaman - sıklıkla)

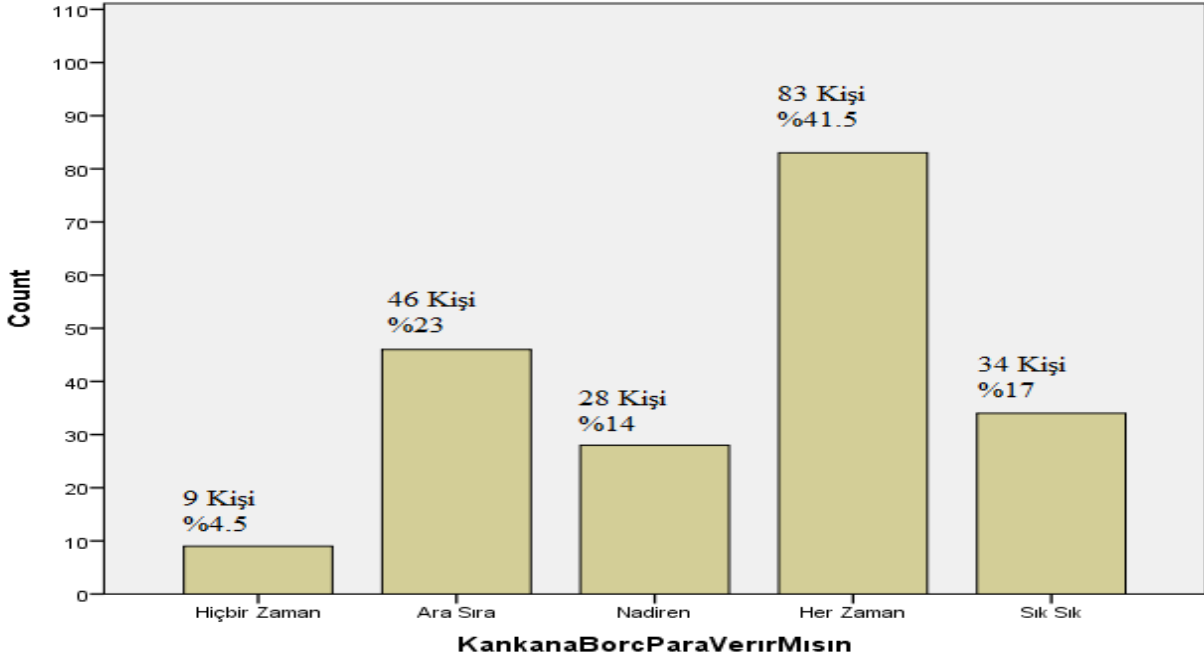
ERKEK/KIZ ARKADAŞI KANKALARINI KISKANANLAR

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Erkek	62	43,1	43,1	43,1
Kadın	82	56,9	56,9	100,0
Total	144	100,0	100,0	

Erkek/kız arkadaşları kankalarını kıskanmadığı (Tablo 9) ve kıskandığı (Tablo 10) istatistik bilgileri aşağıdaki ilgili tablolarda oldukları gibidir.

Kankana borç para verir misin?

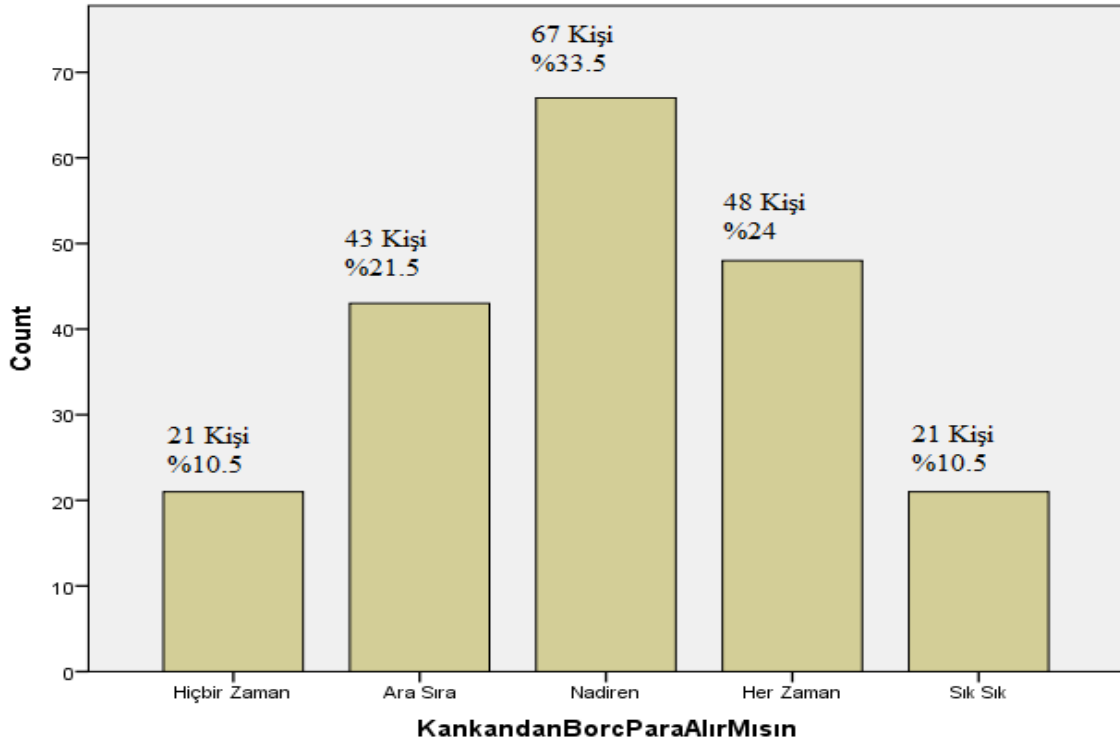
Grafik 9: Kankana borç para verir misin?

200 öğrencinin % 9'u kankasına hiçbir zaman borç vermeyi tercih etmezken % 23'ü ara sıra borç verirken % 14'ü nadiren borç vermektedir. Öğrencilerin % 41.5 oranla çoğunluğu her zaman kankalarına borç vermeyi tercih ettiği görülmektedir. Kankalarına sık sık borç veren öğrencilerin oranı ise % 17 olmaktadır.

Kankandan borç para alır mısın?

Grafik 10: Kankandan borç para alır

Öğrenciler arasında kankasından borç almayı tercih etmeyenlerin oranı % 10.5'dur. Kankasından ara sıra borç aldığı bildiren öğrenciler ise % 21.5 iken nadiren borç alan

öğrenciler % 33.5 olduğu görülmektedir. Öğrencilerin % 24'ü her zaman kankasından borç alırken, kankasından sıklıkla borç alan öğrencilerin oranı % 10.5'tür. Bu oranlar öğrenciler, kankalarıyla maddi anlamda paylaşımları olduklarını göstermektedir.

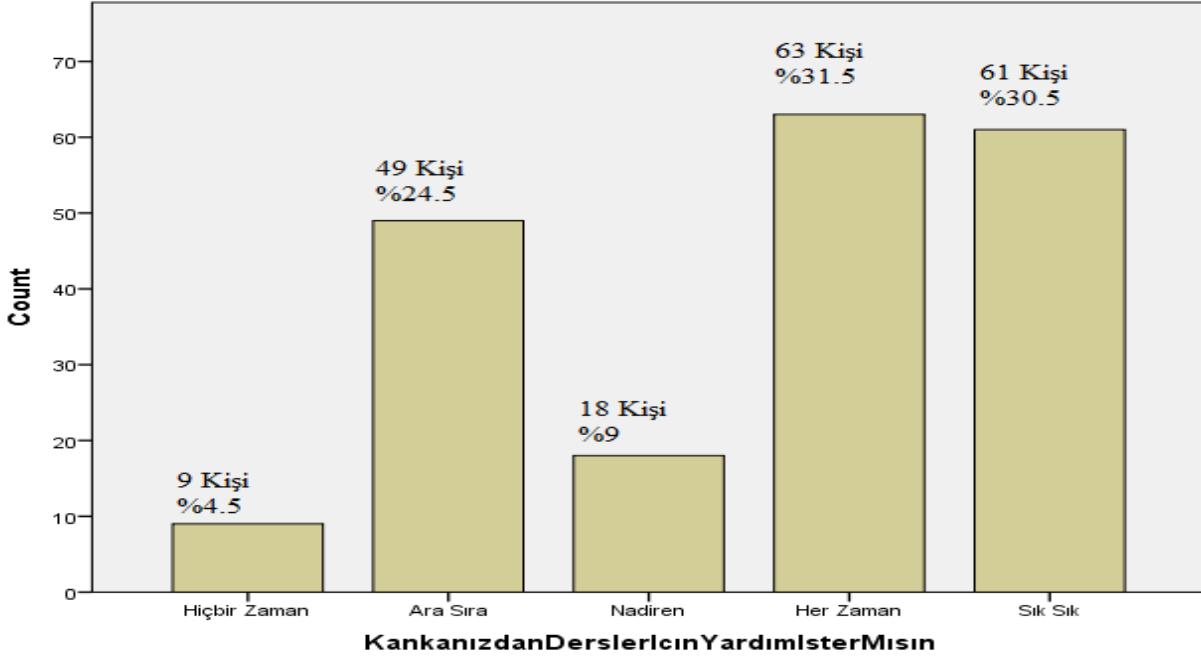
Tablo 11: Kankalarına borç vermeyen öğrencilerin borç alma sıklıkları
BORÇ VERMEYENLERİN BORÇ ALMA SIKLIKLARI

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Her Zaman	2	22,2	22,2	22,2
Hiçbir Zama	6	66,7	66,7	88,9
Nadiren	1	11,1	11,1	100,0
Total	9	100,0	100,0	

Hiçbir zaman borç vermeyi tercih etmeyen öğrencilerin % 22,2'si her zaman, % 11,1'i nadiren borç almayı tercih ettiği görülmektedir(Tablo 11).

Kankanızdan dersleriniz için yardım ister misiniz?

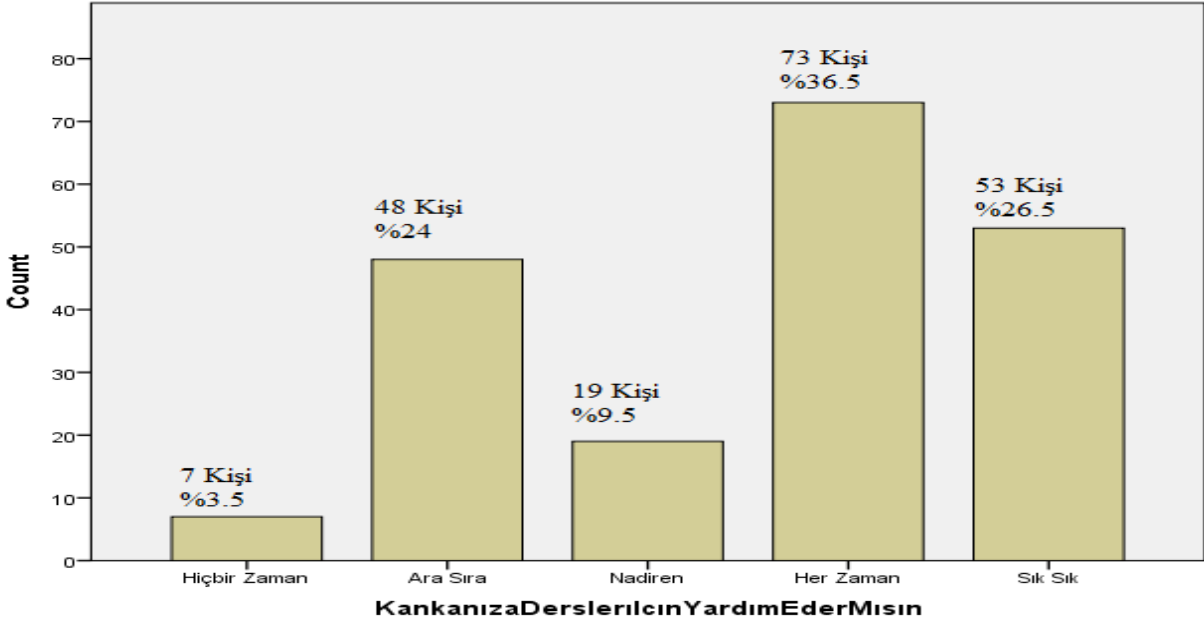
Grafik 11: Kankanızdan dersleriniz için yardım ister misiniz?

200 öğrencinin % 4.5'i kankasından ders için yardım istemediğini bildirmişlerdir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu kankalarından ders için yardım istediğini görmekteyiz. KTÜ öğrencilerinin sınav zamanı ya da normal zamanda ders için yardım istediklerini söyleyebiliriz.

Kankanıza derslerinde yardım eder misiniz?

Grafik 12: Kankanıza derslerinde yardım eder misiniz?

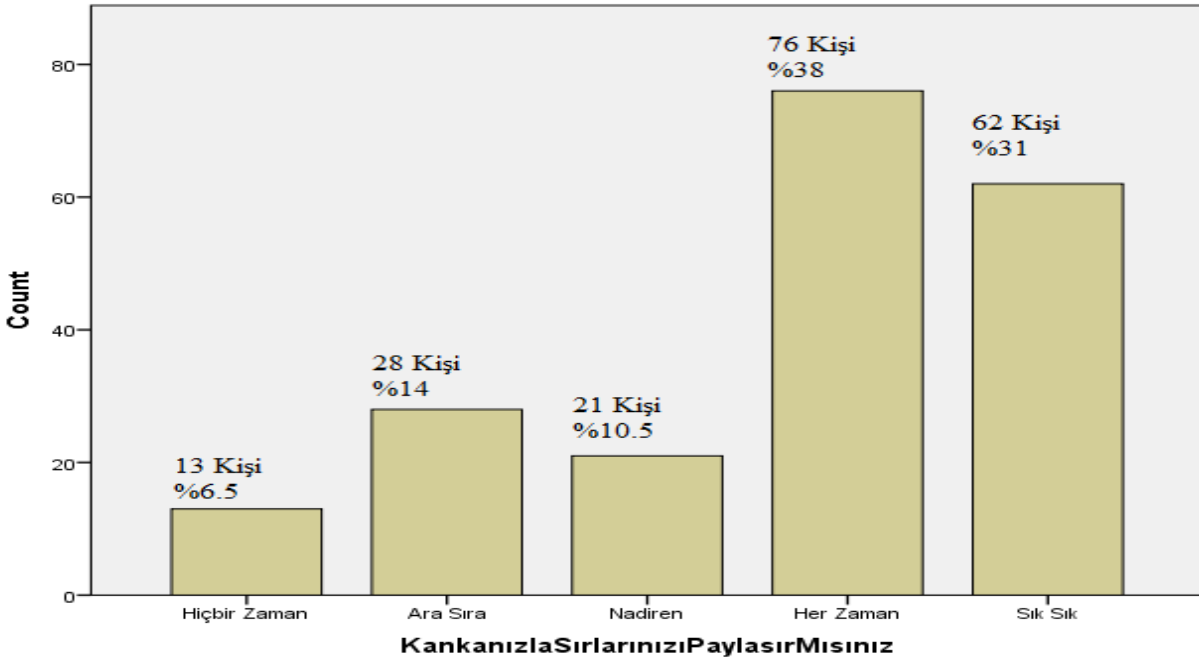

Kankasından yardım isteyenlerin oranı % 4.5 iken, yardım edenlerin oranı % 3.5 olduğunu görmekteyiz. Öğrencilerin çoğunluğu % 36.5 oranla her zaman kankalarına ders için yardım ettiklerini bildirmiştir. Hem yardım isteyen hem de yardım eden oranlarına baktığımızda KTÜ öğrencileri kankaları ile arasında ders çalışma kültürlerinin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Kankanızla sırlarınızı paylaşıyor musunuz?

TDK'ya göre sır, varlığı veya bazı yönleri açığa vurulmak istenmeyen, gizli kalan ve gizli tutulan anlamlarına gelmektedir. Sır paylaşımı yapmak için güven unsuru önemlidir. İnsan güvenmediği kişiye sırrını paylaşmak istememektedir.

Grafik 13: Kankanızla sırlarınızı paylaşıyor musunuz?

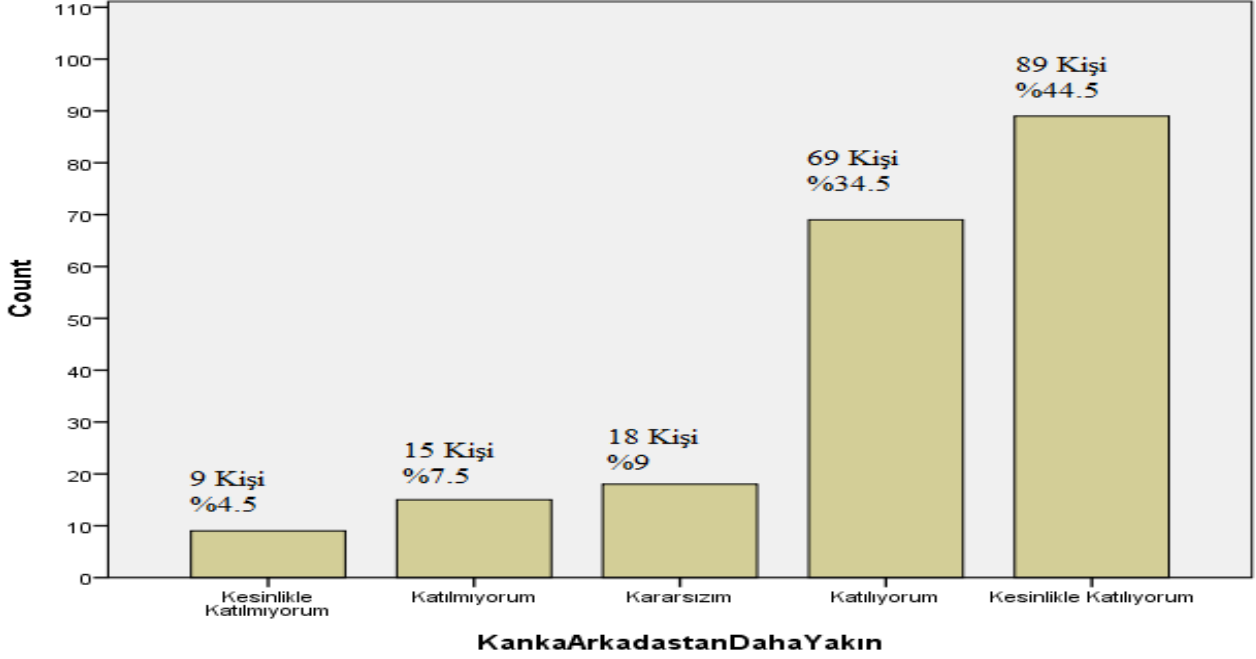

Anket verilerine bakıldığında KTÜ öğrencilerinin 93.5'i kankalarıyla sırlarını paylaştıklarını bildirmişlerdir. Ankete katılan öğrencileri % 82.5'i Trabzon dışından geldikleri verisini de göz önünde bulundurduğumuzda çoğunluğu ailesinden farklı şehirde

okumaktadırlar. Ailesinden uzak yaşayan öğrencilerin sır paylaşımı yaparak dert ve düşüncelerini kankalarıyla konuştuğunu söyleyebiliriz. Kısacası, KTÜ öğrencileri ile kankaları arasında güven bağı vardır tabiri yerinde olacaktır.

Kanka arkadaşın daha yakın

Grafik 14: Kanka arkadaşın daha yakın

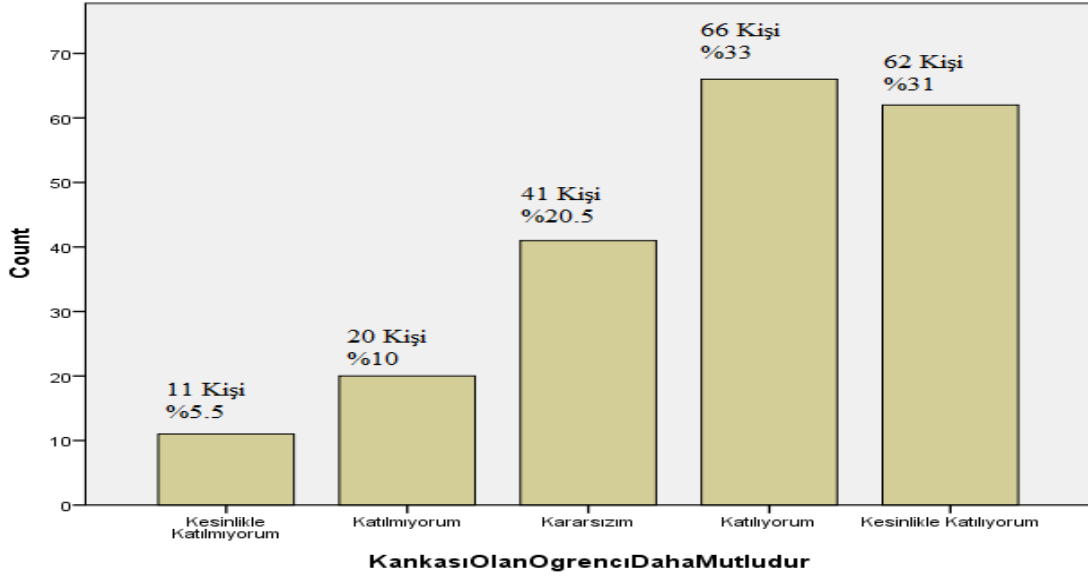

Ankette bu soru beş seçenek şeklinde sunulmuştur. Ankete katılan öğrencilerin % 4.5'ü kanka arkadaşın daha yakın fikrine kesinlikle katılmadığını bildirmiştir. Öğrencilerin % 12'si bu fikre katılmazken, % 79'u fikre katılmaktadır. Öğrencilerin % 9'u ise bu soruya kararsız oldukları yanıtlarını vermişlerdir. Buradan hareketle KTÜ öğrencileri kankayı arkadaşın daha yakın fikrini kendilerine daha yakın hissettiklerini söyleyebiliriz.

Kankası olan öğrenci daha mutludur

Mutlu bir sıfat kelimesidir. TDK sözlüğünde, mutluluğa erişmiş olan, ongun, mesut, saadetli, bahtiyar ve berhudar anlamları yer almaktadır. Mutluluk ise sevinçli olmak anlamına gelmektedir.

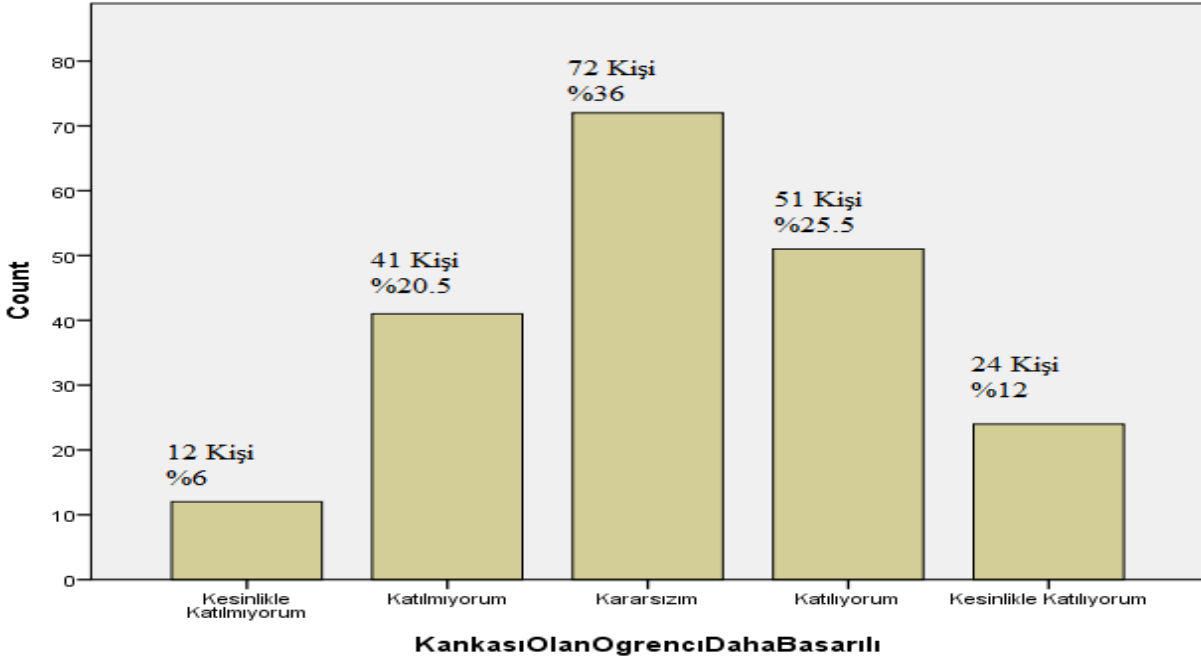
Grafik 15: Kankası olan öğrenci daha mutludur

Ankette bu soru beş seçenek sunularak sorulmuştur. Ankete katılan öğrencilerin % 15.5'i kankası olan öğrenci daha mutludur fikrine katılmazken, % 74'ü bu fikre katıldıklarını bildirmişlerdir. Öğrencilerin % 20.5'i ise bu soruda kararsız yanıtı vermişlerdir. Kararsız öğrencilerinde çok olduğu bir kesim olsa da KTÜ öğrencilerinden kankalarıyla mutlu olan öğrenci daha çoğunlukta olduğu görülmektedir.

Kankası olan öğrenci daha başarılıdır

Grafik 16: Kankası olan öğrenci daha başarılıdır

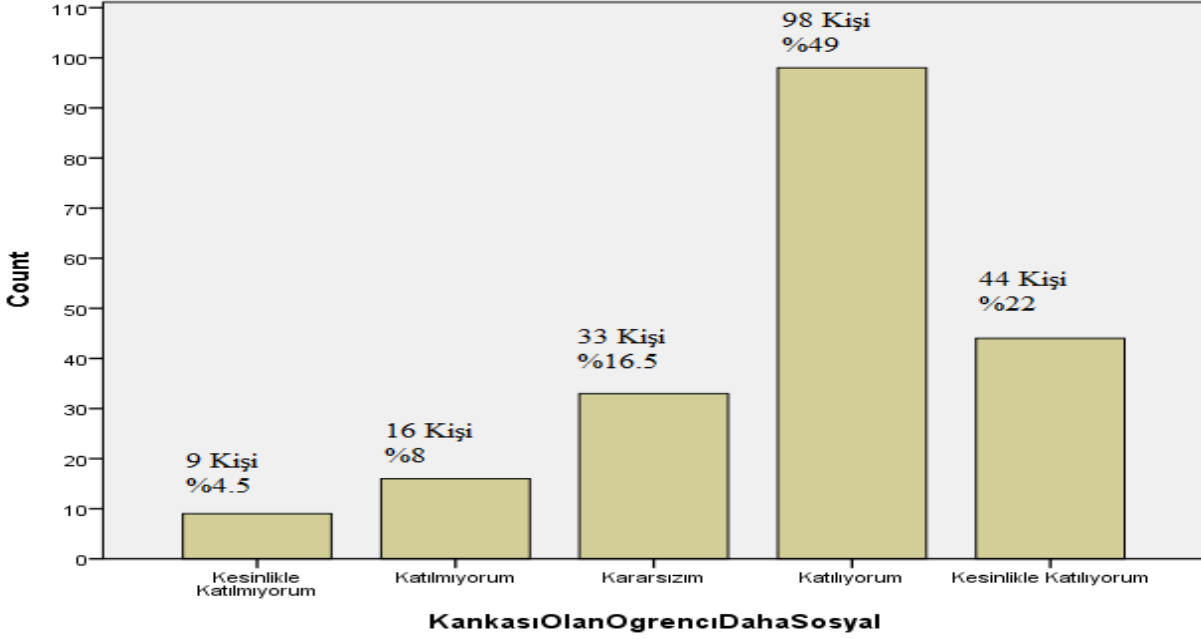
Başarıyı kısaca belirlenen bir hedef ya da amaca ulaşmak olarak açıklayabiliriz. Ankette bu soru beş seçenek sunularak sorulmuştur. Ankete katılan öğrencilerin % 26.5'i kankası olan öğrenci daha başarılıdır fikrine katılmazken, % 37.5'i bu fikre katıldıklarını bildirmişlerdir. Öğrencilerin % 36'sı ise bu soruda kararsız yanıtı vermişlerdir. Kararsız kalan öğrenci oranı diğer kararlara nazaran daha fazla olduğu görülmektedir. Sonuçlara

bakıldığında KTÜ öğrencileri kankanın varlığı ile başarının bağlantılı konusunda kararsız kaldıklarını söyleyebiliriz.

Kankası olan öğrenci daha sosyaldir

Sosyal terimi birçok anlamda kullanılan bir terimdir. İnsan çevresiyle isteyerek ya da istemeyerek etkileşim içinde bulunur. Etkileşim içinde olduğu ortamda insanın, diğer varlıkların niyet ve düşüncelerini dikkate alan bir tutum sergilemektir. Küçük çapta toplumda kısa bir şey anlatmakta sosyallik sayılabilirken, etkinlik, klüp ve topluluklarda aktif rol almak gibi birçok sayabileceğimiz aktivite sosyalliğin içinde yer almaktadır.

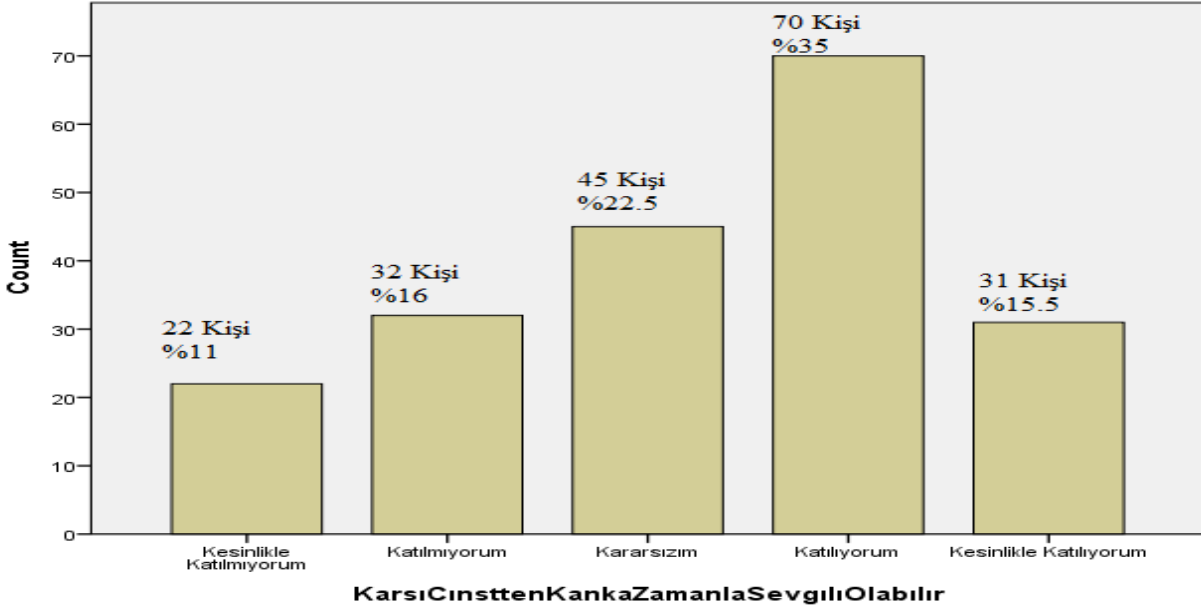
Grafik 17: Kankası olan öğrenci daha sosyaldir

Ankette bu soru beş seçenek sunularak sorulmuştur. Ankete katılan öğrencilerin % 12.5'i kankası olan öğrenciler daha sosyaldir fikrine katılmadıklarını bildirmişlerdir. % 71 oranında büyük çoğunluğu ise bu fikre katıldıklarını bildirirken % 16.5'i kararsız olduklarını söylemişlerdir. Buradan hareketle KTÜ öğrencileri kankası oldukça arkadaş grupları oluşacağı ve onun akabinde sosyalliğin de arttığını desteklemektedirler.

Karşı cinsten kanka ile zamanla sevgili olabilir

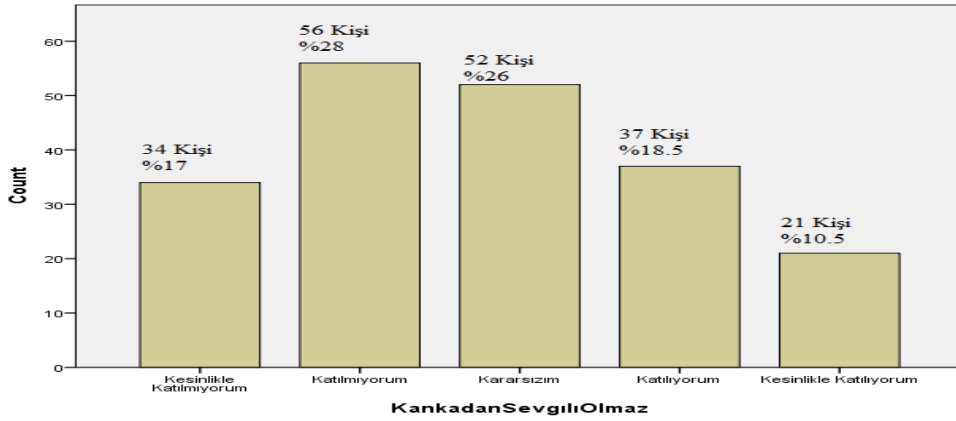
Grafik 18: Karşı cinsten kanka ile zamanla sevgili olabilir

Ankette bu soru beş seçenek sunulmuş sorulmuştur. Günlük muhabbetlerimize konu olan bu fikir anket soruları arasında sonucu merak edilen bir soruydu. Sonuca göre ankete katılan öğrencilerin % 27'si karşı cins kanka sevgili olmaz fikrindedir. % 22.5 bir oranda ise kararsız kesim varken % 50.5 karşı cinsten kanka zamanla sevgili olabilir fikrinde olduklarını bildirmişlerdir. Bu sonuçlara göre KTÜ öğrencileri çok vakit geçirip daha yakından tanıma fırsatı olan karşı cinsten kanka ile sevgili olabileceği kanaatinde olduklarını görmekteyiz.

Kankadan sevgili olmaz

Grafik 19: Kankadan sevgili olmaz

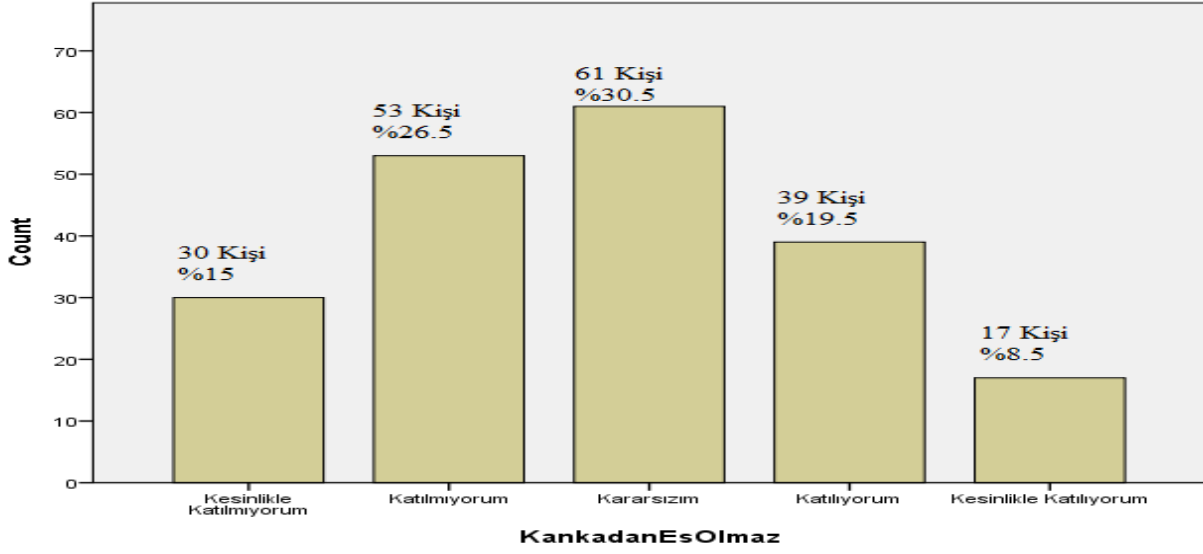

Bir önceki soru ile yakın anlamda olan bu sorunun sonuçları da şöyleydi: Kankadan sevgili olmaz fikrine katılmayan % 45 iken kararsız kalan % 26 oranındadır. Kankadan sevgili olmaz fikrinde olan öğrencilerin oranı ise % 29 olduğu görülmektedir. İki soruyu birlikte değerlendirildiğinde sonuçlar birbirini destekler niteliktedir.

Kankadan eş olmaz

Eş kelimesinin birçok anlamı bulunmaktadır. Bunlardan birbirine benzeyen ve birbirinin aynısı olan anlamındadır. Kastedilen anlam ise, hayat arkadaşısı anlamındadır.

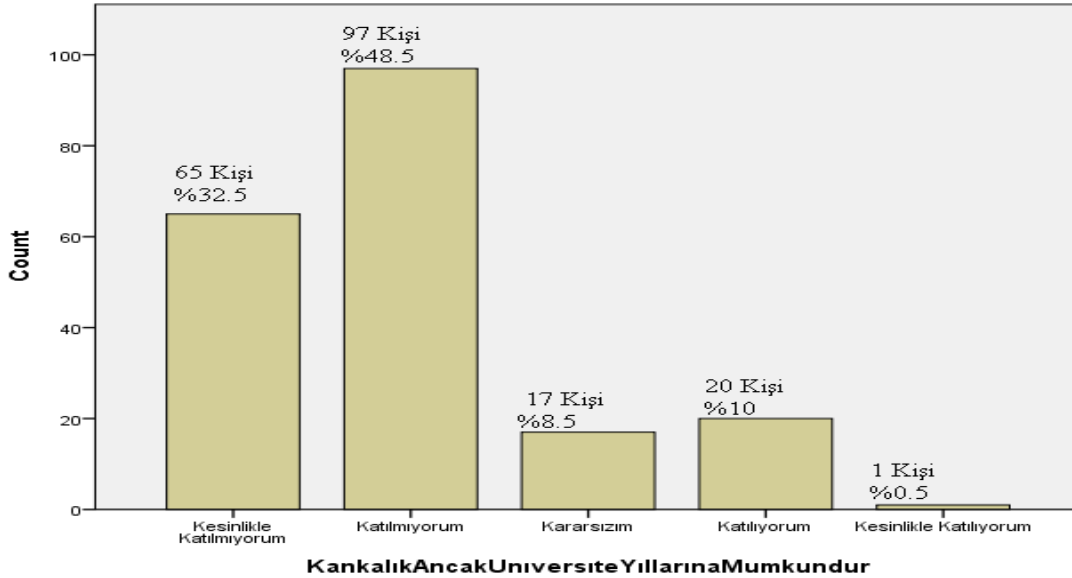
Grafik 20: Kankadan eş olmaz

Ankette bu soru beş seçenek sunularak sorulmuştur. Ankete katılan öğrencilerin % 41.5'i kankadan eş olur düşüncesini savunurken % 27.5'i eş olarak görmeyeceklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin % 30.5'i ise kararsız kalmıştır. Bir önceki soruda ileriki zamanlarda kanka sevgili olabilir fikri çoğunlukta idi. O sonucu destekleyecek veriler karşımıza çıkmaktadır. Yani kısacası anket sonuçları bize, KTÜ öğrencilerinin 'kankadan hem sevgili hem de eş olabilir' fikrine olumlu bakmakta olduğunu göstermektedir.

Kankalık sadece üniversiteli yıllarında mümkündür

Grafik 21: Kankalık sadece üniversiteli yıllarında mümkündür

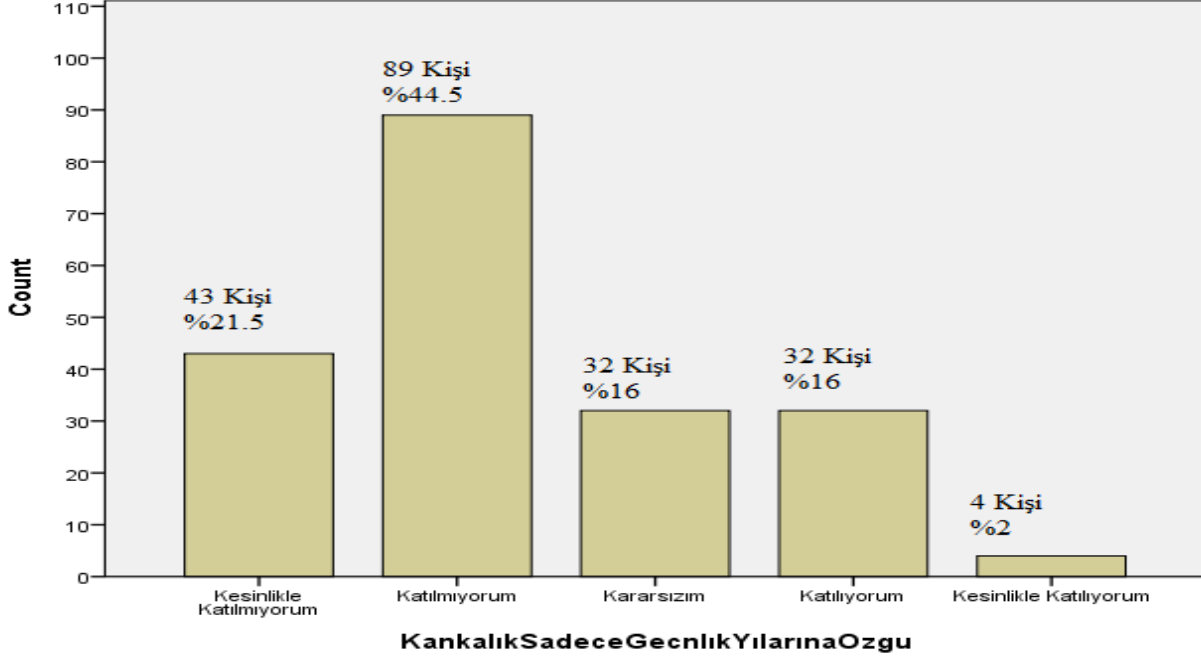

Ankette bu soru beş seçenek şeklinde sunularak sorulmuştur. Ankete katılan öğrencilerin % 81'i kankalık sadece üniversite yıllarına özgüdür fikrine katılmamaktadır. Bu fikre katılan öğrencilerin oranı % 10.5 olmaktadır. Bu fikir karşısında kararsız kalan öğrencilerin oranı ise % 8.5'dir. Görüldüğü üzere sonuçlar, öğrencilerin çoğu kankalık'ın insanın sadece üniversite dönemine özgü olmayıp tüm dönemlerinde olabileceğini düşündüğü sonucunu ortaya koymaktadır. Zaten öğrencilerin % 87'sinin üniversite öncesi kankaları olduğu sonucu önceki sonuçlarda görmüştük. Bu oranda % 6'lık bir düşüş yaşandığını görmekteyiz. Yani öğrencilerin % 6'sı üniversite önce kankaya sahipken,

kankanın üniversite yıllarında özgü olabileceği sorusunda önceki cevaplarına tezat bir cevap verdikleri görülmektedir.

Kankalık sadece gençlik yıllarına özgüdür

Grafik 22: Kankalık sadece gençlik yıllarına özgüdür

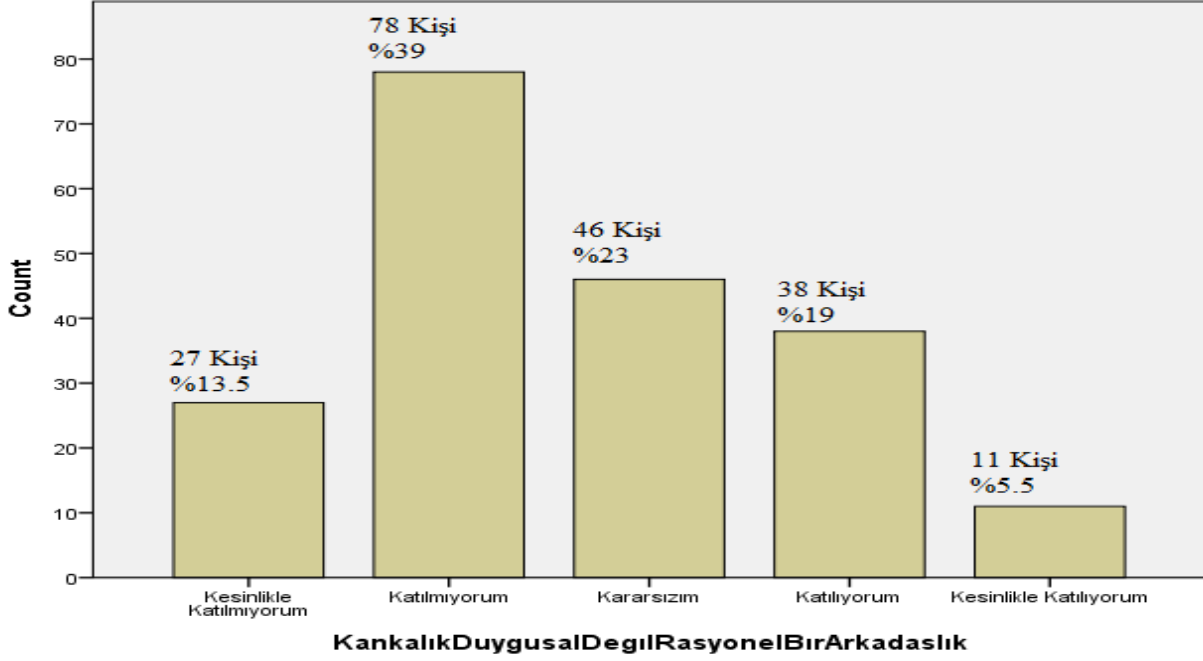

Ankette bu soru beş seçenek şeklinde sunulmuştur. Ankete katılan öğrencilerin % 65.5’u bu fikre katılmazken, % 16’sı kararsız olduklarını bildirmişlerdir. Bu fikre katılan öğrencilerin oranı ise % 18’dir. Yani ankete katılan öğrencilerin çoğunluğu kankanın yaşam boyu öğrenmenin mümkün olup tüm yaşam dönemlerinde yaşanabileceği fikrinde oldukları görülmektedir.

Kankalık duygusal değil rasyonel arkadaşlıktır

Rasyonalizm, dini inanç ya da duygusal tepki yerine eylemlerin akıl ve bilgiye dayandırılması akımıdır. Bu soru, öğrenciler kanka kavramına duygusal mı akılcı mı baktıklarını tespit etmek adına sorulan bir sorudur.

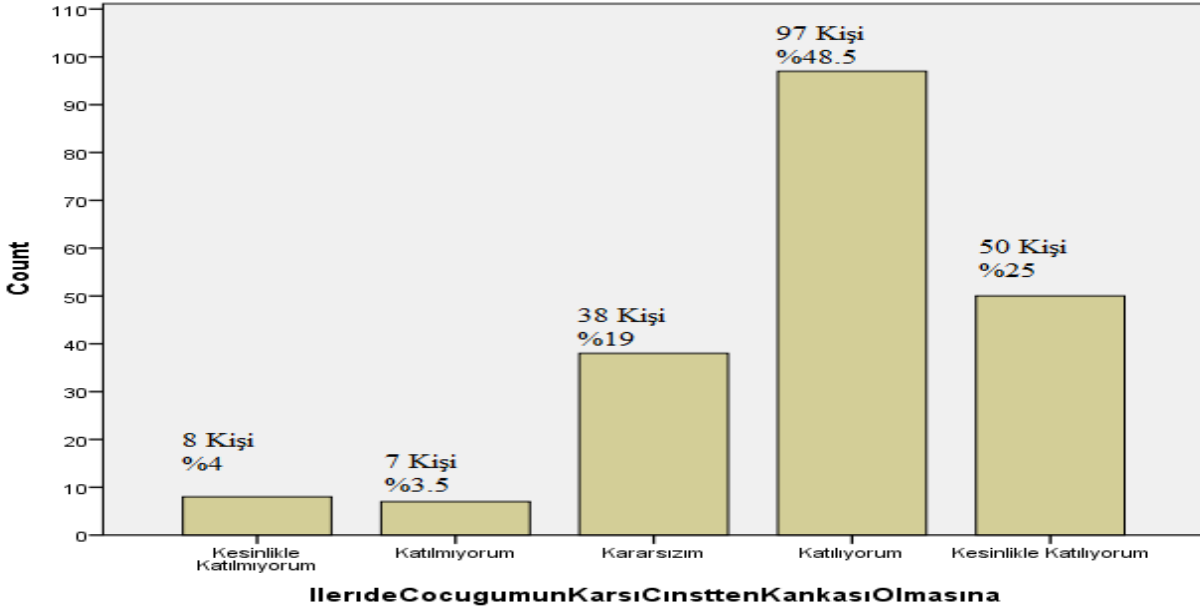
Grafik 23: Kankalık duygusal değil rasyonel arkadaşlıktır

Öğrencilere beş seçenekli olarak sorulan bu sorunun sonuçları şöyledir: Kankalığı duygusal arkadaşlık olarak anlamlandıran öğrencilerin oranı 52.5, kararsız kalan öğrencilerin oranı % 23 ve kankalığı rasyonel arkadaşlık olarak gören öğrencilerin oranı % 24.5 olarak görülmektedir. Öğrencilerin çoğu duygusal arkadaşlık olarak görse de akılcı bakan öğrencilerin oranı da azımsanmayacak bir orandır. Sonuçlara göre kanka kavramı, KTÜ öğrencilerinin çoğunluğu tarafından duygusal olarak anlamlandırılmaktadır.

İleride çocuğumun karşı cinsten kankası olmasına olumlu bakarım

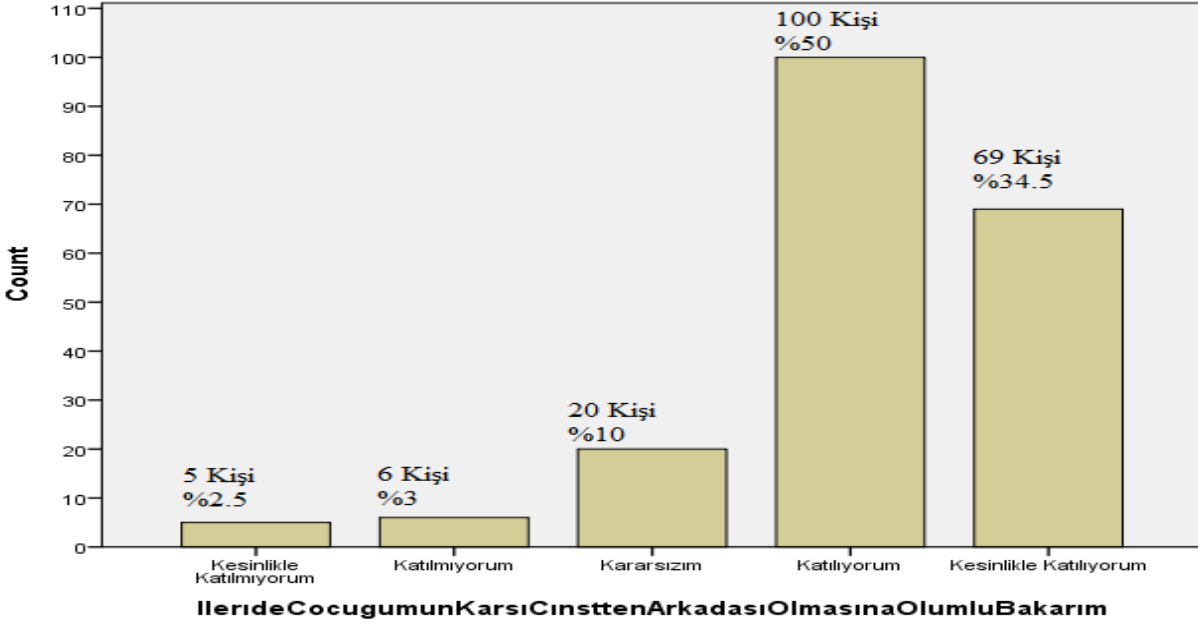
Grafik 24: İleride çocuğumun karşı cinsten kankası olmasına olumlu bakarım

Ankette bu soru beş seçenek şeklinde sunulmuştur. Ankete katılan öğrencilerin % 7.5 çocuklarının karşı cinsten kankası olması fikrine olumlu bakmamaktadırlar. Öğrencilerin % 19'u kararsız kaldıklarına bildirmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu olan % 73.5'i ileride çocuklarının karşı cinsten kankaları olmasına olumlu bakmaktadırlar.

İleride çocuğumun karşı cinsten arkadaşı olmasına olumlu bakarım

Grafik 25: İleride çocuğumun karşı cinsten arkadaşı olmasına olumlu bakarım

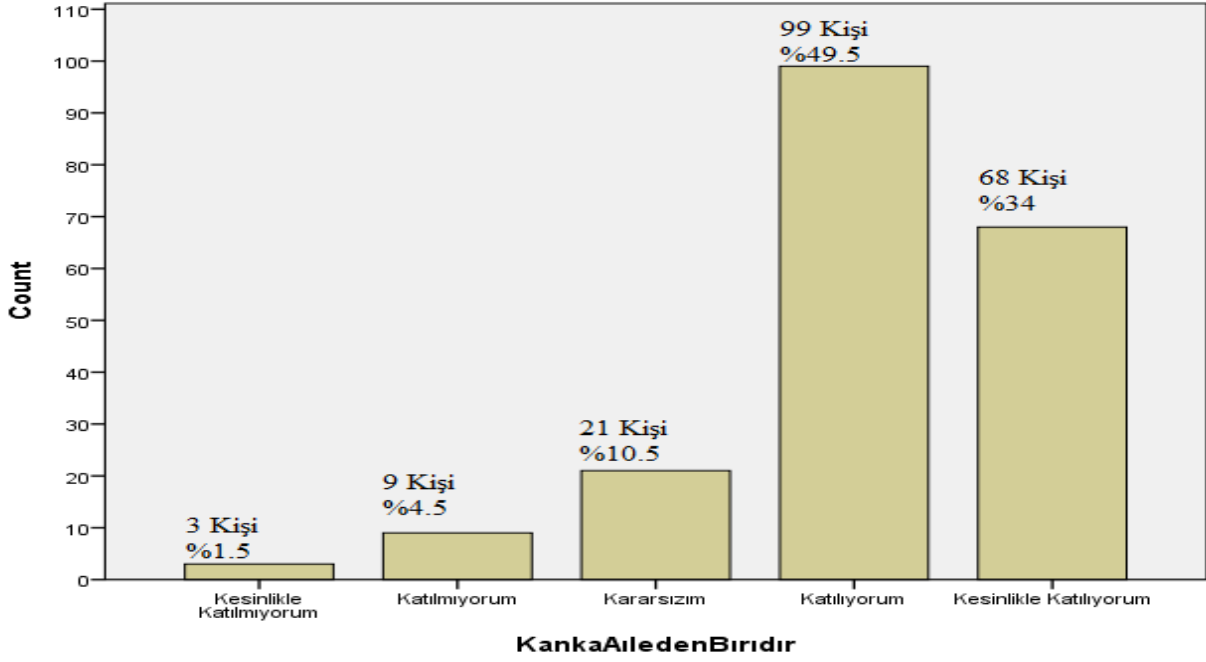

Ankette bu soru beş seçenek şeklinde sunulmuştur. Ankete katılan öğrencilerin % 5.5 'u çocuklarının karşı cinsten arkadaşı olmasını istememektedir. Öğrencilerin % 10'u kararsız olduklarını bildirmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu olan % 84.5'i çocuklarının karşı cinsten arkadaşı olmasına olumlu bakmaktadır. Buradan hareketle bir önceki anket sorusunda çocuklarının karşı cinsten arkadaşı olmasına olumlu bakan öğrenci oranı karşı cinsten arkadaş olmasına olumlu bakan öğrenci oranından fazla olduğu gözükmektedir.

Buradan hareketle KTÜ öğrencileri çocuklarının karşı cinsten arkadaşından öte karşı cinsten arkadaşları olmasını daha çok olumlu bakmaktadır.

Kanka aileden biridir

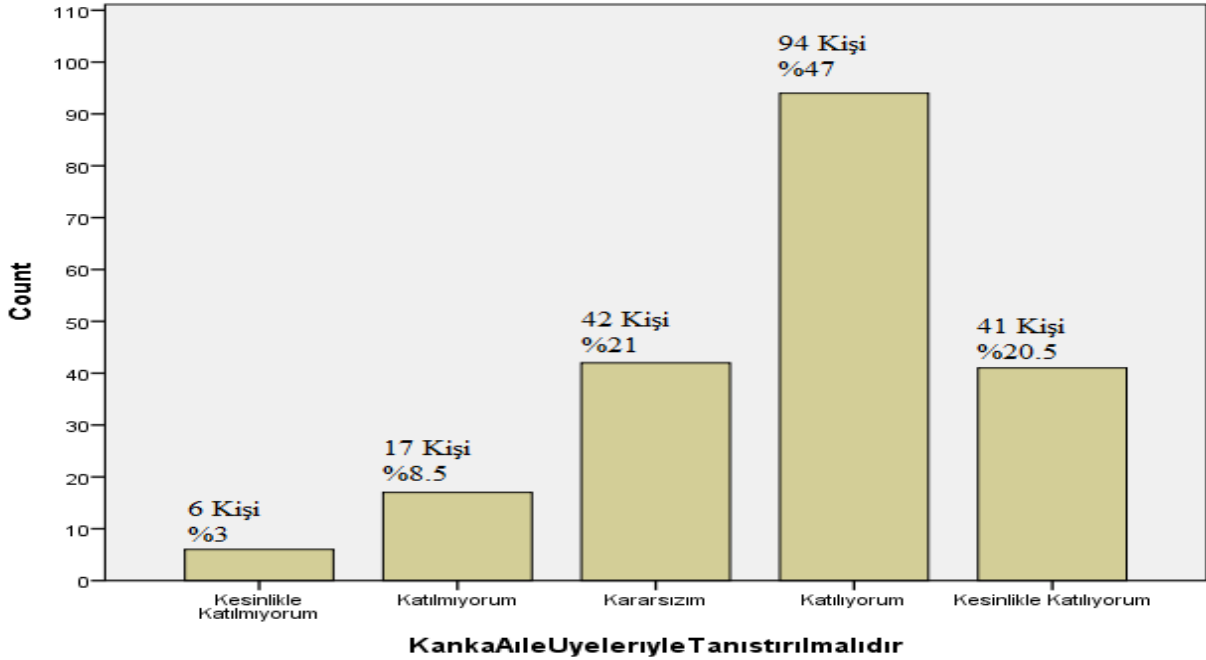
Grafik 26: Kanka aileden biridir

Ankette bu soru beş seçenek şeklinde sunulmuşur. Ankete katılan öğrencilerin % 83.5'i kanka aileden biridir fikrine katılmaktadır. Öğrencilerin % 10.5'i kararsız kalırken % 6 'sı kanka ailen biridir fikrine katılmamaktadır. Buradan hareketle KTÜ öğrencileri kankalarını aileden biri olarak gördüklerini söyleyebiliriz. Kanka'yı aileden biri görmek, öğrencilerin kankaları ile aralarında yakınlık ve tezde de yer verilen sevgi, güven ve nezaket duygularının olduklarını göstermektedir.

Kanka aile üyeleriyle tanışılmalıdır

Grafik 27: Kanka aile üyeleriyle tanışılmalıdır

Ankette bu soru beş seçenek şeklinde sunulmuşur. Ankete katılan öğrencilerin % 67.5'i kanka aile üyeleriyle tanışılmalıdır fikrine katılmaktadırlar. Öğrencilerin % 21'i kararsız kalırken % 11.5'u katılmamaktadırlar.

Tablo 12: Kankanız ailenizden biridir sorusuna kesin katılıyorum cevap veren istatistik verileri

KANKA AİLE GİBİDİR KESİN KATILYORUM DİYEN ÖĞRENCİ İSTATİSTİKLERİ

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Kararsızım	14	20,6	20,6	20,6
Katılıyorum	21	30,9	30,9	51,5
Katılmıyorum	5	7,4	7,4	58,8
Kesinlikle Katılıyo	25	36,8	36,8	95,6
Kesinlikle Katılmıy	3	4,4	4,4	100,0
Total	68	100,0	100,0	

Bir önceki anket sorusunda kankalarını aile olarak gören oran % 83.5 iken burada oranın % 67.5'e düştüğünü görmekteyiz. Bu düşüş tanıştirma fikrine katılmayan öğrenci oranını artırdığı gözlemliyoruz. Bunu incelemek adına Tablo 12'de "kanka aileden biridir" sorusuna kesinlikle katılıyorum cevabını veren öğrencilerin istatistikleri yer almaktadır. Bu fikre sahip öğrencilerin kankalarını aileleriyle tanıştirma konusunda kararsızlaştığını görmekteyiz. Bu kısımdaki öğrencilerin % 11.8 oranında öğrenci aile gibidir demesine rağmen asla tanıştırmamayı tercih etmemektedir. Burada da öğrencileri kankalarını aileleriyle tanıştırmayı düşündüren etkenler olduğunu belirtmektedir.

Kanka kelime anlamı nedir?

Ankette yer alan bu soruda öğrencilere kankanın kelime anlamı sorulmuştur. Bu soru, öğrencinin uzun yada kısa metin girebileceği alanlardan oluşan sorudur.

Tablo 13: Kanka kelime anlamı nedir?

Kan Kardeşinin kısaltması	1	,5	,5	80,5
Kan Kardeşten türeyen Arkadaştan daha Yakın	1	,5	,5	81,0
Kan uyumu	1	,5	,5	81,5
Kanka	2	1,0	1,0	82,5
Kardeş	8	4,0	4,0	86,5
Kardeş kadar Yakın Arkadaş	1	,5	,5	87,0
Kardeşlik	1	,5	,5	87,5
Kardeştan Türeyen	1	,5	,5	88,0
Kendine Yakın Hissedilen	1	,5	,5	88,5
Modern Arkadaşlık	1	,5	,5	89,0
Samimi Arkadaş	1	,5	,5	89,5

KankaKelimeAnlamıNedir					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Arkadaş	10	5,0	5,0	5,0
	Arkadaş-Dost	1	,5	,5	5,5
	Arkadaştan ote	1	,5	,5	6,0
	Arkadaştan Yakın	1	,5	,5	6,5
	Arkadaştan Yakın can cığer Arkadaş	1	,5	,5	7,0
	Bilmiyorum	43	21,5	21,5	28,5
	Birşey ifade etmemektedir	4	2,0	2,0	30,5
	can cığer Arkadaş	1	,5	,5	31,0
	Can Dost	1	,5	,5	31,5
	Can Parçası	1	,5	,5	32,0
	cancığer Arkadaş	1	,5	,5	32,5
	değer verdiğim kişi	1	,5	,5	33,0
	Dost	12	6,0	6,0	39,0
	Dost Arkadaş	1	,5	,5	39,5
	En Yakın Arkadaş	3	1,5	1,5	41,0
	gencler arasında kullanılan bos kelime	1	,5	,5	41,5
	Genç	1	,5	,5	42,0
	herseyi yapabıldığın Arkadaş	1	,5	,5	42,5
	İsmini unuttuğum kişi	1	,5	,5	43,0
	Kan Bağı Olan	1	,5	,5	43,5
	Kan Kardeş	59	29,5	29,5	73,0
	Kan Kardeş anlamına geliyor herhalde ama artık çok basit bir kelime haline geldi ya	1	,5	,5	73,5
	Kan Kardeş Kısaltması	12	6,0	6,0	79,5
	Kan Kardeş Yakın Dost	1	,5	,5	80,0

KankaKelimeAnlamıNedir					
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
	Yakın Arkadaş	17	8,5	8,5	98,0
	Yakın Dost	1	,5	,5	98,5
	yan yana geldiğinde bir plan yaparsın sonra hicbirini yapmazsın	1	,5	,5	99,0
	Yatak Arakadaşı	1	,5	,5	99,5
	Yatak Arkadaşı	1	,5	,5	100,0
	Total	200	100,0	100,0	

Tablodan hareketle ankete katılan öğrencilerin % 21,5'i kankanın kelime anlamını bilmemektedir. Öğrencilerin verdiği yanıtlar arasında en çok kullanılan anlam % 29.5 oranıyla “kan kardeş” olmuştur.

Tablo 14: Kanka kelime anlamını “bilmiyorum” diyen öğrencilerin “Sizce kanka nedir?” sorusuna cevapları

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Arkadaşlığın bi tik ustü	1	2,3	2,3	2,3
Arkadaş	3	7,0	7,0	9,3
Arkadaşın farklı tanımları	1	2,3	2,3	11,6
Arkadaştan biraz daha Yakın	1	2,3	2,3	14,0
Arkadaştan daha Samimi ama bir Dost degil	1	2,3	2,3	16,3
BENCE Kanka bir hitap tarzıdır. İsmiyle seslenmek istemediğimiz Arkadaşlara k	1	2,3	2,3	18,6
Bilmiyorum	1	2,3	2,3	20,9
Can Arkadaş	1	2,3	2,3	23,3
Can Dost	1	2,3	2,3	25,6
Değer Verdiğim Kişi	1	2,3	2,3	27,9
Dost Kardeş vb.	1	2,3	2,3	30,2
Dost olamamıs iyi dustugunde arayan kısı	1	2,3	2,3	32,6
Dosttan öte ama gençler arasında basitleşen hitap	1	2,3	2,3	34,9
Dostumdan sonra gelen	1	2,3	2,3	37,2
En Yakın Arkadaş	2	4,7	4,7	41,9
Eşsiz Arkadaş	1	2,3	2,3	44,2
Güvenebileceğin bir birey	1	2,3	2,3	46,5
Günübirlik Arkadaş	1	2,3	2,3	48,8
Kan Kardeş	2	4,7	4,7	53,5
Kan Kardeş Kısaltması	1	2,3	2,3	55,8
Kan Kardeşin kısaltması	1	2,3	2,3	58,1
Kan Kardeşin modernini	1	2,3	2,3	60,5
Kanka	1	2,3	2,3	62,8
Kardeş	1	2,3	2,3	65,1
Kardeş - Dost - Arkadaş	1	2,3	2,3	67,4
Saçma birşey	1	2,3	2,3	69,8
Samimi	1	2,3	2,3	72,1
Samimi Arkadaş	1	2,3	2,3	74,4
sık kullandığım kelime fakat benim için anlam ifade etmiyor	1	2,3	2,3	76,7
Sonsuz Güvenilen	1	2,3	2,3	79,1
Yakın Arkadaş	8	18,6	18,6	97,7
Yakın Dost	1	2,3	2,3	100,0
Total	43	100,0	100,0	

Tablo 14, kanka kelime anlamını bilmeyip kankanın kedileri için ifade ettiği anlamları içermektedir. Tabloda arkadaş ve kardeş kelimeleri en çok geçen kelimelerdir. Kankanın bir şey ifade etmediği öğrenciler az da olsa olduğu görülmektedir. Ama öğrencilerin geneli samimi, kendine yakın, güvenilen, dost gibi ifadeleri kullanmışlardır.

SONUÇ

Yaptığımız çalışmada cinsiyet ile ilişkilendirdiğimiz kankalık algısında çok büyük farkların olmadığını gördük. Cinsiyet sosyal etkinin önemli bir parçası ve bireylerin ilişkilerini her zaman etkileyen önemli bir unsurdur. Toplumumuzda kadın ve erkeklerin karşılıklı yaşadıkları ilişkiler farklılık göstermektedir ve bu durumun kankalık olgusunu nasıl uyguladıklarını etkilemektedir.

Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencileriyle yaptığımız bu çalışmada gençler arkadaş ilişkilerinde kankayı sadece üniversite yıllarına özgü olarak kullanmamış, üniversiteden önce, üniversite yıllarında ve üniversiteden sonrada kanka kelimesini akran arkadaş gruplarında kullanmışlardır. Öğrenciler evlenip çocuk sahibi olduklarında dahi çocuklarının kanka kelimesini kullanmalarını izin verecekleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu çerçevede gençler, kanka kelimesini hayatlarının bütün alanlarında akran gruplarına uygulamışlar ve çocukları olduğunda kullanmalarını istemişlerdir.

Yaptığımız çalışmaya katılan gençlerin kanka kelimesini kan kardeş olarak algılamaktadır. Ve kanka olgusunu eş ya da sevgili olarak bir sınıflandırmaya götürmemişler, arkadaşlıktan daha yakın olduklarını söylemişlerdir.

Çalışmadan çıkan sonuca göre gençler kankayı rasyonel bir arkadaşlık değil duygusal bir arkadaşlık olarak görmüşlerdir. Ve Öğrenciler kankalarına güvenerek sırlarını kankalarıyla paylaştıkları ve aileleri kadar yakın gördüklerini ya da kankalarını aileleriyle tanıştırmak istediklerini söylemişlerdir. Bu bağlamda öğrenciler kankalarına güvendiği sonucuna ulaşılmıştır. Kankanın diğer işlevi ise destek değildir. Öğrenciler kankalarına ders konusunda destek olup, kankalarından ders için yardım aldıklarını söylemişlerdir. Ayrıca kankalarından borç para aldıkları ve kankalarına borç para verdikleri sonucu yüksek oranda çıkmıştır. Öğrenciler hem ekonomik ve ders konusunda birbirlerine destek oldukları sonucuna varılmıştır.

Yapılan çalışmada çıkan sonuca göre bir diğer işlev ise sosyal işlevdir. Kankası olan öğrencilerin daha sosyal oldukları sonucuna varılmıştır. Öğrencilerin günlük rutin hayatlarında kankalarının varlığı onları daha sosyal bir hale bürünmelerine yol açmaktadır. Bu noktada kanka sosyal bir işleve sahiptir sonucu çıkmaktadır.

Genel olarak baktığımızda KTÜ öğrencileri kanka kelimesini hayatlarında uygulamışlar ve hayatlarında genel bir çerçeveye taşımışlardır. Üniversite gençliğinin akranlarıyla ilişkileri topluma yansımaktadır. Ülkemizde bilgi ve donanımına sahip sağlıklı, nitelikli ve iyi ilişkiler kurabilen gençler yetiştirmek gerekir. Bunun için öğrencilerin maddi ve manevi sorunlarını kamu kuruluşlarının ve halkın görmezden gelmeyip destek ve yardımlarını esirgememesi gerekir.

1. Üniversite ortamına ve hayatına uyumda, kankaların katkısı göz önünde bulundurularak, üniversitelerin rehberlik merkezlerinde gençlerin kankalık ilişkilerini desteklemek amaçlı psiko-eğitimsel grup çalışmalarına yer verilebilir.

2. Araştırmanın sonuçları ışığında, bu yaş grubunda yer alan gençlerin ebeveynleri bilgilendirilebilir.

3. Üniversite öğrencilerinin akran gruplarıyla yaptıkları fiziksel etkinlikler göz önünde bulundurularak, koruyucu rehberlik amacıyla sağlıklı gelişimlerini desteklemek için tercih ettikleri etkinlikler için uygun alanlar çoğaltılabilir.

4. Akranların birey üzerindeki etkileri göz önünde bulundurulduğunda üniversite öğrencilerine akademik ve sosyal destek için akran yardımcılığı projeleri hazırlanarak uygulanabilir.

5. Araştırma sonuçları üniversite öğrencileri kankalarıyla daha sosyal olduklarını söylemişlerdir. Bu sebeple, belediyeler ve devletin ilgili kurumları sanatsal faaliyetleri artırabilir.

KAYNAKÇA

- ATASOY, İhsan (2005), **Gençlik ve Arkadaşlık**, Nesil Yayın. İstanbul
- ÖZYILMAZ, Ömer (2003), **Çocukluk ve Gençlik Çağında İslamî Eğitim ve Psikolojik Temelleri**, Pınar Yayın, İstanbul.
- YEŞİLYAPRAK, Binnur, **21.Yüzyılda Eğitimde Rehberlik Hizmetleri**. Nobel Yayın. Ankara.
- YAVUZ, Kudret Eren (2004),**Ergenlik Döneminde Yaşam Becerileri Eğitimi Program ve Uygulamaları**, Ceceli Yay, Ankara.
- YAVUZ, Kudret Eren (2002), **7-12 Yaş Dönemi Çocuklarda Duygusal Zeka Gelişimi, Özel Ceceli Okulları Yay.**, Ankara.
- YAVUZER, Haluk (2006), **Çocuk Psikolojisi**, Remzi Kitapevi, Ankara.
- KONGAR, Emre (1979), **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Bilgi Yayınevi Yayınları, Ankara.
- DEMİR, Bekir (2002). **Hız. Peygamber ve Çocuk Eğitimi**, İnsan Vakfı Yayın. İstanbul.
- ÇALIK, Temel (2004), **Öğretmenlik Mesleğine Bir Giriş**, Nobel Akademi Yayın. Ankara.
- KONGAR, Emre (1999), **Türk Toplum Bilimcileri**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KÖKNEL, Özcan (1973), **Türk Toplumunda Bugünün Gençliği**, Bozak Matbaası, İstanbul.
- KÖKNEL, Özcan (1981), **Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- LÜKÜSLÜ, Demet (2005), “1960'lardan 2000'ler Gençlik Tipleri Maddeci Başarıcı Manager Tipten Yuppie ve Tiki'ye”, **Birikim Dergisi**, İstanbul, Ağustos, s. 30-36.
- YÖRÜKOĞLU, Atalay (2003), **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür Yayın, İstanbul
- ASIMGİL, Sevim (1992), **Benim Müslüman Yavrım**, Vefa Yay., İstanbul
- AYDIN, Mehmet Zeki (2007), **Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Kulaksızoğlu, Adnan (1998), **Ergenlik Psikolojisi**, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Temel, Z.F.& Aksoy, A.B. (2001). **Ergen ve Gelişimi: Yetişkinliğe İlk Adım**. Nobel Yayın, Ankara
- YAZICI Erdinç (2001), **Üniversite Gençliği 2001**, G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara.
- YAZICI Erdinç (2003), **Üniversite Gençliği: Üniversite Gençliğinin Sosyo-Kültürel Profili**, G.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara.
- YÖRÜKOĞLU Atalay (1980), **Çocuk Ruh Sağlığı, Özgür Yayınları**, TGB Kültür, 3.Baskı. Ankara
- KONGAR, Emre (1999), **Türk Toplum Bilimcileri**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BAYHAN (2000), **Doğu Batı Düşünce Dergisi** Sayı: 63 Toplumsal Cinsiyet
- KÖKNEL, Özcan. (2001). **Alkol ve Madde Bağımlılığı Altkültürü. Bağımlılık Dergisi**, sayı: 20
- BAUMAN, Zygmunt (2003), **Akışkan Aşk**, Versus Kitap, İstanbul
- TEZCAN Mahmut (1977), Hobi (Hobby) nedir?, **Bilim ve Teknik Dergisi**, No. 111, s. 30-38
- TEZCAN, Mahmut (1982), **Sosyolojik Açından Boş Zamanların Değerlendirilmesi**, Ankara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara.
- TEZCAN, Mahmut (1997), **Gençlik Sosyolojisi ve Antropolojisi Araştırmaları**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No. 178, Ankara.
- KILBAŞ, Şukran (2003), **Sınıf Yönetimi**, Adana Nobel Kitapevi Ankara

- KILBAŞ, Şükran (2004), **Rekreasyon Boş Zamanı Değerlendirme**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- ÖZOĞLU, Süleyman Çetin (1988;), **Gençlerin Kişilik Gelişimine Nasıl Yardımcı Olabiliriz?**, TED Yayınları, Ankara
- KENTEL, Ferhat (2005), **Türkiye'de Genç Olmak: Konformizm ya da Siyasetin Yeniden İnşası**, Birikim Dergisi, İstanbul, Ağustos, s. 11-17.

GEÇİCİ KORUMA KAPSAMINDAKİ SURIYELİLERİN TRABZON İLİNE ADAPTASYONU

Esra Nur NALCI*

Öz

Son yıllarda Suriye’de yaşanan iç savaş sebebiyle Suriye’den Türkiye’ye yoğun bir göç yaşanmaktadır. Başlangıçta misafir olarak görülmeleri, Suriyelilere yönelik etkili bir projenin ortaya koyulmasını geciktirmiştir fakat kalıcılık meselesi her gün daha fazla önem kazanan bir konu olmaktadır. Yerel halkın algı ve tutumlarını ortaya koyan araştırmaların çokluğuna karşın bu araştırmada Suriyeliler ile görüşme sağlanmıştır.

Araştırmanın amaçları, edinilen bulgulardan hareketle Trabzon’daki Suriyeliler için önceliğe sahip olan çekici ve itici faktörlere ulaşmak ile geçici koruma statüsünde bulunan Suriyelilerin mevcut durumlarını ve karşılaştıkları zorlukları analiz etmektir.

Araştırmada yorumsamacı yaklaşımdan yola çıkılarak nitel araştırma yöntemi kullanılmakta ve veriyi elde etme sürecinde mülakat tekniğine başvurulmaktadır. Araştırmanın evrenini geçici koruma statüsünde bulunan ve Trabzon’da yaşayan 3.011 Suriyeli; örneklemini ise basit rastgele örneklemeyle seçilen 10 Suriyeli oluşturmaktadır.

Araştırma, Everett S. Lee’nin itme-çekme kuramına dayandırılmaktadır ve Trabzon’u çekici kılan başlıca iki faktör; dini benzerlikler ve katılımcıların Trabzon’da kendilerini güvende hissetmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Geçici Koruma, Göç, Suriyeliler, Trabzon.

ADAPTATION TO TRABZON OF SYRIANS UNDER TEMPORARY PROTECTION STATUS

Abstract

In recent years due to the civil war in Syria, from Syria to Turkey is experiencing an intense migration. They were initially accepted as guests, projects for Syrians were delayed but the issue of permanence is becoming more and more important every day. In this study, due to the intensity of the studies that reveal the perception and attitudes of the local people, interviews were made with the Syrians.

The goals of this study is to determine the driving and attractive factors that are effective in this process and to analyze the current situation of those granted temporary protection status as well as the challenges they faced. Qualitative research method based on interpretive approach was used in the study and In the process of obtaining the data, the interview technique is used. The population of the study consists of 3,011 Syrians living in Trabzon who have temporary protection status; The study sample consists of 10 Syrians selected by simple random sampling.

The study is based on Everett S. Lee's push-pull theory and Two main factors that make Trabzon attractive; religious similarities and participants feel themselves safe in Trabzon.

Keywords: Temporary protection, Migration, Syrians, Trabzon.

Atf Bilgisi: NALCI, E., “Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Trabzon İline Adaptasyonu”, İMGELEM, 3 (5): 377-412.

Citation Information: NALCI, E., “Adaptation To Trabzon Of Syrians Under Temporary Protection Status”, İMGELEM, 3 (5): 377-412.

* Sosyolog, Trabzon/TÜRKİYE, ORCID No: 0000-0002-3899-7139, E-posta: esranurnalci@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article.

Başvuru/Received: 25.11.2019.

Kabul/Accepted: 18.11.2019.

1. GİRİŞ

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç sonrasında çatışmaların artması ve şiddetlenmesi ile ülkemize komşu olan Suriye’de çatışmalar iç savaşa dönüşmüştür. Suriye’de yaşanan iç savaş ortamından dolayı Suriyeliler yer değiştirmek ve komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte Türkiye, iç savaştan etkilenen Suriye vatandaşları için açık kapı politikası izlemiştir. Gerek Suriye sınırları içerisinde gerek Türkiye sınırları içerisinde geçici barınma merkezleri açılarak Suriyelilere kucak açılmıştır.

Tarih boyunca birçok göç dalgasına tanıklık etmiş Türkiye’ye, Suriye’deki iç savaştan dolayı Mart 2011 tarihinden itibaren Suriye’den yoğun bir göç hareketi yaşanmaktadır. Gelen Suriyeli sayısının çok fazla artması ile Türkiye ülkelerine geri dönemeyen bu kişileri, acil ve geçici koruma sağlamak amacıyla “geçici koruma” altına almıştır. T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 06.12.2018 tarihli verilerine göre geçici koruma kapsamında Türkiye’de 3.611.834, Trabzon’da 3.014 Suriyeli yaşamaktadır. Bu kişilerin 3.467.798’i barınma merkezlerinde kalmamakta ve şehirlerdeki yerel halklarla birlikte yaşamaktadır. Suriyelilerin kalıcılık meselesi de göz önünde bulundurulduğunda Suriyeliler için kalıcı çözümlerin üretilmesi bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu kapsamda en sık karşılaşılan çözüm önerisi kente adaptasyondur.

Suriyelilerin kente adaptasyonlarının sağlanamaması ya da geç sağlanması durumunda, yaşadıkları belirsizliğin de etkisiyle gelecek beklentileri olumsuz olarak etkilenmektedir. Suriyelilerin geleceğe karşı olumsuz bakış açısı psikolojik, toplumsal vb. birçok sorunu da beraberinde getirmektedir.

Trabzon’un sınır il olmamasından ve Trabzon’daki Suriyeli sayısının sınır illerdeki sayıya oranla daha az olmasından dolayı Trabzon ilindeki Suriyeliler göz ardı edilmektedir. Bu nedenden hareketle bu çalışmada, Suriyelilerin kente adaptasyonu Trabzon özelinde ele alınmaktadır. Halkın bakış açısını ortaya koyan araştırmaların yoğunluğu göz önünde bulundurulduğunda bu araştırma, Suriyelilerin bakış açısını ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Trabzon özelindeki Suriyelilere dair detaylı bilgi elde etmek amacıyla yorumsamacı yaklaşımdan yola çıkılarak nitel araştırma yöntemi kullanılmakta ve veriyi elde etme sürecinde mülakat tekniğine başvurulmaktadır.

Araştırmanın konusu ve amacı göz önünde bulundurularak araştırmanın kuramsal çerçevesini Everett S. Lee’nin “itme-çekme kuramı” oluşturmaktadır. Araştırma bulguları, itme-çekme kuramı temel alınarak değerlendirilmektedir.

Bu bağlamda makale iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; kavramsal çerçeve ana başlığı altında göçün kapsamına giren kavramlardan birkaçı ele alınmaktadır.

İkinci bölümde; araştırmanın sınırlılıkları ve amaçları doğrultusunda hazırlanan mülakat formunun katılımcılara uygulanması ile elde edilen bulgular yer almaktadır. Bu bölümde Geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin; demografik durumları, Trabzon ilinde karşılaştıkları sorunlar, gelecek beklentileri ve Suriyelilerin Trabzon iline adaptasyonlarında itici ve çekici faktörlerin neler olduğu analiz edilmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. MÜLTECİ KAVRAMI

Mültecilik ile ilgili bölgesel ve evrensel düzeyde çok sayıda uluslararası düzenleme bulunmaktadır. Düzenlemeler arasında Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan ve çok sayıda devletin taraf olduğu 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme (1951 Cenevre Sözleşmesi olarak da anılır) ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Ek Protokol önem taşımaktadır.

Türkiye 1951 Mülteciler Hukuki Durumuna Dair Sözleşme’yi, 29 Ağustos 1961 tarihinde 359 sayılı Kanun ile Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde (TBMM) onaylayarak kabul etmiştir. Bulduğu bölgeyi göz önünde bulundurarak yalnızca Avrupa’dan Türkiye’ye gelerek uluslararası koruma talep eden yabancıları mülteci olarak kabul edeceğini belirtmiştir. 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Ek Protokol de 1 Temmuz 1968 tarihinde aynı şartla onaylanmıştır (Türkiye Göç Raporu, 2016: 69). Türkoğlu’na göre:

“1967 Protokolüne coğrafi bakımdan çekince konulmasının sebebinde; ilk olarak Ortadoğu ve Asya bölgesindeki siyasi istikrarsızlığın ve karışıklığın mülteci akımına sebep olacağı ve bu mültecilerin transit geçit yolları üzerinde bulunan Türkiye’de kalacağı düşüncesi, ikinci olarak bu mülteci akımında Batılı ülkelerin Türkiye’yi tampon bölge olarak kullanılma ihtimali etkili olmuştur” (Türkoğlu, 2011: 105).

“...Cenevre Sözleşmesi iltica hukuku alanında tanımları, mültecilerin sahip olduğu temel insani hakları ve sözleşme tarafı ülkelerin konu ile ilgili sorumluluklarını tanımlayan ilk metindir” (Düzkaaya, 2016: 23). Bu sözleşme ile geri göndermeme ilkesi, uluslararası mülteci hukukunun temel maddesi haline gelmiştir. Bir kişiye mülteci statüsünün tanınması için 1951 Cenevre Sözleşmesi’nin 1. maddesi (a) bendinde belirtilen beş unsurdan herhangi birisine ilişkin bir tehdidin bulunması ve ülkesinin dışında bulunması gerekmektedir. Irkı, dini, tabiiyeti, belirli bir toplumsal gruba mensubiyeti ve siyasi düşüncelerinden dolayı bir tehdidin olması sözü edilen beş unsurdur.

Sayılan beş unsurdan herhangi birisini taşımasına rağmen uluslararası hukuki korumadan faydalanamayacak kişiler de bulunmaktadır. 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme'nin 1. maddesi (f) bendine göre:

- i. Barışa karşı suç, savaş suçu veya insanlığa karşı suç gibi suçlar için hükümler koyan uluslararası belgelerde tanımlanan bir suç işlediğine,
- ii. Mülteci sıfatıyla kabul edildiği ülkeye sığınmadan önce, sığındığı ülkenin dışında ağır bir siyasi suç işlediğine,
- iii. Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı fiillerde suçlu olduğuna dair hakkında ciddi kanaat olan bir kişi uluslararası hukuki korumadan faydalanamayacaktır (Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme, 1951: madde 1).

Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme'ye göre mülteci konumundaki kişiler, ikamet ettiği ülkenin yasalarına tabiidir ancak eğer mültecinin herhangi bir ikametgâhı yoksa bulunduğu ülkenin yasalarına göre statüsü belirlenmektedir.

11.04.2013 tarih ve 28615 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 04.04.2013 tarih ve 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK, 2013: madde 61) göre:

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.”

Bu kişilere kendi menşei ülkeleri tarafından koruma sağlanmadığı için özel uluslararası korumaya ihtiyaç duydukları kabul edilmektedir. Mülteciler bu nedenle göçmenlerden farklı olmakla birlikte genellikle göçmenlerle aynı seyahat güzergâhlarını ya da kaçakçılık yollarını kullanırlar.

Sözü edilen zulmün ve zulme uğrama potansiyeline dair şartların, ülkelerinde savaştan kaçan Suriyeliler için geçerli olduğu söylenebilir. Fakat burada Suriyelilerin, mülteci statüsüne uymasını engelleyen önemli bir ayrıntı mülteci kavramının tanımında yer alan “Avrupa ülkelerinden gelen” ifadesidir. Dolayısıyla Suriye'den gelenlerin bu statüye sahip olmaları mevzuat açısından mümkün değildir (Deniz vd., 2016: 22). Coğrafi sınırlamanın yanı sıra Türkiye, bir diğer ayrımı ulusal ve uluslararası mülteci olarak yapmaktadır. Nüfusun çoğunluğu ile aynı milliyete sahip olanlar bir diğer ifadeyle komşu ülkelerden gelen etnik

kökene Türk olanlar ulusal mülteci; sığındığı ülkenin halkına yabancı olanlar bir diğer ifadeyle Ortadoğu ülkelerinden gelenler ise uluslararası mülteci olarak tanımlanmaktadır (Gündoğan, 2015: 23).

Mülteciler, sığınmacılar, göçmenler arasında sosyal gereksinimleri ve kültürel etkileri açısından benzer özellikler bulunmasına karşın mültecilerle uğraşan kuruluşlar - özellikle de Birleşmiş Milletlerin Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)- bu kavramlar arasında ayırım yapmaya özen göstermektedir (Abadan-Unat, 2002: 305-306).

2.2. SİĞINMACI KAVRAMI

Türkiye, coğrafi sınırlama çekincesi ile imzaladığı Cenevre Sözleşmesi ve 1967 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Ek Protokol sonucu Avrupa dışından gelenlere, üçüncü ülkelere gidecekleri süre boyunca Türkiye’de kalmaları için sığınma hakkı vermektedir. Sığınma arayan bu kişilerin barınma, sağlık, eğitim ve temel insani ihtiyaçlarının sağlanması Türkiye’nin sorumluluğu dâhilindedir (Dulkadir, 2017: 23).

Sığınmacılara yönelik düzenlemeler içeren önemli uluslararası bir belge, 10 Aralık 1948 yılında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Beyanname’si’dir. Beyannamenin 14. maddesinde sığınma hakkı, “Herkesin zulüm karşısında sığınma hakkı vardır” ifadesiyle bir hak olarak vurgulanmaktadır. Başvuru şartlarının oluşması durumunda sığınmacı statüsü, mülteci statüsüne dönüşmekte ve kişi, süreç boyunca korumadan yararlanmaktadır. Diğer bir ifadeyle sığınmacı ve mülteci arasındaki fark, sığınmacılık durumunun geçici statü olmasıyla ilgilidir. Birleşmiş Milletler bünyesinde 1959 yılında başlayan sığınma hakkı ile ilgili çalışmalar sonucu 14 Aralık 1967 tarihinde Birleşmiş Milletler Ülkesel Sığınma Bildirisi kabul edilmiştir. Bildirinin en önemli özelliği, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Protokolünde hiç değinilmemiş olan sığınma ve sığınmacı kavramlarına yer vermiştir. Sığınmacı tanımı yapılmamış ancak sığınma hakkı düzenlemeye konu edinilmiştir (Dulkadir, 2017: 23).

“Uluslararası literatürde sığınmacı statüsü, mülteci statüsü almaya yönelik şartlara haiz ve bu statünün resmen tanınması için yaptığı başvuruya cevap bekleyen bireylerin geçici durumunu ifade etmektedir” (Düzkaya, 2016: 25).

Türkiye’de sığınmacı tanımı, 30.11.1994 tarih ve 22127 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren, Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik ile yapılmıştır.

Göç Terimleri Sözlüğü (2009: 49)'nde sığınmacı kavramı “İlgili ulusal ya da uluslar arası belgeler çerçevesinde bir ülkeye mülteci olarak kabul edilmek isteyen ve mültecilik statüsüne ilişkin yaptıkları başvurunun sonucunu bekleyen kişiler” olarak tanımlanmaktadır.

2.3. ŞARTLI MÜLTECİ KAVRAMI

Şartlı mülteci statüsü Türkiye'nin, Cenevre Sözleşmesi'ne koymuş olduğu coğrafi sınırlama sebebiyle Avrupa dışındaki ülkelere gelen kişiler için belirlediği bir koruma statüsüdür. Türkiye'nin mülteci kabul etmediği Asya, Afrika ve Ortadoğu gibi ülkelere Türkiye'ye giriş yapan veya başka ülkelere mültecilik başvurusu yapmak isteyenleri kapsayan şartlı mülteci kavramının dayanağını 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK) oluşturmaktadır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile mülteci ve sığınmacı ayrımı kavramsal değişikliğe uğramıştır (Erdem, 2017: 335).

“Türkiye, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne Dair Sözleşme'sini...hazırlayan ülkelere birisi olmakla beraber, sözleşmeyi coğrafi kısıtlama ile onaylamıştır. Bu kısıtlamanın sonucu olarak, Türkiye, Avrupa sınırları dışından gelen kişilere, mülteci statüsü tanımamaktadır. Türkiye, 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası Nisan 2013'te kabul edilene dek bu kişileri “sığınmacı” olarak tanımlamaktaydı. Söz konusu yasa ile bu tanım değiştirilerek, bu kişiler “şartlı mülteci” olarak tanımlanmaya başlandı ve bu terim, yasa öncesinde kullanılan “sığınmacı” ifadesinin yerini aldı” (Efe ve Ulusoy, 2013: 20).

Kavram, kanunun 62. maddesinde (YUKK, 2013) şu şekilde ifade edilmektedir:

“Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar, şartlı mültecinin Türkiye'de kalmasına izin verilir.”

YUKK, şartlı mültecinin Türkiye'de geçici olarak kalacağını varsayarak üçüncü ülkeye yerleştirilinceye kadar Türkiye'de kalmasını öngörmektedir. Şartlı mülteciler açısından en önemli koruma, adı geçen kanunun 4. maddesinde (YUKK, 2013) ifade edilen geri gönderilmeme ilkesidir:

“Bu kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez.”

3. BULGULAR VE ANALİZ

a. DEMOGRAFİK BULGULAR

CİNSİYET	YAŞ	DOĞUM YERİ	MEDENİ DURUMU	EĞİTİM DURUMU	MESLEK	YERLEŞİM YERİ	HANE HALKI SAYISI	
K1	ERKEK	27	HALEP	BEKÂR	SURİYE'DEN LİSE MEZUNU	OTEL PERSONELİ	KAŞÜSTÜ	5 Kişi
K2	ERKEK	21	HALEP	BEKÂR	SURİYE'DEN LİSE TERK	OTEL PERSONELİ	KAŞÜSTÜ	3 Kişi
K3	ERKEK	42	ŞAM	EVLİ	SURİYE'DEN ÖNLİSANS MEZUNU	TEKSTİLCİ	PELİTLİ	3 Kişi
K4	ERKEK	23	HUMUS	BEKÂR	TRABZON'DA LİSANS DEVAM	ÖĞRENCİ	SÖĞÜTLÜ	2 Kişi
K5	ERKEK	19	İDLİP	BEKÂR	SURİYE'DEN LİSE TERK	İŞSİZ	SÜRMENE	8 Kişi
K6	ERKEK	24	İDLİP	BEKÂR	TRABZON'DA LİSANS DEVAM	ÖĞRENCİ	KALKINMA	2 Kişi
K7	KADIN	30	HALEP	EVLİ	SURİYE'DEN LİSANS MEZUNU	EV HANIMI	SÖĞÜTLÜ	6 Kişi
K8	KADIN	45	İDLİP	EVLİ	SURİYE'DEN LİSE TERK	EV HANIMI	KAŞÜSTÜ	6 Kişi
K9	KADIN	21	HALEP	EVLİ	SURİYE'DEN LİSE MEZUNU	EV HANIMI	OF	2 Kişi
K10	KADIN	46	HALEP	EVLİ	SURİYE'DEN İLKOKUL MEZUNU	EV HANIMI	ARAKLI	2 Kişi

Tablo1: Demografik Bulgular

i. CİNSİYET

Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Trabzon İline Adaptasyonu araştırması katılımcılarının cinsiyet dağılımları değerlendirildiğinde araştırmaya katılanların çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır.

ii. YAŞ

Araştırmaya katılan Suriyeliler arasında minimum yaş 18 olarak belirlenmektedir ve yaş gruplarındaki katılımcı oranı şu şekildedir: 18-24 yaş aralığı: yüzde 50; 25-34 yaş aralığı yüzde 20; 35-44 yaş aralığı yüzde 10; 45 yaş üzeri de yüzde 20'dir.

Cinsiyet değişkeni göz önünde bulundurulmadığında katılımcıların yarısı 18-24 yaş grubunda yer almaktadır.

Cinsiyete göre yaş durumlarında kadın katılımcıların yarısı 45 ve üzeri yaş grubunda; erkek katılımcıların ise yarısından fazlası 18-24 yaş grubunda yer almaktadır.

iii. DOĞUM YERİ

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların yarısı doğum yerinin Halep olduğunu ifade etmektedir. Katılımcıların diğer yarısını oluşturan kısmın büyük bir çoğunluğu ise doğum yerinin İdlip olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla katılımcıların doğum yerlerinde Halep ve İdlip şehirleri ağırlıklı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cinsiyete göre doğum yeri ele alındığında kadın katılımcıların genel oranlara benzer bir şekilde Halep ve İdlip şehirlerinde doğdukları görülmektedir. Buna karşın erkek katılımcıların cevapları arasında oranları az olmakla beraber Şam ve Humus şehirleri de yer almaktadır.

iv. MEDENİ DURUM

Katılımcıların yarısının evli; diğer yarısının ise bekâr olduğu görülmekteyken “diğer” seçeneği hiçbir katılımcı tarafından seçilmemiştir. Cinsiyet kapsamında değerlendirildiğinde kadın katılımcıların hepsi evli olduğunu belirtirken erkek katılımcıların çoğunlukla bekâr olduğu görülmektedir. Kadın katılımcılar açısından evli olmak, göçü etkileyen faktörler arasında yer almaktadır. Kadın katılımcıların, çevresiyle iletişime girmedeki çekimserliğinin nedenleri arasında kültürlerinin yer aldığı kabul edildiğinde eşlerinin göç etme kararı alması durumunda kadın katılımcılar da göç etmektedir. Bir diğer ifadeyle evli kadın katılımcılar, eşlerinin göç kararlarına bağlı olarak göç etmekte ya da etmemektedir. Bu faktör, Lee'nin potansiyel göçmen olarak adlandırdığı kişiler tarafından bazen itici bazen çekici faktör olarak görülmektedir:

“Çocuklarımla Avrupa'ya Almanya'ya gitme hakkımız vardı, biz gitmedik. Müslüman bir şehirde yaşamak istediğimiz için istemedik. İstanbul'a da çocuklarım orada iş buldu diye gitmiştik. Sonra eşimle beni tanıştırdı bir akrabamız. Evlenince buraya geldik. Evlenmesem İstanbul'da çocuklarımla yanında kalırdım. Şimdi ise Eşim Araklılı olduğu için hiçbir yere gitmem. O burada yaşadığı için o da başka yere gitmek istemiyor.” (K10, 46, Halep, Ev kadını)

Katılımcılar arasındaki kadın katılımcıyla gerçekleştirilen mülakat sonrasında Trabzonlu eşiyile de sohbet edilme fırsatı bulunmuştur. Sohbet sırasında Trabzonlu eşin, kadın katılımcı hakkında söylediği “ Kaçsa yine bizim elimize düşecek” ifadesi dikkat çekmektedir. Çocuklarından uzakta olarak Trabzon'da ikamet eden kadın katılımcı aynı zamanda ev kadınıdır. Doğup büyüdüğü topraklardan uzakta olmasının yanında ekonomik özgürlüğü bulunmayan ve eşinin gelirin bağımlı olarak yaşamını devam ettiren kadın katılımcı

örneğinden de hareketle kadın katılımcıların Trabzon iline adaptasyonlarının, erkek katılımcılara oranla daha düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Katılımcıların büyük bir çoğunluğunun ise Trabzon’da kalmayı düşündüğü göz önünde bulundurulduğunda erkek katılımcıların Trabzon’da evlenme olasılıkları gündeme gelmektedir. Bu durum ise kültürel benzerlikler ya da farklılıkların daha fazla görünürlük kazanması ve kültürel etkileşimin artması demektir.

v. EĞİTİM DURUMU

Araştırma kapsamında katılımcıların yüzde 30’luk kısmının Suriye’de lise eğitimini yarıda bıraktıkları ve Trabzon’da eğitime devam etmedikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Bu oranı, aynı oranlara sahip olan Suriye’deki liseden mezun olduğu halde eğitime devam etmeyenler ile Trabzon’da lisans eğitimine devam edenler takip etmektedirler. Suriye’den ilkokul mezunu, Suriye’den önlisans mezunu ve Suriye’den lisans mezunu olan katılımcıların oranları ise aynıdır.

Cinsiyete göre eğitim durumu incelendiğinde Suriyeli kadınların eğitimlerini savaş öncesi bıraktığı, Suriyeli erkeklerin ise genellikle savaş faktöründen kaynaklı olarak eğitimlerine ara verdikleri görülmektedir.

Eğitime devam etmeyen Suriyeli erkeklerin ifade ettikleri engellerin başında çalışma zorunluluğu gelmektedir. Aile üyelerinin hayatını devam ettirebilmesi için çalışan babalarının vefatı ya da çalışmaması durumunda ailedeki diğer erkekler bu sorumluluğu üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenden ötürü Suriyeli erkekler, eğitim hayatlarına ara ya da son vermektedirler. Erkek katılımcılardan birinin anlatımında geçen ifade şöyledir:

“...Suriye’de 11. Sınıfa kadar gittim. Burada hiç okula gitmedim. Babam vefat ettiği için ben çalışıyorum, zamanım yok. Eve ben baktığım için gidemedim. Çalışmak zorunda olmasam okula devam etmek isterim.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

Erkek katılımcı, böyle bir sorumluluğu olmadığı takdirde eğitime devam etmek istediğini söylemektedir. Trabzon iline adaptasyonu kolaylaştıran unsurların en önemlilerinden biri olan eğitime erişme noktasında geçim sıkıntısı ve dolayısıyla çalışma zorunluluğu bir engel olarak görülmektedir.

Araştırmaya katılan Suriyelilerin hepsi Arapça okuma yazma bilmekle birlikte, kadın katılımcıların eğitime devam etme oranı, erkek katılımcıların eğitime devam etme oranından daha az bulunmaktadır. Kadın katılımcıların cevaplarında eğitimi bırakma nedenleri olarak “evlilik” ve “dil sorunu” ileri sürülen ilk nedenler olmaktadır.

“Suriye’de lise bitirdim. Devam etmedim. İsterdim ama burada çok zor. Hem dil sıkıntısı hem de evliyim.” (K9, 21, Halep, Ev kadını)

“Suriye’den ilkokul mezunuyum. Suriye’de ailem okula göndermedi, küçük yaşta da evlenince okula devam etmedim.” (K10, 46, Halep, Ev kadını)

Kadın katılımcılar arasında yer alan K7, Suriye’de ilahiyat bölümünden mezun olduktan sonra öğretmen olarak çalıştığını ifade etmektedir. Henüz Trabzon’da iş bulamadığını ancak öğretmenlik yapmaya devam etmek istediğini belirtmektedir.

“Suriye’de çalıştım, 5 sene din kültürü öğretmenliği yaptım. Burada da yapmak istiyorum.” (K7, 30, Halep, Ev kadını)

Katılımcılardan alınan diğer verilerden hareketle belirtmek gerekir ki; ailede eğitime devam etmeyen ilkokul çağındaki çocukların eğitime devam etmeme nedenlerinin başında “dil sorunu” gelmektedir. Bu analizi desteklemek için iki katılımcının anlatımına yer verilmektedir. Erkek katılımcılardan biri kardeşi ile ilgili olarak şunları anlatmaktadır:

“Kardeşim Suriye’de 4. Sınıfa kadar okudu. Suriye’den çıktıktan sonra burada 5. Sınıfa başladı ama hiçbir şey anlayamadığı için çıktı. Öğretmen Türkçe konuşuyor, arkadaşları Türkçe konuşuyor. Durum böyle olunca kardeşim ‘Abim ben önce Türkçe öğreneceğim, sonra gideceğim. Gidiyorum, oturuyorum, hiçbir şey anlayamıyorum. 1 yıl 2 yıl Türkçe kursuna gideceğim. Sonra başlayacağım’ dedi...” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

Katılımcılardan bir diğeri olan kadın katılımcı ise çocuklarının eğitimi için şu ifadelere yer vermektedir:

“En büyük kızım 6.sınıfa, oğlum 4.sınıfa, diğer iki kızım anaokuluna gidiyor. Trabzonlularla okumasından memnunum. Hepsi Türkçe biliyor şu an.” (K7, 30, Halep, Ev kadını)

Geçici Koruma kapsamında Trabzon’da yaşayan Suriyeliler; gıda temini, barınma gibi temel ihtiyaçlarını gidermeyi amaçlarken içinde buldukları durumdan dolayı eğitimi şimdilik arka plana itmektedirler. Buna karşın eğitimin toplumla kaynaşmadaki rolünün kısmen farkında olan katılımcılar, çocuklarının ya da kardeşlerinin Trabzonlular ile birlikte eğitim almasına olumlu bakmaktadır.

vi. MESLEK

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların cinsiyet değişkeni göz ardı edildiğinde katılımcıların yarısından fazlasının bir işte çalışmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Söz konusu katılımcılar; öğrenci, ev kadını ve işsiz kategorileri arasında dağılım göstermektedir.

Erkek katılımcıların yarısı düzenli ücretli bir işte çalışırken diğer yarısı öğrenci ve işsizlerden oluşmaktadır. Geçimlerini sağlamak amacıyla Trabzon’a geldikleri ilk zamanlarda turizm alanında kendilerine iş bulduklarını ifade eden erkek katılımcı oranı yüksektir.

Meslek dağılımlarını ifade eden cevaplardan hareketle katılımcılar, nitelikli olmayan işgücü içerisinde yer almaktadır. Bir diğer ifadeyle katılımcılar, nitelikli olmayan işlerde çalışmaktadırlar. Eğitim durumları yüksek olmayan katılımcılar, iş bulma konusunda sınırlarla karşılaşmaktadır. Erdoğan'ın araştırmasında da ifade edildiği gibi dil başta olmak üzere pek çok engeli bulunan ve nitelikleri çok yüksek olmayan Suriyeliler çoğunlukla ucuz işgücü olarak görülmektedir. Suriyeli çalıştırmanın şartlarından olan asgari ücret verilmesi, işverenlerin kar amacıyla hareket etmesine ve dolayısıyla Suriyelilerin kayıt dışı çalıştırılmasına neden olmaktadır (Erdoğan, 2018: 107).

Geçici Koruma kapsamındaki katılımcıların meslek dağılımlarında Suriyeli erkeklerin turizm ve otelcilik alanlarında daha kolay iş bulmalarından ötürü bu alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Uzun süredir aynı otelde çalıştığı için terfi alarak resepsiyon şefi olarak çalıştığını söyleyen olduğu gibi babası çalıştığı için kendisinin şu an çalışmadığını ve dolayısıyla işsiz olduğunu söyleyen de bulunmaktadır.

Geçici Koruma kapsamındaki kadın katılımcıların hepsi ev kadını olduğunu ifade etmektedir. Aralarında bir kişi Suriye'deki öğretmenlik mesleğini devam ettirmek istediğini ve bu yüzden iş aradığını ancak henüz bulamadığını söylemektedir. Evli olmalarından dolayı çalışmalarının pek mümkün olmadığını dile getiren kadın katılımcıların fazla olması, Trabzon iline adaptasyonun cinsiyet bağlamında farklılaştığının bir göstergesidir. Evli ve ev kadını olmalarının yanı sıra dil sorunu yaşamalarından dolayı çevresiyle etkileşimleri sınırlı bir düzeyde kalmaktadır.

Ekonomik yetersizliklerin göçü etkilemedeki rolü göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların büyük bir çoğunluğunun ailesinde yalnızca erkeklerin çalışıyor olması dikkat çekmektedir. Çalıştıklarından ötürü sosyal ortamda daha fazla bulunan ve çevresiyle daha fazla etkileşime girme fırsata sahip olan erkek katılımcılara oranla kadın katılımcıların bu konuda daha kısıtlı bir düzeyde fırsata sahip olduğu gözlemlenmektedir.

1. ÇALIŞMA KOŞULLARI

Kişinin temel hakları arasında çalışma hakkı da yer almaktadır. Kişinin, hayatını devam ettirebilmesi için gelir getirici bir işte çalışması gerekmektedir. Ülkelerindeki itici faktör olan savaştan kaçmak durumunda kalan Suriyelilere, Türkiye'de çalışma hakkı tanınmaktadır.

Ahmet Semih Kaya'nın Nizip'teki Suriyeliler kapsamında gerçekleştirdiği araştırmanın bulgularına göre Türkiye'de yaşanan sorunlardan istihdam ve iş ile ilgili sorun yaşanma oranı oldukça fazladır. 205 Suriyelinin katıldığı araştırmada katılımcıların yarısından fazlası

istihdam ve iş ile ilgili alanlarda yaşanan sorunlarla daha fazla karşılaştığını belirtmektedir (Kaya, 2016: 50).

Türkiye’de mültecilere, sığınmacılara ya da Suriyelilere yönelik yapılan araştırmalardan hareketle vatanını terk ederek yeni bir hayat kurmak zorunda kalan kişilerin mücadelesi göç edilen yerde de devam etmektedir. Söz konusu kişiler, temel ihtiyaçlarını gidermek ve topluma adaptasyon sağlayabilmek için çalışmak zorundadırlar. Yine bu kişiler, işverenler tarafından ucuz iş gücü olarak görülmekte ve böylece zor şartlar altında çalıştırılmaktadırlar.

Apak tarafından Mardin’deki Suriyelilerle yapılan araştırmada katılımcıların tamamına yakını gibi ciddi bir kısmı işsiz olduğunu ve ücret karşılığı bir işte çalışmadığını ifade etmektedir (2014: 46). Geçici Koruma kapsamında Trabzon’da yaşayan Suriyelilere bakıldığında ise düşük ya da yüksek ücret karşılığı bir işte çalışmama oranı daha düşük bulunmaktadır. Bu farklılık, Trabzon’da iş bulduğu için başka bir yere göç etmeyi düşünmeyen kısmın çoğunluğunu desteklemektedir.

Katılımcılar, işgücü piyasasını hem olumlu hem olumsuz yönden etkilemektedir. İşverenler tarafından ucuz iş gücü olarak görülen Geçici Koruma kapsamındaki Suriyelilerin, Türk vatandaşların işlerini ellerinden aldıklarına dair algı her iki kesimin arasında çatışma ve rekabet ortamına neden olmaktadır.

Çalışma koşulları başlığı altında Geçici Koruma kapsamında Trabzon’da yaşayan Suriyelilerin çalışma koşullarında öne çıkan unsurları öğrenmek amaçlanmaktadır ve bu doğrultuda sorulan sorulara verilen cevaplar incelenmektedir. Genelde Türkiye’deki özelde Trabzon’daki çalışma koşullarına dair erkek katılımcılardan birinin anlatımı şu şekildedir:

“İhtiyacım olduğu için çalışıyorum. Düzenli ücretle çalışıyorum. Çalışmadığım takdirde elime hiç para geçmiyor. Her gün gidiyorum. Karşılaştığım sorunlardan biri parayı geç alıyorduk. İhtiyaç olduğu için şartları her neyse hemen kabul ediyoruz. Örneğin bayramda tatil yok yani bize tatil vermiyorlar. Bize vermezken Türklere tatil veriyorlar. Gizli olarak sigortasız çalıştırıyorlar. Sigortayı talep ettim ama “belgeniz eksik” falan gibi laflar edip vermiyorlar.” (K1, 27, Halep, Otel personeli)

Çalışıp parasını alamayan katılımcılar bunu Trabzon’da değil; Trabzon’a gelmeden önce buldukları şehirlerde bir diğer ifadeyle İzmir ve İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşadıklarını belirtmektedirler. Suriyeli erkek bir katılımcı karşılaştığı durumu ve hakkını arayamama nedenini şu şekilde ifade etmektedir:

“Trabzon’da düzenli bir ücretle çalışıyorum. İstanbul ve İzmir’de de çalıştım ama hiç Türkler gibi ücret almadım. İstanbul’da 6 ay çalıştım ama orada 3.000 TL paramı vermediler. Mecburen bırakıp geldim. Şikâyet edemedim. İlk İstanbul’a geldim zaten ne Türkçe var ne de bir şey. Bir şey konuşuyorlar anlamıyorum mesela. Çalışıyorum bir ay iki ay, ücret zamanı geldiğinde az verip hadi git diyorlar. Ne yapabilirsin ki? O zamanlar kimliğim de yoktu tabii. Kimliği Trabzon’da aldım.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

“...Trabzon’da değil ama İzmir’de çalıştığım zamanlar paramı alamadım. Otelde çalıştığım için benim çalışma sürem sekiz saat. Uzun zamandır yani üç buçuk yıldır otelde çalıştığım için resepsiyon şefiyim. Oysa Suriye’de iken çalışmıyordum sadece okuyordum.” (K1, 27, Halep, Otel personeli)

Erkek katılımcılardan biri işveren olduğunu belirterek sigorta konusu kendisine sorulduğunda yanında çalışan Suriyeliye de sigorta yaptırdığını belirtmektedir. Kendisi Suriye’deki aile mesleğini burada da devam ettirdiğini ve Araplarla kolay bir şekilde iletişim kurabilmelerinden dolayı maddi durumunun iyi olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcıların sözlerinden hareketle erkek katılımcıların çalışma koşulları ile Everett Lee’nin itme-çekme kuramı ilişkilendirilmektedir. Lee, göçü etkileyen dört faktör grubundan söz etmektedir. Bunlar; yaşanan yerle ilgili faktörler, gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, işe karışan engeller ve bireysel faktörler olarak adlandırılmaktadır. Katılımcılar özelinde ele alınan itme-çekme kuramında gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörlerin başında iş bulabilmek gelmektedir. Yüksek iş bulabilme olasılığı, gidilmesi düşünülen yerdeki çekici faktörü oluştururken sigortasız çalışmak zorunda kalmak ise itici faktörü oluşturmaktadır. Yaşadıkları yerden ayrılmaya zorlanmış Suriyeliler, yeniden bir düzen kurarak hayatlarını devam ettirebilmek için söz konusu itici faktörü kabullenerek çekici faktöre odaklanmaktadır.

Çalışıp parasını alamama durumunun diğer şehirlere oranla Trabzon’da daha az yaşanmış olması, diğer şehirlere gitme düşüncesini bastıran ve Trabzon’da kalmaya neden olan çekici bir faktördür.

vii. GELİR DURUMU

Erkek katılımcıların gelir durumları çalışılan işe, işteki kademeye ve mevsimlere göre farklılaşmaktadır. Kadın katılımcılar herhangi bir gelirlerinin olmadığını ifade ettiğinden bu başlık altında erkek katılımcıların gelir durumları üzerinden yorum yapılmaktadır. Erkek katılımcıların aylık ortalama gelirleri minimum 700 TL ile maksimum 3500 TL arasındadır. Bu aralık kapsamında erkek katılımcılar genellikle asgari ücret almaktadırlar.

Otel personeli olan erkek katılımcı her ay 1801-2500 TL arası bir ücret almaktadırlar. Sahip olunan kademeye göre ücret, bu aralıkta artmakta ya da azalmaktadır.

“2000 TL maaş alıyorum. Faturalar, kira çıktıktan sonra 900 TL civarı geri kalıyor.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

2501-3500 TL arası geliri olan erkek katılımcılardan biri, her ay bu kadar kazanamadığını vurgulamaktadır:

“Ama her ay bu kadar kazanamıyorum. Kışın üç dört ay iş olmuyor. Yaz sezonu daha çok Arap geldiği için daha fazla kazanıyorum.” (K3, 42, Şam, Tekstilci)

Suriye’de tekstil fabrikalarına sahip olmasından dolayı Suriye’deki kazancının daha fazla olduğunu ifade eden K3, kışın çoğunlukla asgari ücret kazandığını belirtmektedir.

Trabzon genelinde son yıllarda en fazla gelir sağlanan sektörlerden biri turizm sektörüdür. Son yıllarda Arapların, Trabzon’a yönelik ilgilerinin ve ziyaretlerinin artması hem Trabzonlu esnaflar hem de Suriyeli esnaflar için gelir kaynağı olarak görülmektedir.

Katılımcıların gelir durumlarına baktığımızda kadın katılımcıların ev kadını olmalarından ötürü herhangi bir maddi gelirleri bulunmamaktadır. Bu ailelerin geçimleri, katılımcıların çocukları ya da eşleri tarafından sağlanmaktadır.

“Para kazanmıyorum. Çocuklarım çalışıyor.” (K8, 45, İdlip, Ev kadını)

“3000 TL civarı. Eşimin kazancı bu. Benim kazancım yok.” (K9, 21, Halep, Ev kadını)

Erkek katılımcılardan öğrenci olanların gelir durumları, Suriye’deki gelir durumlarından farklılık göstermemektedir. Suriye’de de babalarından harçlık aldığını ifade eden katılımcılar, Trabzon’da okurken de ortalama 700 TL harçlık alarak geçimlerini sağlamaktadırlar.

Katılımcılardan çoğu, Suriye’deki gelirlerinin Trabzon’daki gelirlerinden daha fazla olduğunu ifade etmektedirler. Suriye’deki ve Trabzon’daki gelirleri arasında fark olsun ya da olmasın katılımcılar Trabzon’un daha pahalı olduğunun üzerinde durmaktadır:

“Suriye’de diyelim bir ailede 10 kişi vardır, sadece baba çalışır. Tek babanın çalışması 10 kişiye yetiyordu ama burada öyle değil. Burada 8 kişi çalışmazsa 10 kişilik bir aile zor geçinir.” (K1, 27, Halep, Otel personeli)

“Burası daha pahalı. Suriye’de bu para daha çok yetiyordu. Orada meyve, sebze, her şey daha uygundu.” (K9, 21, Halep, Ev kadını)

Kendisi çalışmadığı için eşinin gelirine dair bilgi veren kadın katılımcı (K9), Trabzon’daki fiyatların pahalı olduğundan ve dolayısıyla benzer ücretle Trabzon’da yaşarken daha fazla zorlandığını ifade etmektedir.

Trabzon’da sosyal ve ekonomik hayatın pahalı olmasından kaynaklı Suriye’de rahat bir biçimde geçindikleri parayla Trabzon’da daha zor geçindiklerini ifade etmektedirler. Yaşanan yerle ya da gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörlerde sosyal ve ekonomik hayatın ucuz olması çekici faktör iken pahalı olması itici bir faktördür. Katılımcılar için Trabzon’da birçok şeyin pahalı oluşu, itici bir faktördür ancak bu faktör, katılımcılar için Trabzon’dan ayrılma nedeni olarak görülmemektedir. Gidilmesi düşünülen yerde iş bulamama ihtimali, katılımcıları Trabzon’daki iş ve ücretlerini kabullenmeye itmektedir. Ellerindekinden

olmamak adına risk almaktan kaçınmaktadırlar. Bir diğer ifadeyle iş bulma ve damgalanmama ya da dışlanmama çekici faktörleri, pahalı bir Trabzon faktörünün göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

viii. HANE HALKI

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu ailesiyle beraber yaşamaktadır ve aileler genellikle çekirdek ailelerden oluşmaktadır. Hanedeki kişi sayısının en az 2; en fazla 8 olduğu görülmektedir. Trabzon'da başka akrabaları olmadığı için yalnızca eşi ile birlikte yaşayan katılımcıların sayısı ile öğrenci olduğu için kuzeni ya da arkadaşıyla birlikte yaşayan katılımcıların sayısı daha fazladır. Bir diğer ifadeyle hane halkı sayısının daha çok 2 olduğu görülmektedir. Bu katılımcıları, hane halkı sayısının 6 olduğu ve geniş aile olarak adlandırılan ailelerde yaşayan katılımcılar takip etmektedir.

2014 yılında Mardin'de yapılan araştırmanın bulguları ile bu araştırmanın bulguları arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Mardin'deki araştırmada; Suriyelilerin yarısına yakını gibi önemli bir kısmının hane halkı sayısı 8 ve üzeri kişi olarak bulunmaktadır (Apak, 2014: 45). Trabzon'da yapılan araştırmada ise hane halkı sayısının daha az olarak yoğunluk kazandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Everett Lee'nin itme-çekme kuramı kapsamında hane halkı sayısı ile işe karışan engelleri ilişkilendirmek mümkündür. Mülakat formunda geliş serüvenlerini detaylı bir biçimde öğrenmeyi amaçlayan bir soru olmamasına karşın gidişata göre böyle bir soru yöneltildiğinde katılımcılar konuşmaktan kaçınmaktadır. Katılımcılarda olumsuz izler bırakan geliş serüveninde işe karışan bazı engellerin olduğu anlaşılmaktadır. Detaylı bir biçimde bulgu elde edilememiş olmasına karşın işe karışan engeller ile hane halkı sayısı arasında ilişki olup olmadığı araştırılması gereken bir konudur. Suriyeliler, bu süreçteki engellerden dolayı mı ailesinden az kişiyle beraber göç etmektedir? sorusu karşımıza çıkmaktadır.

ix. KATILIMCI YERLEŞİM BÖLGELERİ

Katılımcılar çoğunlukla Kaşüstü'nde ikamet etmektedirler. Kaşüstü'nden sonra en fazla katılımcı Söğütlü'de ikamet etse bile katılımcıları tek bir semtte konumlandırmak mümkün değildir. Suriyelilerle bağı koparmamak adına özel bir çaba sarf etmedikleri için iş buldukları yerde ikamet eden katılımcıların yerleşim bölgeleri farklılık göstermektedir.

Diğer değişkenler arasında vurgulanan iş bulabilme etkeni, katılımcı yerleşim bölgeleri incelendiğinde de dikkat çekmektedir. Yerleşim bölgelerini seçme ölçütünü çoğunlukla söz konusu faktör oluşturmaktadır. İş yeri, yerleşim bölgesinde olmasa bile iş yeri ile yerleşim bölgesinin yakınlığı göz önünde bulundurularak yerleşim bölgesi seçilmektedir.

Giderleri en aza indirmenin yollarından biri olan iş yeri ile yerleşim bölgesi yakınlığı, katılımcılar için çekici bir faktördür.

Kaşüstü ve Söğütlü dışında katılımcıların yerleşim bölgeleri arasında; Pelitli, Sürmene, Kalkınma, Of ve Araklı yer almaktadır. Trabzon merkezine göre yapılacak bir analizde katılımcıların Trabzon il sınırları içerisinde doğuda yoğunlaştıkları görülmektedir. Kalkınma’da kalan katılımcının burada kalmasının nedeni ise Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde eğitime devam etmesidir.

Katılımcıların hepsi müstakil ya da gecekondü tarzı evlerden ziyade bir apartman dairesinde yaşamaktadır. Kadın katılımcı dışındaki diğer katılımcılar kirada oturduklarını ifade etmektedirler. Yalnızca bir kişi eşinin Türk olduğunu ve onun evinde ikamet ettiğini söylemektedir. Yaşanılan ya da yaşanılacak ev, Suriyeliler için itici ya da çekici faktör olarak bir önceliğe sahip olmamaktadır.

b. KÜLTÜREL BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

İnsanın bütün yapıp ettikleri bir diğer ifadeyle her şey kültür kavramı ile ilişkilendirilmektedir ve kültür, kendi içerisinde çeşitlenmeleri içermektedir. Edward Tylor’a göre kültür, “bir toplumun üyesi olarak insanın kazandığı bilgi, inanç, gelenek, sanatsal faaliyet, hukuk, ahlaki değerler ve diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür” (Aça, 2017: 15).

Kültürlerin benzerlik ve farklılık göstermesinde, kültürlerin oluştuğu bölgenin şartlarının farklılık göstermesi etkili olmaktadır. Şartlara göre şekillenen kültürler, insanların adaptasyonunda olumlu ya da olumsuz etkilere sahip olmaktadır. Kültürel benzerliklerin fazla olması, gidilmesi düşünülen yerdeki çekici faktörlerden olurken kültürel farklılıkların fazla olması ise potansiyel göçmenleri düşündürmektedir. Kültürlerdeki benzerlikler, olaylara ya da durumlara bakış açılarında da benzerliği oluşturmaktadır.

Bu başlık altında kültürel benzerlik ve farklılıkların hepsine detaylı olarak girilmemektedir. Trabzonlular ile derinlemesine bir etkileşime girilmediğinden dolayı katılımcıların kültürel benzerlik ve farklılıklara dair yorumlar kısıtlı kalmaktadır. Bu sınırlılık kapsamında yalnızca katılımcıların verdiği cevaplar doğrultusunda öne çıkan noktalar belirtilmektedir.

i. KÜLTÜREL BENZERLİKLER

“Türkiye ile Suriye arasında kültürel, tarihsel ve coğrafi yakınlık yadsınmaz. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki dönemde aynı ülke toprakları içinde yaşayan bu toplumun yoğun akrabalık ilişkileri olduğu da bilinmektedir” (Erdoğan, 2017: 122).

Katılımcıların kültürel benzerlik ile ilgili verdiği cevaplar üzerinden yapılan analizde Trabzonluların Müslüman olması en fazla tekrarlanan cevap olmaktadır. Lee'nin itme-çekme kuramı kapsamında ele alındığında gidilmesi düşünülen yerle ilgili çekici faktörler arasında dini benzerlik yer almaktadır.

“En önemli benzerlik Trabzonlular Müslüman, biz Müslümanız.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

“Burasının çoğunluğu Müslüman olduğu için kültürümüzün çoğu aynı.” (K4, 23, Humus, Öğrenci)

“Din olarak bize benzemeleri, kapalı olmaları uygun.” (K5, 19, İdlip, İşsiz)

Araştırmaya dâhil olan katılımcılar için gidilmesi düşünülen ya da yaşanan yerle ilgili faktörler arasında çekici faktör olan dini benzerlik birçok noktada dayanak olarak ele alınmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası giyim benzerliği noktasında hemfikirdir ancak Suriye’de tesettür giyim daha yaygın olduğu da ifade edilmektedir.

“Erkeklerin kıyafeti benzeyebiliyor ama kadın çok farklı. Biz kapalı giyeriz, burada kapalı giymeyen de çok. Şaşırdım. Müslüman bir yer çünkü.” (K8, 45, İdlip, Ev kadını)

“Giyim konusunda bir farklılık yok. Burada da benzer giyen insanlar var. Kendimi burada farklı hissetmiyorum. İstanbul da öyle değildi.” (K9, 21, Halep, Ev kadını)

“Elbise giyimleri bize çok benziyor.” (K10, 46, Halep, Ev kadını)

Giyim konusundaki benzerlik ve farklılıklara değinmede erkek katılımcılar, kadın katılımcılara göre daha çekimser davranmakta ve bu konuda çok fazla görüş bildirmemektedirler.

Lee, çekici ya da itici faktörlerin potansiyel göçmenlere göre önem derecesinin farklılık gösterdiğini savunmaktadır. Lee'nin bu görüşünü destekler nitelikte bulgulara ulaşılan bu araştırma sonrasında Geçici Koruma kapsamında Trabzon’da yaşayan Suriyeliler için dini benzerlik faktörünün diğer faktörlere oranla daha fazla önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Kadın katılımcılardan birinin ifadeleri bu faktörün önem derecesini vurgulamaktadır. Eşinin bilgisayarlar ile ilgili bir iş yaptığını ifade eden kadın katılımcı, Suriyeli eşine gelen teklifi şöyle anlatmaktadır:

“1 sene önce Kanada Konsolosluğu’ndan aranmıştı, iş teklifi almıştı. Gel hem oku hem çalış, her şeyini biz öderiz demişlerdi ama burada kendimizi daha çok rahat hissediyoruz diye gitmedik. Buradakiler de bize benziyor, kadınlar da benim gibi kapalı, fikirler benziyor. Benzer düşündüğümüz için burada rahatız.” (K9, 21, Halep, Ev kadını)

Trabzon’da sahip oldukları olanaklardan daha fazla olanağa sahip olma fırsatını geri çeviren Suriyeli erkeğe pişman olup olmadığı sorulduğunda pişman olmadığını ve kendisini Trabzonlu gibi hissettiğini söylemektedir. Suriyeli kadın ve Suriyeli eşi, benzerliklerin Trabzon’da daha fazla olmasından dolayı kendisini farklı hissetmediğini vurgulamaktadır.

Genelde potansiyel göçmenler özelde katılımcılar için damgalanmak ve dolayısıyla dışlanmak birçok şeyi engellemektedir. Katılımcılar ile Trabzonlu kişilerin dininin benzerlik göstermesi, Trabzon iline adaptasyonu olumlu yönde etkilemektedir. Aksi durumda dini yönden hiçbir ortak noktanın bulunmaması, her iki kesimin kaynaşmalarını zorlaştırmaktadır. Lee’yi destekler nitelikte olan Berry’nin görüşüne göre “...dini inanışları farklı olan göçmen ya da ana akım toplum üyelerinin birbirlerine alışması, birbirlerini tanımaları ve kaynaşmaları zaman almaktadır” (Hasta ve Saygın, 2018: 327).

Türkiye’de kimi bölgelerde hala devam ettirilen mehir; kadının, evlilik akdi ile kocasından aldığı mal ya da mülktür. Kadın, istemediğini ifade etmediği sürece erkeğin bunu ödeme zorunluluğu bulunmaktadır. Mehir ile kadını hem evliliğe ısındırmak hem de kadına maddi bir güç kazandırmak amaçlanmaktadır (Acar, 2011: 368). İslam Hukuku’nda yer edinmiş olan mehire benzer bir âdetin Suriye’de de devam ettiği ifade edilmektedir:

“Kız alıp vermeler de benziyor. Evlenirken eşim bana 15.000 TL para verdi. Bu bizim adetlerimizde de vardı, mehir deniyor. Bizim nikâhlarımızda geçmişten kalan bir adet var. Eşimiz bize nikâh öncesi para verir ki kendi ihtiyaçlarımızı alalım. Bu ilk başta verilen para. Eğer adam, kadını boşarsa o zaman 15.000 TL daha vermek zorunda. Boşanma olmazsa bu sondaki hiçbir zaman ödenmez ama.” (K10, 46, Halep, Ev kadını)

“Burada ilk zamanlar çok ödüyorlar, bundan sonra rahat. Burada kadının erkeğe yardım ettiğini gördüm. Trabzon’da bir kızla evlenmek için ailesine gittiğimizde para ödüyoruz. Mesela 10.000 tl istiyorlar. Diyorlar ki eğer sen bu kızı bırakırsan şu kadar para da onun. Ayrılma ihtimaline karşılık başka bir para daha istiyorlar. 40.000/50.000 TL gibi. Bir de sözleşme yazıp imza attırıyorlar. Türkiye’de her yerde bunu yaşadık. Ben bekârim, kendi başıma gelmedi ama çok duyduk. Suriye’de her zaman böyle bir şey yoktu. Suriye’de kız kaçırma durumu vardı, burada da var.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

Kültürel benzerliklerin fark edilmesi nasıl ki kesimler arasındaki bütünleşmeye katkı sağlıyorsa kültürel farklılıklara saygı duymayı öğrenerek ve farklılıkları, zenginlik olarak kabul ederek farklılıklardan bütünlük yaratmak gerekmektedir. Toplumsal yapıyı güçlendirmek ve toplumun devamlılığını sağlayabilmek adına çatışmalar azaltılmalı ve bütünleşmeye katkı yapılmalıdır.

ii. KÜLTÜREL FARKLILIKLAR

Araştırmaya dâhil olan katılımcıların verdiği cevaplara dayanarak dil sorununun tamamıyla giderilememesi sebebiyle Trabzonlularla yakın bir etkileşimde çok sık

bulunamamaktadırlar. Bu ise katılımcıların, kültürel benzerliklerde olduğu gibi kültürel farklılıklarda da karşılaşmasını azaltmaktadır.

Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Trabzon İline Adaptasyonu araştırması bulgularına göre katılımcılar ile Trabzonlular arasındaki en önemli kültürel farklılık dil olarak tespit edilmektedir.

Araştırmaya katılan Suriyelilerin yarısı yemeklerin benzediğini ifade ederken diğer yarısı benzemediğini ifade etmektedir. Katılımcılara yemeklerin neden benzemediği sorusu yöneltildiğinde, Trabzon'daki yemeklerin Suriye'deki yemeklere göre daha tuzlu olduğu cevabı verilmektedir. Dolayısıyla yemek kültürüne dair elde edilen farklılıkların başında Trabzon'un yemeklerinin Suriye'nin yemeklerine göre daha tuzlu ve acılı bir diğer ifadeyle daha fazla baharat katılan yemekler olduğu ifade edilmektedir:

“Burada tavuk, köfte çok yeniliyor. Suriye'deki yemeklerin aynısı burada yok. Trabzon'daki yemekleri sevemedim. Çok farklılar. Mesela köfte bazen çok sarımsaklı oluyor. Bazı yemekleri çok tuzlu.” (K8, 45, İdlip, Ev kadını)

Katılımcılar için yemek kültüründeki farklılık, göçü etkileyen itici ya da çekici faktörler arasında önem teşkil etmemektedir. Gerekli malzemeleri satın alarak kendi damak zevklerine göre yemek yaptıklarını ve bu farklılığın çok önemli olmadığını dile getirmektedirler. Yemek kültürlerini ve yemek kültürleri çerçevesindeki alışkanlıklarını Trabzon'da da devam ettirdikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Trabzon'da yaptıkları Suriye yemeklerine örnek olarak Kepse pilavı verilmektedir.

Katılımcılardan birkaçı Türkiye'nin Suriye'ye göre daha organize bir ülke olduğunu ve Türkiye'deki hizmetlerdeki sistemin daha iyi olduğu ifade etmektedir:

“Farklılıklar da vardır. Trabzon'daki sistem daha iyi. Misal Göç İdaresi'nde her şeyi bilgisayarlarda yapıyorlarmış. Daha hızlı bir şekilde işlemlerimiz tamamlanıyor. Hatta evden çoğu işlemleri tamamlıyoruz. Mesela faturalar. Hepsini evden ödeyebiliyoruz. Ama Suriye'de farklı işte. Suriye'de çoğunlukla kâğıtlarla işlemlerimizi yapıyorlardı.” (K6, 24, İdlip, Öğrenci)

Araştırmanın bulgusu, 2017 yılında yapılan araştırmanın bulgusu ile örtüşmektedir. 2017 yılındaki araştırmada görüşülen Suriyeliler, Türkiye'deki hizmetlerin daha düzenli bir sisteme sahip olduğunu söylemektedir (Barıtcı, 2017: 234-235). Yapılan yorumlar, Trabzon'a dair yapılan yorumlarla örtüşmektedir.

Evlilik olgusuyla ilgili karşılaşılan farklılık ise katılımcı tarafından şöyle ifade edilmektedir:

“Suriye'de evleneceğimiz kızı, çoğunlukla anne-baba tarafımızdan biri ayarlar. Kızın anne-babasına iletilir ondan sonra kızla konuşulur. Burada adetler çok farklıymış: Bir kızla tanışayım, bakarım uygun mu değil mi, ondan sonra aileme iletirim. Bizde yani Suriye'de

öyle bir şey azdır. Öyle bir şey sadece büyük şehirlerde olabilir. Ama çoğunlukla bizde öyle bir şey ayıptır.” (K6, 24, İdlip, Öğrenci)

Komşularla ilişkiler bağlamında Suriye’deki komşuluk ilişkilerinin daha iyi olduğu dile getirilmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri, dil sorunundan kaynaklı olarak Suriyeliler ve Trabzonlular arası iletişimin sekteye uğramasıdır. Dil sorununun çözülmesiyle beraber Suriyelilerin çevresiyle daha fazla iletişime geçebilmesi ve kendilerini daha doğru ifade edebilmesi sonrası bu farklılığın giderilme olasılığı yüksek bulunmaktadır:

“Misal biz Suriye’deyken komşu olarak birbirimize ziyaretimiz sürekli olurdu ama burada bu şekilde ziyaretler olmuyor. Suriye’deyken biz daha içli dışlıydık.” (K5, 19, İdlip, İşsiz)

Erkek katılımcının ifadeleri de göz önünde bulundurulduğunda Suriyelilerin kasıtlı olarak kendilerini Trabzonlu halktan uzak tutmadıkları, dil gibi kültürel farklılıkların etki alanının geniş olmasından kaynaklı sınırlı düzeyde iletişime geçilebildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

c. MEMNUN OLUNAN-ŞİKÂYET EDİLEN YÖNLER

i. MEMNUN OLUNAN YÖNLER

Türkiye’deki Suriyeliler adlı araştırmasıyla literatüre katkıda bulunan Mahmut Kaya, araştırmasında Suriyelilerin Türkiye’de yalnızca akrabalık bağı nedeniyle kabul görmediğini belirtmektedir. Kaya’nın araştırmasına göre Suriyeliler; din ve vicdani/insani değerler aracılığıyla Türk vatandaşları ile yardımlaşma ve dayanışma içerisine girerek toplumsal kabul görmektedirler (Kaya, 2017: 129). Araştırma kapsamında görüşülen katılımcılar da Trabzonlu halktan kötü bir muamele görmediklerini ve dolayısıyla kendilerini Trabzon’da rahat hissettiklerini ifade etmektedirler. Her iki araştırma bulgularının benzerlik göstermesinden hareketle Suriyelilerin, kendilerini dışlanmış hissetmedikleri şehirlerde kalmayı tercih ettikleri söylenebilmektedir.

Geçici Koruma kapsamında olup Trabzon’da yaşayan Suriyelilerle yapılan bu araştırmanın bulgularına göre Suriyelilerin şehirde kalmalarını sağlayan çekici faktörler arasında kendilerini güvende hissetmeleri yer almaktadır. Elde edilen bulgu, 2016 yılında Trabzon’daki Suriyelilerle yapılan araştırmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir. Sözü edilen araştırmanın bulgularında da Suriyelilerin büyük bir oranının Trabzon’da kendini güvende hissettiği sonucuna ulaşılmaktadır (Şahin vd., 2016: 3).

Mardin’de yapılan çalışmada katılımcılara Türkiye’ye göç etmelerini etkileyen faktör sorulmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası güvenli olduğu için Türkiye’yi tercih ettiğini ifade etmektedir (Apak, 2014: 55). Bu bulgu ile örtüşen çalışmamızın bulguları, can

güvenliğinin olması faktörünün çekici faktörler arasında önemli bir role sahip olduğunu desteklemektedir.

Kendilerine önyargı ile yaklaşan kişiler olmasına rağmen katılımcılar, Trabzonluları genel olarak hoşgörülü olarak görmektedir:

“Buradaki devlet daireleri insanlara daha fazla saygı gösteriyor. Suriye’de çok zalim davranıyorlardı.” (K4, 23, Humus, Öğrenci)

“İstanbul, Ankara bize biraz daha uzak. Avrupalılara daha yakın onlar. Buradakiler bize, Suriye’ye daha yakın. Buradaki halk çok sakin, çok yardımcı. Yabancıları sevenlerini de gördük, sevmeyenlerini de gördük ama sevenler daha fazla olduğu için rahatız burada.” (K6, 24, İdlip, Öğrenci)

Katılımcıların cevapları incelendiğinde karşılaşılan olumsuz örnekler odaklanmadıkları ve Trabzon halkına karşı iyimser bir algıya sahip oldukları görülmektedir.

“Kesinlikle Suriye’yi seviyoruz ama Suriye’deki devlet dairelerinde rüşvet çok vardı maalesef. Başka sorun mesela devlet hakkında konuşmak bize yasaktı. O hürriyet yoktu. Direkt hapse gönderiyorlardı. Tehlikeliydi. Sert bir sistem vardı. Şu an daha da tehlikeli. Kendimizi güvende hissetmeyiz orada. Burada güvendez ama. Yakın zamanda izin alabilirlerse de ailem de Trabzon’a gelmek istiyor. Ben buradayım, burası İstanbul’dan daha sakin, daha yaşanılabilir bir yer çünkü.” (K9, 21, Halep, Ev kadını)

Araştırma sırasında gözlenen durumlardan biri şöyledir: Katılımcılar hem kendilerine sağlanan hizmetlere hem de Trabzonlu kişilere yönelik olumsuz geri dönüt vermede çekimser davranmaktadır. Yaşadıkları olumsuz durumları anlatan katılımcılar, sözlerinin peşine bunun sık olmadığını ve genel olarak memnun olduklarını eklemektedirler:

“Bizim dilimiz Kur’an dilidir. Ondan herkes Arapça seviyordur yani bizim konuşmamızı çok severler ama Suriyeli olduğumuz için bazı Türk arkadaşlarımız bizden çekiniyorlar. “Siz neden çıktınız?”, “Neden savaşmadınız?” gibi sorularla karşılaşıyoruz. Bıktık demeyeyim ama haberlerde aynı şeyler gösteriliyor neden aynı soruları bize soruyorlar. Bazılarına cevap veriyoruz bazılarına cevap veremiyoruz. Yine de bir çatışmam olmadı ama çalışan Suriyeli arkadaşlarımız karşılaşıyor olabilir. Güvende hissedirim. Diyelim ki %80 hissedirim. Sonuçta bu benim ülkem değil, Suriyeliyim. Savaş olmasaydı belki orada daha rahat daha güvende hissedebilirdim. Akrabalarım yanımda olurdu, kanunları daha iyi bilirdim. Sonuçta çocukluktan beri oradaydım. 5 yıldır Trabzon’dayım ama her şeye çok iyi alışamadım. Akrabalarım yanımda değil. Ama sonuçta Müslüman bir ülkedeyim, kanunlu bir ülkedeyim. Ondan çok büyük bir korkum yok ama yine de %100 diyemem.” (K6, 24, İdlip, Öğrenci)

Vatanından ayrı ve farklı bir milletin arasında olmanın vermiş olduğu tedirginlik, katılımcılarda karşımıza çıkmaktadır. Vatan özlemini dile getiren katılımcılardan oranları az olmakla beraber bazıları güvende olduklarını ifade etmelerine karşın yabancı olduklarından dolayı sonsuz bir güven hissetmediklerine vurgu yapmaktadır. Bu detay, Suriye-Trabzon karşılaştırmasında kendini açığa çıkarmaktadır.

Araştırmaya dâhil olan katılımcılar İstanbul, İzmir ve Ankara'daki trafiğin fazla olmasına karşılık Trabzon'un bu açıdan daha sakin olduğunu söylemektedir. Trabzon'un sakinliği, katılımcılar için çekici faktörler arasında yer almaktadır. Söz konusu faktörün önem derecesi, katılımcılara göre farklılık göstermekle birlikte bu faktörü itici faktör olarak gören hiçbir katılımcı bulunmamaktadır.

Katılımcılar arasında çocuk sahibi olanların görüşleri incelendiğinde çocuklarının Trabzonlularla beraber eğitim almasını hoş karşıladıkları görülmektedir. Çocuklarının başlangıçta zorlanmalarına ya da zorlanacak olmalarına karşın beraber eğitim almalarının ileride Türkçe öğrenimine katkı sağlayacağı ve dolayısıyla Trabzon iline adaptasyonlarının kolaylaşacağı görüşünü savunmaktadırlar.

ii. ŞİKÂYET EDİLEN YÖNLER

Katılımcıların şikâyetlerinden birini geçici barınma merkezleri oluşturmaktadır. Önceden kamp olarak adlandırılan ancak sonrasında geçici barınma merkezi adını alan bu yerlerde kalmak yerine Trabzonluların arasına karışmayı tercih etmelerinin nedenleri arasında; geçici barınma merkezlerindeki koşulların zorlayıcı olması yer almaktadır. Katılımcılar, geçici barınma merkezlerine yönelik olumsuz söylemler duyduklarını ve bu söylemlerin, orada kalma konusunda isteksiz olmalarına neden olduğunu ifade etmektedirler. Katılımcıların neredeyse tümü geçici barınma merkezlerinde kalmadıklarını; çok az bir kısmı ise kısa bir süre için kaldıklarını ve sonrasında oradan kaçtıklarını söylemektedir. Cinsiyete göre incelendiğinde erkek katılımcıların yalnızca bir kısmı geçici barınma merkezinde kalmışken kadın katılımcılardan hiçbirinin bu merkezlerde kalmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Kadın katılımcılar, bu yerler ile ilgili erkek katılımcılara oranla daha az bilgi sahibidirler. Bu merkezlerde kalan ve kalmayan katılımcıların, buralara dair görüşleri farklılaşmamaktadır. Geçici barınma merkezlerinde kalmış ya da hala kalan kişilerden duyduklarına dayanarak K1 ve K2 görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Kendim yaşamadığım için iyi yönlerini diyemem ama başkalarından duyduğuma göre oralar sanki hapisane gibi bir yer. “Oradaki çalışanlara yemek dağıtıldığı zaman alacaksın, dağıtılmadığı zamanlar aç kalırsın”. Şehir içinde mesela Trabzon’da çalışırsın, ev tutarsın. Daha insan gibi yaşarsın şehirde. Kampta iş yok diye kalmadım. Şehir içinde çalışmak varken ben kampta durmam.” (K1, 27, Halep, Otel personeli)

“Kamplarda kalmadım. Direkt İstanbul’dan gelip ev tuttuk. Kamplarda çalışma şansı olmayan, sakat olan insanlar kalıyor. Biraz maaş biraz yemek alıyorlar. Böyle bir hayat güzel değil, hayvan gibi yaşıyorlar. Ben çalışıp yorulacağım ama sıkıntı değil. İnsan gibi yaşarım. Herkes yoruluyor sonuçta, ben de yorulabilirim.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

Geçici barınma merkezlerinde kalmış erkek katılımcının ifadesi ise şöyledir:

“Ailemle birlikte kaldık. Hatay’da. Kamplar iyi, rahat ama çok kötü bir yanı var: Oradaki görevlilerin ve askerlerin kötü muamelesi. Mesela kamptan bir gün çıkmak istiyorsan izin almak için bütün gün uğraşmak zorundasın. Hastaneye gideceğimiz zaman 3’e kadar bekliyorduk izin için. Bu zorluklardan dolayı kamptan kaçtık.” (K5, 19, İdlip, İşsiz)

Araştırma sürecinde şahit olunan konuşmalar ise yukarıdaki ifadeyi doğrular niteliktedir. Geçici barınma merkezlerinde kısa süre görevli olarak çalışan memurlardan biri, Kilis’teki geçici barınma merkezi üzerinden örnek vererek günde 1 saat suyun geldiğini, giriş-çıkışın parmak izi ile olduğunu ve elektrik kesintisinin sıkça yaşandığını söylemektedir. Suriyelilere verilen AFAD kartı ile geçici barınma merkezinde yer alan Bim’den alışveriş yapıldığını ve dışarıya çıkışın sıkı bir denetime tabi tutulduğunu belirtmektedir.

Katılımcılar, Trabzonlu bazı kimselerin, kendilerine karşı önyargılı yaklaşıklarını ve gerçeği öğrenmek için çaba sarf etmediklerinden şikâyet edilmektedir:

“Buradakiler, Suriye’de ne var anlamıyorlar. Bazıları Suriye’de neler olduğunu duymamış bile. Bize sürekli “sen neden Türkiye’ye geldin?” ve “neden savaştan kaçtın?” diye soruyorlar. Suriye’de nasıl bir savaş var anlamıyorlar. Bildikleri tek şey; Suriye’de savaş vardır ve ...adlı kişi savaştan kaçtı Türkiye’ye geldi. Diyorlar ki Türkiye’de savaş olursa ben kaçmayacağım. Anlamıyorlar, Suriye’de nasıl bir savaş var anlamıyorlar. Türkiye’de 15 Temmuz Darbesi’nde herkes dışarı çıkıp vatanını savundu. Devlet o kişilerin arkasındaydı ama Suriye’de devlet bizi vuruyordu. Bizi kim koruyacaktı? Ben orada kimin yanına gidecektim. Esad’ın yanına mı? Esad’ın yanına gitsem arkadaşımın üstüne bomba atmaya çalışacaktım. Yani bu tarafa gitsem arkadaşımı vuracaktım, o tarafa gitsem amcaoğlumun vuracaktım. Bunları anlamak istemiyorlar işte.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

“Bazıları diyor ki “Siz Suriyelisiniz”. Yani hiçbir şey bilmeden konuşuyorlar” (K4, 23, Humus, Öğrenci)

Benzer durumlarla nadiren karşılaştığını ifade eden katılımcılar, kendilerini ifade ettikten sonra önyargılı kişilerin görüşlerinin değiştiğini bildirmektedir. Başlangıçta kendilerini doğru bir şekilde ifade edemedikleri için problem yaşayan katılımcılar, dili öğrenmeye başladıktan sonra bu önyargı ile mücadele etmektedirler.

“Bir şehirden bir şehre geçmek istediğimizde veya başka şehirdeki akrabalarımızın yanına gitmek istediğimizde illaki bir belge istiyorlar” (K1, 27, Halep, Otel personeli)

Katılımcıların şikâyet ettikleri ve yanlış bilindiğini düşündükleri bir diğer konu, Suriyeli dilencilerdir:

“Mesela yollarda “1 Lira 1 Lira” diye dolaşanlar var ya onlar zaten Suriye’de de bu işi yapıyorlardı. O çocukların babası evde yatıyor işte. Suriyeliler onlar değil, biziz işte. Çalışıyoruz, işimize bakıyoruz. O yüzden konuşmuyoruz. Bir Suriyeli güzel bir şey yapsa ona kimse bakmaz ama kötü bir şey yapsa bak nasıl konuşurlar. Diyelim şimdi ben gidip şurada bir çocuğun hayatını kurtarsam kimse dönüp bakmaz yani kimse duymaz. Kötü bir

şey yapsam herkes telefonu çıkarıp çekecek, bak şu Suriyeliye diyecekler. Önyargılılar yani.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

Elde edilen bu bulgu, Murat Erdoğan’ın Türkiye’deki Suriyeliler kapsamında yaptığı araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir. Bu araştırmasında Suriyeliler, Suriyeli dilencilerin aslında Türkiye’ye geldikten sonra yoksullaşan kişiler olmadıklarını; söz konusu grupların, Çingene/Roman gibi profesyonel dilenci grupların olduklarını ifade etmektedirler. Araştırmada Suriyeliler, dilencilerden ötürü kendilerine yönelik olumsuz bir algının oluştuğunu da eklemektedirler (Erdoğan, 2015: 18). Yinelemek gerekir ki; K2’nin ifadesinde vurgulanan şeylerden biri, bizleri tekrar önyargıya götürmektedir. Birtakım Suriyelinin davranışı, tüm Suriyelilere yüklenmekte ve tüm Suriyelilerin etkilenmesine neden olmaktadır.

Günümüzde hala yanlış bilindiği tespit edilen bu durumun düzeltilmesi, Suriyelilere yönelik önyargının azaltılmasında ya da kırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Suriyeli dilenciler konusu, medya aracılığıyla kasıtlı olarak ya da olmayarak yanlış aktarılmakta ve yerel halkın yanlış bir algıya sahip olmasına neden olmaktadır.

Araştırma bulgularına göre şikâyet edilen durumları ya da karşılaşılan zorlukları etkileyenlerden en önemli etkenler arasında dil yer almaktadır:

“Savaştan önce bir sorunumuz yoktu, savaş olmasaydı gelmezdik. Suriye’de kalırdım. Zor oldu günlerce yoldaydık. Bunu konuşmak istemem geride kaldı. Ama burasını da sevdim. Alıştım buraya. Türkçe konuşmaya başladıktan sonra her şey daha kolay oldu” (K9, 21, Halep, Ev kadını).

Dil, kişilerin birbirini doğru ifade edebilmesini sağladığı gibi kişilerin birbirlerini doğru bir biçimde anlayabilmesi için önemli bir konuma sahiptir. Bir toplumun dilini bilmek, o toplumun kişilerle etkili bir iletişim kurmanın aşamalarından birini oluşturmaktadır.

d. DİL VE İLETİŞİM

Geçici Koruma kapsamında Trabzon’da yaşayan ve araştırmaya katılan Suriyelilerin yarısı Türkçeyi ilk olarak kurs ve hazırlık eğitimi gibi dil eğitimlerine katılarak öğrenmekte iken diğer yarısı hiç kursa gitmeden yalnızca çevresiyle kurduğu iletişim sonucu Türkçe öğrenmektedir. Katılımcıların Türkçeyi Türkiye’ye geldikten sonra öğrenmeye başlamaları, Trabzon iline adaptasyon sürecini yavaşlatmaktadır:

“Trabzon’a ilk geldiğimde çok zorlandım. Daha ne Türkçem vardı ne de burada halk nasıl yaşıyor biliyordum. İlk geldiğimde 4 ay boyunca evde kaldım, hiç dışarıya çıkmadım. Çünkü hiçbir şey bilmiyordum. Ondan sonra okula başlayınca Türkçeyi yavaş yavaş öğrenmeye başladım. Alışmaya başladım. Türk arkadaşlarım da olmaya başlamıştı. Rahatlamıştım biraz, yabancılik hissetmemeye başladım.” (K6, 24, İdlip, Öğrenci)

Koyuncu, 2014 yılında literatüre katkıda bulunduğu araştırmasında Suriyelilerin ilk olarak işaretlerle anlaşmaya çabaladıklarını ve büyük bir çoğunluğun kendi çabasıyla

Türkçeyi öğrenmeye çalıştığı sonucuna ulaşmaktadır (Koyuncu, 2014: 76). Sözü edilen araştırmanın bulgularıyla kısmen benzerlik gösteren bir durum mevcuttur. Bu çalışmada katılımcıların yarısının dil kurslarına katılmasına karşın bu kursların yetersizliğine de vurgu yaptıkları görülmektedir. Başlangıç olarak dil kurslarının tercih edildiğini ancak sonrasında kişilerin kendi çabalarıyla Türkçe öğrenmek için çabaladıkları görülmektedir.

Katılımcıların yarısından fazlası Türkçe anlayıp konuşabilirken; geri kalan kısım bazı kelimeleri anlamasına rağmen Türkçe konuşamamaktadır. Araştırmaya katılan Suriyelilerin dil öğrenme konusundaki çabalarına karşın çalışılan bazı işlerde Türklerden daha çok Araplarla etkileşim halinde olmanın ve dil kurslarındaki eğitimin yalnızca temel bilgileri içermesi Türkçe konuşamayan katılımcıların dile getirdiği sebeplerdir. Dolayısıyla dili öğrenmede yalnızca dil kurslarının yeterli olmadığı ve yerel halk ile iletişimin, dili öğrenmeyi hızlandırdığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir diğer ifadeyle kursa ya da hazırlık eğitimi gibi dil eğitimlerine katıldığı halde Trabzonlu kişilerle sözlü ya da yazılı Türkçe iletişim kurmayan Suriyeliler, öğrendiklerini kısmen unutarak Türkçe konuşamamaktadır.

“Biraz, işimi yürütecek kadar biliyorum. Burada kursa gittim, gittiğim kursta verilen bütün eğitimleri aldım. Sayıları, harfleri ve bazı kelimeleri biliyorum. Zaten kurslar sadece bunları, temel eğitimi öğretiyorlar. Daha çok insanların arasına karıştıktan sonra Türkçem gelişti. Benim işim daha çok Araplarla olduğu için Türkçe öğrenmem de yavaşladı.” (K3, 42, Şam, Tekstilci)

“Okuldan önce 2 ay dil kursuna gittim ama 2 ay hiçbir şeye yetmez. 5 kitap vardı. Sadece A1’i öğrendim. Zamanla konuştuğça daha iyi oldu.” (K6, 24, İdlip, Öğrenci)

Araştırmaya katılan Suriyeliler, ortamda Trabzonlu olmadığı takdirde kendi aralarında Arapça konuştuklarını ifade etmektedirler. Bunun nedenleri olarak ise gerek alışkanlık gerekse daha kolay sohbet edebilmeleri görülmektedir. Bu sebepler haricinde Arapçayı unutmamak için de bu yolu tercih ettiğini söyleyen katılımcı da bulunmaktadır:

“Mesela Suriyeli arkadaşımın Arapça konuştuğum için daha güzel anlatabiliyorum. Onun Arap olduğunu bildiğim için neden Türkçe konuşayım ki? Yoksa ben 10 yıl sonra Arapçayı unutmurum. Sadece dili unutmamak için böyle yapmıyorum. Onun Arap olduğunu bilince ağızdan hemen Arapça çıkıyor. Bilerek ya da özellikle yapmıyorum. Türkçe konuşmaya çalıştım ama olmuyor. Bazı şeyleri tam anlatamıyoruz.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

Kültürün en önemli bileşeni olan dil konusunda; Suriyelilerin Türkçe öğrenmelerine karşın bilinçli ya da bilinçsiz olarak da dillerine bir diğer ifadeyle kültürlerine sahip çıktıkları görülmektedir.

Katılımcıların büyük bir oranı Trabzonlu kişilerle görüşmektedir ancak bu görüşme kısıtlı bir şekildedir. Suriyelilerin uyum süreçlerine yönelik yapılan bir başka çalışmada

birçok Suriyelinin toplumdan izole bir şekilde yaşadığı ve bu durumun başlıca nedeninin dil yetersizliği olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Yıldırım alp vd., 2017: 122). İfade edilen neden, Suriyelilerin Trabzon'a adaptasyonunu da etkileyen temel faktörler arasında yer almakta ve Trabzon'da da etkisini sürdürmektedir. Pek fazla Türkçe bilmediğini ifade eden katılımcılar, karşı tarafın biraz Arapça bilmesi durumunda bir şekilde Trabzonlularla sohbet edebilmektedir.

Katılımcılar diğer Suriyelilerle tanışmak ya da görüşmek için özel bir çaba sarf etmemektedir. Suriye'deyken tanıdığı Suriyelilerle ara sıra görüşmesinin yanı sıra Suriyeliler arası "hemşehrilik" bağının güçlü bir biçimde sürdürülmediği görülmektedir. Katılımcıların, hemşehrilik bağını öncelikli olarak Trabzon'a gelmek için kullandıkları görülmektedir. Bu bağ sayesinde barınma ihtiyacını gidermeyi ve Trabzon iline dair bazı bilgileri edinmeyi sağlamaktadırlar. Ağ bağlantıları aracılığıyla gidilmesi düşünülen yerdeki maliyet ve riskler azaltılmaktadır; dolayısıyla ağ bağlantılarının bir diğer ifadeyle hemşehrilik bağlarının varlığı, katılımcılar için göç kararının verilmesinde çekici faktör olarak görülmektedir. Altının çizilmesi gereken nokta, başlangıçta irtibata geçtikleri Suriyelilerle görüşmelerine karşın Trabzon'daki diğer Suriyelilerle tanışmak ya da görüşmek gibi bir tutumlarının olmamasıdır.

Kadın katılımcılar, erkek katılımcılara göre komşularıyla daha fazla zaman geçirmektedir. Ev kadını olmalarından ötürü günlerini evinde geçiren kadın katılımcılar, bütün komşularını tanımadıklarını ve sadece birkaç komşularıyla görüştiklerini ifade etmektedirler. Türkçeyi biraz anladığını ancak konuşamadığını söyleyen kadın katılımcılar ise karşı tarafın biraz Arapça bildiğini ve bu şekilde komşularıyla iletişim kurabildiğini söylemektedir.

Trabzonlu halk ile Suriyeliler arası iletişimlerden biri, Araplar üzerinden ilerlemektedir. Son yıllarda Arap turistin Trabzon'a yoğun ilgi göstermesi sonucu işyerlerinin Araplar sayesinde daha fazla gelir sağlaması dolayısıyla bazı esnafın Suriyelilerden yardım istediği dile getirilmektedir:

"Birçok tanıdığım Trabzonlu var. Birçoğuna da Arapça öğretiyorum. Mesela iş yerlerdeki esnaf komşularım, Arap müşteriler geldiğinde benden yardım istiyorlar." (K3, 42, Şam, Tekstilci)

Suriyeli kadınlar ile komşuları arasında da "merak" temelli benzeri bir durum söz konusudur:

"Bazen komşularım "Bu Arapça ne demek?" , "Şu Arapça ne demek?" diye soruyorlar. Merak ediyorlar." (K9, 21, Halep, Ev kadını)

Yalnızca Suriyeliler, Türkçe öğrenmemekte; Trabzonlular da Arapça kelimeleri öğrenmektedir. Burada Suriyelilerin zorunda hissettikleri için Türkçe öğrenmeleri dikkat çekmektedir.

Trabzonlularla iletişim kurmanın önündeki engellerin başında “önyargı” gelmektedir. Trabzon’a ilk geldiklerinde Türkçe bilmediklerini ve dolayısıyla Arapça konuştuklarını söyleyen katılımcılar, kimi Trabzonluların kötü bakışlarına maruz kaldığını belirtmektedir. Türkçe konuşmaya başladıktan sonra kendilerini daha iyi ifade eden Suriyeliler, çevrelerindeki önyargıyı yıkmaya çalışmaktadır:

“İlk geldiğimde iletişimimiz çok iyi değildi. Bazıları diyor ki “Siz Suriyelisiniz”. Yani hiçbir şey bilmeden konuşuyorlar ama Türkçe öğrendikten sonra insanlara ne olduğumuzu anlatabildik. Daha iyi anlaştık, arkadaşlarım oldu. Hayat burada daha kolay oldu.” (K4, 23, Humus, Öğrenci)

Yaşadıkları şehirde yabancı oldukları için çatışma ortamlarından özellikle uzak durduklarını ifade eden katılımcılar, eleştirildiklerinde ya da sorgulandıklarında alttan alarak konuyu kapatmaya çalışmaktadır:

“...Türk arkadaşarımla aramızda bir sorun olmadı, iyi anlaşıyoruz. Bir tartışmamız olmadı, böyle yerlerde bulunmuyoruz. Bir sıkıntı olduğu zaman oradan çıkıyoruz. Biz burada zaten yabancıyız. Ben burada bir sıkıntı yaparsam insanlar bütün Suriyelilerin kötü olduğunu zannedecek. “Tamam sen haklısın” deyip ya da güzelce anlatıp konuyu kapatıyoruz.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

e. TRABZON’DA KALICILIK

Katılımcıların ne kadar süredir Trabzon’da olduklarına bakıldığında; katılımcıların 1 ila 5 senedir burada oldukları sonucuna ulaşılmaktadır. Araştırmanın bulgularına göre katılımcıların bir kısmı 5 sene ve diğer bir kısmı 3-3.5 senedir Trabzon’da yaşamaktadır.

Katılımcıların Trabzon iline geldikten sonra dışarıya pek çıkmadıkları, oranları az olmakla beraber birkaç katılımcının tedavi olmak ya da tedavi ettirmek amacıyla il dışına çıktıkları tespit edilmektedir. Sağlık hizmetlerinden memnun olduklarını dile getiren katılımcılar, Arap doktorun varlığı durumunda il dışına tedavi olmak ya da tedavi ettirmek amacıyla çıkabilmektedir. Lee’nin çekici faktörleri arasında gösterilebilecek bu faktör, potansiyel göçmenlerin eyleme geçmelerine neden olmaktadır.

Katılımcıların neredeyse hepsi Trabzon’da düzen kurduklarından dolayı Trabzon’da kalmayı düşünmektedir. Düşük bir orana sahip olan diğer kısım ise Suriye’ye veya başka bir ülkeye dönmeyi düşünmektedir. Trabzon’dan ayrılmayı düşünen katılımcılar ise aile üyelerinden bazılarının yaşadığı Suriye’ye ya da başka bir ülkeye gitmeyi planlamaktadır. Katılımcılar, Suriye’deki durumun uzun süre düzelmeyeceğine ve Suriye’ye geri döndükleri

takdirde tekrar zor süreçlerden geçerek yeni bir düzen kurmak zorunda kalacaklarına inanmaktadırlar. Dolayısıyla var olan düzen ve gelirlerini koruyarak risk almaktan kaçınmayı tercih ederek gelecekte Trabzon'da kalmayı planlamaktadırlar.

Trabzon'da kalma istekleri cinsiyet bağlamında incelendiğinde şu sonuca ulaşılmaktadır: Kadın katılımcıların hepsi; erkek katılımcıların yarısından fazlası Trabzon'da kalmayı düşünmektedir.

Lee'nin çekici-itici faktörler kuramı bağlamında ele alınan bu bulgulara göre Suriye'deki savaş sonrası şartları katılımcılar için itici faktörler arasında yer almaktadır. Söz konusu itici faktör beraberinde birçok itici faktörü de getirmektedir. Barınmak için yeni bir yer edinmenin zorluğu gibi temel ihtiyaçların giderilmesi, savaş sonrası ortamda daha da zorlaşmaktadır.

Çekici-itici faktörleri tartarak Trabzon'da kalmaya, Suriye'ye dönmeye ya da başka bir şehir/ülkeye gitmeye karar verilmektedir. Katılımcılar için manevi yönden Suriye'ye duyulan özleme karşılık hayatın gerçeklerini oluşturan temel ihtiyaçların karşılanması daha ağır basmaktadır. Dolayısıyla Suriyeli katılımcılar, psikolojik olarak yaşadıkları zor süreci tekrar yaşamamak adına buldukları ortamda uzun süre kalmayı düşünmektedirler.

Bazı katılımcılar Suriye'ye geri dönmek isteseler bile geride dönmelerini etkileyen fazla bir şeylerinin kalmadığını ifade etmektedir:

“Suriye'ye geri dönmek istemem. Burada iş buldum, burada arkadaş buldum yani burada hayat kurdum. Şimdi Suriye'ye gitsem orada yabancı olacağım. Suriye'de savaş başladığında ben 13 yaşındaydım, 17 yaşında da Suriye'den çıktım. Bir şey görmedim, sadece savaş gördüm. Burada her şeyi öğrendim. Hem annem ve kardeşim de burada.” (K2, 21, Halep, Otel personeli)

K2'nin ifadelerinden de çıkarılacağı üzere katılımcılar için Suriye'de akrabalarının olmayışı, gidilmesi düşünülen yerdeki itici faktörler arasında bulunmaktadır.

Kadın katılımcının kalıcılık meselesindeki görüşlerinde ise çekici faktörlerden birine yer verilmektedir:

“Suriye'ye geri dönmeyi düşünmem. Burada bir düzen kurmuşken yeniden düzen kurmak çok zor. Türkiye'de 2 sene Erzincan'da yaşadık. Eşimin akrabaları oradaydı diye orada gitmiştik. 4 buçuk senedir de Trabzon'dayız. Oğlum biraz hasta olduğu için Trabzon'a gelmiştik. Tedavisi için geldik, hizmetlerden memnun kaldık. Başka bir yere gitmek istemem. Alıştım buraya.” (K7, 30, Halep, Ev kadını)

Sağlık alanındaki yetersizlikler, potansiyel göçmenleri hareketlendiren faktörlerdendir. Başlangıçta savaş itici faktöründen kaynaklı olarak zorunlu göç eden katılımcılar, bazı hastalıklarının tedavisini yaşadığı şehirde bulamadığında başka bir şehre göç etmektedir.

f. KAMU HİZMETLERİNDEN MEMNUNİYET

Katılımcılar Trabzon'da aldıkları hizmetten memnun olduklarını ve büyük bir sorun yaşamadıklarını söylemektedirler. İstanbul, İzmir ya da Ankara'da yaşadıkları sorunlar Trabzon'a gelen katılımcılar, diğer şehirlere göre Trabzon'daki kamu hizmetleri yönünden daha az sorun yaşadıklarını ifade etmektedir:

“Aldığım hizmetlerde bir sıkıntı yok. Kimliğim var, her şey tamam. Sağlık sigortam var. Hastaneye gidebiliyorum. İstanbul'da iken böyle olmuyordu. Daha çok sıra bekliyordum. Trabzon'daki halimize şükür.” (K3, 42, Şam, Tekstilci)

“Ama İstanbul çok kalabalık. O yüzden her şey daha zordu. Kalabalık olduğu için işlerimizi daha uzun sürede hallediyorduk. Burada daha kolay.” (K10, 46, Halep, Ev kadını)

Gidilmesi düşünülen yerle ilgili çekici faktör olan şehrin sakinliği ya da yaşanan yerle ilgili itici faktör olan şehrin kalabalık oluşu, katılımcıların hizmetlerden daha fazla yararlanmaları noktasında önem teşkil etmektedir.

Aldıkları hizmetlere yönelik Trabzon İl Göç İdaresi'nde ve hastanelerde gördükleri muamele sıkça örnek olarak verilmektedir.

“Sağlık alanındaki hizmetlerden de yararlanabiliyorum. Yakın zamanda bir ameliyat geçirdim, benden hiçbir ücret almadılar.” (K3, 42, Şam, Tekstilci)

“Bazıları diyor ki “Siz Suriyeliler hastaneye gidince sıra almadan giriyorsunuz”. Bu şeyler çok yanlış. Biz diğer insanlar gibi sıra alıyoruz, bekliyoruz yani hiçbir farkımız olmuyor.” (K4, 23, Humus, Öğrenci)

Araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olan ve 2016 yılında Nizip'teki Suriyeliler kapsamında yapılan bir başka çalışmada da katılımcıların büyük bir çoğunluğu sağlık alanında sorun yaşamadıklarını dile getirmektedir (Kaya, 2016: 51).

Üç yıl önce Trabzon'dan farklı bir şehirde yapılan araştırma bulgularındaki benzerliklerden hareketle Suriyelilerin sağlık alanındaki hizmetlerde genellikle bir sorun yaşamadıkları ve işlerini kolaylıkla halledebildikleri söylenebilmektedir. Aksine vurguladıkları nokta, kendilerine ayrımcılık yapıldığına dair yanlış bir algı olduğudur. Kendileri ile genelde Türk vatandaşlar özelde Trabzonlular arasında kendilerine öncelik tanınmadığı ve bu yanlış algının kendilerine kötü bir dönüt olarak yansıdığı ifade edilmektedir.

g. ÖNERİLER YA DA İSTEKLER

Memnun olunan ya da şikâyet edilen yönler başlığında vurgulanan olumlu ya da olumsuz durumlardan hareketle öneriler ya da istekler şekillenmektedir. Araştırmaya dâhil

olan katılımcılara istekleri sorulduğunda katılımcıların büyük bir çoğunluğu dil sorununa yönelik bir isteğini dile getirmektedir. Çoğunluğu oluşturan kısım içerisinde Arapça eğitim veren okulun olması, okullarda Arapça bilen öğretmenin olması, Arapça kursu ve Türkçe kursunun olması ifadeleri yinelenmektedir.

Türkiye genelinde olduğu gibi Trabzon’da da Halk Eğitim Merkezleri tarafından dil kursları açılmaktadır. Katılımcılara bu bilgi verildiğinde kadın katılımcıların, erkek katılımcılara oranla daha az haberdar olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Yine bu bilgi kapsamında katılımcılardan haberi olup kursa gitmeyen kişiler, yaşadıkları yere uzak olduğu ya da çalıştığı için zaman bulamadığı gerekçesini öne sürmektedir.

SONUÇ

Göç olgusu, çok eski dönemlerden beri devam eden ve her geçen gün önemi daha fazla artan bir olgudur. Kişiler, yaşadıkları yerleri çeşitli sebeplerden dolayı terk ederek daha iyi bir düzen kurabilmek amacıyla farklı yerlere göç edebilmektedirler. Göçler, gönüllü olarak gerçekleşebileceği gibi savaşlar, politik baskılar vb. sebeplerden kaynaklı olarak bir diğer ifadeyle zorunlu olarak da gerçekleşebilmektedir.

Suriye’de yaşanan iç savaşın, kişilerin yaşamı için tehdit unsuru olarak görülmesiyle beraber 2011 yılı itibariyle Suriye’den Türkiye’ye doğru yoğun göç dalgaları yaşanmaktadır. Araştırmada görüşme sağlanan katılımcılar, zorunlu sebeplerden dolayı vatanlarını terk ederek genelde Türkiye’de özelde Trabzon’da yaşamak için mücadele veren kişilerdir.

Araştırmanın hipotezlerinden ilkinin oluşturduğu “Trabzon’daki Suriyelilerin büyük bir çoğunluğu Trabzon’da kalmayı düşünmektedir.” hipotezi, araştırmanın bulgularıyla doğrulanmaktadır. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu Trabzon’da kalmayı düşünmektedir. Göçün belirsizlikleri ve zorlukları sebebiyle yeni bir düzen kurmaya sıcak bakmamaktadırlar. Trabzon’da kalmayı düşünenlerin oranının bu denli fazla olması, Geçici Koruma kapsamındaki Suriyelilerin Trabzon iline adaptasyonunun sağlanması noktasında daha fazla yoğunlaşmak gerektiğinin bir göstergesidir.

Göç olgusu, farklı kültürlerin karşılaşmasını beraberinde getirmektedir. Farklı kültürün insanların bir arada yaşaması, kısa ya da uzun vadede çeşitli problemleri ortaya çıkarmaktadır. Kültürel farklılıklardan kaynaklanan problemleri en aza indirmek veya ortadan kaldırmak için öncelikle iletişim engelinin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Göç olgusu, içerisinde barındırdığı belirsizliklerden ve itici faktörlerden dolayı potansiyel göçmenlerin potansiyel olarak kalmalarına neden olmaktadır. Zorunlu göç bağlamında ülkelerinden ayrılmak durumunda kalmış Suriyeliler için yaşanan yerle ilgili

itici faktörlerin ilk sırasında savaş gelmektedir. Savaşın yarattığı elverişsiz koşullar Suriyelileri, daha iyi bir yaşam standardı için göçe itmektedir. Geçici Koruma kapsamında Trabzon’da yaşayan Suriyeliler, Suriye’deki iç savaş itici faktörünün etkisinin uzun yıllar süreceğini düşünmekte ve dolayısıyla buradaki düzenlerini bozmamak adına Trabzon’da kalmayı düşünmektedirler.

İkinci hipotez olan “İş bulamadıklarından dolayı başka bir şehre gitmek istemektedirler.” hipotezi de doğrulanmaktadır. Göçü etkileyen işsizlik olgusu, Suriyelilerin Trabzon’a gelmelerini ve burada kalmayı düşünmelerini etkileyen bir faktördür. İstanbul, İzmir ve Ankara’nın kalabalığını itici faktör olarak gören katılımcılar, Trabzon’daki sakinliği avantaj olarak görmekte ve iş bulmak amacıyla Trabzon’a göç etmektedirler.

Göçün sebeplerinden ve sonuçlarından olan işsizlik olgusu, Suriyeliler için de geçerli bir olgudur. İş bulabilmek, gidilmesi düşünülen ve yaşanan yerle ilgili itici ya da çekici faktörler arasında yer almaktadır. Araştırmanın bulgularına göre iş bulmuş olmak katılımcıları, yaşanan yerde bir diğer ifadeyle Trabzon’da kalmaya itmektedir. İş bulduklarından ve işlerini kaybetmekten çekindikleri içinse başka bir şehre gitmeyi düşünmemektedirler. Trabzon’da kalmayı düşünmeyen ve tekrar göç edebileceğini ifade eden bir kısımda ise iş bulamazsa başka bir yere göç edebileceğini ifade eden katılımcılar yer almaktadır.

Araştırmanın üçüncü ve son hipotezini oluşturan “Cinsiyete göre itici ve çekici faktörler farklılık göstermektedir.” hipotezi ise araştırma bulgularına dayanılarak kısmen doğrulanmaktadır. Kısmen doğrulanmasının nedeni; öncelik sıralamasında ilk sırada yer alan faktörlerin her iki cinsiyet için ortak itici ve çekici faktörleri oluşturmasıdır. Suriyeli erkek ve kadınlar için tespit edilen ve Trabzon’u çekici kılan ortak faktörler dini benzerlikler, Trabzon’da kendilerini güvende hissetmek ve Trabzonlu kesimden hoşgörü görmektir.

Belirtmek gerekir ki kadın katılımcıların evli ve ev kadını olmaları, kararlarının eşlerine bağımlı olarak verilmesini etkilemektedir. Ev kadını olan katılımcılar için iş bulma olasılığının fazla olması çekici faktörü oluşturmamaktadır. Zira kadın katılımcıların yarısından fazlasının iş bulmak için çaba sarf etmedikleri görülmektedir. Buna karşın iş bulmak, erkek katılımcılar tarafından önceliğe sahip bir çekici faktör olarak görülmektedir. Erkek katılımcılar, Trabzon’a ilk geldiklerinde Trabzon’un turizm sektöründeki iş olanaklarından faydalanmakta ve bu alandaki işlerden gelir elde etmektedirler.

Katılımcıların eğitime erişmesinin önünde çeşitli engeller bulunsa da özellikle küçük çocuğu olmayan katılımlar için eğitim olanakları çekici bir faktör olarak görülmemektedir.

Bunun nedenleri arasında önceliğin eğitime değil; geçim sıkıntısına bir diğer ifadeyle iş bulmaya verilmesidir.

Geçici Koruma kapsamındaki Suriyelilerin Trabzon iline sağlıklı bir şekilde adaptasyon sağlayabilmeleri öncelikle dil sorununun giderilmesi ile mümkündür. Kendilerini doğru bir biçimde ifade etmelerinin yolunun açılmasıyla Suriyeliler hakkında doğru bilinen yanlışların birincil ağızdan ifade edilerek düzeltilmesinin önü açılacaktır. Bir diğer ifadeyle özellikle medya aracılığıyla araya örülen duvarın ya da önyargının ortadan kalkması için adım atılmış olunacaktır. Türkiye Cumhuriyeti tarafından Suriyelilere birçok imkân sunulmaktadır. Sunulan imkânlardan olan Halk Eğitim Merkezi dil kurslarının, amacına ulaşabilmesi için Suriyeliler tarafından bu kursların bilinirliğini artırmak gerekmektedir. Dil sorununu gidermek dâhil olmak üzere kente adaptasyonu hızlandırmak amacıyla uygulanabilecek seçeneklerden bazıları şunlardır:

- Öncelikle dil kurslarının daha fazla kişiye ulaşabilmesi için her iki dilde de yazılmış olan broşürler gerekli yerlere ve kişilere dağıtılmalıdır. İl Göç İdareleri'ndeki yetkili kimseler, bu konuda özellikle bilgilendirilmeli ve idareye gelen Suriyelilere bu konuda bilgilendirme yapmaları istenmelidir. Broşürler ve diğer bilgilendirmeler aracılığıyla Suriyelilerin kurslardan haberdar olması sağlanmalıdır. Kurs programına katılımın en fazla sağlanacağı tarihler ve saatlerin araştırılması sonrasında program düzenlenmelidir.
- Hem Suriyelilerin hem yerel halkın bir diğer ifadeyle Trabzonluların katılımıyla gerçekleşecek ve Trabzon'un kültürünün, doğal yapıların tanınmasını hedefleyen geziler düzenlenmelidir.
- Suriyeli ve Trabzonlu gençlerin oluşturacağı küçük gruplar aracılığıyla gönüllülük esasına dayalı olarak çeşitli sosyal sorumluluk etkinlikleri gerçekleştirilmelidir. Buna alternatif olarak Suriyelilerin, sivil toplum kuruluşlarına ulaşmasında devlet bir araç vasfı yüklenerek Suriyelilere yardımcı olmalıdır. Sivil toplum kuruluşları tarafından Suriyelilere yönelik gerçekleştirilen etkinliklerin Suriyelilerin bakış açısıyla biçimlenmesi daha etkili çözümlere neden olmaktadır.
- Özellikle medyada Suriyelileri hedef alan olumsuz söylemlerin denetim altında tutulması gerekmektedir. Örneğin; faili meçhul olayların sonuçlanmasını beklemeden faili Suriyeli olarak nitelendirmek, insanların bilinçaltında olumsuz birikimlere neden olmaktadır.

Sonuç olarak Geçici Koruma kapsamındaki Suriyelilerin, Trabzon iline adaptasyonu sınırlı bir etkileşimin de işin içine karışmasıyla istenilen düzeyde gerçekleşmemiştir. Medyada Suriyelilerle ilgili yer alan haberlerde kullanılan üsluba ve söylemlere dikkat edilmesi, adaptasyon sürecinde etkili olmaktadır. Yerli halkın Suriyelilere karşı kışkırtılmasından ziyade olaylara Suriyeliler tarafından da bakılması sağlanmalıdır. Kendilerine önyargıyla yaklaşıldığı için Trabzonlularla sağlıklı bir iletişim kurmalarının engellendiğine vurgu yapılmaktadır. Araştırmada sıkça yinelenen iletişim engelinin ortadan kaldırılmasının önemini tekrar vurgulamak gerekmektedir. Önyargıların yıkılmasının zorluğu göz önünde bulundurulduğunda önyargının biraz olsa bile azaltılması, Trabzon'daki Suriyeliler ile Trabzonlu halkın arasındaki etkileşime katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin (2002), **Bitmeyen Göç/Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa**, 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Aça, Mehmet (2017), “Toplumsallaşma ve Toplumsallaşma Eşiğinde Kültür”, Mustafa Aça (Ed.), **Halk Bilimi El Kitabı**, 2. Baskı içinde (15-23), Motif Vakti Yayınları, İstanbul.
- Adıgüzel, Yusuf (2018), **Göç Sosyolojisi**, 2.Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Aksoy, Zeynep (2012), “Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 5(20), 292-303).
- Apak, Hıdır (2014), **Suriyeli Göçmenlerin Uyumu ve Gelecek Beklentileri: Mardin Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mardin Üniversitesi- Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atım, Ramazan (2016), **Yasadışı Göç Olayında Transit Ülke Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydemir, Salih ve Şahin, Mehmet Cem (2017), “Tek Tanrılı Dinlerde Göç Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım: Göç Teorileri Açısından Bir Analiz”, **İslami Araştırmalar Dergisi**,28(3), 359-371.
- Aygün, Mesut ve Kaya, Cansu (2016), “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 7(1), 87-142.
- Babaoğlu, Cenay ve Kocaoğlu, Mustafa (2017), “Kentli Sığınmacılar Meselesi ve Belediyeler”, **Türk İdare Dergisi**, 485, 497-516.
- Barıtcı, Fatih (2017), “Suriyeli Mültecilerin Türk Toplumuna Uyum Süreci Üzerine Bir Araştırma”, **Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi**, (17), 227-245.
- Bayraktar, Rasim (2013), “Zorunlu Göçten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 12(24), 109-126.
- Castles, Stephen ve Miller, Mark J. (2008), **Göçler Çağı**, (Çev. Bülent Uğur Bal ve İbrahim Akbulut), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Çağlar, Türken (2018), “Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve”, **Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi**, 5(8), 26-49.
- Çağlayan, Savaş (2006), “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi”, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 17(2), 67-91.
- Danış, Aslı Didem (2016), “Türk Göç Politikasında Yeni Bir Devir: Bir Dış Politika Enstrümanı Olarak Suriyeli Mülteciler”, **Saha Dergisi/Helsinki Yurttaşlar Derneği**, 2, 6-11.
- Deniz, A. Çağlar vd. (2016), **Bizim Müstakbel Hep Harap Oldu**, 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Dönmez Kara, Canan Öykü (2015), **Göç Bağlamında Uluslararası İşbirliği ve Türkiye'nin Politikaları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dulkadir, Dilek (2017), “Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacı Krizi ve Suriyelilerin İç Hukuktaki Statüleri”, **Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi**, 1(2), 21-36.
- Düzkaya, Hıdır (2016), **Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Entegrasyonu ve İstihdam Politikaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Efe, Salih ve Ulusoy, Orçun (2013), **117 Soruda Mülteci Hakları**, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara.

- Ela Özcan, Elçin Deniz (2016), “Çağdaş Göç Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **İş ve Hayat Dergisi**, 2(4), 183-215.
- Erdem, Bahadır (2017), “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Sosyal, Siyasi ve Vatandaşlık Hukuku Bakımından Türkiye’deki Durumları”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 37(2), 332-351.
- Erdoğan, M. Murat (2015), **Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması**, Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi-HUGO Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, M. Murat (2018), **Suriyeliler Barometresi**, 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Ergun, Cem ve Tümtaş, Mim Sertaç (2014), “Göç ve Yoksulluk Kıskaçında Yıkılan Bir Kent: Van”, **Akademik Yaklaşımlar Dergisi**, 5(2), 1-23.
- Ergun, Cem ve Tümtaş, Mim Sertaç (2016), “Göçün Toplumsal ve Mekansal Yapı Üzerindeki Etkileri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 21(4), 1347-1359.
- Erkan, Erol (2016), “Suriyeli Göçmenler ve Dini Hayat: Uyum, Karşılaşma, Benzeşme Gaziantep Örneği”, **İlahiyat Akademi Dergisi**, 3(4), 1-35.
- Geçici Koruma Yönetmeliği (2014), **T. C. Resmi Gazete**, 29153, (22.10.2014).
- Giddens, Anthony (2013), **Sosyoloji**, 1.Baskı, (Çev. Şebnem Pala Güzel), Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- Göç Terimleri Sözlüğü (2009), http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozlugu.pdf (02.08.2018).
- Güllüpinar, Fuat (2012), “Göç Olgusunun Ekonomiği-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, 2(4), 53-85.
- Gündoğan, Neval (2015), **Türkiye’de Yaşayan Sığınmacı ve Mültecilerin Psikososyal Gereksinimleri ve Psikolojik Belirtileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gürel Üçer, Zeynep Aslı vd. (2018), “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Kente Uyum: Ankara Siteler’de İstihdama Katılım”, **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi**, 3(2), 610-624.
- Hasta, Derya ve Saygın, Sezer (2018), “Göç, Kültürleşme ve Uyum”, **Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar**, 10(3), 312-333.
- Ihlamur Öner, Suna Gülfer (2014), “Türkiye’nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Politikası”, **Ortadoğu Analiz**, 6(61), 42-45.
- Kandemir, Orhan (2010), **İktisadi Gelişme Sürecinde Göç Olgusu: Türkiye Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kapu, Hüsnü vd. (2012), **TRA’de Göç Olgusu: Sebep ve Sonuçlar Bağlamında Analitik Bir Araştırma**, Serka Yayınlar, Kars.
- Karakoç, Rıfat (2010), **Göç ve Siyasal Katılma Davranışı: Konya Örneğinde Kentsel Bütünleşme ve Siyasal Katılma**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, Ahmet Semih (2016), **Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacıların Sorunları: Nizip Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Yeniüzyıl Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, Mahmut (2017), **Türkiye’deki Suriyeliler**, 1.Baskı, Hiperyayın, İstanbul.
- Koyuncu, Ahmet (2014), **Kentin Yeni Misafirleri Suriyeliler**, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Köşk, Uğur Can ve Özbek, Çağlar (2017), “Küreselleşme ve Uluslararası Göç İlişkilerinde Değişen Göçmen Algısı”, **Researcher: SocialScienceStudies**, 5(8), 247-265.
- Lee, Everett S. (1996), A Theory of Migration, **Demography**, 3(1), 47-57.

- Marshall, Gordon (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, (çev. Derya Kömürcü ve Osman Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Massey, Douglas S. vd. (2014), “Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi”, **Göç Dergisi**, 1(1), 11-46.
- Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme (1951), **T.C. ResmiGazete**, 10898, (05.09.1961).
- Ravenstein, Ernest George (1885), “TheLaws of Migration”, **Journal of the Statistical Society of London**, 48(2), 167-235.
- Şahin, Buğra vd. (2016), “Trabzon’daki Suriyeli Mülteciler”, [http://www.academia.edu/30669818/Trabzondaki Suriyeli Mülteciler Saha Çalışması](http://www.academia.edu/30669818/Trabzondaki_Suriyeli_Multeciler_Saha_Calismasi) (14.04.2019).
- Şemşit, Sühal (2018), “Avrupa Birliği Politikaları Bağlamında Uluslararası Göç Olgusu ve Türleri: Kavramsal Bakış”, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 25(1), 269-289.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (2018), 26. Dönem 3.Yasama Yılı, Göç ve Uyum Raporu, http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2018/goc_ve_uyum_raporu.pdf (06.08.2018).
- Toksöz, Gülay (2006), **Uluslararası Emek Göçü**, 1.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu Online Sözlüğü, www.tdk.gov.tr (02.08.2018).
- Türkiye Göç Raporu (2016), http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf (20.10.2018).
- Türkoğlu, Oğuzhan (2011), “Mülteciler ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 30(2), 101-118.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013), **T.C. Resmi Gazete**, 28615, (11.04.2013).
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanun Tasarısı ve Gerekçesi (2012), **T.C. Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü**, B.02.KKG.0.10/101-282, (03.05.2012).
- Yalçın, Cemal (2004), **Göç Sosyolojisi**, 1.Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Yıldırım, Sinem vd. (2017), “Suriyeli Sığınmacıların Toplumsal Kabul ve Uyum Sürecine İlişkin Bir Araştırma”, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, (2), 107-126.
- Yıldız, Fatma (2018), **Suriyeli Sığınmacı Çocukların Eğitim Sorunları ve Entegrasyon Süreçleri: Mersin Örneği**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi-Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü.

LİDERLİĞİN SPORA YANSIMASI

Murat TERLEMEZ*

Öz

Sporda liderlik noktasında takımların nasıl yönetildiği, nasıl yönetilmesi gerektiği, liderlerin hangi tarzları benimsedikleri günden güne sorulmaya, tartışılmaya başlandı, önemsendiği zaman dilimindeyiz. Liderlerin benimsedikleri tarzların başarıya katkıları azımsanmayacak derecede yüksektir. Takım liderlerinin gruptaki sporculara yaklaşımları, örnek olmaları, eğitimci yanlarının yanı sıra başarıya giden yoldaki paylaşımları, sporcuları işin içinde tutmaları, onları cesaretlendirmeleri, özgüven noktasında sorumluluklar vermeleri, arkadaş ve dostça yaklaşımları, fikirlerine başvurmaları ve hedefe odaklandırmaları olumlu liderlik tarzlarının davranışları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen ise liderlerin takımda fazlasıyla otokratik davranışlar sergilemesi, tam tersi bırakınız yapınlar tarzı davranışlar üzerinde yoğunlaşması, hedefin gerçekleşmesi noktasında sporcuları olumsuz etkileyebilmektedir. Çok sıkı tutulan veya çok serbest bırakılan sporcular motivasyon kaybı yaşamakla birlikte konsantrasyon noktasında sorunlar yaşamaktadır. Çalışmamda, spor takımlarında görev alan liderlerin, sporculara gösterdikleri liderlik tarzları ve bunun yanı sıra sergiledikleri davranış biçimleri incelemeye konu olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Sporda Liderlik, Liderlik Yaklaşımları.

REFLECTION OF LEADERSHIP IN SPORT

Abstract

We are in the period of time in which the teams are managed, how they should be managed, and which styles the leaders adopt in the leadership point in sports, are started to be discussed and discussed. The contribution of the styles adopted by the leaders to the success is considerable. The approach of the team leaders to the athletes in the group, their role as an example, their sharing on the path to success as well as their trainer sides, keeping the athletes involved, encouraging them, giving them responsibilities in self-confidence, approaching their friends and friends, approaching their ideas and focusing on the target are the behaviours of positive leadership styles. Sometimes, the fact that the leaders exhibit highly autocratic behaviours in the team, and concentrate on the behaviours, let alone do the opposite, may adversely affect the athletes in terms of achieving the target. Athletes who are too tight or too freed suffer from loss of motivation but have problems in concentration. In this study, the leadership styles of the leaders in sports teams, as well as the behaviours they exhibited were examined.

Keywords: Leadership, Sports Leadership, Leadership Approaches

Atf Bilgisi: TERLEMEZ, M., "Liderliğin Spora Yansıması", İMGELEM, 3 (5): 413-422.

Citation Information: TERLEMEZ, M., "Reflections of Leadership in Sport", İMGELEM, 3 (5): 413-422.

GİRİŞ

Sporda liderlerin fonksiyonları çalıştırdığı grupların çeşitliliklerine, niteliklerine ve bazı durumlara göre değişim gösterebilmektedir. Yaş kategorileri, cinsiyet, amaçlar, grup yapısı, etkinlik çeşidi ve diğer durumsal özellikler değişmeyi sağlayabilecek bazı faktörlerdir. (Karaküçük, 1997). Spor takımlarının liderlerinin özellikleri başlıca eğiticilik, danışmanlık, arkadaşlık, destekleyici tavır,

* Marmara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Spor Yöneticiliği Bölümü Doktora Öğrencisi, İstanbul/Türkiye. E-mail: muratterlmez@gmail.com, ORCID Number: 0000-0003-2305-061X.

Araştırma Makalesi / Research Article.

Başvuru / Received: 26.07.2019.

Kabul / Accepted: 12.09.2019.

güdüleyen davranış, planlama özelliği, organize etme ve halkla ilişkiler becerileri olarak göze çarpar (Doğan, 2004). Sporda üst düzey performansın oluşturulması ve takım içindeki bağlılığının kurulabilmesinde liderliğin önemli bir seviyede rolü bulunmaktadır. Sporcu ne derece yetenekleri olursa olsun, ne kadar çalışkan yapısı olursa olsun her daim kendisini fizik kondisyon, teknik-taktik ve psikolojik rehberlik yönlerinden hazırlayacak ve yardım edebilecek bir lidere ihtiyaç duyar (Koç, 1994).

LİDERLİK KAVRAMI

Lider, insanları ortak amaç ve hedeflere yönlendiren, belirlenen hedefleri benimseten, bireyler arası köprüyü oluşturan, dağılmış güç ve bilgiyi bir araya toplayarak sinerji yaratan kişiye verilen tanımdır. Ayrıca liderin tanımına açıklık getirebilmek için 'lider kimdir?' sorusu sorulmalı ve cevabı alınmalıdır. Bu sorunun cevabı ise liderin; sorgulayıcı ve sabırlı, her zaman önde değil, yeri geldiğinde arka planda duran, değişimin yaratıcısı olan, prensipleri ile hareket eden, zorluklara karşı mücadele eden, ahlak kurallarını bireysel menfaatlerinin önünde tutan, kararları takımıyla beraber alan, her zaman değişime açık olan kişi olmasıdır (Hale, 2015).

LİDERLİK STİLLERİ

Lewin Liderlik Stili

Psikolog Kurt Lewin'in 1930'larda geliştirdiği bu stil kendi içinde 3'e ayrılmaktadır:

Otokratik Lider: Bu tür liderler, yönettikleri insanlardan gelecek fikirleri ve rehberliği dikkate almadan kararlar alırlar. Hızlı bir kararın gerekli olduğu ve bir takım birlik beraberliğe ihtiyaç duyulmadığı durumlarda uygun bir yöntemdir. Bununla birlikte, çalışanların moralini düşürecek, çalışan sadakatini azaltacak ve çalışanların kısa sürede kurumdan ayrılmasına neden olacak bir stilin olduğu vurgulanmaktadır (Yetimoğlu, 2014).

Otokratik liderliğe göre, liderler emir verir ve takipçiler söylenenleri yaparlar. Otokratik liderlik de diktatörlük tarzı liderlik olarak adlandırılır. Bu liderliğin zayıflığı; ilham ve yeniliğin (inovasyon) oldukça sınırlı olmasıdır. Çünkü takipçiler teşvik edilmez, bunun yerine kurallara uymak zorunda bırakılırlar (Balıkel, 2017).

Otokratik liderler güçlerini ve yetkilerini bir başkası ile paylaşmadan tüm kararları tek başına alıp, diğer çalışanların karar verme aşamasına katkıda bulunmalarına imkan vermez (Çoroğlu, 2003).

Demokratik Lider: Demokratik lider, lider olduğu yerde kişilerin görüşlerini dikkate alarak nihai kararları verir. Yaratıcılığı teşvik eden ve projelerde çalışan katılımını artıran stillerden biridir. Çalışanlar yüksek iş memnuniyeti ve üretkenliğe sahiptir. Bununla birlikte, hızlı kararın verilmesi gerektiği durumlarda etkili bir yöntem olarak görülmez (Yetimoğlu, 2014).

Bu liderlik tipi, yardımlaşmayı artıran bir alanın kurulmasına, yönetici ve çalışan arasında pozitif ilişki olmasına, motivasyonun artmasına ve samimi olarak memnun olunmasına zemin hazırlayabilir (Thompson, 1998).

Liderler övgü ve eleştiri karşısında örgütün üyesiymiş gibi nesnel davranırlar. Karar alımında liderin varlığı kaçınılmaz olmasına rağmen faaliyetlerin lider olamadan da gerçekleşebileceği bu liderlik stiline en belirgin örneğidir (Ekici, 2006).

Bırakınız Yapsınlar Liderleri: İş memnuniyetini artıran bir uygulama olmakla birlikte, çalışanların zamanı başarılı bir şekilde yönetemedikleri veya yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmadıkları durumlarda etkili çalışmalar ortaya çıkaramamaktadırlar. Ayrıca bu tarz, güçlü yönetim becerilerine sahip olmayan insanlarda doğal bir sonuç olarak da görülebilmektedir (Yetimoğlu, 2014). Bu tarz liderler takipçilerine kendi profesyonel hayatlarını kendilerinin yönetmesine zemin hazırlar. Bu liderlik türü otokratik liderliğin tam karşıtı olarak dile getirilmektedir. Çünkü demokratik liderlik türünden bile daha demokratik bir niteliğe sahiptirler (Balıkel, 2017).

Blake-Mouton Yönetim Sistemi

1964'te Blake ve Mouton tarafından yayınlanan bu stildeki liderlik modelleri, hem işe yönelik olma, hem de kişiye yönelik olma boyutlarına önem veren bir liderlik yaklaşımı olup, kendi içinde türlere ayrılmaktadır:

Çılgın Liderlik: Çalışan ile üretime düşük ilginin olduğu liderlik türüdür.

Kulüp Liderliği: Çalışanlara ilginin yüksek, üretime ise düşük olduğu liderlik türüdür. İnsan ilişkileri, işyerinde mutluluk ve huzur ön plandadır.

Orta Yolcu Liderliği: Çalışan ve üretime orta düzey ilginin olduğu liderlik tarzıdır. Çalışanların beklenti, istek ve moralini düşürmeyen yapıda olup, makul bir verimlilik elde edilir.

Görev Liderliği: Çalışanlara ilginin düşük, üretime ise yüksek olduğu liderlik türüdür. İnsan burada makineden farklı değildir. Verimlilik önceliktir. Çalışanların istek ve beklentileri önemli değildir.

Takım Liderliği: Hem çalışana hem de üretime yüksek ilgi gösteren bir lider türüdür. Ancak istenen sonuçlar, işi başarmak için istekli çalışanlar ile elde edilir (Yetimoğlu, 2014).

Blanchard'ın Durumsal Liderlik Stili

Ken Blanchard'a göre etkin bir performans sisteminin 3 temel ögesi vardır:

Performans Planlaması: Bu aşamada performans ölçüm kriterleri ve başarı ölçütü belirlenmelidir. Standartlar ve hedefler açıkça belirtilmelidir.

Günlük Koçluk: Performans sisteminin en önemli parçası olan Koçluk, Türkiye'deki kurumsal şirketlerde kademeli olarak yer almış ve hedefe giden yolda geri bildirimlerin başarıya katkıda bulunduğu görülmüştür.

Performans Değerlendirmesi: Geçmiş dönemin değerlendirilmesinin yapıldığı ve başarının ölçüldüğü bu aşama, en çok harcanan zamandır. Öte yandan, günlük koçluk kelimesinin tam anlamıyla karşılık bulmasıyla, hem gerçek başarı elde edilir hem de bu aşamada fazla zaman kaybedilmez (Yetimoğlu, 2014).

Amaç-Yol Liderlik Teorisi

1971’de House ve öğrencileri tarafından geliştirilmiştir. Bu kurama göre, liderler hem iş tatmini, hem motivasyon sağlamayı, hem de performansı etkileyebilirler.

House & Mitchell’in Amaca Giden Yolu Teorisi, liderin izleyicisini nasıl etkilediğini, işle ilgili hedeflerin nasıl algılandığını ve hedefe ulaşmanın yollarını inceler. Liderin görevi astlarını harekete geçirmek, hedefler koymak ve onlara ulaşmak için yollar bulmalarına yardımcı olmaktır. Etkili liderlik, duruma ve takipçilerinin ihtiyaçlarına göre uygun liderlik tarzını belirlemekten oluşur. Modelde dört liderlik stili tanımlanmıştır; otoriter, katılımcı ve destekleyici liderlik (Nergiz, 2015).

Vroam-Yettan-Jogo Yaklaşımı

1973 yılında Victor Vroam ve Philip Yettan tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu model Daha sonra Vroam ve Arthur, G.Jogo’nun çalışmaları ile olgunluğa ulaşmıştır.

Astlar tarafından benimsenen kararların daha iyi sonuçlar verdiğini açıklamak bu modelin amaçları arasındadır. Vroam-Jogo modelinde, astların belirli koşullar altında verilecek kararlara katılmalarını sağlamak için astlara ne kadar alt katılımın sağlanacağını ve astlara ne kadar teşvik edileceğini belirlemek amaçlanmıştır. Tüm durumlar için ideal bir karar alma olmadığı fikri, bu tür sorular için geçerli olan her aşamada liderin astlarının katılımını sağlayacağı ve böylece kendi etkinliğini artıracığıdır (Yetimoğlu, 2014).

DİĞER LİDERLİK STİLLERİ

Bürokratik Liderlik: Bu tür liderler, iş güvenliğinin yüksek öneme sahip olduğu veya doğrudan para akışının olduğu görevlerde başarılı olurlar. Rutin görevlerden sorumlu olanları yönetmeleri de uygundur. Bu liderlik özelliği olan insanlar genellikle yaratıcılık, esneklik ve yeniliğin olduğu yerde başarılı ve mutlu olmakta zorlanmaktadır (Yetimoğlu, 2014).

Hizmetkar Liderlik: 1970 yılında Robert K. Greenleaf tarafından ortaya konan hizmetkar liderlik, takipçilerin değil, liderin hizmet ettiği bir liderlik modeli olan geleneksel liderliğin tersidir. Bu anlayışa göre, herkesin kendi içinde en iyisini ortaya çıkarmasını ve başarmasını amaçlayan bir hizmetçi, bir organizatördür. Hızlı kararların alınması gereken durumlar için tam olarak uygun bir liderlik modeline sahip olmamakla eleştirilmektedir (Yetimoğlu, 2014).

Dönüşümcü (Transformasyonel) Liderlik: Burns, Dönüşümsel Liderlik davranışı tanımında; liderlerin ve çalışanların karşılıklı olarak amaçlanan değişimi sağlamak için birbirlerini motive etme süreci olarak tanımlamaktadır (Celep, 2004).

Etkileşimci (Transaksiyonel) Liderlik: Etkileşimci liderlik geçmişe ve geleneklere daha bağımlı bir liderlik tarzı ortaya koymaktadır. Bu liderlik tarzında liderler, izleyicilerinin geçmişten gelen çalışma faaliyetlerini daha etkin bir hale getiren bir takım iş yaptırma yöntemlerini kullanmaktadırlar (Çatır, 2009).

Karizmatik Liderlik: Robert House’a göre karizmatik liderler, kişisel yetenekleri sayesinde astların üzerinde çok üst düzeyde etkiler yaratabilme yeteneğine sahip olan kişiler olarak tanımlanır. Bu tarz liderlerin iktidar güdülerini yüksek olup, fikirlerinin ahlaki doğruluğuna yönelik de güçlü bir inanç

beslerler. İktidar ihtiyacı bu insanları lider olmak yönünde motive ederken, bu ihtiyaç sonraları düşüncelerinin doğruluğuna yönelik inançlarıyla desteklenir. Bu tür liderlerin izleyenler üzerinde etki altına alma yeteneği olan, örnek olma, imaj yaratma, hedefler belirleme, güven oluşturma ve çalışanlarının motivasyonunu yükseltme gibi becerileri en üst seviyede etkili olmaktadır. Karizmatik güç yetkisi genel olarak istikrarsızlık ve kaos ortamlarında ortaya çıkan bir anlayış olarak göze çarpar (Keçecioğlu, 2003).

SPORDA LİDERLİK YAKLAŞIMLARI

Sporda liderlerin 3 ana yaklaşımları mevcuttur;

Özellikler Yaklaşımı

Bu yaklaşımda liderin öne çıkan özellikleri, liderlik sürecinin etkinliğini belirleyen en önemli faktör olduğundan, lider fiziksel ve kişilik özellikleri ile sporcu gruplarından farklı olmalıdır. Zekilik, ileriye görüşlülük, özgüven, yaş, boy, dürüst olmak ve hızlı karar verme gibi özelliklere sahip liderler sporcular tarafından başarılı görülen liderlerdir. Başarılı antrenör liderlik özelliklerinin belirlenmesi için kişilik özellikleri kuramı kullanılarak birçok araştırmalar geliştirilmiştir. Örnek vermek gerekirse, bir çalışmada antrenörlerin katı, çetin, otoriter, taraftar ve medya baskısına direnebilen, duygusal olarak olgun, düşüncesinde bağımsız, yönelimlerinde gerçekçi gibi özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. (Konter, 1996).

Davranışsal Yaklaşım

Bu tür lider antrenörlerin davranış özelliklerine göre tanımlanabilecekleri belirtilmektedir. Bu yaklaşım üzerine çalışılan araştırmalar özellikler yaklaşımını kritize etmekte ve liderliğin doğuştan gelmediği ancak zamanla geliştirilebileceği üzerinde durulmuştur. Liderlik bireye özgü bir unsur olmaktan çok, liderin sporcularla sürdürdüğü ilişkilerden ileri gelen bir davranış özelliği olarak ileri sürülmektedir. Spor takımlarında antrenörlerin de başarı odaklı ya da sporcu odaklı davranışlar sergileyebildiklerini gözlemleyebilmekteyiz. Bazı antrenörler için ne olursa olsun sportif başarı ilk hedef olmaktadır. Bazı antrenörler için ise öncelikle sporcunun sağlığı ile spor faaliyeti sonucunda ahlaklı bir birey olarak topluma kazandırılması çok daha önemlidir. Bir lider olarak antrenör yeni bir takımı ele aldığı anda iyi ilişkiler kurup, iletişimi güçlendirip devamlı hale getirmeli, ulaşabilir hedef ve amaçlar belirlemelidir. Başarılı liderler etkili iletişim kurma becerisi olan, etkili eğitim ve uygulamada bulunma davranışına sahiptirler (Konter, 1996)

Durumsallık Yaklaşımı

Sporda başarılı bir liderlik için önemli sayılabilecek kriterlerden biri, takımın ne durumda olduğu ve bu durumun gereklerinin gözden kaçırılmamasıdır. Bu yaklaşıma göre, bireye ve göreve yönelik olmak üzere iki liderlik stili bulunmaktadır. Sporda ise antrenör açısından sporcuya ve performansa yönelik stiller üzerinde durulmuştur. Duruma bağlı olarak kişiler ilişki oryantasyonlu stile sahip olma ile görev oryantasyonlu stile sahip olma arasında değişebilirlerdi. Özellikle daha genç olan sporcular en iyi performans, kişisel gelişim ve büyüme ile ilişkili olarak, ilişki oryantasyonlu antrene

gereksinim duymaktadırlar. (Konter,1996). Fiedler durumsallık yaklaşımının spora uygulandığı bir durumda, başarılı olan bir liderin başka bir durumda başarısız olabileceğini ifade etmektedir. (Arıkan, Gökteke, 2003).

SPORDA LİDERLİK FONKSİYONLARI

Uygulayıcı Olarak Lider (Takipçi)

Liderin en önemli rolü, gruba ait etkinlikleri organize etmektir. Lider grubun her adımını izlemeli ve bu izlemeler, liderin değişmeyen çok önemli rolü olmalıdır. Lider genellikle yapılması gerekli çoğu işleri grup üyelerinin sorumluluğunda ilerlemesini isteyebilir. Bu uygulamada liderin iş dışında kalması faaliyetlerin yürütülmesine engel teşkil edebilir (Krech, Crutenfield, Ballanchey, 1983). Spor takımlarında uygulayıcı olarak liderin bir işi doğrudan gerçekleştirmesi beklenmeyebilir. Bir müsabaka ya da antrenman öncesinde ve sonrasında sporcuların koordine edilmesi ve her sporcunun neler yapması gerektiğini bilerek, bu doğrultuda görevini yerine getirmesini sağlamak, liderin uygulama fonksiyonunu yerine getirmesiyle mümkün olabilir.

Planlayıcı Olarak Lider

Lider, grubun amaçlarına ulaşma yollarında planlama rolünü üstlenir. Bu genellikle hedefe ulaşma amacıyla yapılması gereken çok önemli planlardır. Lider, planı bütünüyle bilen, bu planı yöneten ve onu mevcut durumdan ileri taşıyan kişidir. Spor takımlarına yönelik düşünüldüğünde yapılan planlar uzun ve kısa vadeli olduğunu görebiliriz. (Krech, Crutenfield, Ballanchey, 1983).

Uzman-Eğitimci Olarak Lider

Grubun hedeflerine ilerler iken amaçlarını gerçekleştirmede gerekli olan teknik bilgi ve yetenek bakımından mümkün mertebe uzmanlığa sahip olması, bilgi ve yeteneğe dayanan bir otorite kurması liderden beklenen özelliktir. Lider etkinlik alanında belirli ölçü ve konularda uzmanlaşma sağlamış olmalıdır. Bir grup içinde lider çoğu zaman bilgilerin kaynağı, özel uygulamaların mimarı olarak görülür. Etkili lider antrenör eğitimci olanıdır. Antrenör tarafından programlanmış, hazırlanmış, donatılmış sporcular daha yaratıcı, başarılı ve özgüvenli olur (Alptekin, 1968).

Ödüllendirici ve Cezalandırıcı Olarak Lider

Grubu oluşturan üyelerin grubun amaç ve hedeflerine uyma derecelerine veya belirlenmiş grup kurallarına göre davranışlarının değerlendirilmesi, belirli sınırlar içerisinde üyelere ceza ve ödül uygulanması liderin üstlendiği görevlerdendir (Freedman, David, Carlsmith, 1987). Bir antrenörün grup üyelerine vereceği cezanın kabulü ve ödülün etkisi diğer sporcuların benzer davranışlarından çok farklı olmaktadır. Lider bu özellik sayesinde grup üzerinde kontrol mekanizması kurmuş olur. Bir antrenör böyle bir görevi yerine getirirken bütün sporculara eşit mesafe davrandığından emin olmalıdır. Aksi takdirde antrenör ve sporcu arasındaki güven sorunu yaşanır; takım içerisinde yaşanabilecek bir kaos ortamı kaçınılmaz hale gelir. Bunun yanı sıra yalnız ödül veya ceza uygulamak da yanlış olabilmektedir. Antrenör liderin sporcular üzerinde güçlü sevgi ve saygı üzerine kurulan bir

otorite kurması, ödül ve ceza dağıtımındaki tutumu ve adalet duygusu ile yakından ilgilidir (Dinçer ve Fidan, 1996).

Hakem ve Arabulucu Olarak Lider

Lider grup üyeleri arasındaki ilişkilerde kopma ve güven sorunu olması durumunda aracı rolünü üstlenir. Sporcular arasındaki ilişkiyi düzenlemeye ve düzeltmeye odaklanır. Antrenörün ceza ve ödül vermesi bir bakıma takım içi çatışmalarda hakem ve arabulucu olması demek anlamına gelir. Antrenör yalnız tarafsız bir yargıç gibi karar veren ya da savcı gibi takip eden değil aynı zamanda takım içi bozulmuş olan ilişkileri düzelter ve çatışmaları ortadan kaldıran uzlaştırıcı tavır sergilemelidir (Akal, 1992).

Sorun Çözücü veya Danışman Olarak Lider (Arkadaş)

Etkili lider antrenör tanımından hareketle gerektiğinde bir akraba, aile üyesi aynı zamanda da bir psikolog olabilmekte ve rehberlik hizmeti verebilmektedir. Bu özelliklerin belirli bir etkileşim süreci içinde sporcunun potansiyel performansına ulaşmasına yardımcı olacağı bir gerçek olarak göze çarpmaktadır. Takım amaçlarından sapmalar gösteren sporcuların kulüp yöneticilerinin baskısı altında kalması halinde takım liderinin olası suçları üstlendiği görülebilmektedir. Böyle bir davranışın sporcular tarafından da beklenmesi bilinmekle beraber, antrenörün böyle bir davranışa girmesi liderin doğal görevlerinden birisi olarak görülmektedir (Erdoğan, 1994).

Hedef Tayin Edici Olarak Lider

Lider, grubun hedeflerini tayin eden kişi olmakla beraber, grubun hedeflerinin ise genelde üç kaynaktan gelmiş olabilmesi belirtmektedir.

- a) Yukarıdan, grubun üstündeki otorite tarafından belirlenmiş olabilir.
- b) Aşağıdan, grup üyelerinin tümünün katılımıyla belirlenmiş olabilir.
- c) Liderin kendisi tarafından belirlenmiş olabilir.

Grup içindeki sporcular, ne kadar farklı inanç ve ideallere sahip olursa olsun, takımın belirlenmiş hedeflerinden sapamaz. Bir lider olarak antrenör bu gibi durumlarda takım içindeki akışı ve yayılışı kontrol etmekle görevlidir (Erdoğan, 1994).

Örnek İnsan Olarak Lider

Grupların çoğu baz alındığında liderler üyeler karşısında örnek bir davranış sergilemek durumundadırlar (Thomas, Waterman, 1968). Antrenörün genel olarak davranışı sporcuların neyi nasıl yapacakları konusunda örnek oluşturmaktadır. Antrenör tutum ve davranışlarında sporcuları tarafından izlendiğini ve örnek alındığını bilmeli ve buna göre davranış biçimi sergilemelidir (Erdoğan, 1994).

Temsilci Olarak Lider

Bir grubun bütün üyelerinin diğer grup ve insanlarla doğrudan doğruya ilişki kurmaları mümkün görülmemektedir. Bu nedenle lider grubun temsilciliğini üstlenmektedir. İçeriden dışarıya ve tam tersi dışarıdan içeriye yönelen bütün iletişimlerde lider kanalı kullanılmaktadır. Lider aynı zamanda

takımının temsilcisi niteliğindedir. Örneğin; bir müsabaka sonrası takımını temsilen basına demeç verir, gerekli açılış ve konferanslara katılarak temsilci görevini üstlenmiş olur (Karaküçük, 1997).

Kontrol Edici Olarak Lider

Grup içerisinde değişik özellikli grup dinamikleri vardır. Grup yapısının özel detaylarını diğer üyelerden daha iyi bilen lider grup içerisinde kontrol mekanizması görevini üstlenebilecek en uygun kişi olarak görülür. Liderler planların grup üyelerinin amaçlarına uygunluğunu kontrol etme yetkisine sahip olmakla birlikte, belirlenen takım hedeflerine ulaşabilmek için planlama yapmaktadır. Takım ve grup adına belirlenmiş bu hedefler takımın ortak hedefleridir. Sporcuları bu hedefler doğrultusunda kontrol altında tutmak, yönlendirmek ve gerekirse bazı sınırlamalara zemin hazırlamak, antrenörün görevleri arasında yer almaktadır. Ayrıca antrenör takım yapısı ile ilgili özel detayların farkında olmalı ve bunları kontrol altında tutmalıdır (Karaküçük, 1997).

SPORDA LİDERLİK TİPLERİ

Sporda Otokratik Lider Tipi

Sage çalışmalarında sporda antrenör-liderlerin genellikle otoriter tavırlı, kurallara uyan ve işlerini kolaylıkla yapan kişiler olarak göstermiştir. Otokratik antrenör tek merkezden yönetim tarzını benimsese de özellikle müsabaka ortamlarında bazı tür faydaların sağlanabileceği söylenebilmektedir. Komut verme tarzı liderlikte, bütün kararları antrenör vermekte olup, bu tarz davranışın altında yatan varsayıma göre antrenör bilgi ve deneyim sahibidir, sporcuya ne yapacağını söylemek onun görevleri arasındadır. Sporcunun görevi dinlemek, algılamak ve uygulamaya geçmektir (Martens, 1998).

Sporda Demokratik Lider Tipi

Demokratik tarzı benimseyen liderler karar verme noktasında sporculara da pas atarlar. Konulan hedeflere ulaşmak için onları yönlendirme ve liderlik yapma sorumluluğunun bilincinde olmalarıyla birlikte, bu tarzı uygulayan antrenörler, sporcuların karar vermesini kavramadan sorumluluk sahibi bireyler olamayacaklarını da bilirler (Martens, 1998).

Bir takımda liderin dışında sporcuların da karara katılmaları sosyal bir süreç olarak kabul görür. Bu sürecin olumlu tarafları olduğu kadar olumsuz tarafları da bulunmakla birlikte, olumlu tarafları daha ağır basmaktadır. Karar sporcular tarafından da alındığı için liderler açısından bu karara sahip çıkma, onu benimseme söz konusudur. Böylece karar etkin bir şekilde uygulanır, ikincisi kararın koçun dışında diğer kişiler tarafından da alınacak olması, alternatif kararların fazla olma olasılığını artırmakta, dolayısıyla bir anlamda en doğru karar verilmektedir. Ancak takım içi süreçlerin iyi olmadığı anlarda, karara sporcuların da dahil edilmesi zamanın boşa gitmesine sebep olabilmektedir (Tiryaki, 2000).

Sporda Tam Serbesti Tanıyan Liderlik Tipi

Bu tarz liderler kendi yetkilerini minimum seviyede kullanan kişilerdir. Yani bireyleri kendi haline bırakan ve grup üyelerinin kendisine verilen kaynaklar dahilinde amaç, plan ve programlarını yapmalarına imkan tanıyan davranış göstermektedirler (Eren, 1991). Takım içinde huzursuzluğun baş

göstermesi ve herkesin istediği amaçlara doğru yol alması bu stilin önemli bir sakıncasıdır. Bireysel başarının dışında grup başarılarının önemli ölçüde yitirilmesi de başka bir sakınca olarak da görülür. İşlerden kaçan, takım kaynaklarını kendi çıkarları için kullanan sporcular oluşturabilmesi ve hatta takımı bölme ve parçalama çabalarının yoğunlaşmasına yol açabilmesi, tam serbesti tanıyan liderin önemli sakıncalarını oluşturmaktadır (Dinçer, Fidan, 1996).

SONUÇ

Spor organizasyonlarında takım liderlerinin benimsedikleri tarzlar, izleyicileri amaçladıkları hedeflere ulaştırmada önemli yere sahip olduğu görülmektedir. Takım içerisinde otokratik bir anlayış içine giren lider, gerçekleştirdiği çalışmalarda ve karar verme mekanizmasında gruptaki sporcuların fikirlerini dahi almadan sonuca ulaşmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Bu süreçte hiçbir paylaşımda bulunmayan otokratik lider, sporcularını işinin dışında tutmaya çalıştığı görülür. Demokratik bir davranış sergileyen liderin, otokratik davranış sergileyen liderin aksine paylaşımcı, sporcuların fikirlerine önem veren ve onların çalışmalara katılmalarını sağlayarak yüksek memnuniyet oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu tarzda olumsuz yön ise, liderin hızlı kararlar verme noktasında sporcularına danışmadan alacağı kararlardır. Bu tür karar verme noktalarında demokratik tarzın olumsuz sonuçlar doğurabileceği görülmektedir. Tam serbestçi lider tipi ise, liderin kendi yetkinliklerini kullanmayıp takımı kendi başına bırakarak, kendi kararlarını vermelerine, hedefe giden zaman diliminde kendi yollarını çizmelerine olanak sağlamış olmakta olduğu gözlemlenmiştir. Bir diğer lider tipi olan bırakınız yapsınlar liderlerinin davranışlarında, otokratik liderliğin tam tersi olduğu, gruptaki iş memnuniyetini arttırdığı, ancak her kafadan bir sesin çıktığı, zamanın doğru kullanılmadığı görülmüştür. Dönüşümcü liderlerin ise takım içindeki sporcularla birbirlerini motive ederek başarıya ulaştıkları, karizmatik liderlerin iktidar ihtiyacından dolayı sporcular tarafından güçlerinin fazlasıyla hissedildikleri, etkileme güçlerinin kuvvetli olduğu ve imaj yaratma da çok ileride oldukları ortaya çıkmaktadır. Sporda liderlik yaklaşımları ile ilgili olarak; özellikler yaklaşımında sporcunun fiziksel ve kişilik özellikleri ön plana çıkmakta, davranışsal yaklaşımda başarı ve sporcu odaklılık en önde yerini almakta olup, durumsal yaklaşımda ise takımın durumuna göre performans ve sporcuya yönelik adımlar atılmakta olduğu gözlemlenmiştir. Sporda uygulayıcı liderin yaptırmak istediklerini göstererek yapması, planlı liderin programlar dâhilinde çalışmaları tasarlaması, uzman olarak eğitimci yönünü ön plana çıkarması, sorun çözücü, danışman özelliklerinin ön plana çıktığı ve örnek insan olarak tüm gruba yardımcı olduğu inceleme sonucu karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Yetimoğlu S (2014), selinyetimoglu.com., Dünya Geneline En Yaygın 10 Liderlik Stili.
- Balıkel A (2017), alierenbalikel.com., Liderlik Tarzları.
- Çoroğlu C (2003), İş Dünyasında Geleceğin Yönetimi, İstanbul: Alfa Basım.
- Thompson, Brad L. (1998), Yeni Yöneticinin El Kitabı Yönetim Fonksiyonları, Çev. Vedat G.Diker, İstanbul: Hayat Yayıncılık.
- Ekici K (2006), Vizyoner Liderlik, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları
- Nergiz M (2015), mnergiz.blogspot.com., Amaç-Yol Teorisi Liderlik Yaklaşımı.
- Celep C (2004), Dönüşümsel Liderlik. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çatır O (2009), Modern Lider Tipleri ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Eren E (1991), Yönetim ve Organizasyon. İ.Ü Yayınları, İstanbul.
- Thomas, Waterman R H (1987), Yönetme ve Yükselme Sanatı-Mükemmeli Arayış, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Erdğan İ (1994), İşletmelerde Davranış, Beta Yayınları, İstanbul.
- Koç Ş (1994), Spor Psikolojisine Giriş, Saray Kitapevleri, İzmir.
- Martens R. Başarılı Antrenörlük, Beyaz Yayınları, İstanbul, (1998).
- Alptekin M (1968), Kültür ve Liderlik, Karadeniz Teknik Üniversitesi Offset Grubu, Trabzon.
- Tiryaki Ş (2000), Spor psikolojisi, Eylül Kitap ve Yayınevi, Ankara.
- Doğan O (2004), Spor Psikolojisi Ders Kitabı, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas.
- Konter E (1996), Bir Lider Olarak Antrenör. 1. Baskı, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Arıkan T, Gökteke E (2003), Liderlik ve Güç kullanımında Machiavelli. 1. Baskı, Literatür Yayıncılık, Ankara.
- Karaküçük S (1997), Rekreasyon, Boş Zamanları Değerlendirme, 2. Baskı, Ankara.
- Krech D, Crutcnfield D (1983), Ballanchey A L. Cemiyet İçinde Fert. 2. Baskı, Meb Yayınları, İstanbul.
- Hale, (2015), eğitimkutuphanesi.com, Liderlik Nedir?, Tanımı, Liderin Özellikleri Nedir?, Liderlik Kavramları Nelerdir?.
- Diñer Ö ve Fidan Y (1996), Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası. 3. Baskı, İstanbul.
- Koruç Z. (1995), Voleybolda Antrenör Özellikleri ve Antrenör Kişiliği. Voleybol Dergisi.
- Keçecioglu, T (2003), Liderlik & Liderler. İstanbul: Okumuş Adam Yayıncılık ve Eğitim Hizmetleri.